Dagboek van een banneling

Edward Vermeulen

bron
Edward Vermeulen, *Dagboek van een banneling*.Lannoo, Tielt 1934

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/verm025dagb01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

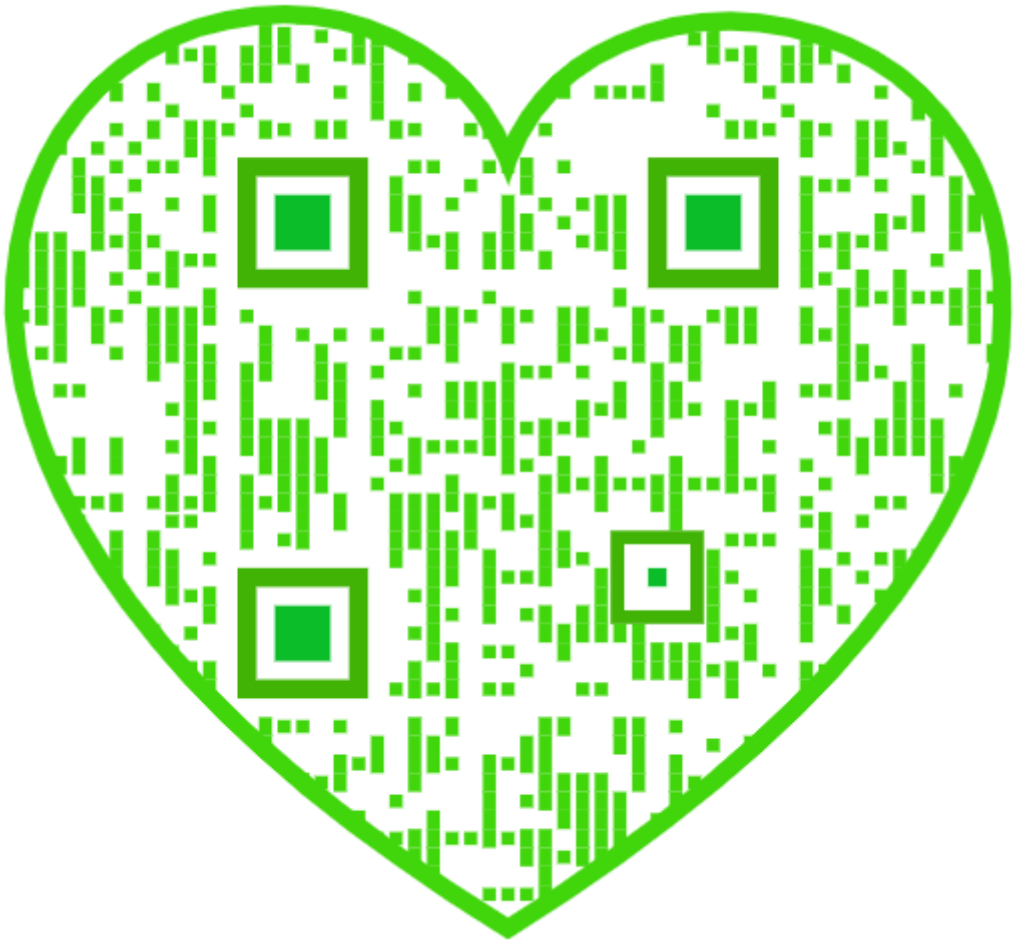

Eerste deel.
dagboek van Warden Oom

Voorwoord.

Er was een tijd, dat oorlogsverhandelingen als braakmiddel wrochten, doch nu reeds haakt het jong geslacht naar die zoolang gehaatte vertellingen. Ik vond het dus goed deze herinneringen op het papier te brengen, opdat gestadig, ook bij de jongelingschap, die weinig van die gruwelijkheden afweet, de haat tegen den verdoemden oorlog en zijn nasleep van onzeggelijke en onbeschrijfelijke miseries ontsta, aangroeie en mannen vorme die op tijd en stond, met woord en daad en met alle mogelijkheden dien geesel der geeselen bestrijden, die voor uitkomst heeft: haat, moord, brand, ruwine en ondergang van huisgezinnen en volkeren.

Enkele bloedhonden, zotten en geldduivels kroonhalzen over de bebloede lijken der gesneuvelden en de platgeruwineerde doolaards.

En terwijl ik deze herinneringen voor de jongeren verzamelde, draag ik dit werk dan ook de jeugd van Vlaanderen op.

WARDEN OOM.

Kwaweerswolken.

ONS martelaarschap duurde nu daaromtrent al drie jaar. Drie jaar dus leefden wij er als platgedouwen tusschen de soldaten, niets te zien krijgend dan soldaten, soldaten-wagens, soldatenautos, soldatenvelos, soldatentrams, niets, dan wat soldaat en grijs en eentonig en soldaatachtig was.

We'n hoorden er ook niets anders dan soldatenklap, soldatengeschreeuw, soldatengehuil, soldatengevloek, soldatengezang en gefluit, zoodat alles wat we hoorden en zagen, drie jaar lang, dit komend van wààr het kwam, ons al de neus en de keel zoodanig, maar zoodànig uitliep, dat wij ons voelden gaan, ràs, tot eene verveling die uitliep op dwaze levensmoeheid. Voegt daarbij het besef bij ons van den gevaarlijken algemeenen toestand, het uitbloeden en het totaal ruwineeren van Vlaanderen en geheel Belgie, onze aanblik op de toekomst, daar we rondom ons niets meer ontwaarden dan fabrieken, brouwerijen en stokerijen met verdemolierde werktuigen en dichterbij getuigen waren van de verdoemelijke geldklopperijen op de beurs van boeren en burgers en de bandietachtige schuimerijen in de geldkoffers der gemeenten.

Drie jaar lang zoo leven! Drie jaar lang in zich dragen een vretende vlamme van haat tegen den vijand en een gloed van liefde voor het Vaderland, want naarmate de haat tegen den brutalen overweldiger in ons verscherpte, groeide in ons de vaderlandsliefde aan.

Dit is een feit dat niet te loochenen valt. Dit was een algemeene toestand.

We leden!

En bij al dit lijden sloop er, na de drie jaar, nog een nieuw tergend bij. Het groote zomeroffensief barstte los aan het Westfront en een ijselijke angst sprong ons te lijve, namelijk, het vooruitzicht der ontruiming onzer gemeente. Dag en nacht rees nu die

hatelijke vrees in ons op. Als we na een lange martelaarsdag tusschen de soldaten overgebracht te hebben, 's avonds met de vrienden in onzen gezelschapskring bijeen kwamen, rolde 't al veel tusschen twee verzuchtingen van de lippen: ze zullen ons hier wegjagen!

En op een dag van vervloeking, in Juni 1917, vloog het als een loopende vuur de gemeente rond: Hooglede zal ontruimd worden: de orts heeft het gezeid.

Neen nee, 't kon niet waar zijn! Leugens, vuile leugens! Kom, waarom zouden we verjaagd worden; er werd op Hooglede nooit geschoten en de Engelschen komen langs hier niet door, nooit. Klaps van onnoozelaars en kwaaddoeners, die enkel goed zijn om het volk de dood op het lijf te jagen. Het zijn dezelfde mannen, die gansch den oorlogstijd door met slechte maren rondloopen. Van die mannen komt het, die pot en god zijn met den orts en zijn gesleep en met dat gespuis rollen en bollen als jongen uit één nest!

Zoo werd dit eerste nieuws onthaald.

Maar, maar, stilletjes, mond tegen oor, vertelde men nu, dat er lijsten opgemaakt werden, verdeelingslijsten per wijk en straat, dit in voorbereiding eener regelmatige verbanning van de bevolking op het voorziene en zoo goed als vastgestelde tijdstip.

Dit nieuws liep rond, eerst stilletjes uitgefluisterd met verzuchtingen, dan ras uitgeroepen met vervloekingen en verwenschingen.

Schrikkelijke, schromelijke dagen! Men kon op straat niet verschonen, zonder door bedrukte mannen en vrouwen aangevat en aangesproken te worden met de eeuwig-kwellende vraag: en moeten wij hier algelijk weg?

Wat antwoorden! In de oogen dier armzaligen las men zoo een hunkerend verlangen naar geruststelling, dat we ons hert van medelijden voelden krimpen en menigmaal met losse gebaren en gemaakte vroolijkheid jolden: slaapt op uwe twee ooren, jongens, Pietje Lucifer is niet sterk genoeg om ons met al het geweld van zijn hoorns en bokkepooten van hier weg te krijgen.

Dan herleefden die dutsen en verlieten ons gelukzalig, om die blijde mare naar hun huis te dragen.

Zoo stierf Juni uit en Juli daagde op in hemelsche zomerpracht. Van waar, hoe en waarmede waren al die rijke vruchten uit den flauwbemesten grond geschoten en weelderig opgegroeid? De akkers stonden bekleed rijker dan in de beste vredejaren. Het koorn, men hadde er wielen tegen gerecht; de aardappelvelden blonken zwart van veie groeze en de tabak look boven de voren. Een rijkdom, gansch Vlaanderen door! Hoe jammer, dat de weiden daartusschen vaal en ros lagen, tot den wortel afgeknaagd door de Duitsche peerden! Doch ja, de koeien zouden er niet veel meer door lijden, want ten grootendeele waren ze den dieperik in, morsdoodgehamerd in de menigvuldige legerslachterijen, die als paddestoelen uit den grond, ook in alle centers gerezen waren. Eilaas! onze vette, pondige tanten van koeien, onze trouwe, gezellige Vlaamsche prachtbeesten, die ons, wandelaars, van uit de vette weiden, al over de geschorene hagen, met hare groote goeilijksche oogen liefderijk plachten aan te staren en met de blikken te volgen, ze waren den bosch in, eene voor eene naar den Donau, weg voor altijd. Met moeite hadde men nog één boerderije gevonden in 't bezit van drie melkkoeien. En nog zou het niet staken. Immer werden lijsten opgemaakt, lijsten van de laatste peerden, lijsten van de laatste koeien, lijsten van de laatste verkens, lijsten van de laatste geiten, lijsten van alles wat verteerbaar was. Alles moest er komen. Alles afgeleverd. Alles weg. Alles voor den Duits. Alles kapot!

- We zullen van hier toch wegkomen, steenden de menschen, want hier zouden wij van honger vergaan: ze pakken alles.

- Ik ga hier voor niemand weg, klonk het veel, hoog en brutaal, doch in werkelijkheid wanhopig weg en tegen.

Middelerwijl was de duivelsdans in vollen gang aan het front; dag en nacht kraakte en spookte 't er, met, tusschen al het gekrikkak nu en dan de uitdondering van een dier groote pruimen, die ginder, een paar uren van ons af, met den neus in de ingewanden der aarde gingen wroeten en er putten mieken groot en

diep genoeg om er een huis in te bergen. 's Nachts was het al hemel en vuur en vlamme, eene dooreenflikkering van roode, gele, blauwe lichten, die hoog rechtop schoten en uitstierven, of hangen bleven als vurige weerschijn, of in smeten: flakke! En maar immer en aldoor bommelde het trommelvuur, bromde het grof geschot en dreunden de mijnewerpers, zoodat onze blinden op hunne haken sprongen en onze deuren wipten en dansten met kletterende geruchten.

Dit was ons dagelijksch muziek en als het helsch lawaai voor een dag of een brokke van een dag stil viel, misten wij iets waarmede wij vergroeid waren. De muziek kenden wij; we kenden den drogen knal der geloste mijnenwerpers: *boum* kortaf en daarna zijn fluiten *ieoeiïj* en dan zijn val: boum-grrrr. Dit was ons dagmuziek dat onze ooren scheurde, doch ons geen schrik meer aanjoeg.

's Nachts kregen wij gewoonlijk afwisseling in het concert; dan kwamen de vliegmachienen al boven onze gewesten ronken; d'r waren er die klonken als bellen en deze noemden wij zangers. Onder die zangers was er een buitengewone groote die elken nacht rondwareerde en bommen liet vallen als gooide ze die uit manden. Hoe dikwijls voelden wij ons bedde niet dansen. Ook de vensterblinden en de deuren klabetterden binst ginder, te Roeselare, de fabrieketrompen alarm tuitten en gansch de streek in rep en roere brachten met hun akelig noodgehuil. Dan sprongen we soms voor eenige minuutjes te beene, gingen buiten de lucht inkijken en dan terug in ons bedde, om te slapen als 't kon en te droomen.

Dat muziek was ver van iedereen te voldoen; als we dan de volgende dagen vernamen wat ijzingwekkende gevolgen die uitgooiïng van bommen hier en daar bewrocht had, klonk er dikwijls een vloek met de bitsige bete: al dat luchtgespuis behoorde op te branden!

Voor een muziek, het was toch wel een muziek, soms een beetje te veel basgegrol en trombaalgeboum, dat ons voor een tijdeke den vaak benam, doch zeker en vast blijft het, dat we

veel beter sliepen met, dan zonder het kanonnenspel, zelfs hoorden wij dit menigmaal in geruchtlooze dagen: van nacht zal het niet wel gaan om te slapen, er is geen muziek aan het front...

Nu stonden de koornvelden in goud getint; de haverbellen slingerden in mengeling van groen, zilver en goudkleur op gelen stam met roode vlekken en purperen lissen. De rijke lentebeloften waren tot vaste zekerheid van overvloed geworden.

't Was halfwege Juli.

Ginder aan het front, was het Engelsch offensief tot zijn hevigste geweld gekomen; dag na dag trommelvuur van beider zijden en een gerucht en gejachte van soldaten rond ons zooals we 't nimmer nog zagen. Aldoor en altusschen het aanhoudend gedrang en gekrioel van gaande en komende legerbenden, stoven en snoven de automobielen voorbij en rolden de kolonnewagens kruisgewijs-vanewijs, als in een dagenlangaanhoudende draaiwind dooreen, wijl terzijden de telefonisten maar gestadig staken op staken plantten en draden spanden boven onze hoofden, zoo dicht neveneen en zoo elkaar doorkruisend langs alle zijden, dat een vogel uit de lucht vallend, als op een net zou terechtgekomen zijn en blijven hangen.

- Ge komt hier allen weg! klonk het nu onophoudelijk en tergend uit den mond der Duitsche soldaten. Lacy! we waren verstompt en verbeest geworden en die verdreiging viel op ons bij het overige dat ons bezwaarde. We stapten bij dage als spoken door de straten, gedachtenloos en uiteengesmeten. We kwamen 's avonds in den vriendenkring samen, bleven er met domme wezens veelal sprakeloos bij elkaar en trokken dan hopeloos naar onze woonsten, om op den grond te gaan slapen, want de officieren hadden al onze bedden in beslag genomen en waren baas in onze huizen, waar wij zelf niets meer te piepen of te zeggen hadden. En toch, telkens de vrienden 's avonds van elkaar scheidden, klonk het, soms na lange en bange stilzwijgendheid: de koppen boven! De Duits mag ons lijden aan ons niet bemerken!...

't Werd er eenig droevig en ijl op het dorp: al ons jong volk was opgeeischt om aan het front te gaan werken en door de

bange dagen voelden we onze herten benepen van medelijden voor onze jongens; reeds verscheidene malen waren ze van ginder door doodsgevaar moeten wegvluchten, doch 's anderdaags van in den vroegen morgen hernam toch de dwang en werden ze vanher opgedreven als benden vee naar dat vervloekte front, waar de dood midden dondergedaver heerschte.

- Ge komt hier allen weg! tergden de Knuls ons.

Alsof we nog niet genoeg leden! Alsof we niet genoeg leden elk voòr zijn eigen en ook voor en door anderen.

Geen mond is bekwaam te vertellen en te vertolken de akeligheid van die schromelijke lijdensdagen. Dan kwam het volk, nog meer dan eene maand geleden, tot ons toe, met de reeds zoo menigwerf gestelde vraag: zullen ze ons nu toch verdrijven? Eilaas! nu durfden wij die vragen niet meer ontwijkend noch geruststellend beantwoorden, want we voorzagen, we voelden het, dat de martelaarsdag naderde en het voor ons echt schuldig hadde geweest, die ongelukkigen met slaapmiddels te paaien, al vroegen ze niets beters en al wisten wij, dat het uitbrengen der verschrikkelijke waarheid ons achterdocht, zelfs kortstondigen afkeer en mogelijks laster op den hals zou brengen.

- Niemand weet er iets van, menschen, toch niet met zekerheid, antwoordden we gewoonlijk zoo bedaard mogelijk, doch het is voor iedereen geraadzaam op alles, zelfs het pijnlijkste gereed te zijn.

Welja, we wisten het vast en zeker, dat zelfs dit bedaard antwoord met opstand zou aanhoord en kwaad uitgelegd worden en dat die ongelukkigen op het allerminst monkend van ons zeggen zouden: hij weet er niet meer van dan wij. Maar hoe dikwijls voegden ze er niet aan toe: hij kan het goed meenen, maar hij is een benauwderik die zich liet opwinden. Hij is ergens bij een dier mannen geweest die thuis zijn in de kommandantuur!

't Ging er nu, einde Juli zoo helsch geweldig aan het front, dat de menschen de omliggende heuvels opklommen en soms uren lang de oogen strak op het westen gericht hielden, midden bewonderende of benarde uitroepingen; dagen achtereenvolgend

immers werden de Duitsche verschansingen door mijnenwerpers begooid en op een enkele ure tijds konden we soms veertig-vijftig ijselijke ontploffingen tellen; dan zagen wij op een paar uren afstand, nu eens een stofkolonne rekkelijk ten hemel opschieten en traagzaam uitstuiven, dan, als een soort van storm-wolk die wijd hoog-op schoot en als een treurboom met hangend kateil zoetjes neerzonk. 't Was een schromelijk doch aangrijpend schouwspel en almaardoor daverde de grond onder de beuken van de mortieren: *boum-grrrr-djàà àf*

De soldaten zwegen nu; ze wandelden langs ons heen met lange, betrokkene wezens; ze bezagen de stofwolken; ze stonden een wijle stil; ze schudden den kop en trakelden stilletjes verder.

- Alles kapot, jongens! spotten wij inwendig.

Al rond dien tijd verkregen eenige huisgezinnen de toelating om de gemeente te verlaten, alsmede passeporten om zich in gerustere middens te gaan vestigen, anderen, waaronder onze burgemeester, Emiel Vereecke, werden kort en bondig buiten hunne huizen gezet en mochten elders gaan, van de gemeente weg, alwaar hun geest of de wind hen drijven zou. Nu hadden immers soldatendrommen de gemeente als overrompeld en talrijke gezelschappen van officieren kwamen in Hooglede van alle kanten toe om rust te zoeken en opgeleid te worden - er werden dagelijks lessen gegeven in een ongebruikte brouwerij -.

Het was nu uit met het gezag der plaatselijke Commandantuur; iedere aankomende officier had het recht, of nam het, van voor zijne eigene inkwartiering te zorgen, alsmede van op alle uren van den nacht in de huizen te dringen en er de burgers hun bed te doen verlaten, om er zelf gebruik van te maken. Zoo sliepen er dan reeds een groot getal inwoners sedert weken op den grond.

En de menschen leefden tusschen al die gruwelijkheden en miseries; ze zagen dezen die vrijwillig vertrokken hatend en vloekend na en ze beoordeelden wantrouwig de eerste buitengezetten, doch toen het getal der gedwongene verhuizers toenam, kregen ze toch medelijden en balden ze de vuisten, vooral als

ze vernamen, dat de soldaten, uit het kleine boeltje dat onze burgemeester mede nam, onder hatelijk gedonnewetter, de beddingen van het voer getrokken hadden, doch hun samenspraken eindigden toch met het ikzuchtig gezeg: 't is elk voor zich zelf!

Dan trokken ze naar hun huis, bezagen hun inboedel, verjoegen den angst, ontstaken een ferme pijp, keken nogeens rond en riepen naar hun wijf: Marie, jong, de rijke zijn van dezen keer de slechtste: wij, we blijven!...

De Engel komt door!

Dit nieuws sloop, kroop, liep, schijverde van huis tot huis.

Hij komt, wee'je! Hij komt zulle! Hij Staat aan de deur!

Dat nieuws lag niet enkel in burgersmonden, maar het rolde van soldatenlippen, ja, het ontsnapte aan den mond van officieren en zelfs van het gesleep der ortskommandantuur: wij kunnen 't niet meer uithouden. De Engel, die komt!

God! wat een geluk voor ons. We bezaten ons zelf niet meer. Bedaard, met gemaakt ernstig wezen, vertoonden we ons op straat, doch eens van onder de soldatenblikken weg, gaven we ons herte lucht.

- Jongen, ze komen 't af!...

Den Zondag, 29 Juli, in den voormiddag, kwam mijn vriend kunstschilder Alidor Lamote, uit Staden gevlucht met vrouw en kinders, vergezeld van een civiele werker, die goedjonstig op een kruiwagen de opgerolde schilderijen van den meester voerde. Wat een blijdschap voor ons, die hem reeds lang verwachtten en sedert dagen om hem in angst leefden. Seffens straalde de koffiegeur in de keuken en de vrienden waren thuis.

't Ging slecht in Staden, vertelden ze, en d'r was geen oogenblik meer zekerheid voor het leven; z'hadden in allerijl de schilderijen uit de kaders los gemaakt; met nog wat menagiegoed op den kruiwagen geladen, en, vooruit al onder het gebommel en het openkletteren der zware pruimen van al den overkant. Het deerde mij geweldig als ze vertrokken, maar het moest er toch van komen, want géén vreemdelingen mochten nog op de gemeente verblijven, en, verders, we voelden ook voor ons 't einde naderen.

Ja, we voelden het eindeke naderen, doch wie kon het voorzien, mogelijks een goed einde...

O! dat onophoudelijk, dat schromelijk geschot aan het front! De grond daverde er van en de huizen schudden en schokten. Wij liepen verloren. De soldaten liepen verloren en er was noch tucht, noch toezicht meer. 't Gerucht scheen gestadig van naderbij te komen en de vluchtelingen van Staden trokken door onze dorpsplaats, op weg met karren en wagens, als door den duivel voortgedreven.

- Ze komen af! Zoo toonden ze 't ons door gebaren.

Maar dan kwam Hij, de groote Zondvloed!

Al op een avond, den woensdag, 1 Augusti, vlogen de hemelsluizen wijdgat open en het ruischte, het zoefde, het kletste, het trommelde, het goot hemelsche geute; het slagregende dat de waterbellen op de dakingen der huizen dansten. Het regende almaardoor den ganschen nacht en in den helledonkeren ruischte één gerucht dat alles overheerschte, een zoevend watergerucht, een aanhoudend geleek en gekletter van smetterend openkletsend water op muren en gaanpaden.

Dien nacht vergeet ik nooit. Zoolang hij duurde bleven wij waken en luisteren naar de beweging op straat, die overweldigend moest zijn, doch dewelke wij moeilijk konden onderscheiden door het geruisch van den slagregen. Toch hoorden wij, dat er een buitengewoon rumoer moest zijn van elkaar kruisende kolonnen, wagens, rijtuigen en autos en een gefluit en geschreeuw en een getier en gevloek, dat mogelijks hooger rees dan dit, bij het aankomen van den Duits op 19 October '14.

Vol hoop en met poppelend hert zaten wij er den nacht door, te luisteren. Waarom het niet bekend, we zaten er met de overtuiging, dat onze verlossing nakend en onze vijand aan het vluchten was, zooniet, ten minste in volle verwarring en in grooten nood. Helaas! na veel pijpen gesmoord en veel potjes koffie gedronken te hebben, zagen wij den dag priemen en de donderschermen punten op de kabouten van de Duitschen.

Ze waren er nog!

Ze waren er nog en 't regende, 't regende...

- Zij weg, of wij weg, dit was nu het ordewoord, zooveel te meer, daar de officieren, vooral deze uit de kommandantuur zich in 't minst niet meer geneerden om in huis effenop de kamerdeuren te openen en er de schoonste meubels in oogenschouw te nemen.

- Zij, of wij, fluisterden wij, doch gansch lijdzaam reeds, voegden wij er aan toe: wij zullen het schaap zijn.

Van 's morgens vroeg vernamen wij, dat de toestand voor den Duits verbeterd en de ontruiming der gemeente eene besliste zaak was. Er behoorden dus maatregelen genomen te worden, dit willens-nillens, want in mijn huis zelf had ik allang genoeg gezien: meer dan een officier, waaronder de orts zelf, was alles komen afsnoeperen, kamer in, kamer uit, al een so..., so... gummend en was dan spottend vertrokken.

Mijne overtuiging stond vast: gauw!

In den namiddag, door den slagregen, reisde ik naar Beveren, met het inzicht mij er een tijdelijke verblijfplaats te bezorgen om dan later met gelegenheid verderop te vluchten. Al gaande vlogen mijn blikken over de velden op dewelke alles als platgerold lag door den regen. Van de velden af, rustten mijne ontstelde blikken op de boerenhoeven, waar het krioelde van Duitsche peerden. Niet één hof, waar er geen draden gespannen waren van fruitboom tot fruitboom en aan die draden of kommels waren de peerden gebonden, op één dikte, al op een, tegen elkaar gedrongen, lekend van de natte, bevend van de koude, wroed van den honger, nekoorend, met ingevallene lanken, overdood. In hunne hongerfoltering hadden ze de schors der boomen afgeknaagd en nu beten ze in de sappige stammen, die er wit te blekken stonden, naakt en ter dood veroordeeld. Altusschen de boomen hadden de hongerige beesten, in hun razende wanhoop, putten geschart, in dewelke men wel een peerd hadde kunnen wegstoppen en nu sloegen ze, in dolle razernij, de voorpooten in die plompendvolgeregende graven, zoodat het troebel oorsop al

over hun koppen en lijven spaarsde en elk dier woeste beesten in vuilgrijs kleedde.

't Was reeds zoo lang dat ze honger leden, bitteren honger. 't Was reeds zoo lang, dat ze den mest van onder hun balgen trokken, en nu, tot overmaat van ellende, stonden ze'r reeds bijna twee dagen en een nacht in den slagregen, bekletst al boven, lekend al onder, een zee van water, dicht tegen elkaar geschoord, honderdvijftig tot drie honderd op ieder hof geheel de gemeente door. De maat was vol; ze kregen den genadeslag en begonnen ter plaatse zelf, waar ze elkaar in doodsstrijd gedwongen steunden en schraagden, te vallen, morsdood van ellende en miserie.

En 't regende ruischend, ronkend voort, in pezen, bellen en blazen op het water...

In Beveren was er voor ons niks te bekomen; de menschen van aldaar 'k zag het, zelfs zonder onderzoek - die menschen hadden al hebbelijk genoeg met hunne eigene bekommeringen, zonder aan vreemdelingen te roeren. Ik keerde mijn rug naar Beveren en vertrok, diep ontgoocheld, doch die gesteltenis duurde slechts den tijd van een kwade bekoring, welke men afschudt en voortschopt, gelijk jongens langs den schoolweg eene uitgelikte marmeladedoos over de steenen de gracht in schoppen. Gods vrede zij met alle menschen!

Teleurgesteld kwam ik thuis, niet wetend wat gedaan, alleen en zonder hulp, doch vast besloten mij in het Duitsche net niet te laten vangen en te vluchten, zelfs zonder pak of zak. En zie, dienzelfden dag kon ik twee matrassen, wat linnen en boeken uitsmokkelen op den verhuiswagen van mijnheer René Vantomme, dienstdoende registratieontvanger, die twee maanden bij mij ingewoond had en nu door de overheid Beveren als verblijfplaats werd aangewezen. Een distel uit mijn vinger dus. Te Beveren zou mijn goed in veiligheid zijn en van daar kon het verder, alwaar God mijne stappen leiden zou.

Dienzelfden avond ontving ik het bezoek van een kordate kerel uit de buurt, die mij melden kwam, dat zijne ouders eene arm-

zalige tweewoonst hadden op Ardooyeplaats en dat ze bereid waren eene der twee woonstjes aan mij af te staan: klakke!

'k Wist voor een verbei van dagen waar onder dak gekomen en zonder verder onderzoek sloeg ik den koop toe en stelde mijn hert gerust.

- Ik heb hond en kar, zei de jongen, en 'k sta borg al uw goed uit Beveren naar Ardoye te vervoeren.

- Goed, riep ik, slaap wel en tot morgen.

Ik sliep dien nacht goed spijts het helsch kanonnengedaver en het huilen en nokken van den wind aldoor de regenvlagen.

Tot morgen!

't Werd morgen, een doortrijstige, overgoten van slaande regenpezen, eenig, donker, doodsch. Ik hoorde mis en bij mijn thuiskomst kwam Tuite, mijn katte, mij meeuwend tegengeloopen en dan brak mijn hert.

- Tuitje, vleide ik, haar opnemend en streelend, Tuitje, we zullen moeten scheiden en gij blijft hier alleen, gij, die de Duitschen zoo haat en die grolt en spuwt als ze u naderen. Arme beeste! het deert mij zoo ongenadig...

't Was zoo aardig, dien morgen, de menschen liepen als verdoold op de straat; ze voelden het, elk en eenieder voelde 't, dat het groote wee er was en ons bespringen en versmachten zou. En de vrienden vonden elkaar en ze'n wisten niet wat te zeggen, of ze durfden 't niet. En rondom gaapten de soldaten ons aan, de eene medelijdend, andere spottend en kwaadgeestig. En de dag kroop langzaam, altijd maar kruipend voort, lastig en zwaardrukken, nat en vuil, onze kleederen doorweekend en onze zielen knedend.

In den namiddag bracht ik de boeken van den gemeentelijken rekendienst in zekerheid - bespottelijk woord - nevens de boeken en geschriften van het secretariaat en den burgerstand, dit alles in de kelderingen van het gemeentehuis en juist als ik op het punt stond van te vertrekken, werd ik boven geroepen in de zaal van het secretariaat zelf.

- Kijk eens hier, riep de hulpsecretaris, die er aan het schrijven zat.

- Wat? deed ik, eer met de lippen, dan met den mond, want ik verwachtte den slag die volgen zou.

- Morgen, om zes ure, moeten al de inwoners in de kerk of er voor vergaderd zijn met een pak van ten hoogste vijfentwintig kilos gewicht; wagens zullen gereed staan om de pakken en ook de oude en zieke menschen naar de Gitsche statie te voeren en daarop volgt de gansche bevolking.

De genadeslag was er; ik drukte dien vriend de hand en adieu! tot in betere tijden!

Naar huis, zonder nog om te zien. Een laatste pak gemaakt en vooruit!

Neen, wacht.

Aan de deure stond mijn meid, reizensgereed voor den kruiwagen, waarop pakken lagen.

- Wacht!

- Och kom, smeekte ze, zoek Tuite niet meer op; ze zal wel voor haar behoud zorgen en z'is toch maar een beest.

- Neen, schuddebolde ik, ik wil Tuite niet meer zien en noem dat niet meer, maar ik wil een ander afscheid nemen.

In alle kamers van mijn jongmansnest, dat ik naar mijn geest en wil had ingericht en wier wanden nog den adem van mijn duurbaren vader en mijn uitverkoren moedertje uitzweetten; in dat nestje, nu zoo lang ontheiligd en besmet door vreemd gespuis, doolde ik rond, om voor de laatste maal te aanschouwen al die lieve dingen, die mijn leven ingegroeid en één met mij geworden waren, en dan, ten laatste, in de voorplaats, de beeltenissen van mijne lieve ouders...

'n Avond vader! 'n Avond moedertje!

Buiten goot het water in den vallenden nacht en door den ongenadigen plasregen doolden en trakelden wij - God alleen wist waar het eindigen zou en hoe - in ballingschap.

De vlucht.

OP Gods genade!

We tjanfelen door moze en slijk onder den slagregen, op de vlucht, al Beveren naar Ardoye. Rondom ons liggen de velden versopt, dragend onschatbare rijkdommen in een mengeling van prachtige kleuren aller tinten: gouden koorn, zilveren haver met rood doortrokken, zwarte tabakspartijen, grijs-rood-zwartuitslaande peerdeboonen, donkergroene beeten, bleekgroene suikerijen, een kwistigen overvloed van gewassen aller soorten, die er dit jaar als uit den grond getooverd stonden. En dat alles moesten onze boeren er laten.

Alles moesten ze laten en verlaten. De boer in hen sterft nu uit en de Christen rijst gave en grootsch op en lost zijn ziel - 'k hoorde 't uit veler monden in verhevene woorden: wij hebben er geen schuld aan en geen verwijten hebben wij ons toe te sturen. Wat baat het te klagen? Zooals God wil!

Dan sloegen ze de blikken over hun velden en dan neêr, als keken ze diep in hun eigen innerlijken mensch, schudden de schouders en schokten ze: de boer herleefde en neep het met de lippen af: 't is omdat ze kreveeren van den honger, dat ze ons wegjagen! Reeds van morgen af drijven ze hun uitgehongerde peerden door onze akkers.

Ze voorzegden juist, want reeds des anderendaags - we vernamen het algauw - liepen de peerden veldewaarts in, knappend in de rijpe vruchten en de soldaten klommen de fruitboomen op en deden een regen van nog-groene appels en onrijpe peren neertuimelen. Z'hadden honger! Z'hadden grooten honger en ze krospten en kraspten in die groene keien, dat het sop langs hun baard liep. Alles kapot!...

Hier wat haperend en daar wat babbelend, vervolgden wij onzen weg naar Beveren. Gestadig moesten wij ons vlechten door de aankomende troepen, die bij duizenden en bij duizenden naar

het front marcheerden om het Engelsch offensief te breken. Mijn meid ging voorop, voerend den kruiwagen, ik achteraan, dragend een monsterpak van boeken en kleêrs. 't Regende hemelsche geute en de soldaten versperden ons gedurig den weg, doch we trakelden altijd voort. Martha, al wringend om plaats te maken voor de troepen, verloor den hiel van den linkeren schoê, maar we gingen toch voort, zonder om te zien. Aan de hofstede van mijn broeder Cijriel den kruiwagen neêrgezet om een kort vaarwel aan de familie-leden te wenschen, dan, een laatsten groet naar het hof van broeder René - een paar boogscheuten verder - en dan, aan de scheidslijn, nog eens omgekeken naar Hooglede.

Adieu! Hooglede, mijn duurbaar dorp; 'k wist wel, dat ik u geerne zag, maar nooit voelde 'k het zooals nu. In ons aanvangende doolaardsleven zullen wij misschien veel schoone streken zien, doch vast en zeker vinden wij uws gelijke niet. 'k Weet het, 'k zie u door een vergrootglas, want ik zie u door de liefde, maar dan zelfs, terdijden, als ik soms de liefde deed slapen, om u in wezenlijkheid en objectief te aanschouwen, dan nog mompelde ik, bedaard en bezadigd: er is geen schooner dorp in Vlaanderen dan het mijne! Adieu Hooglede!

Klitse-kletse voortgetrakeld door de moze al peizend op Hooglede, al sprekend met Hooglede.

Neen, de vreemdelingen 'n wisten het niet hoe schoon ge zijt, Hooglede, anders zouden ze er in speelreis naartoe gekomen zijn; ze zouden uwe hoogten beklommen hebben t'allerzijden en hun blikken laten glijden hebben langs uwe heuvelflanken, de diepe valleien in en de wijdte door, mede oprijzend naar andere uren-ververwijderde heuvels, rijzend al boven de boomen op en bezet met veel spitse torens, den hemel doorpriemend t'allekante. Hoe dikwijls; op uwe flanken gezeten, Hoogledeberg, heb ik met de oogen liefdevol bebroed de kleine woonstjes als uit de hoogte neêrgezaaid en wijsterkapeele gevallen, nu hier staande en rustend, o! zoo rustig, de vlakten door. Hoe dikwijls hebben mijne oogen u gezocht, reuzenboomen onzer streek: abeelen, olmen en populieren, helaas! onder de knagende zaag der verdelgers ste-

nend en stervend neêrgetuimeld. En u, levendgevend land, krinkelend en krullend in verre doorgezichten, rijk getint en getooid, al tusschen lanen en boschjes ingesloten en verder weêr uitloopend, wijduit en ver, dragend den rijkdom, uit uwe milde ingewanden door taaie vuisten gewrongen. En u, Godgewijde tempels, toevluchtsoorden van dorstige zielen, u, wier torens ten hemel heffen en ons God aanwijzen, God, de schepper van het Aardsch Paradijs dat ons omgaf, God, wiens levenswekkende adem, vol scheppingsvermogen wij door de ruimte voelden togen, om-end-om.

Heb ik u doorreisd en doorloopen, Hooglede! En heb ik u bemind!

Ik wist al uwe gekende en ook uwe verholene schoonheden en ik kende uwe smalste voetwegelkes en wist ze loopen krinkelend en krullend. Ik kende uwe kleinste huizekes en ik zag er den rook uit de kaven woelen en ik monkelde dan: Barbara, of Mathilde, of Virsnie zijn aan den fret doende. En in verbeelding zag ik moeder de vrouw, met rond haar, de geheele keutelbende rooiende bubbels, blozend van gezondheid, dol van maag, zot van speelziekte en den wandelstok zwaaiend, vol van krieweling door het lijf, dronke van genot, vervolgde ik mijn eenzaam wandelen, blijde, zóó blijde, dat geen vreemdelingen met hun geschreeuw en zot gekakel, de zalige rust van mijn Paradijs storen kwamen.

'n Avond Hooglede! Adieu!

Wij zijn op Beverenplaats.

Rap maar doorgestapt, want den avond begint te vallen.

'n Avond Beveren!

'k Wensch u niets dan geluk en zegen, Beveren, al heb ik u niets te danken. Gij ook leeft in angst en lijden. God zij met u, Beveren en Hij beware u. Mocht ge gespaard blijven van hetgeen Hooglede bedrukt. Dat smeek ik den Heer af uit het innigste mijner ziel.

Tot weerziens, Beveren!

Vooruit, langs vanoverouds bekende wegen naar Ardoye.

Ginds rijst de toren. t'Allekanten roepen ons bekende vluch-

telingen den avondgroet toe, hier van op eene hofsteê, ginder van uit een kortewoonste; ze zijn, evenals wij, het sleepnet ontloopen en alreeds ingegroeid en thuis op het gastvrije Ardoye, met opene armen ontvangen voor een verbei, of voor goed.

Ardoye!

We zijn er. Kijkt, daar komt mijnheer de pastoor, E.H. Bruyloot.

- Maar Warden toch, gij! roept hij mij toe.

- Ja, mijnheer pastoor, ik, op de vlucht zoo ge ziet.

- Bon. Ge gaat mede paar de pastorij. Uw bedde staat gereed.

- Dank u wel, mijnheer pastoor; 'k heb hier op uw dorp een kasteel gepacht, maar ik zou toch geerne mijn gemeentelijke gelden, in mijn beugel hier, in uw brandkoffer lossen.

- Toe, kom. Maar apropos, g'hebt een kasteel gepacht, zegt ge. Waar staat het?

- In 't Gangske, mijnheer pastoor.

- In 't Gangske!

De pastoor schoot uit in een grooten schaterlach en greep mijn arm.

- Warden, alla, zij' ne keer serieus. Ge komt bij mij, hee?

'k Hadde mogelijks gewild, maar 'k had reeds wat ondervonden en 'k ware liever langs een gracht gaan slapen, dan te rusten op den nekke van wie ook.

- Dank u oprecht, mijnheer pastoor; mijn bedde is voren in onze villa.

- Als klappen niet helpen kan, loop uwen kop in gruis tegen de muren. 't Is toch al te dom. Alla, gauw.

Met den priester meê, de geldzak afgegeven, een pijpe gerookt en naar ons kotje, met een spijtigen God beware je van den pastoor.

't Huis, ja, thuis, dat was iets. In een smal gangske, dat twee straten verbond, vonden wij het staan, het schamel kotje, klein, hurksche-tegen-d'eerde, verpieterd als een hondskot, maar er stond een kappe op en 't was 't onze: w'hadden de pachtsom

vooraf betaald en we mochten het betrekken zonder iemand in de oogen te moeten zien, zonder woordenvermoording.

't Was daar wel een tweewoonstje en in het eene woonde reeds de familie Deleye die mijn goed uit Hooglede hielp blauwen en het naderhand uit Beveren afhalen.

De stove stond te wenken als wij aankwamen en tegen dat wij een paar keers rond den vloer getrappeld hadden, doomde de warme koffie op de tafel. Gedronken, gerookt en rondgekeken. Alles wel ingezien, was het aanpalend kotje toch al te wak om voor menschelijke woning te kunnen dienen en we besloten, voor den korten tijd van ons verblijf in Ardoye, samen te wonen in het grootste huis en van het kleine ons magazijn te maken.

Zoo gezeid, zoo gedaan. Alles wat we missen konden, werd naar het kleine kot gesleurd; matrassen werden op den zolder getrokken en open gelegd; de bedden werden gemaakt voor het mansvolk en we lieten het vrouwvolk met de overige zorgen op den nek. Wij, we zouden op staminee gaan!

En we gingen.

Na er eenige glazen bier gedronken en wat kaartspel gedaan te hebben, gingen we avondmalen, deden een kort gebed en klommen op onzen zolder om er te vernachten, ieder op zijn matrasse.

Beneden was het een gekakel als in een hennekot tegen den avond; daar moest nu alles langs de wanden geschoven worden, de matrassen uit het magazijntje getrokken en opengespreid worden op de keukenvloer voor de nachtrust van het vrouwvolk. Dat duurde, duurde; dat ging solemneel, met begeleiding van gesnetter en gesnater en met hulp aller handen.

's Anderendaags, vrijdag, 3^{e} Augusti, vernamen wij, dat onze vriend, kunstschilder Alidor Lamote, op de vlucht uit Staden naar Antwerpen, in Coolscamp was blijven haperen en er woonde ter zijde van de kerk in een krottekotje daaromtrent als het onze. In den namiddag greep ik den wandelstok en vooruit, naar Coolscamp. Eerst een bezoek gebracht bij vrouw Edward Lamsens, de moeder van mijn vriend, Jozef, oorlogssoldaat. We

werden als kind van den huize ontvangen en ook zoo wel gedaan. Vandaar stapten wij gezwind naar het woonstje van den schilder.

Of hij keek! en of wij goed onthaald werden! En of wij, wederzijds, met mondsvollen nieuws te vertellen hadden.

- En 'k ben ik hier al aan 't schilderen, bofte Alidor.
- Misschien rare binnenhuisjes gevonden? vroeg ik.
- Toch niet, eer buitenhuisjes, 'k schilder ik hier nu sedert twee dagen... numeros op de huizen!

En 't was waar...

Voor den eersten dag van ons verblijf op die streek, hadden wij wel een pinte goê bloed gewonnen en nog stond er ons te wachten. Als wij, op terugreis, door Ardoye stapten, kwamen wij den vriend Remi Muyse in het gemoet.

- Gij hier! riep hij ons toe.
- Ja. En gij?
- Ja. In Meulebeke.
- Is 't daar goed?
- Ja, goed en ook veel zekerder dan hier. En ginder geraakt men aan goede kwartieren. Maak uw pakken gereed en laat mare, ik haal uw goed af met mijn camion.

Kletse! aanveerd en gescheiden met den gemeenden wensch: tot meêrziens in 't korte.

Dienzelfden avond nog, regelden wij onzen uitstap naar Meulebeke en 's anderendaags, 4e Augusti, korts na den noen, vertrokken wij, los en vrij, ja, los en vrij, verlost van dien vervloekten dwang, die ons sedert drie jaar verslaafde, weg uit het gedrum van die bende onhebbelijke soldaten, die ons ginder versmachtten. We dachten noch aan huis noch aan thuis meer, we vreesden noch orts noch gendarme meer; we waren vrij, want we 'n waren niets meer dan arme vluchtelingen, zonder ambt en zonder gezag, uitgeschud en uitgeplunderd, uitgedorschen strooi, uitgeplooschte boonenschollen. Er was aan ons niets meer te trekken noch te plooschen. Noch orts, noch achterlooper zou ons nog barsch toesnauwen: sie müssen sovort ein, zwei, fünf tausend mark nach ortskommandantur bringen. Roef! de vlerken los

en open geslagen: we waren vrij! We zetten de longen open, snoven de lucht in, keken wijd en flikkerden naar Meulebeke. We schudden onze schouders, nu verlost van hatelijken dwang en last; we loegen en als 't niemand zag, zouden wij een zotten sprong gemaakt hebben ook, klaar van genot. We waren als ontwaakt uit een gruwelijken droom en de gruwel der gruwels bestond omzeggens niet meer voor ons.

God! wat ging dat ons; we 'n ontwaarden bijna geen soldaten meer; ze liepen er zoo schaars, dat men een eens aan den arme gegeven hadde om er nog een te zien. Waar was de tijd heen, toen we door de kleinste, verlatendste en onmogelijkste veldwegelkes van ons dorp wegdoken, om toch, och! ja, om toch, al hadde 't slechts een uurtje geweest, van de hatelijke, tergende en helsche tegenwoordigheid onzer indringers verlost te zijn. Dan, in de eenzaamheid, groetten wij de kikvorschen, die langs de grachten sprongen als goê en treffelijke kennissen: dag Puid! want die waren van de onzen. We loegen ook naar de slakken, die over het wegelke gleden: dag, Slakke! want die ook waren van onzen kant. De honden mistrouwden wij, want honden, jongens en *schönes mädchen* standen te veel in de gratie van de Knuls en daarmede bleven wij op ons weerhouden, maar vogels, puiden, padden en slakken, dat was puur, *ganz verstandlich*.

Meulebeke! Daar lag het dorp voor ons, het schoone vlaamsch dorp - ik kende 't van sedert lang - daar lag het en het loeg ons tegen. Daar zouden wij mogelijks gaan uitrusten, en, wie weet, er den dag der verlossing blijven afwachten...

We zijn gevorderd tot op den grooten Brugschen Steenweg, op het gehucht De Sneppen, halfwege Ardoye-Meulebeke, én, kijkt, wat voor een bende volk staat er daar ons aan te gapen, daar, voor de herberg: De Sneppen? Hoogleê! tieren ze. 'k Late me wringen, als die groote duivel daar Achiel D'ooghe - de Bouver - niet 'n is. Ja-ja, zeker, Achiel D'Ooghe met nevens hem de groote Tone Beuf, de kleine Tone Beuf, een der zonen van smidje Bossu, Sevenandje en Jeroom Declercq.

- Dag, jongens! tieren wij, handgrepen uitdeelend, en waar naartoe?

- Dag, Warden! Kom eens meê in de herberg, ge zult het zien.

Zoo gedaan. In de herberg lag er een scheepslading van pakken en van zakken, pakken zoo groot als een ovenbuur. Moesten ze'r al aan gedragen en gesleept hebben!

- Wat duivel beteekent dat nu hier kameraden? Ik dacht dat gij allemaal gedwongen werkers waart voor den Duits.

- Baja, zeker, maar w'hebben er potver! onze kloefen aan gevaagd en zijn gaan vliegen met den wind.

- En van hier?

- Op weg naar Moll, bij ons ander volk, dat gisteren uitgedreven werd.

- Proficiat, kerels, dat is ten minste net en proper. Drinkt elk een teuge bier. En apropos van proper, Achiel daar, schreep mij de kinne klaar.

In een-twee-drie was ik geschoren en dan na nieuwe hand-grepen en wenschen op weg naar Meulebeke.

Later heb ik vernomen, dat die ontemmelijke kerels op Meulebekeplaats een steekkarreke kochten en zoo, na vier dagen reizens, te Moll aanlandden, er vernamen, dat de eerste bannelingen in Baelen, Meerhout, Olmen en omstreken waren en... later zou ik die mannen ginder terugvinden.

Vooruit nu, marchegang naar Meulebeke.

Maar wie duivel schuifelt er achter ons, ginder, juist aan den ingang van het dorp?

Stil gevallen en toegekeken. Daar staat een rijtuig, met er aan-gespannen een oud kajuitje... Wel, god van Thielt! in dat kotje zitten de vrienden René Vantomme en Jos Blondeel, secretaris van Beveren-bij-Roeselare; 't wilde en 't sloeg al meê. Een kermisdag te wege. Weerom handgrepen, vragen en antwoorden.

- Gaat ge naar Meulebeke wonen, Warden?

- 'k Ga er ten minste inkwartiering zoeken. En gij, René?

- Ik ook ga er inkwartiering zoeken voor vader uit Roeselare.

want daar deugt het niet meer; de bommen ruischen er neêr lijk pruimen van de boomen. Later, eens dat vader hier is, vraag ik aan de Direktie toelating om er ook mijn bureel te vestigen, want in Beveren...

- Ja, in Beveren zijn wij ook op den sprong, voltrok Jos Blondeel.

Het laatste nieuws was verteld, en, met een tot straks, stapten wij het dorp in. Ons eerste bezoek was voor den vriend, doktoor Gratiaan Vanhee die er, met Honoré Billiet, beide sedert een paar dagen uit Hooglede gevlucht, een groot huis gepacht had dat ze samen bewoonden. Zonder aan te klinken stapten wij binnen, want er was geen bel en... ik viel er toe als een hond in den hutsepot. Ze waren juist aan de tafel met o! met vier en twintig eters, vaders, moeders, elk acht kinders, meiden en een paar familieleden. Gulle ontvangst en blijde wederzien; dan met de twee vaders en de twee Beversche vrienden de ronde van den dorpskom gemaakt en andere bannelingen uit Hooglede bezocht: de familie Talpe en Billiet, even in één huis samen wonend; dan ook de familie Vanderhaege en Buijse ook samen wonend, Overal genot om het terugzien, gulle ontvangst en gereede bedienstigheid.

Terbinst wij, mannemenschen samen te ratelen en te pratelen bleven, zochten de juffers Talpe en Billiet voor mij eene inkwartiering en vonden ze bij den Eerw. Heer Josef Vanhove, bestuurder der scholen, in een groot huis, staande langs de Thieltsche straat. God zij gedankt!

We bleven allen samen tot tegen den avond en als we met het kotje van den vriend Blondeel uit Meulebeke wegreden, was alles besproken en effen en zou onze verhuizing den volgenden maandag-namiddag uit Ardoye naar Meulebeke gevoerd worden door de zorgen van Remi Buyse.

- Nog twee nachten te slapen in ons rattekasteel, juichten wij t'huiskomend.

Dienzelfden avond nog schreef ik met een kalkbrokke in vette letters op de voordeur van ons kotje: In 't Puidenest.

Nog enkel twee nachten dus en zalig den eersten overgebracht. 's Anderendaags was het zondag, 5e Augusti; 's morgens onze plichten vervuld in de kerk en dan bezoek bij de uitgedrevenen van Hooglede. Dien voormiddag nog werd mij een prachtige inkwartiering aangeboden bij mijnheer Adolf Lyoen in de statiestraat te Ardoye zelf, doch Meulebeke lag mij ter hert en 'k bedankte. 's Namiddags ontvingen wij het bezoek van de vrienden Alidor Lamote uit Coolscamp en Paul Van Biervliet, gemeentesecretaris te Gits en gansch dien langen, prachtigen namiddag bleven wij samen, als aan elkander genaaid, zoo gelukkig waren wij en zoo overblij eens samen en bijeen te zijn en ons één te voelen, door oprechte en ingewortelde vriendschap.

Die twee zijn van mijn vrienden uit het bovenste schof en er zitten er nog eenige bij, maar d'r zitten er ook in het onderste schof, in dàt schof, dat ik maar zelden opentrek, doch dikwijlder opentrekken zou, kon ik voorzien, dat ze 'r voor goed zullen uit wippen.

Gauw!

't Was wel met een hoopvol tot wederziens, dat we 's avonds van de vrienden afscheid namen, doch voor U, Paul, zou dat wederzien, helaas! binst den oorlog niet meer verwezenlijkt worden.

En nu, wijl ik hier in de eenzaamheid mijne notas aan het uitbreiden ben; nu laat ik voor een oogenblik de penne rusten en denke melancolisch: waar is Paul nu?

Wij weten van niets meer.

(De notas welke ik genomen had werden door mij uitgebreid, zooals ze nu verschijnen in een verholen hoekske van de Boerenbondzaal te Baelen op Nethe. Dit schuiloordje werd mij bezorgd door den plaatselijken onderpastoor E.H. Mathijs, thans pastoor te Ghestel. Daar kon ik gerust werken, zonder Duitsche spions te moeten duchten.)

Op den laatsten avond van ons verblijf te Ardoye, stak onderpastoor Buisschaert zijn hoofd al boven den hofmuur, die tegen de achterdeur van ons rattekot stond en riep op mij. Met een

ladder klom ik over den muur en in een weesgegroetbiddens zaten wij in gezellig gesprek. Hij vertelde mij al zijn wedervaren met den Duits, hoe hij, beschuldigd van spioneering voor zes weken lang den bak in vloog en er de drie eerste weken als begraven zat, zonder het minste boekske, zelfs niet zijn brevier, tot hij eindelijk, door bemiddeling van een Duitschen aalmoezenier, na drie lange weken martelaarschap, zijn brevier kreeg en daarna was ook het nijpendste zotmakend leed weg.

't Was elf ure als ik hem verliet en dien nacht sliep ik omzeggens niet; 'k had gedurig voor mijn oogen het ascentenwezen van dien priester en 'k verstond hem.

Als het morgende, was ik tot een en zelfde besluit gekomen: alwie het lijden van dezen tijd goed opneemt, zal uit den oorlog komen doorbrand en gelouterd, drager van voor velen ongekend geluk. In hem zal de oude mensch, in bitter wee gestorven, vervangen worden door een nieuwen mensch, in den welken den ouden mensch geen sporen zal nalaten.

's Morgens, maandag, 6e Augusti, was ik, spijts den slapeloozen nacht al vroeg te been en na misse gehoord te hebben, bezocht ik eene laatste maal de vrienden in Ardoye wonend, of er tijdelijk verblijvend. Ik haalde mijn beugel met de gemeentelijke gelden ter pastorij af en nam afscheid van eerweerden Heer pastor Bruyloot, alsmede van de juffers Vandelanotte, de zusters van onzen heiligen pastoor zaliger, door de Duitschen doodgemarteld. - Die juffers waren bij E.H. Bruyloot ingekwartierd.

Na dit bezoek deden wij nog inken in ons kotje en dronken er een pot koffie; dan grepen wij den stok en vooruit, naar Meulebeke, om er onze thuiskomst voor te bereiden en ons goed, door vriend R. Buyse opgehaald, rustig af te wachten.

Vaarwel! Ardooye, eerste halte van onzen doolaardstocht; bij u hebben wij een nette, preusche, schoone bevolking gevonden, maar wat meer is, bij U vonden wij warme herten en handen die open waren. Volk van Ardooye, uwe ziel lag in uwe oogen en uwe oogen straalden en rustten op ons liefde en medelijden, omdat wij ongelukkig en beklagensweerdig schenen. Wij hebben

bij U gewoond als tusschen de onzen, ons thuis voelend, in familie, zooals de broeder leeft tusschen broeders.

Wel neen, wij verlaten u niet uit afgekeerdheid, of nieuwloopigheid; wij verlaten u met deernis, omdat wij ons verderop meer in zekerheid achten tegen herhaalde verbanning, want alhoewel wij vast hopen, dat gij zelf uw dierbaar, zóó schoon dorp nooit zult moeten verlaten, toch vreezen wij, dat de arme vluchteling er als een hond zou uitgedreven worden door den onverzadelijken vervolgingsgeest van de Duitsche meestermakers.

Vaarwel! Ardooye, ge blijft mij het leven lang duurbaar.

U, goede menschen van rechtover het Gangske - 'k ben jammer genoeg uwen naam vergeten - gij, die ons groenten en lekkernijen bracht in ons Puidenest, U zij hertelijk dank!

U, priesters en jong volk, die de arme vluchtelingen in hun kotje bezoeken kwaamt, een bijzonderen handzwaai van vaarwel!

Later, Ardooye, als de vrede Gods op aarde daalt, zullen wij terugkomen en uwen toren ziende priemen, zullen wij den hoed afnemen en U groeten met dankbaar en jubelend gevoel, vast denkend: hier waren wij gelukkig; hier hebben wij ons als in een oasis uitgerust te midden broeders, om dan verfrischt en verkloekt, den weg van het ballingschap voort te zetten.

Vaarwel!

En nu het hert hoog!

Langs het kerkhof weg, alginder, door het land van de Italiaansche populieren, die piramidaal de lucht doorpriemen, vooruit, naar Meulebeke.

Welja, er komt nu toch angst en gejaagdheid in ons, niet om het verleden, want aan hetgeen voorbij is willen wij niet meer denken; we zeggen gelijk de boeren bij 't verlaten hunner rijkbekleede velden; w'hebben er geen schuld aan. Zijn onze huizen geplunderd, 't is voorbij; worden ze afgebroken, neêrgeschoten, we zullen het niet zien gebeuren; we zullen het niet weten, tot we naar onze streek terugkeeren.

Neen, aan dat alles willen wij niet denken, geen nutteloos

lijden opgetorst, enkel dat lijden, dat we móeten torsen en dragen en verders: op Gods genade!

Doch... hoe zullen wij ontvangen worden? O! dat bitter inkwartieren bij vreemde menschen. Maar kom, het is toch bij een priester dat wij intrek nemen en, God zij gedankt! nog in Vlaanderen, nog in West-Vlaanderen, bij vrienden, haast zou ik zeggen: bij eigen volk.

'k Weet niet hoe het kwam, van 's zelfs, of door Gods goedheid, maar 'k voelde me alopeens sterk en vroolijk; ik zwaaide den stok en stapte blijmoedig en als verjongd de baan op, naar Meulebeke.

In Meulebeke.

't **I**S wel daar, in dat groot huis met officieel uitzicht, stijf, koud, zonder kunst of smaak, zooals alleen openbare besturen dergelijke kemels kunnen doen bouwen, 't is wel daar, dat de eerweerde heer Van Hove woont? Geklonken en gewacht met een beetje gejaagdheid. De deur wordt voorzichtig geopend en een ernstige juffer van in de dertig verschijnt in de opening.

- Mijnheer.

- Juffer, ik ben de vluchteling, die zoo gelukkig is bij u te mogen komen en inwonen.

- Kom binnen, mijnheer, en welgekomen. Gelief hier in de spreekkamer wat te zitten; ik zal mijnheer den Directeur verwittigen.

'k Had mijnheer den Bestuurder nog niet gezien; ik kende hem niet ook en ik zat er op netels in die groote plaats. De deur werd geopend en daar verscheen hij, de weerdige man; 'k las met den eersten oogslag grootmoedigheid op gansch zijn schoon en open wezen, alsmede eindelooze goedheid in zijn zachte blikken.

- Mijnheer de Bestuurder.

- Mijnheer Vermeulen, denk ik.

- Juist, mijnheer de Bestuurder.

Een warme handgreep.

- Mijnheer Vermeulen, ik ben voor geen complimenten, maar ge zijt hier wel gekomen in ùw huis. Ge zijt hier *thuus, thuus* en ge doet hier als *thuus*. Ga hier uit en in, alwaar het u belieft, zonder het te vragen en wacht niet tot dat ik het u nog zeg; 'k heb het gezeid.

- Wat zijt ge toch goed, mijnheer de Bestuurder.

- Mijnheer, ik doe het zoo geerne, bedankt mij dus niet als 't u belieft. Kwestie wat er van ons nog gewordt... Misschien moeten wij later samen van hier op de vlucht. Middelerwijl zullen wij

trachten gelukkig samen te leven, voor zooveel men het in zulke schromelijke tijden vermag... Mijnheer, geef gij nu maar dat paksken af aan mijn meid, Augusta, en maak kennis met uwe slaapkamer. Kom meê.

De inbete was gedaan, de angst gaan vliegen en 'k was thuis.

Tien minuten later; na mijn slaapkamer - groot als een halle - en mijn werkkamer - even groot - bezichtigd te hebben, zat ik al koffie te drinken bij den Bestuurder en zijn doorgoede en doorhertelijke dienstmeid, Augusta - nu bleef de betiteling *juffer* reeds achter op commando.

Ik was thuis, zooals het blijven zou, dwersdoor, tot op den dag van onze verdrijving.

Door den regen kwam onze verhuizing aan te vijf ure en tegen dat de-n avond viel, was alles uitgepakt en voorloopig veilig, in afwachting van een paar schoone zomerdagen, om het dan, droog en verlucht, een bestendige plaats te kunnen geven...

Dat ging er toch geheel serieus in dat groot en hoog huis en ik dacht, mijnheer en Augusta in hun gedoe bestudeerend: hier zullen we ons koes moeten houden en 'k zal mijn meid, Martha, verwittigen, dat ze hier te Hooglede niet 'n is, in ons keukentjen. Al goed en wel, maar om den duivel vond ik geen enkele gelegenheid, om haar tusschen vier oogen te spreken. Wat ik voorzag en vreesde, gebeurde. Van dienzelfden avond nog, sloeg ze zoo onbermhertig boerterijen uit, dat mijnheer de Bestuurder en Augusta tegelijk tranen-met-tuiten loegen.

Bon! dacht ik, hier suffen wij niet en ik probeerde niet meer om een maalslot aan Martha's mond te leggen, wat voor resultaat had, dat zij dan ook precies deed als t'onzen thuis in ons keukentje te Hooglede, alwaar het bijna nooit stil ging.

Na het avondmaal deelde mijnheer de Bestuurder mij mede, dat er dien avond bij hem gezelschap zou zijn van de geestelijkheid der gemeente.

- Wij hebben reeds gansch den duurtijd van den oorlog elken avond onze bijeenkomst, nu hier, dan daar en dat geeft ons zenuwen, zei hij.

Klingelinge! een snak aan de belle.

Augusta ging openen en leidde een bezoeker in de aanpalende plaats.

- Ge komt bij ons, mijnheer? vroeg de priester, gemeend en zelfs kiesch-pramend meer met de oogen dan met gebaar.

- O! dank u wel, mijnheer de Bestuurder.

- 't Doet-'t doet, ge komt bij. 't Is de Bestuurder van het hospitaal, die toekomt - ik versta hem - Ge kent hem reeds, want het is bij hem, dat uwe gemeentelijke gelden in bewaring zijn. Verders komen nog bij, mijnheer de pastoor en de heeren onderpastoors Faict en Tanghe. Kom, mijnheer.

Hertelijk-gemeend gepraamd en dankbaar aanveerd.

In korten tijd was de kring voltallig en na die eerste kennismaking sleten wij gezellig een goed uur.

Van dan af en zoolang ons verblijf te Meulebeke duurde, heb ik slechts twee dezer gezellige bijeenkomsten gemist.

Ik was verzot op die avondvergaderingen, en nu, wijl ik te Baelen aan het neerpennen zit, rijzen voor mijn geest op de silhouetten mijner eerweerde en duurbaar gewordene vrienden met hunne voor mij onuitwischbare wezenstrekken: mijn eerweerde huisbaas, soms den ernst van zijn schoon wezen latend varen onder een blijde monkeling; mijnheer de pastoor, de wenkbrauwen fronsend, aan 't broeien van een kluchtige vertelling; mijnheer de bestuurder Parmentier, al boven zijn bril kijkend, aan het greiten met de Duitsche verordeningen; mijnheer Faict, ernstig gewoonlijk, aan 't vertellen van oorlogsnieuws en mijnheer Tanghe, met lachende oogen en lachenden mond, spreuken afdoppend.

De eerste inzet was dien avond wel gelukt en na een goeden nacht op een donzig bed ronkend doorgebracht te hebben, stond ik op frisch als een bliek. Naar de mis en dan naar de huizen van de vluchtelingen, zooals ik het voort doen zou binst den duur van ons ballingschap. Die bezoeken noemde ik ‘mijn ommegang’ en als ik ergens onderwege een kennis ontmoette, zei ik hem leutig: 'k ben aan de zooveelste statie van mijn ommegang.

Den 7 Augusti, eerste dag van ons verblijf in Meulebeke, haalde ik de gemeentelijke gelden uit de brandkast bij E.H. Parmentier en reisde van daar voort naar Thielt, om er aan te landen ten huize van mijn altijd dienstveerdigen vriend, mijnheer Juliaan Devriendt, bureeloverste in het Arrondissementscommissariaat en nu al drie jaar aanhoudend oververdienstelijke secretaris van het bevoedingshoofdcomiteit. Ik werd er met vreugde ontvangen. Mijnheer was mij verwachtend en wilde mij kost wat kost ten zijnent inkwartieren, doch ja, 'k was ingescheept te Meulebeke en ik hoopte er gelukkig te zijn ook, maar in alle geval - en 't was hertelijk gemeend - bleef dit vriendenhuis voor mij open.

- En ge 'n moogt met dat geldbeugeltje op straat niet meer loopen, vermaande mij mevrouw, ik had schrik als ik u zag aankomen, alzoo zonder reispas en dan met dat raadselachtig zakske; hadt ge een Duitsche gendarme ontmoet, hij stak u in den Cinema.

- Ja, 't is waar ook, kwam mijnheer Devriendt tusschen, laat hier dat ding tot verdere orders. Maar wat zit daar al in?

- De gemeentegelden en dan nog wat van mijn bucht.

- Bon. Ik geef u een ontvangsbewijs en 'k bewaar alles tot ge persoonlijke papieren hebt en het boeltje gerust kunt komen afhalen.

En zoo bleef de beugel in Thielt en is hij er nog, althans wijl ik hier 22 September 1917 in Baelen te schrijven zit.

Den woensdag 8 Augusti, kwam er een meisje van aan de Iseghemsche grenzen mij ten huize van E.H. Vanhove verwittigen, dat mijnheer Frederic Vermander, rustend onderwijzer te Hooglede, naar Iseghem verbannen, mij begeerde te spreken aan de scheidslijn Iseghem-Meulebeke.

Met mijn dienstveerdigen huisheer trok ik vroeg na den noen naar de aangeduide plaats. Mijnheer Van Hove verliet mij daar om zijn scholen te bezoeken en ik bleef wandelend wachten.

Dààr, ja, daar komen ze, mijnheer Vermander en zijn vrouwe, Louize en madame Casteleijn, moeder van onzen hulponderwijzer, Joris, thans bij het leger, evenals Adelson, onze hoofdonderwijzer, zoon van Frederic en Louize.

- Maar Warden toch!

't Was natuurlijk Louize, die de eerste haar woorden gereed had. En hoe anders!

- Dag, vrienden en *wie gibts?*

- Alla, zwijg maar met uw vervloekt Duits, of 'k maak me kwaad!

- Zi-zi, madame!

- Ja-ja. Ge zoudt beter ons voorzeggen wanneer dien vervloekten oorlog zal eindigen.

- Ba, na een goed jaar, denk ik.

- Merdjie! 'k ben dul da 'k gekomen ben. Gij leelijke beul! Nog een jaar! 'k Ware ekkik al lang dood en vergeten. Ba jaa'k.

Al babbelend hadden wij malkander de hand gedrukt en dan wandelden wij langs de strate weg-end-weêr, al onze gevarenissen bij geheele mondsvollen vertellend, gelukkig en blijde malkander weêr te zien en samen te mogen harrebarren, alzoo in het duikertje en op eene voor ons verbodene plaats.

We bleven er lang samen en bij het scheiden, al de laatste handgrepen wisselend, kermde Louize, omdat ze nu niet meer 'n wist wat gedaan gedurende die lange dagen.

- En waarmeê zult ge gij hier uwen tijd vermoorden? vroeg ze.

- Ik? Ik peis alzoo van hier veel te vrijen, Louwizeke.

- Gij versnoekte zot! Ge zijt voor geen speldekop veranderd noch verbeterd en ge zult gij alzoo dood gaan ook.

Ze loeg algelijk en d'r kwamen tranen uit hare oogen gerold; 'k zag haar die met den rugge van de hand afvagen. Of dit nu tranen van leute waren is twijfelachtig, maar 'k had haar toch de gelegenheid verschaft, deze in schijn uit een leutige opwelling te laten borrelen en aldoor een glim te laten afrollen.

'k Wist wel van waar die tranen kwamen en wat er op volgen zou.

- En onzen Adelson, enee?

Mijnheer Vermander stond er nu te smekken nevens madame Casteleijn en liet het woord aan zijn vrouwe, in mijn oogen kijkend wat ik antwoorden zou.

- Adelson? Maar Louizeke Gods, uw Adelson is ginder, bachten de kupe, goed ingescheept, onderwijzer voorzeker. Zooals ik hem ken, jong, frisch en snel, zal hij van ginder terug komen met een flinke vrouw en een poezelaarke twee-drie. Hei, dag grootmoeder!

- Gij, versnoekte zot!

- Ja-ja, vrouwmensch. En ge zult moeten fransch spreken, want zijn ding zal voorzeker een Franzozische zijn, of 't en ware een negerinne.

- He wè, dat 't! Ge 'n kreegt gij wel geene.

Ze loeg nu toch door en mijnheer Vermander en madame Casteleijn ook en ik knabbelde mijn heunink.

Nu ja, we scheidden toch als goede, beste vrienden, met de vaste belofte malkander dikwijls in dien zelfden schuilhoek, onder den neus van den Duits, doch buiten zijn wete, terug te zien...

Den donderdag, 9 Augusti, korts na den noen, wandelden wij naar de grenzen van Thielt; w'hadden gelegenheid gevonden om de vluchtelingen uit Hooglede, aldaar verblijvende, te verwittigen en we zouden die vinden halfwege den steenweg Meulebeke-Thielt.

Op het vastgestelde uur kwamen wij juist van pas om de vrienden te zien aanstappen; ze waren met drie: mijnheer Pinson, onze koster; Achiel Compernolle, de baas van onzen gewonen staminee en mijnheer Claus, onze deurwaarder.

We bleven lang samen en we vertelden onder het rooken van vele pijpen, al het wel en het wee dier laatste schromelijke dagen. Het deed ons machtig genot aan, samen en bijeen te zijn en deugdelijk te voelen, hoe de broederband ons sterker en sterker snoerde, naarmate de scheiding duurde; we gaven ons herte lucht, elke droevige stemming van ons verdrijvend en ons eigen lijden versmachtend, om elkander recht te houden met de bespiegeling van blijde vooruitzichten...

Nu vervlogen voor ons de dagen in zaligen vrede. Bij eerweerden heer Van Hove was ik werkelijk thuis; ik was er volkomen

op mijn gemak; ik ging er in en uit; ik schreef of ik las en mijn meid zat bij Augusta te rottekotten en te koekeloeren; meermaals daags hoorde ik die twee losbreken in luid gelach en dikwijls, aldoor die vroolijkheid, onderscheidde ik het hertelijk gelach van mijnheer den Bestuurder. 't Ging!

't Ging zoodanig goed en de dagen vlogen zoo ongenadig ras voorbij, dat het altijd avond scheen en wij bijna geen tijd vonden om ernstig werk te verrichten. Peist maar eens: 's morgens mis hooren, ontbijten en wat babbelen met mijnheer en Augusta, dan den ommegang naar de medevluchtelingen; rond den noen de vergadering van de vrienden in den noenestaminee bij Thuurtje David; na den noen, een druileke; na ons tukske, een wandeling met de vrienden door de velden, of eene af gesprokene bijeenkomst op de grenzen met kennissen of vluchtelingen uit Ardoye, Pitthem, Thielt, Iseghem, Ingelmunster, Oost-Roosebeke en elders.

't Was voor ons als een wandeling door het leven in een Aardsch Paradijs.

En weeldig dat wij waren! In Meulebeke kon men aan alles geraken en dit aan genadige prijzen; beesten werden er geslagen en uitverkocht, onder den neus van den Duits weg; we kregen er zooveel patatten als we 'r lusten en... mijnheer de Bestuurder, onze milde huisbaas, had een scheepslading pruimen, van die groote bleekroode en dan ook van die kleine ronde Reine Claudjes. En peren ook had hij! 'k Geloof dat hij de fijnste soorten uit had en w' aten er den dag door van; 'k geriek ze nog, al heb ik geen reuk, *aber,* hier, in Baelen, groeien sparappels!...

Zou men dan verwonderd zijn, dat ik geen dagboek meer hield en slechts nu en dan enkel nog een klein aanteekeningske deed? 'k Peisde ik, dat zoo een leventje eeuwig zou duren en van de eeuwige zaligheid valt er niets aan te stippen, tenzij: het is altijd oud en altijd nieuw!

Ja, wij neten ons gaan en wiegen, in slape wiegen; we dachten, neen, we dachten aan niets meer, want aan 't verleden wilden wij niet meer denken; het tegenwoordige smaakten wij zonder

bedenking, enkel dankbaar genietend en aan het toekomende durfden wij niet denken, om het tegenwoordige door den angst voor het toekomende niet te laten vergruizen.

We heten ons dus vrijwillig in slape wiegen, even vrijwillig de oogen sluitend en ook de ooren, opdat de angst en de-n angstkreet: ze zullen ons van hier verjagen!, soms uit benepen herten opwoelend en uitgesteend, onze zalige rust niet hadden gestoord.

't Was toch ook niet zonder reden, dat die duivelsche angst voor verbanning ons soms als een dolle beeste wilde bespringen, immers wisten wij maar al te wel, dat de uitgedrevene Meenenaren, door den Duits naar Meulebeke weggevoerd, door dienzelfden Duits, dit reeds na drie weken verblijf, uit hun zalige schuilplaats, waar ze zoo gelukkig waren, naar de Kempen werden verdreven, allen, zooveel ze 'r waren, eene enkele familie uitgezonderd, die er nog was tijdens ons verblijf aldaar en er nog zou blijven na onze verbanning. Die mocht een groote kaars doen branden...

God! we waren er zoo gelukkig in Meulebeke; we zagen er het volk geerne en het volk was ons even genegen; we mieken er kennissen en vrienden en we waren overal welgekomen. Was het er werkelijk geen Eden ook voor ons? Rentenieren en door de zomerdagen wandelen al wijds en zijds vrienden ontwarend en op groeten wedergroetend vol gemeende hertelijkheid weêrzijds, maar vooral nog er vrede genietend: vrede en rust. Rusten! ja; o! die zalige rust...

Den zondag, 12 Augusti, in afspraak met de vrienden Camiel Vanderhaeghe en Remi Buyse, wandelden wij in den namiddag naar den wijk De Sneppen, scheidspaal Meulebeke-Ardoye, en daar, in de villa Devriese, vonden wij mijnheer Dr Paul de Meulenaere, de juffers Saelens en P. Meerseman, vluchtelingen uit Hooglede, tijdelijk in Ardoye verblijvend.

We sleten er samen genoeglijke uurtjes en vergaten bijna te scheiden, zooveel genot verschafte ons het terugzien, maar, met het vorderen van den namiddag werd de lucht overtrokken en de omringende kasteelbosschen en omliggende velden, die geheel

den liefelijken namiddag al den overvloed van hun pracht en rijkdom hadden ten toon gespreid in de onbelemmerde glarieïngen van de milde zomerzon, stonden en lagen er nu met een waas van rouw betrokken. In de bosschen zat de wind te klagen, gelijk een oude, zieke man, die kermt; de boomen schudden hun zwaren kop in de zwarte lucht, én, wiegewagend, tooverden ze, aldoor de donkere groene massa, vlekken en plekken van klaarte, vol melancholie en van donkerte vol angstaanjagende geheimenisse. Al over de velden joeg de wind met erbarmelijk gesteen, soms rukkend, wild en los, plots vallend en stervend: een donderwind.

Naar huis, jongens: 't zal mollejongen regenen!

Een laatste handgreep, gescheiden en op weg naar onzen nieuwen thuis, te Meulebeke.

Een kermis is een geeseling weerd.

We 'n waren niet halfwege, of er kwam een dondervlaag aangebezen die geheel de lucht overspande en 't regende blazen op het water; we trokken een klein boerderietje binnen, alwaar een oud vrouwtje ons verwellekomde en stoelen aanbood met een goedhertigheid zonder weêrgade. Het was er zoo net, dat men er een stuk boter over den vloer hadde mogen rollen en het was er al op zijn ouds met echte antieke teljooren op de kavebank. We zaten er in het drooge en terbinst bekeek ik het schoon oud vrouwtje, dat hertelijk met ons praatte.

Mijn eigen aangebeden moedertje, nu reeds zoolang dood en bij den Heer, rees voor mijn geest en 'k voelde mijn herte smelten.

Vrouwtje van Meulebeke, lief oud dingske, daar bezadigd en bevredigd op uw stoel gezeten, met de afgewrochte handjes op den schoot zoo proper en zoo net, zoo schoon-oud, hoe geleekt ge toch aan mijn moedertje zaliger en hoe hebben mijne oogen uw schoon oud wezen gezocht en bebroeid en er in gezien, wat ze meest, liefst en gretigst op aarde zochten: de minnelijke wezenstrekken mijner eigene duurbare moeder. Dank u. vrouwtje van Meulebeke voor uwe gastvrijheid en voor al het goede en zalige dat uw aanzien in mij bewrocht.

Zooals hooger geschreven, na de eerste week van ons verblijf

in Meulebeke, hield ik geen dagboek meer, slechts het voornaamste werd nog met korte zinnen opgeschreven. Het ware ook van weinig belang geweest, want het eenige wat er na al die lange, schoone zomerdagen van tijdens ons verblijf in Meulebeke te zeggen valt, is: wij zijn vandage gelukkig geweest! Slechts dit verdient gemeld: alle donderdagen wandelden wij naar de grenzen van Thielt, hetzij langs den gewonen steenweg van Meulebeke naar Thielt, hetzij al Marialoop. Daar vonden wij doorgaans ons gewoon volk: mijnheer Pinson, mijnheer Claus en Achiel Compernolle uit Hooglede en dan ook nog: mijnheer Prosper Pattijn, vluchteling uit Handzaeme, met nog andere kennissen, allen in Thielt verblijvend.

De bende scheen ons soms een weinig te talrijk, want het kon voor ons gevaar opleveren alzoo vadsig op den grachtboord te liggen langs den openbaren weg en te bloote lande, waar ook Duitsche spionsoogen ons konden ontwaren, maar als de bende te zeer aangroeide en wij angst voor onraad betrapten, dan gingen wij ons verschuilen in de achterkeuken op het hengsthof van mijnheer Dobbels, een weinig buiten het dorp Marialoop. Daar was het goed in dat keukentje, dat er gansch verdoken stond achter het prachtig nieuw boerenhuis en daar werden wij altijd verwellekomd door de gebroeders Emiel en Felix Lepoudre, even vluchtelingen uit Hooglede, die er met geheel hun gezin het oud gebouwtje bewoonden en er gelukkig waren.

'k Zie nu nog Mietje, Emiels vrouwe, met den grooten bril halftop en 'k hoor haar nog vragen: gaat dat nu haast gedaan zijn met dat oorlogen, merdjie?

- Jaa 't, Mietje.

Ge kunt denken, hoe we dan 's avonds verknipt naar huis slenterden, al weêr verlangend naar het groot genot van de dagen die volgen zouden en wel vooral van de zondagen.

Den zondag, 19^{e} Augusti, verwittigd door mijnheer Julien Devriendt uit Thielt, trokken wij alweer naar de grenzen, langs den steenweg Meulebeke-Thielt en daar in een nette boerenwoonst mijnheer en madame Devriendt, mijnheer en madame Pinson,

mijnheer Eugeen Claus en dochter, juffer Eliza Billiet en goeden makker Achiel Compernolle. 'k Had er veel te bespreken met mijnheer Devriendt en het speet mij, zoo weinig met de vrienden uit Hooglede te kunnen klappen, maarja, we zouden nog gelegenheid vinden om donkere missen te vieren; de tijd lag voor ons. *Aber...*

Het speet mij, bij het thuiskomen, van mijnheer den Bestuurder te vernemen, dat mijn broeder, Cijriel, mij dien achternoen met zijn zoon Gerard - mijn doopkind - was komen bezoeken. Gelukkig had mijn broeder in E.H. Van Hove een gewezen studiemakker uit het klein seminarie van Roeselare teruggevonden en had bij mijn weerdigen huisheer een genoegelijk uurtje gesleten.

- Wanneer zie ik ze nu weder? steende ik.

- Geen verdriet, troostte E.H. Van Hove, uw broeder, Cijriel, die in Coolscamp verblijft en uw broeder. Rene, die in Ardooije is, komen u Zondag toekomende aan De Sneppe vinden.

Wat een geluk! Die week duurde lang, want ik verlangde mijn hert uit naar den zondag. En hij kwam er, die gezegende zondag, zijnde 26e Augusti. Het was een prachtige dag met zonnelicht overgoten. 's Namiddags vertrokken wij vroeg, licht als kaf naar De Sneppen en. God zij gedankt! daar vonden wij broeder Çijriel met zijn zonen Paul en Gerard, reeds op ons wachtend.

- En René? vroeg ik.

- Zij gerust, hij komt, maar ge weet wel, hij kon geen mensch voorbij gaan zonder hem aan te spreken en dat vraagt tijd.

Eindelijk daar kwam hij aan, met den grooten wandelstok gewapend, precies als een rentenier; men hadde gezeid: de eigenaar van de omliggende goederen. We waren gelukkig en weeldig dwersdoor.

Kijkt, daar kwam ook te nagange Lowie Callewaert, gebuur mijner twee broeders en hij hielp medezotten met ons en ook met Camiel Vanderhaeghe, René Bouquet en Albert Deleije.

Mijn dag was goed, doch de bolle was nog niet ten einde gekropen, immers, dien avond zou er feest zijn bij mijn eerweerden huisbaas: morgen, 27e Augusti, zou het Augusta's naamdag zijn

en dien vooravond mocht niet voorbij gaan, zonder dat wij die gelegenheid met beide handen grepen, om die brave dochter, die zoo goed voor ons was, een bewijs van innige genegenheid en dank te geven. W'hadden binst die week een gelegenheidsdicht gemaakt en onder het avondmaal, dat we in familie namen, stond ik recht en las mijn meesterstuk af, dat luidde als volgt.

Augusta.

Augusta, morgen is 't uw feest
En 'k wensch, met dees gelegenheid
Dat alles wat uw hert en geest
Verlangt, U mild zij toegezeid.
Gij weet wel best wat U behaagt,
Doch bij hetgeen gij zelf verhoopt
Voeg ik het mijne opeengelaagd
En in een bundel toegeknoopt.
Het Uw - 'k heb niets er in te zien -
Dat geef U God, nooit gevensmoê
Doch mocht ik Hem een handje biên,
Ik gave U nog wat mate toe,
Maar ik - de arme vluchteling -
Die bij U bed en tafel vond
En steeds een blik als zonnesching,
Ik wensch U. uit des hertengrond
Een zalig leven, lang genoeg;
Gezapig werk, dus zonder last;
Een goede maag van 's morgens vroeg;
Den slaap als van een steen zoo vast;
Ter kerke, nooit een dommen vaak;
Op wandel, nooit een donderlap;
In donk'ren, voor u. nooit een staak;
Op 't vuur, nooit aangebranden pap;
Veel appels, peren, pruimen en

Wat weet ik al, dat wensch ik bij.
Te meer, heja... wijl ik er ben
En medesmoffel aan uw zij.
Baja... mijnheere weet het toch,
Maar Heer! hij is zoo suikergoed,
Dat al wat hij bezit en nog
Hier om-end-om de ronde doet,
Al rollend van hem weg, wijl hij
Luikoogend er te monk'len staat,
Met stralend wezen, vroom en blij.
Nu, kom... we zien allang hoe 't gaat...
Ter zaak: uw ziele wensch ik veel genâ;
Een zoete godsvrucht, vast gebed,
En vrede, blijdschap, coetera
En zaligmaking onverlet.
En dan, op uwen stervensdag,
Met zuiv're ziel en g'ruste zinn',
De oogen toe en zonder strijd
Tot over 't hoofd den hemel in.

De Muze, Augusta kende die dame niet en ik al evenmin, tenzij van ver en al door een gotegat en daarom bewonderde de goede dochter mijn fabrikatie. 'k Geloof haast, dat ik ze zelf bewonderde, maar 'k had het aan niet een levende ziel durven zeggen.

Kom! 't was wel en we zouden 's anderdaags... Wacht! daar belden de eerste aankomers van de avondvergadering aan, maar tusschen vier oogen en met een gauwte, werd het toegefluisterd: morgen zou Augusta, uit dank voor het kunstvol, of kunstmatig gedicht, dingen - hoe dat met zijn naam fatsoenlijk genoemd? - alla dingen; ge weet dat toch ook wel... nonnescheetjes bakken.

En morgen kwam er en 't was kermis; w'aten vleesch en fruit en we dronken tot wijn toe. We zaten lang aan tafel en we peuzelden en krospten veel van die afferkes, waarvan sprake hier boven en 'k vond ze onbetamelijk van vorm en draai, zelfs af-

zichtelijk, maar helsch goed! en in zake spijze, is dat nog de prins met de pale.

We waren gelukkig en als ik mij 's avonds te rusten legde, voelde ik mij als op mijn beste levensdagen op het hoekske, te Hooglede.

Hooglede!

Oeie, God! daar besprong en bemeesterde 't mij, zoo plots en verraderlijk, het bitter heimwee. Daar overviel het mij, zonder tusschenpoos van overgang en daar lag het op mij, met al zijn pletterend gewicht, loodzwaar, doodzwaar...

Hooglede! Hooglede!

Ik voelde het versmachten van mijn hert; het zweet voelde ik perelen en daar was Hooglede voor mijn geest, Hooglede en mijn huis en mijn hoveke en mijn katte...

Ik miek een groot kruisteeken en 'k bad als onder een zware bekoring en de aanval week en de vaak draafde aan en ik sliep als een vogeljong onder de vlerken zijner zorgende en wakende moeder.

Den dinsdag, 28e Augusti, kregen wij het bezoek van den vriend, mijnheer René Vantomme, die in Hooglede geweest was en er, mits toelating der ortskommandantur, zijne boeken uit de kelders van het gemeentehuis had weggenomen, om die naar Beveren, zijne aangewezene verblijfsplaats als dienstdoende registratieontvanger, over te brengen. Hij verzekerde mij, dat alle boeken en schriften van den gemeentelijken rekendienst, alsmede de boeken en schriften van het secretariaat en den burgerstand, die even in de kelders waren, groot gevaar leden er te rotten, doordien er water in de kelderingen drong. Wat erger was, de Orts had hem gezeid, dat hij geen borge was voor het behoud van dat gemeentebezit en dat best in zekerheid ware gebracht.

- Ge moet er om, besloot mijnheer Vantomme.

'k Ontzag het als de dood: ja. 'k ontzag het bitterlijk. Hooglede terug te zien. 'k Had nu zoo vast besloten er geen voet meer te stellen, al kon men er gemakkelijk een pas voor bekomen en er zelfs meubels gaan halen. Neen, ik wilde niet, dit om half-

geslotene wonden niet weêr open te scheuren. Ik had zelfs nu al zoo lang de gedachte aan Hooglede en aan mijn huis als eene bekoring van mij verjaagd en weggeschopt en nu zou ik er moeten toe besluiten, niet enkel er aan te denken, maar er terug te keeren. Toch, 't moest; 't was plicht.

Haastig geloopen bij mijnheer Honoré De Beule, die peerd en camion had, om hem te bidden de archieven uit Hooglede te willen afhalen. Bereidwillig aanveerdde hij de taak en zou halfwege de volgende week de reis doen, maar den zondagmorgen kwam hij ons verwittigen, dat hij den dinsdag naar Gent moest reizen en daarom 's morgens vroeg, maandag, 3e September, naar Hooglede de archieven zou gaan afhalen.

Gejaagd liepen wij naar de ortkommandantuur om ons vrijgeleide voor den volgenden dag te vragen...

We zouden dan den volgenden dag naar Hooglede gaan. Geheel den nanoen drong dit gedacht zich door alle andere gedachten op, gelijk eene zuuropprisping uit de maag door de smaak van de spijzen rijst en deze vergalt.

Ja, 'k ontzag het schromelijk!...

Maandag, 3e September. 't Is zes ure van den morgen; Honoré de Beule staat reeds op ons te wachten met peerd en camion en we zijn de pijp uit, op weg naar Hooglede.

Rap vooruit. We doortrekken Ardooye en rollen naar Beveren; daar gestaan bij het gemeentehuis en den vriend, René Vantomme opgezocht; hij is immers nog in het bezit van de sleutels, waarmede wij de kelders van het gemeentehuis in Hooglede moeten openen en gaat meê met ons.

Vooruit maar, langs den Brugschen steenweg, al het Land van Beloften rond. We doortrekken het gehucht Gitsberg en ziet: daar links, over de wijdte der diepe vlakte, op den zachtrijzenden overkant, heffen de torens van Roeselare; ze staan er nog, al waren ze getuigen van veel vernieling om-end-om.

God! wat is het een verlatenis hier.

Langs beide zijden van den steenweg, waar kortgeleden nog het ontemmelijk volk, met liefde gebogen over den akker, deze

met zijn zweet bemestte en in loon een overvloed van rijke vruchten oogstte, niets dan verlatenis.

We naderen de grenzen van Hooglede en daar is leven, doch enkel dit van Duitsche soldaten in oefening.

En daar rijst hij hoog op, statig, rank en rilde, de toren van mijn dorp.

Rondom staan ze, de onhebbelijke huizen, vuil en geschonden, vol gaten in vensters en daken. De gaanpaden zijn één mesthoop van uitgegooide asch en stovenafval, van vuil papier en vodden, van glei- en glasscherven. En geen andere levende wezens dan soldaten, soldaten en nog soldaten, soldaten in oefening; soldaten op gang naar elders; soldaten in rep en in roere; niets dan grijzegrauwe mannen in vuile, kijzige kleêrs, vol lappen en tappen; niets dan lange aangezichten, met oogen vol moeheid, boven een mond, gapend en geeuwend van walg en verveling: afgetobde, verbeeste en beklagensweerdige slaven, onder de dominatie van dwingelanden.

Waar is de tijd van Gloria! Victoria! Waar?

We zijn er!

De camion valt stil bij het gemeentehuis en we trotten naar de ortskommandantuur om ons pas te vertoonen, alsmede de schriftelijke goedkeuring van onzen burgemeester, te Oost-Roozebeke verblijvend. We vragen de toelating om in de kelders te gaan, er de archieven uit te halen, die op te laden en naar Meulebeke te voeren.

We treffen het goed, de Orts - een verken - is niet thuis; w'hebben te doen met onder-officieren Beck en Leuner - oude kennissen. - De ontvangst is meer dan betamelijk; die kerels schijnen waarachtig blijde van eens civielen te zien en er mede te mogen klappen en Beck is zelfs mededeelachtig.

- Gisteren! zegt hij, al zijn kop tusschen beide handen grijpend, gisteren, oei-oei-oei! 'k was zoo dronke.

- Zoo?

- Ja. Zeg, hebt ge geen wijn meê van Meulebeke?

Perdaf!

- Onderofficier, er is ginder geen wijn meer, niet meer dan hier.
- Jawohl-jawohl, hier is nog wijn, hierbij, in de officierenheim, Perdaf!
- Ja?
- Jawohl. Zeg, ge komt de boeken uit de kelders wegnemen?

De ortskommandant is niet daar, donnerwetter!

- Wat onderofficier Beck doet, is en moet toch wel zijn.

Hij rekt zijn lijf uit, kropt; zijn kaken zwellen op.

- Ganz verständlich! De ortskommandant, peuh! Aber...
- Onderofficier, kunnen wij hier geen flessche wijn krijgen?
- Jawohl-jawohl!

Perdaf!

Mijnheer René Vantomme trekt mede naar den Heim... om te betalen en vijf minuten later zijn ze terug met drie flesschen, natuurlijk drié. Rekent eens meê: eene om seffens uit te sloeberen met de sloebers en twee ongestopt te laten voor beide onderofficieren elk eene. Zoo slikte 't Beck en die flesschen kostten tien frank het stuk.

Perdaf!

- Die Moezelwijn komt van mijnheer Herbau's kasteel, zegt Beck, knipoogend.

Perdaf!

Voor dertig frank mag men wel een potje breken. Zoodra onze flesch uit was - en ze was gauw uit - keerden wij, nu met gereede toelating, op onze stappen terug naar het gemeentehuis, om de lading te doen. 't Ging alleen niet en we moesten er drie groote bakken laten staan en er stuk voor stuk de boeken uithalen.

Veel handen maken licht werk en zoo kwam er aan dat open neêrloopen toch een einde en zagen wij, met een gesteen van verlichting, de kelders ijl en den camion vol geladen.

'k Weet niet, wie van de gemeentebedienden een schoone koperen kan tusschen de gemeentelijke papieren gesmokkeld had, maar er was toch eene in den bak en ze kwam plots te voorschijn.

- Die is de mijne, grijnsde Beck en hij sloeg er den klauw aan.

Perdaf!

Een O.L. Vrouwbeeldeke kwam nog uit de papieren te voorschijn.

Geene perdaf.

Onderofficier Beck is geen kwezelaar, zou hij wel! Ter contrarie.

't Spel was afgespeeld, de boel uit de kelders gebracht en het voer geladen.

- Onderofficier, vroeg ik haperend, zou ik eens mijn huis mogen bezoeken enne ...wat boeken enne... een klein beetje huisgerief opladen?

- Chja, so, sie müssen das fragen an unteroffizier Leuner.

Terug naar de kommandatuur en Leuner aangesproken.

- Onderofficier, dat kunt ge mij wel toestaan, he?

- Chja, aber, kein bett.

- Neen, onderofficier.

Een soldaat werd geroepen met last ons te vergezellen om in naam der kommandantuur, ons den toegang in mijn huis mogelijk te maken.

Ik foefelde hem eenige marken in de vuist, want ik zag van op afstand een wacht den pas maken aan de voordeur - er verbleef een majoor binnen.

Om 't kort te maken, we gerochten in huis. God dank! er waren nog geene muren afgebroken, doch wel deuren, maar 't was er slordig vuil. 'k Miek van mijn hert een steenblok; ik 'n keek noch in kamer, noch in kas; alleenlijk dààr ging ik, waar ik wist het een of het andere te vinden, dat nagelvast aan mijn herte lag. Met haast, met gejaagdheid dit op het voer geladen én: vooruit!

- Gauw! spoorde mijn meid aan, de soldaat die ons vergezelt, is bezig met de wacht tegen ons op te winden. Geef dan drinkgeld aan die sloebers!

Gauw!

Neen, eerst gaan zoeken in de afhankelijkheden, of ik nergens

mijn lieve katte, Tuite, niet vinden zou... Neen... Tuitje, waar zijt ge nu, beestje?

De peerden omgedraaid en: juu!, voort, weg van tusschen die ellendigen. Weg! 'k wilde ze niet meer zien; 'k wilde mijn huis niet meer zien, mijn dorpsplaats niet meer aanschouwen, de kerk niet meer bezichtigen. Alles was er vuil en smerig. Gauw!

Toen we de kerk voorbij reden, waren een tiental soldaten bezig met de koperen kandelaars en de heiligenbeelden - althans dit van O.L. Vr. - er uit te halen en op het kerkplein te plaatsen, zeker om op te laden. De klokken, dat wisten wij, waren reeds sedert acht dagen uit den toren gestolen en weg.

Op de plaats liepen nu eenige civielen rond met bezems, meest geheele jongens nog ofwel oude menschen; ze waren allen vreemdelingen, gedwongene werkers voor den Duits.

Slechts één Hoogledenaar kreeg ik er in het zicht: René Demeester, doch mijne reisgezellen deelden mij mede, dat er toch nog eenige Hoogledenaars in het dorp verbleven en dat ze 'r hun oogst opdeden, gezamenlijk met de soldaten: Karettevolk!

Onder meer was er een huisgezin op het dorp blijven wonen en een lid er van was in dienst der kommandantuur als schilder, behanger en ruiteninsteker, dit immer voort op de kosten van de gemeente. Z'hadden immers goed hun spel belegd, die Duitsche deugnieten; z'hadden de voorzorg genomen - volgens het zeggen - in een bijgelegen dorp, eene vaste woonplaats te verleenen aan een door hen verschgebakken gemeentebediende, met denwelke ze voorts de hangende zaken van onze gemeente vereffenden: aan hem betaalden ze dan ook de sommen door het leger aan inwoners van Hooglede verschuldigd over aangeslagene peerden, koeien enz. Doch van die sommen trokken ze af de kosten van herstelling aan gebouwen enz.

Wie met die kerels een jaar of drie omging, weet wat zulks zeggen wil. En zoo... behield Hooglede, o! gansch buiten wil, rijkbezoldigde gemeentelijke kunstenaars in het dorp zelf. - Wat er van waar is, heb ik nooit onderzocht.

Men noemt zulke daden: visschen in troebel water. W'hoor-

den dien dag veel van zulke visschers spreken. Menschen van Gits, Beveren en Coolscamp verzekerden ons, dat sommige vluchtelingen uit Hooglede, God dank, klein van getal, maar juist tot buiten de dorpsfrontieren gevluchct waren, om te gemakkelijker, 's morgens vroeg en 's avonds laat, hun oogst te kunnen gaan afpikken op... de hofsteden hunner gewezene buren. En zoo kwam het, dat andere gevluchte boeren, die het rischierden om met wagen en peerd van de omliggende gemeenten een smokkeltocht naar Hooglede te doen, om er toch wat van hun vruchten op te laden, hun velden geplunderd vonden door... hunne gewezene geburen, die nader woonden dan zij. Dus: adieu, tabak, suikerijen, enz.

Men vertelde ons nog ergerlijke dingen: van vrouwspersonen - of welken naam verdient dat? In 't fransch klinkt het: femelles! - die wekelijks uit haar schuilhoek naar Hooglede afzakten, er een paar dagen in het aangenaam gezelschap der kommandantuurheeren sleten en dan met het rijtuig dierzelfde heeren terug werden gevoerd; schön!

Men vertelde van huisgezinnen, die regelmatig met peerd en wagen naar Hooglede afkwamen en er, onder de welwillende oogen der plaatselijke Duitsche overheid de meubels uit hunne, neen, uit ander woningen gingen opladen, zoodat ze op den duur meubels genoeg bezaten, om al hun kinders treffelijk? te plaatsen.

Dit is historie.

Doch de walg van het herte gespogen, de oogen gesloten en ter zake.

God dank! We begonnen de terugreis en zetten dapper toe, dapper als misdadigers, die vluchten voor de vlaag.

Aan de grenzen een wijle stil gestaan, én, omgekeerd, nogeens Hooglede aanschouwd, wijl om-end-om de soldaten met oefening doende zijn op het veld en de heesche beestenstemmen der offisieren de bevelen met hatelijk keelgeschraaf uitblaffen en uitbrullen.

Arm, duurbaar veld van Hooglede, zoo rijk en zoo vrijgevig,

nu door, zulke voeten vertrapt! Schoone boomen van mijn dorp, eertijds ziende uit duizenden oogen den noesten vlijt van ons volk, dat met liefde over het land gebogen, of stenend zich oprichtte en u als trouwe vrienden minzaam aanblikte, schoone boomen, sluit de oogen! En gij, vogeltjes van alhier, die medezongt en klongt met onze jongens en meisjes, liggend in het vlas, of kruipend, of vliegend aldoor en alover de eindelooze groene vlakten, zingt toch niet meer, zwijgt, en weest stom; gaat en verschuilt u verre weg, in en onder de hagen, diep, opdat uw kunstenaarsooren door het hatelijk gekras der vreemde woestelingen niet als met vliemen doorkorven worden.

Duurbaar land, door uw volk verlaten, hoe pijnlijk is het u aan te blikken, daar ge'r nu ligt met al uwen rijkdom aan flenters en aan slonsen, als een bohemer. Langs alle kanten zijt ge geslagen en gewond, uitgeplunderd en bestolen: weeze! En op u stampen ze nu en ze slaan en verwonden u voortdurend; ze grijpen naar den rijkdom dien gij voor ons uit uwen moederschoot baardet; ze grijpen er in; ze moorschen er mede, én, wat ze laten, scheuren, bevuilen, bestampen ze en laten het te plakken liggen op uwe halve naaktheid...

En ginder rijst de toren en rondom is het dorp, mijn dorp, de prooi der verdelgers. Ze zijn er toegekomen in den aanvang, evenals overal, door geheel Vlaanderen, meenend in een mollennest toe te vallen, bij halfwilden. Hei! z'hebben er gevonden, wat ze op hunne verachterde dorpen niet bezitten; z'hebben er gevonden schoone huizen, met rijke bemeubeleering en in ieder huis een kleinen koning, deugdelijk gekleed en gevoed en ieder dier kleine koningen, heeft, als het paste, iedereen dier indringers verbluft en platgeslagen met misprijzen. En z'hebben geraasd, de vreemde nijdigaards en daarom, Hooglede, moet ge nu uitboeten en ook uitbloeden, doch wij komen terug, wees getroost, we komen weêr en op elk uwer wonden leggen wij met liefde zoete zalf, tot ge sterker en schooner oprijzet, dan ge ooit waart.

Adieu!...

De terugreis naar Meulebeke ging ras en ook, welja, vroolijk

door; nog ver voor den avond landden wij aan en na het voer afgeladen te hebben, stelden wij alles voorloopig van kant; dan trok ik naar de drukkerij, om de preuve na te zien van een gelegenheidsdicht, mij door E.H. Parmentier, bestuurder van het hospitaal gevraagd, ter gelegenheid van een jubelfeest; men zou er immers den volgenden zaterdag, 8e September, het jubilee vieren van moeder-overste als kloosterzuster sedert vijftig jaar en als overste sedert vijf en twintig jaar; tegelijkertijde zou men ook het profes vieren van vier jonge zusters, die reeds drie jaar ongeduldig den dag harer heiligengeloften afwachtten.

Hoe weinig weerde het stukske ook hebbe, toch dient het geboekt, daar het toch voor den vluchteling van historische weerde is.

Het luidde:

Die machtig groot is bovenal
En God. Godmensch werd, in een stal
Geboren, klein en d'armste uit.
Koos, Moeder, U, tot Zijne bruid.

En sprak: 'k ben arm en slaaf. Wilt gij.
In sterke liefde nevens Mij
Der kleinsten kleinste worden, meid
Van alwie klein is, lijdt en schreit?

En uit Uw ziele sprong het: ja,
Mijn God!... Door liefde en door genâ
Gesterkt, reeds vijftig jaar, nog sterk,
Gij slaaft met Hem aan 't Godlijk werk.

Gij zorgt en slaaft toch immer, schoon
Uw hoofd reeds spann' de moederkroon
Een vierde eeuws. Gij blijft steeds meid,
Zóó groot, zóó klein, in wijs beleid.

Geen vierde eeuws, Uw tijd begrenz';
Geen moederzorg Uw kracht verslenz'.
Wijl nog een vierling U verrijkt
En moederkroon al schooner prijkt.

Ginds braakt de-n haat nu vlam en vier;
De mensch moort mensch als reedloos dier,
Maar hier, ter zoete liefdesteê,
Heerscht moedermin en Godesvreê.

Laat brullen, hol, den stalen muil;
Laat vloeien 't bloed; laat rooken kuil,
Maar, Moeder, Gij, blijf rechte gaan
En waak, want 't heelingswerk vangt aan.

De duivelsdans houdt op en 't rijk
Van God rijst vreedzaam uit het slijk.
Zie, Moeder, dààr: de zon heft blij!
Herbouwd en leg Uw steen nog bij!

En roept U dan de Bruidegom
Van ginder hoog, zie nog eens om
Op Vlaanderen, Uw land-in-smert
En draag het op aan Jesus' hert.

Het stukske op zijn pootjes gezet en van de drukkerij weg naar den timmerman om er bij hem kisten te doen maken tot het bergen van de gemeentelijke archieven, pas uit Hooglede afgehaald.

Er was nu toch een groot pak van ons hert gevallen; nog eenige dagen en al die kostbare stukken, waartusschen de boeken van den burgerstand, sommige eeuwenoud, zouden in veiligheid zijn.

's Anderendaags, dinsdag, 4e September, bracht de timmerman reeds twee kisten, die door mij gevuld werden met het belangrijkste goed, namelijk, met de oudste boeken van den burgerstand.

Morgen zou hij er nog twee brengen en tegen het einde van de week zou alles ingekist zijn. God dank!

Den woensdag, 5e September, na mis gehoord en een pot koffie gedronken te hebben, deed ik den gewonen ommegang naar de vrienden en kennissen uit Hooglede; 'k was heel den duurtijd van ons verblijf in Meulebeke in zoo goede stemming niet geweest, immers was de angst voor verdere verdrijving in mij uitgestorven, en nu, verlost van dien hatelijken prang, sleet ik de dagen als een rijke rentenier, of beter, als een rijke dilettante, smekkend en likkend aan en naar alles wat ik hoorde en zag, gerust als een zalige ziel, vast op mijn plaats als een arduine stuk, zeker van mijnfeit en genietend.

Hoe vreemd klonk het mij tegen als ik op mijn wandeltocht vernam, dat aan al de vluchtelingen in Meulebeke verblijvend, bevel gegeven werd, zich om 2 ure namiddag in de brouwerij van M.C. Devondel te bevinden. We voelden een rilling doorend-door ons lijf. Wat mocht dat beteekenen.

- Ba ba, een simpel kontrool, klonk het hier, in schijn rustig.
- Om te zien wie er in Meulebeke verblijft, klonk het daar, even rustig in schijn.
- Als 't niet is om ons op te sluiten en weg te voeren, fluisterden er velen, heel stil en zoetjes, om den angst onder de verdrevenen niet te verscherpen.

In den namiddag ontving ik even de dagvaarding en op hetzelfde oogenblik voelde ik mijn hert geprangd als tusschen een vijlstake.

Voor mij bestond er geen twijfel meer: w'hadden met den Duits te doen, met den Duits!

Neen, geen begoochelingen meer, geene, spijts al de hoopgevende woorden van mijn duurbaargeworden huisheer. Geene hoop meer spijts het geruststellend antwoord van den secretaris der ortskommandantuur, die stellig verzekerde, dat niet één vluchteling uit Meulebeke zou verdreven worden.

't Kwam van den Duits!

Geene rust meer, spijts de geruststellende woorden mijner eerweerde vrienden, want ik las den angst in hunne oogen.

En weerom o,! zoo wreed, al vochten wij er tegen, al bleven wij stijf, stakestijf in den strijd, weerom lag op ons, over gansch ons wezen, het onverdragelijk lijden, dat knagend, dat aardig, dat tergend, dat verdoemlijk lijden, hetwelk wij maar al te wel kenden.

Weerom, na eenige weken van ontlasting, was het er, als over ons, als op ons gesmeten en drong het, wroetend door ons vleesch, wroetend, vretend door merg en beenderen in de ziel, die kromp van gruw.

En niemand mocht het aan ons zien, niemand!

We moesten sterk zijn, sterk staan. We moesten sterk staan als een eik en den kop boven en hoog houden en het lijden onder een glimlach wegsijferen.

Morgen! Morgen?

In het net.

't **W**AS een droevige morgen, dien donderdag, 6e September; langswaar wij ook onze stappen richtten, klonk dezelfde angstige vraag: wat doen ze met ons dezen namiddag?

'k Wist het nu zeker - mijnheer d'Ooghe, contributieontvanger, uit Hooglede verdreven en Meulebeke als verblijfplaats aangewezen - had het mij heel stil toevertrouwd: we moesten weg, naar Moll. Mogelijks zelfs zouden de Duitschen ons dien namiddag in de brouwerij Van Vondel opsluiten en van daar wegvoeren.

Ik had nog gelegenheid om te vluchten, doch niet de minste begeerte rees in mij op, mij nog verder aan de vervolging onzer beulen bloot te stellen: ze konden met ons handelen naar hun gril.

Neen, ik wilde niet meer vluchten. Moesten wij nog meer lijden, tot dààr! Konden wij niet lijden nevens de anderen? Op Gods genade!

Dààr, het hert was gelabeurd, gerold en gerakeld, ontvankelijk voor het nieuwe zaad van weedom, bedaard aan het wachten.

En nu sterk gestaan!

In den voormiddag bracht ik nog zooveel mogelijk orde in de gemeentelijke boeken en geschriften, die er op hoopen lagen in de kamers van mijn huisheer; ik ging nogeens den timmerman vinden en spoorde hem aan zoo spoedig mogelijk met de bakken te willen gereed zijn, hem gerantie gevend van betaling na het eindigen van den oorlog en dan ook deed ik mijn laatste verzoeken aan E.H. Van Hove, die ze bereidwillig aanhoorde en ook zoo uitvoeren zou. Dat wist ik zeker.

't Was ver van geestig dien middag. Alhoewel het noenemaaltje fijn en het glazeke wijn lekker was, toch zaten wij er een beetje beeldachtig; noch mijnheer de Bestuurder, noch de goede

Augusta, noch ik, noch zelfs Martha, vonden de kunst om de stilzwijgendheid met een beetje gepraat te doorspekken. 't Ging niet, neen; nochtans voelde ik mij sterk, zonder angst, maar ik zag te veel leed op het wezen van mijnheer Van Hove en te veel lijden in de oogen van Augusta en dat wrocht op en in mij.

Het ging niet.

Twee ure... Gauw!

Langs alle kanten komen de verdrevenen aan, op weg naar de brouwerij, veelal nog vol welgezindheid en leute, onbewust van hetgeen te wachten stond en het niet vermoedend.

Op een halfuur tijds staat de brouwerijkoer vol en de raadselachtige bijeenroeping wordt er op alle wijzen besproken en uitgelegd, hier in familie, ginder in vriendengroepen.

De heer burgemeester van Meulebeke komt en gaat, spreekt met commissaris en veldwachters, al nu en dan een oogslag op het volk werpend.

Ginder, in de poort, rond een tafel, nemen plaats de ortscommandant, de commissaris en de secretaris van Meenen - zelf verdrevene, doch bevoordeeligde. - De belle wordt geschud en het fijn stemmetje van den secretaris fluit iets dat enkel de naaststaanden kunnen vatten. Te finitieve geraken wij toch te weten, dat de naamafroeping begint en men stilzwijgendheid verzoekt.

Met den dop, een gedrum van de andere wereld in die poort, alwaar ieder gezinshoofd met al de eenzelvigheidskaarten zijner huisleden moet staan en blijven staan en zijne beurt afwachten om de stukken in te dienen, die op een register ingeschreven worden.

Dat duurt, dat duurt!

Maar de menschen zijn geduldig en de jongens spelen. Velen stellen hun hert nu gerust en rullen onder elkaar: zie'je wel, dat houdt hier niets in; we krijgen onze passen terug, naarmate de inschrijvingen.

- Als het niets inhoudt, waarom dan zelfs de aanwezigheid der zuigelingen geëischt, klinkt het norsch tegen.

- Ba ja, Duitschers, hee? Tut-tut-tut, 't zal op niets afloopen.

Zes ure; de inteekening is gedaan. De heeren, daar in de poort klappen ondereen; het volk staat drummend op den koer, nu ongeduldig, hunkerend naar uitleg.

Na een laatste aanbeveling tot kalmte van wegens den ortskommandant, stappen de heeren door den volksdrang recht op de brouwerij los. De Orts, met den secretaris van Meenen beklimt de trappen; op den hoogsten trap houdt hij stand, ontvouwt een papier; de secretaris van Meenen neemt het over en, in naam van den plaatselijken ortskommandant, leest...

Wat?

Weerom al Duitsche huichelarij, zijpelend van schijnheiligheid.

‘Door zijne overheid er toe verplicht, zag hij zich gedwongen, niettegenstaande het medelijden dat zijn hert overweldigde, de vluchtelingen in Meulebeke verblijvende, verder op te voeren, dit voor hun eigen welzijn.’

Dit was de korte inhoud van het stuk en daarop volgden de besluiten.

Niemand mocht den brouwerijkoer nog verlaten, uitgezonderd de gezinshoofden, die aanstonds naar hun kwartier mochten terugkeeren, om er een pak te maken van het onmisbaarste goed, die de vijfen twintig kilos gewicht niet mocht te boven gaan; dien pak moesten ze naar de brouwerij brengen en daar den nacht met de andere verdrevenen doorbrengen.

Morgen zouden dan al de pakken afgehaald worden en rond middag zouden de verdrevenen op den trein stappen om te vertrekken.

Een poos stilzwijgendheid en dan volgde 't er op: de pakken zullen aangebracht worden ten laatste tegen negen ure, met medehulp der tegenwoordige weerbare mannen, die ook morgen het goed naar de statie zullen voeren en op den trein laden. Verders blijven dan alle weerbare mannen ter beschikking der militaire overheid.

De Godsklop!

De ortskommandant daalde van zijn troon; de poort van den koer werd gesloten en de commissaris stond er voor.

Op die lezing volgde eerst eene ijselijke stilte, dan, na een dof gemompel, eenige afzonderlijke snikken, waar-hier-waar-daar, in hoeken en kanten, maar dan, al en met één slag, sprongen de nokken en snikken boven, braken de tranen los uit de oogen en het gekerm uit vrouwenmonden en het gehuil uit jongenskelen.

't Was om er bij dood te vallen!

En daar stonden ze allen nog, onder de inbeuking van den brutalen slag, besluiteloos, radeloos en sprakeloos, al die volgroeide jongens en ook die getrouwde mannen, omgeven van vrouw en kinders. Daar stonden ze met de wanhoop of de razernij op het wezen. Daar stonden ze, met oogen die niet keken en ook niets zagen, nochtans strak en zot te kijken zonder iets te zien. Daar stonden ze, met geslotene vuisten, die niet slaan mochten noch konden. Daar stonden ze als steenen beelden, levend-dood.

Al leefde ik nog honderd jaar, nooit vergeet ik den aanblik op die honderden wezens van gefolterde martelaren, verwrongen, wreed van haat, akelig van wanhoop, spookachtig als het wezen van kwaâ-zotten.

En dan die jongelingen, eindelijk smachtend hun moeder aanschouwend, hun moeder, die zou verdreven worden, wijl zij zelf onder het juk van den Duits zouden blijven!

En die kinderen, die huilend aan vaders hand trokken en stamelend snikten: vaadje, weg-weg!

- Niemand dan de gezinshoofden mag den koer verlaten, riepen en riepen ze nog, maar ba!

In tien minuten tijds was de koer bijna ledig. Na de eerste uitbersting van razernij en wanhoop, herpakten de menschen hun gezond verstand en ook hun wilskracht; de eene drong alhier weg, de andere aldaar, zelfs de vrouwen draafden er van onder langs verholene uitgangen, gejaagd om pakken te gaan maken en er zooveel mogelijk van het onmisbaarste in te foefelen.

Een half uur later begonnen de pakken en zakken al toe te

komen eń, 't was alsof er een ordewoord hadde rondgeloopen, die pakken wogen niet vijf en twintig kilos, maar zelfs tot zeventig. En iedereen kwam aan, niet met een pak, maar met hoopen pakken en zakken.

Te midden het gejacht van gaan en keeren van brengen en ophoopen, begon de donder de roffelen en regende 't mollejongen, Regenen was regenen en kletsen was kletsen en alonder de waterbellen rolden de steekkarren en kruiwagens door de spetterende waterplassen gestadig naar Vondels brouwerij, geladen als oogstvoeren.

'k Was een der eersten van den brouwerijkoer weg en natuurlijk, mijn meid mêe; we moesten immers ook onze pakken maken en pakken maken vraagt tijd. En of het ook pakken waren! En dan nog twee matrassen! 'k Zat in nesten en 'k steende gedurig: dat passeert niet; er is wel honderd kilos gewicht en zelfs er boven.

- Dat 't! snakte Martha, ge merkt wel dat de Orts de oogen sluit, anders hadde hij ons den koer niet laten ontloopen. Doe maar, 't gaat er allemaal door, ze'n wegen dat ginder toch niet. Toe, de stoutste wezels zuipen de eiers.

Tegen dat we met onze pakken gereed waren, gerocht het negen ure, maar gelukkiglijk, dan kwamen er staffetten rond om ons te melden, dat we, gezien het beesteweder, tijd hadden tot tien ure, om onze pakken in te leveren en dat we bovendien den nacht in ons kwartier mochten doorbrengen, op voorwaarde 's anderendaags tegen acht ure 's morgens op den brouwerijkoer te zijn.

Dat was toch een geluk; Een goede noot voor den Orts.

G'hadt moeten zien, hoe onze minzame huisheer en Augusta gelukkig waren om dat beetje respiet en alles voor de reis van den volgenden dag hielpen gereed doen, al kermend om ons en al ketterend tegen den Duits.

We waren oprecht als genezen en we bleven in gezelschap zoo open en blijmoedig alsof er niets dan vreugde te wachten stond.

Dien avond was er precies vergadering bij mijnheer Van Hove

en al de vrienden waren verslagen om onze verdrijving; 'k geloof zelfs dat mijnheer Parmentier boven zijn bril keek tijdens het scheiden, omdat zijn oogen nat waren.

Nog een nacht!

Den volgenden morgen vroeg op, liep ik naar het kwartier der vrienden Camiel Vanderhaeghe en Remi Buijse en daar vernam ik, dat zij, zelfs zonder mij te verwittigen, een wagon gevraagd hadden voor dertig personen met hun goed. Van dit gezelschap zouden deel uitmaken, benevens ik en de twee gemelde families, ook nog de familie Remi Reijnaert, de familie Wwe Reijniers, de familie Gustaf Vandoorne en deze van Henri Deleye.

Dat was goed nieuws en ik keerde gelukkig naar mijnheer Van Hove's terug.

- 'k Zie geerne dat ge fut hebt, zei mijnheer de Bestuurder.

- Wel, mijnheer, antwoordde ik, 'k zou liegen, moest ik u niet verzekeren, dat er in mij geen spoor van moedeloosheid te vinden is...

Acht ure.

Daar komt mijnheer d'Ooghe, onze gewezen contributie-ontvanger.

- Mijnheer, smeek ik hem mag ik u belasten met al dat gemeentegoed hier? Zult ge 't willen inpakken zoo goed mogelijk en mijnheer Juliaan Devriendt van Thielt verwittigen?

- Zij gerust. Ik zorg voor alles, alsof het mijn goed ware.

De vijve gereikt en tot weerziens in betere tijden.

Negen ure. We moesten reeds in de brouwerij zijn.

Mijnheer de Bestuurder staat te wateroogen nevens de bedrukte Augusta. We vereffenen onze zaken.

We staan gereed, beladen met onze pakken en nog immer bestormen ons mijnheer en Augusta met bezorgde vragen.

- Hebt ge dit en dat meê? En hebt ge niets vergeten?

- Neemt peren mee voor onderwege op te peuzelen. Drinkt nog een pot koffie. Och Gotte toch! wat dingen!

't Einde is er.

- Mijnheer de Bestuurder, vooraleer nu toch definitief te scheiden, geef ons als 't u belieft de benediktie.

Zijn duim schoof zachtjes kruisgewijze over ons voorhoofd.

Augusta stond gekeerd, te peuteren aan de stove...

- Dag, mijnheer de Bestuurder. Dag, Augusta. Duizendmaal dank voor al uwe goedheid. Tot weerziens in vredestijd.

- We zien elkander vroeger terug, antwoordde de weerdige man, want ik zie u nog in de statie.

- En ik ook, kropte Augusta.

Tien ure.

We komen toe in de brouwerij. De koer is proppensvol met pakken en zakken: een scheepslading!

De peerden draven aan met groote camions en sterke leiders, om op te laden en weg te voeren. Middelerwijl gaat of staat het volk, de huisgezinnen onder elkaar, ofwel de vrienden met de vrienden. 't Is stikkend heet en een verlammende moêheid bevangt iedereen.

Dààr, vlak voor mij, een jong huishouden, waarschijnlijk treffelijke kleingebruikers. Naar gewestspraak te oordeelen ergens verdrevenen van het frontgebied, Langemarck of omstreken, reeds sedert lang van ginder weggedoold en voortgedreven op den dool. De vader, een kortgeblokte, struische man, die overtijd, vooraleer het eene wee na het andere hem drukte, een kranige kerel moest geweest zijn, vol negge en spijt en fut, zit nu daar, op den dijssel van een wagen en 't is akelig-aangrijpend te zien, hoe op dat van vorm en uitdrukking koppig-geschapen wezen, nog slechts de uitgewischte sporen liggen van vorige bloei en van wilskracht. Alles hangt en zakt aan hem: de kop, de oogen, de mond, de schouders, de armen, alles, alles: een puinhoop!

Rondom zitten vier zonen, zoo een jaar schillend van oude; de oudste kon vijftien jaar tellen. Vier schoone jongens, uit vader gesneden; vier vrome aangezichten met pure oogen, oogen waarin gloeit de wilskracht, die vader overtijd moet bezield hebben. En een mond hebben ze! een mond zoo overschoon en zoo

zoet, dat hij de te felle straling der oogen tempert en over het geheele een waas van groote aantrekking toovert. Dit erven ze van moeder.

Moeder staat pal nevens haren man. Ze staat pijlrecht! Hare oogen bebroeien haren man en nu en dan rusten hare blikken ook op de kinders. En in die oogen, zoo eindeloos zoet, ligt een afgrond van liefde en een schat van bezorgdheid. En op den mond een meesterstuk! - verdringt en verjaagt een weemoedige glimlach het lijden van binnen.

Ze staat er, die vrouwe, die sterke moeder, nevens den afgetakelden, ontzenuwden, tendengestreden man - het hoofd van het huisgezin - meer kind, dan zijn kinderen, nevens hem. Ze staat recht en ze waakt en zorgt. Hare oogen zien alles en hare mond zalft en hare handen, al rustend, trillen verlangend naar werk.

Ze staat recht en z'is de macht en de kracht, de waarborg voor vandaag en morgen; z'is de zekerheid voor de toekomst.

Recht staat ze, heerschende koninginne, nevens den gevallen koning.

'k Heb ze lang en veel bekeken, die schoone, edele, sterke vrouw.

Van haar af zijn mijne oogen elders gaan zoeken en 'k heb er nog van die sterke vrouwen ontwaard en bewonderd, doch diep geschokt heb ik er ook aanschouwd jonge vrouwen, te onhebbelijk om op de straat te verschijnen, vormelooze schepsels, opziende naar den man, die zelf niet toezien durfde, opdat de vrouw in zijne oogen niet lezen zou zijn eigen lijden en wanhoop.

God dank! dit waren de uitzonderingen. Verre weg het grootste getal der vluchtelingen waren kranig, sommige zelfs vroolijk gestemd en leutig onder elkaar pratend, vol verlangen om op den trein te mogen klimmen en vooruit te stormen naar het onbekende: z'hadden zich, na pijnlijke voorstelling, in hun lot geschikt.

Mijnheer de Bestuurder komt zien en vragen of wij niets meer

verlangen en hij verlaat ons met de belofte ons na den noen op het statieplein terug te vinden.

Er komt beweging; de brouwerijpoort wordt ontgrendeld; ze staat wagewijd open en 't klinkt er luid:

- Vooruit, naar de statie.

Een gemompel van verlichting stijgt uit den volkshoop en elk drumt en duwt om vooruit te geraken en weg te zijn uit het gedrang.

Maar... maar, menschen!

Kijkt nu, wat eene eere voor ons! Nooit 's levens werden wij er zooveel aangedaan en dat toen nog van den Duits. Peist eens: in rang vooruitstappend, worden wij opgeleid door de cavalerie, ja, door mannen te peerde, peerdemannen met donderschermen op de helmen. 't Was gelijk in processie dat we stapten, maar geen godvruchtige zulle, een processie voor de leute, met kluchtig gesprek en knoddig geroep in plaats van liturgisch gezang en met den onmogelijksten schimp tegen onze gepinkelde cavalerie, als wierook.

En zoo trokken wij door de straten, alsaan voort tusschen onze drijvers te peerde. De Meulebekenaars stonden voor hunne huizen met bedrukt wezen, maar als ze ons wezen aanstaarden en het afdoppen der zotte spreuken hoorden aldoor de rampen, dan ook vloog de sombere uitdrukking weg en elk wees ons aan.

- Maar, he je 's levens! Kijkt nu toch: die menschen heên koeraze!

En vol van die koeraze - een beetje gemaakt - landden wij op het statieplein aan en zochten er, tusschen heuvels van pakken die er reeds lagen, ons eigen goed.

Bon! het lag er, op een hoop, nevens het goed van de gezinnen Vanderhaeghe, Buijse, Reyniers, Vandoorne en Delye, juist zooals het door de zorgen van vriend Camiel geschikt en geregeld werd.

Ginder, een einde verder, op de baan, Ingelmunsterwaarts, stond er een lang ende trein bij ons aankomen en er wandelden civielen rond. Zeker ook een trein met verdrevenen dachten wij.

Ja, precies, zoo was 't. Een kurieuzeneuze van ons volk uit Meulebeke was gaan zien en riep ons van verre bij, al wenkend met de armen.

- Onze burgemeester, Emiel Vereecke, is hier en onze-n onderpastoor, mijnheer Dewitte, is er ook bij.

Zoo-zoo, z'hadden dus geheel de streek afgesleept als met een net!

We draafden seffens langs de bane voort en vonden er werkelijk onzen burgemeester, uit Roosebeke verdreven, onzen onderpastoor in Ingelmunster gevangen, alsmede veel Hoogledenaars en vluchtelingen van zoo wat uit alle streken van Vlaanderen, evenals wij in het Duitsche sleepnet vast.

't Was met blijdschap en liefde, dat we malkander terugzagen en dat ook de wenschen volgden: tot algauw, gave en gezond, ginder, in het land van de pijpenopstekers.

Bij het terugkeeren naar ons goed, vonden wij onzen weerdigen huisheer, mijnheer Van Hove, alsmede E.H.H. Parmentier en Faict, die in ons gezelschap bleven, in afwachting dat de trein ons zou vervoeren, maar dat duurde!

En ziet, daar kwam ook de goede Augusta nog aangedraafd met wat van alles.

- Niets meer vergeten? vroeg ze.

- 't Spijt mij dat ik geen zetel mede nam, mompelde ik, ik hadde er op mijn eentje gemakkelijk de reize meê kunnen doen.

Jamaar, z'had het gehoord en de zetel kwam er en in dien zetel gelegen zou ik wat later door de Vlaanderen naar Antwerpen vliegen, tot tegen de Hollandsche grenzen. Overal en dóóral, lijk de Duitsche schapers.

Het was er nu langs de kaaie als een bergketentje van pakken en zakken, én, daarvoor, daartusschen, daarachter, daarrond, krioelende mannen, vrouwen en kinders in een bonte wemeling.

Verlaân tijd, hee!

En elk peuzelde en snoepte, want, door de zorgen van het plaatselijke komiteit - een goede note voor Meulebeke, benevens veel andere - kon men er ter plaats zelf van alles ver-

krijgen en 't kwam er duivels van pas, want dat eeuwig wachten begon op de zenuwen te werken en verwekte eetlust? of entwat dat er aan gelijkt, misschien enkel zenuwspel.

Nu tot daar, de menschen dachten toch dat ze honger hadden en ze aten en z'hadden gelijk ook. Men moet weten magen en jongens met entwat te paaien. Eten, dat was, is en zal nog altijd voort een geestig tijdverdrijf en een beste remedie tegen verveling blijven. Vraag het liever aan u zelf.

Fuuut! Hij komt! Hij komt!

Neen, 't is de wachtende trein die vooruit rolt. Hij passeert voor ons. In de openingen van de beestenwagen wuiven zakdoeken en handdoeken.

Z'hebben, 'k geve God mijn ziele! ook geëten.

We zien, al voor ons weg, veel bekende en onbekende wezens naar ons toeglimmen en w'hooren blij geroep en getier. Wat, een wagen kermisvolk! We roepen: God beware en tot straks.

Maar wacht, een eindje verder valt de trein stil en staat er te snorrelen gelijk een werkos, die, te midden van den veldarbeid, zonder beu of ba, of permissie, plotseling stille valt en doet als thuis, op stal, als hij entwat doen moet.

De grond davert. En schel gefluit snijdt door de lucht en 't rookt in krinkels, ginder verder, Ingelmunsterwaarts.

Hij is daar! 't Is de onze!

We staan bij de vrienden nog en nu zwelt het hert en de boezem heft.

Ja, ze staan er nog, de eerweerde vrienden, uitgezonderd E.H. Parmentier, die nogeens vertrok om zijn natte oogen niet te verraden.

- Vaart wel, weerde vrienden. Tot wederziens!

En nu dicht bij mijn eerweerde weldoener.

- Mijnheer de Bestuurder, hoe zal ik U ooit vergelden? Dank! Ge weet het, nietwaar, hoe dankbaar ik U ben?

- Och, mijnheer, dank zoo niet als 't u belieft toch. Ik ben het, die u verplicht ben en dank moet betuigen.

Onthoud die woorden lezers, gij vooral, minnelijke lezeressen,

die veel fijner en kiescher voelt dan wij, mannen. Onthoudt die woorden, bedenkt, bepeist, bebroeit ze en hebt ge 's levens de kans ongelukkigen dienst te bewijzen, bezigt ze.

En gij daar, eerweerde vriend en weldoener, diepdenkend, diepvoelend en kiesche mensch, even goed als kiesch, gij, ge staat er vast in mijn leven. Wat dit leven voor mij ook moge verborgen houden van zoet of zuur, hetzij nu zwervend, of later rustend, gij, ge staat er en ge blijft er vast, levend in mijn leven zoolang ik leef.

Vaartwel ook, eerweerde vrienden van den gezelschapskring, u ook heb ik lief en u ook ben ik dankbaar...

Soldaten op het statieplein ronddraaiend, bezien die hoopen pakken, lachen en gaan voort.

Een lang oorkwetsend gefluit en daar staat hij voor ons: den avapeur, leelijk te doen lijk een kwaà beeste, te snakken achter asem, te rillen, met schokken door zijn ijzeren balg.

Nogmaals verlaân tijd; vijf-zes handen te gelijk grepen soms een en zelfde pak. Van ends-en-t'ends die lange reke beesten-wagons krioelde 't van honderden dwangarbeiders; de groote deuren van de wagens rolden krijschend op hunne roeste wielen en bleven rekkewijd open; monsterachtige pakken rezen alenthenen en vielen neder; koffers bonsden tegen deuren en wanden; tafels, stoelen en stoven kletsten en kletterden tegen elkaar en maar gestadig herbegon hetzelfde spel: stuipen, heffen, inschuiven en vanher stuipen, heffen en inschuiven, midden geroep en getier, gelach en gekraai, och arme! ook van geschrei en gebleet.

En dan, als die eenige massa nu in de ingewanden van dat eenlijk ende ijzerenwagens verzwolgen zat, dan was het een herbeginnen van heffen, stooten, duwen en verschuiven, om tusschen dien wanordelijken boel een plaatsje te zoeken en te maken voor ieder van de reizigers.

Een boel!

Er kwam toch een einde aan, én, nà dien storm, rust.

Iedereen probeerde nu lachend zijn plaatsje voor de reis, de eene op een koffer, de andere op een stoel, sommigen tusschen

de matrassen of bovenop een ressortbak; de jongens meest op een opengelegd bedde en ik... in mijn zetel.

W'hadden leute, oprecht waar.

Kijkt, Augusta daagde nog op met een schilderijtje dat was blijven hangen bij E.H. Van Hove. Ze was zoo gelukkig ons nogeens te zien en wij waren het niet minder dan zij; ze kon omzeggens van ons niet weg, zelfs dan nog niet, als de trein met een vervaarlijk gesnorrel en verraadsche korte snak vooruit sprong, zoodat we bijna, hoop-over-'s hoops, neuzeneers door elkaar rollebolden in ons gevang.

Zou dat nu haast meening zijn met dat lomp ijzeren monster, vol van wilde sidderingen?

Een groote zucht, een formidabel gesteen, neen, een onbeschofte ‘puf’ uit zijn ijzeren gewanden, nog en nog: npu, puk, kchu, kchu, pupupupuchou! 't Is gang.

Nogeens de hand gereikt: dank, Augusta! Tot wederziens.

Vooruit, marche! Aan 't rollen naar het land van de pijpopstekers. We...

Ouw-ouw! Zoo ras niet, jongens. We zijn immers maar rebuut en met riftjeraftje maakt men geen komplimenten.

Met één korte sluitingssnak valt onze trein stil en staat er te blazen een twintigtal meters voor den trein met de vluchtelingen uit Ingelmunster en Oost-Roosebeke, die er reeds stond als wij toekwamen en er nu, een weinig verder gerold, nog te leken staat.

't Is precies katjespel.

Nu komt de achterste trein aan, loopt den onzen voor en blijft ook staan, ginder wat verder op. Zoo staan ze 'r nu, twee rookers, domweg, als te gapen, lijk twee vette ossen in de Veurneambachtsche weiden.

Wacht!

Een gekletter van ijzer en staal en een schraven van verschuivend metaal, een gesteen en gepuf: kchu! puk! Een geweldige stoot met gloeiend gekerm, nog een geklinkklank van ijzeren haken en ketens, geschraaf en geknars, een losbarsting uit de

ijzeren longen: pupuputchou-'tchou! Een ijselijke schok, gevolgd van gedommel en geschommel en vooruit!

Eindelijk!

Ze rollen voor goed nu, twee treins aan elkaar, een ende zonder einde, met één machiene, één duivel die vloekend zijn hert uitspuigt, midden blakende vuurvonken, die uit de ingewanden van het monster gebezen, in den talui van den ijzerenweg tuimelen en er een beetje te blekken liggen.

Een kruisteeken gemaakt, een pijpe ontsteken en eerst een tijdeke gezwegen. Nu, immers, uit het gewoel en geweld der oplading weg, nu hervatten wij onze zinnen en we peizen. En we zitten er allen stil en weemoedig te peizen: waar naar toe nu?

Ach! God, we gaan in ballingschap!

Op den avapeur.

SCHRIJFBOEK en potlood genomen, een nieuwe pijpe gestopt, eene met een groote kobbe, goed en vast in den zetel gezeten en opgelet. 't Is twee ure en we rollen eindelijk vooruit, maar zoo lamlendig.

- We 'n zullen er den dag van 't laatste oordeel nog niet zijn, hoor ik spotten.
- Ze zeggen dat we geheel den nacht op de baan zullen zijn, roept er iemand tegen.

Ze zeggen!

Met die twee woorden kan men het gerischierdste vooruitzetten. Hoe dikwijls, gedurende den oorlogstijd, hebben wij de onmogelijkste gebeurtenissen hooren vertellen ingezet met die twee woorden: ze zeggen.

Ze zeggen, dat de Engelschen een vooruitstoot deden. Ze zeggen, dat de Franschen zeventig duizend krijgsgevangenen mieken. Ze zeggen...

- Wie zegt er dat?
- Ja, 'k weet 't niet, maar ze zeggen....

Goed, jongens. Iedere maal ik voortaan een rimram zal hooren afspinnen, beginnend met die woorden, zal ik mij aan een peerdeleugen verwachten.

Algelijk, hij liep zoo traag, die trein, zoo traag als een os die wegloopt - en een os die wegloopt is een abnormaliteit. - We gerochten toch halfwege Meulebeke-Thielt, tot rechtover de landsche herberg ‘De Meiboom’, die er staat op een vijfentwintig meters afstand van de spoorbaan, langs den steenweg. En zien, keert en wendt het zooveel ge wilt, een zaak is nooit zoo slecht, dat er precies nergens een goed kantje aan is en aan dat traag vooruitgaan was er ook een schoon en hertverkwikkend kantje.

Als we rechtover de Meiboom voortschommelden, zagen wij

drie jonge kerels uit die herberg springen en alover het land naar onzen trein los komen, geladen met pakken en zakken. In eentwee-drie vlogen die pakken over de haag van den ijzerweg; met één wip vlogen zij er even over en: wij zijn weerbare mannen, gedwongene civiele werkers uit Handzaeme op de vlucht; riepen ze, kunt ge geen plaatse voor ons afstaan?

Of wij dat geerne deden! In een Onze Vader biddens, zaten de drie leeuwen op een der wagons en kchu-kchu! steende de-n duivel. Men hadde gezeid; hij voelt, dat het gewicht toeneemt.

Bravo! jongens van Handzaeme, dat is durven.

Ge kunt niet denken wat een deugd dit voorvalletje ons bezorgde en we zegenden die lompe brokke ijzer, die ons voorttrok, omdat ze, spijts ons ongeduld, zoo lui en vadsig was en derwijze gelegenheid gaf aan onze Handzaamsche broeders om uit de klauwen van den Duits te geraken.

Die Perluit, ginder vooraan, op het machien, had er niets van gehoord, noch gezien, niets. Zijn stoker ook niet, nietsmetal. De jongens waren er, bleven er en reisden met ons meê, altijd maar voort op, naar Moll.

Helaas! na dit verblijdend voorval, wachtte ons, wat verder, een pijnlijk tooneel: dààr, dicht langs de haag, onder toezicht van een soldaat, wrochten vier gedwongene arbeiders uit Hooglede: Amaat Van Coillie, Maurits Wijbaillie en de gebroeders Lowie en Jozef Verhelst. De jongens keken zoo weemoedig naar ons op en het deerde ons ook zoo bitter, dat ze, door den dwang van den nevensstaanden waker, niet doen konden als de drie Handzamenaars, die nu zeker al een treffelijke pijpe te rooken zaten in hun wagon, los en vrij van Duitschen dwang en verdoemde slavernij...

Thielt!

We zijn er toch eindelijk! Kijkt, daar, aan het staketsel staan medeparochianen: madame Eugeen Claus en juffer Eliza Billiet, uit Hooglede gevlucht en in Thielt verblijvend. Ze schijnen ontroerd. 'k Zie Eliza Billiet heure tranen afvagen, wijl ze ons, verdrevenen, aanblikt en wij hooren haar roepen: morgen is

't wellicht onze beurt. Een leelijke Duits nadert barsch en jaagt die damen brutaal weg...

Buiten onze verwachting bleef de trein niet lang in Thielt haperen; na dertien minuten stilstand begon hij geweldig te stenen en dan, met een ongewoon en onverwacht geweld, vloog hij vooruit als hellejong.

't Was uit en amen met het luiaardspel. We stóven voorwaarts en hoe die verandering geschiedde, werd van wagon tot wagon voorgebeld: voor den os, die ons van Meulebeke naar Thielt voerde, hadden ze nog een Duitschen stier gespannen en nu trokken die twee leelijke, spuwende beesten ons in dolle vaart over de baan, dwars door Noord-België

Tot aan Thielt was er, door het aangrijpende van onzen toestand zelf, hier en daar watervloed uit vrouwenoogen; de mannen zelven zater er ook met betrokkene wezens, ingekeerd, diep denkend, doch eens van Thielt weg en voor goed op de baan in rasse vlucht vooruit geslingerd, werden als bij tooverslag de wezens ontspannen; de glim drong door den ernst en lag te blaken, gelijk een milde zomerzon, door de wolken gedrongen en meester van haar blauwe rijk, aan den hemel blinkt en het spansel in blijde licht doet glimmen; de herten waren omhoog gerezen; de hoop zwom boven; de tongen hingen los; het hunkeren naar nieuwigheid speelde baas en... de pleziertrein stormde vooruit onder het geklets en geschater en de knoddige spreuken van de reizigers.

Hier, nogeens te meer, bespeuren wij het echte vlaamsch gemoed - de vlaamsche ziel beter - hier vindt een vlaamsche spreuk hare toepassing. Wat zeggen de vlamingen immers in moeilijke, soms in akelige omstandigheden: ba, we moeten er maar door! 't Zal later entwat zijn.

Aarseele! Nog in West-Vlaanderen.

Vaarwel! Westvlaanderen.

Wat vinden wij van u nog terug na ons ballingschap, Vlaanderen? Ginder, aan het front, liggen reeds zooveel dorpen in puinen. Gansche gewesten, met vette weiden door rijke akkers,

zijn een chaos geworden, vol putten en dalen, hoogten en laagten, warboelen, verzwelgend in hun schoot honderden lijken aan het rotten, de bloem van Vlaanderen. En nog immer doorwoelen de ijselijke ontploffers de ingewanden van den vruchtbaarsten grond der wereld en vliegen ze, schuifelend en huilend, op steden en dorpen, die tuimelen en branden, midden doodsgereutel. Altijd meer en meer. Altijd ijselijker en gruwelijker en altijd verder en dieper Vlaanderen in, gelijk een kanker, die eet en vreet en een gansch lichaam afknaagt.

Vervloekt, gedoemd zij de-n oorlog! En dat deze die ze losketent in Gods handen valle!

Arm, duurbaar Vlaanderen!

Wonterghem, Grammene, Deinze.

Al oude kennissen, van overlang bezocht en bezien en nog nooit zoo hertelijk geliefd als nu.

Deurle.

Wat aardige naam! Nog een beetje en 't was Beurle. Dat doet ons aan koeien denken. Hoe de gedachten in een mensch toch ontstaan! En dat komt er van 's zelfs en dat leeft er in een mensch zijn kop, rap gelijk de weerlicht, versch gebakken en niet verbrand. De mensch is een aardig meubel.

We vliegen voorbij een stake, waaraan een planke met den naam *Hemelrijck* er op geschilderd. Dag, Hemelrijck, wij, we gaan naar Moll, waar er knarzeling der tanden zal zijn.

St-Denijs Westrem. Bon, daar moest de kleine Jaak k... Eerste affront! Nu, zulke dingen klapt men niet af... Gelukkiglijk had een bezorgde dochter, het goed en gezond gedacht gehad, een potje meê te verhuizen, ten einde hulp te bieden in alle mogelijke en onmogelijke, natuurlijke en buitennatuurlijke gevallen. En zoo vloog dit eerste affront, korts na zijn verschijning in dit dal van tranen, aldoor de opening van onzen beestenwagon, de wijde wereld in, moerevlugge, doch zonder vlerken. Juu!

Een Duitsche soldaat, die langs de baan was, kreeg een deel van den koeke in zijn smoel en onze geweldige leute toe.

Langs de spoorbaan, rechts van ons, lag het groot Duitsch vliegplein; we zagen er veel machienen, die er rustten als monsterachtige sprinkhanen, beter als gruwelijke naalden en we dachten: ze zullen wel vliegen, maar die ze had geen betrek met de vliegmachienen.

Gent. Vijf en twintig minuten stiltstand.

Gent, de vlaamsche stad, waar de menschen fransch spreken. Hare machtige torens heffen hoog en beheerschen de stad. De omgeving is een aardsch Paradijs; boomen en weiden met doorzichten op verdere boomen en rijkvoorziene bloemenkweekerijen.

Ledeberg.

Een steert van Gent, lusthof op lusthof.

Meirelbeke. Vier en twintig minuten stilstand. Nasleep van bosch en hof.

Melle. Korte stilstand.

Melle-de-schoone-in-'t-hout. La Belle-au-bois-dormant? Neen, maar mijmerend en afgezonderd rustend, jaloersch van haar eigene schoonheid, gedoken in het hout.

'k Geloof, mijn arme deugd! dat ze ginder, aan den kop van onzen trein nog een Duitschen stier in de stringen gespannen hebben, zoo bijst ons gevaarte.

Kwaadrecht.

Hooge kerk en afgebrande gebouwen links en rechts. Brandstichterswerk!

Wetteren.

'k Zou hier niet geerne van de kerke vallen, zóó hoog is ze. Bij dergelijk ongeluk zou de bijgeroepene geneesheer niets anders vermogen, dan brokkelingen op te vagen.

Schellebelle.

Een schoone naam voor een dorp. Voor een dame zou het een leelijke zijn, want dan zou hij eenvoudig beteekenen: *kletser*. 't Is hier een echt schoon nest en 't is er voorzeker fraai goed in Octobertijd, als het fruit met roode kaken te lachen hangt aan de ontelbare boomen in de menigvuldige kweekerijen.

Wichelen.

Blood en plat, zonder dichterlijkheid. Geen spits op den toren. Ware 'k er pastoor, 'k zou er op zijn minst een stopnaalde op zetten.

Schoonaarde.

Met schoone vlakten, omsingeld met reken prachtige populieren, oude reuzen. Hei gij schoone reuzen, wat zie ik u geerne, daar zoo preusch omhoog schieten, den hemel in. De dag en de nacht; en de windzwepen en de regenslagen; en de vorst en de dooi zagen u, kleine dingen nog, altijd maar voort op en omhoog rijzen en ze beschongen en belommerden u; ze sloegen en doorweekten u; ze doorbeten en smolten u, maar betoef en betins was u eender en even lief; het kittelde al even aangenaam op uw vel en 't wriemelde al even dronkemakend door uw sappig lijf. De groei en de bloei joeg u op en altijd maar hooger en nu staat ge'r volgroeid, groot en machtig, trotseerend de getijden en de jaren van alle elementen. Oud, gerimpeld van vel staat ge 'r, maar jong van herte, sterk als Herkules en preusch ook met uw vroom lijf, fier alover huis en erve zwaaiend den groenen kop in onverslensbare jeugd.

Boomen, horkt.

Boomen, ik moet u entwat vertellen: ginder, in Vlaanderen, mijn streek, leefden uwe broeders tusschen ons en wij zagen ze zoo geerne. Wij gingen rusten tusschen hunne teenen en leunden met den rug tegen hun voet en we zaten er vast. En hoog op, boven den reuzenstam, smeet de kop met verstreuveld haar lommer en frischheid op ons, want, reuzen van Schoonaerde, uwe broeders in Vlaanderen zagen ons ook geerne. En terwijl wij er waren in onderlinge liefde, daar spelevaarden de vogels al fluitend door de koppen uwer broeders en ook de wind kwam er in dansen en vertelde 'r aardige dingen en dan bezen de haren op broêrs koppen van belangstelling, verwondering, of afschuw en zij ook vielen aan 't vertellen in een aardige taal, maar 't was zoo een ruischend gefluister, dat wij geen woord konden onderscheiden en toch verstonden wij het gesprek.

En, reuzen van Schoonaerde, als we nu ginder lang en veel

met uwe broeders samengeleefd hadden in peis en liefde, toen zijn er opeens eene ontelbare bende kwaaddoeners in ons stille land gedrongen en z'hebben, och, God toch! uwe broeders met leelijke scherpgetande tuigen dwars door het lijf gezaagd.

Ik heb ze hooren vallen al stenend en klagend, uwe broeders, een voor een, tot ze 'r allemaal lagen, overeerd, dood!

Doet mijn vertellinge u pijn aan, dat ge zoo de koppen schudt?

Wel, dan zwijg ik. Leeft weeldig. Leeft voort.

Ach! God! wat is het er nu bloot en blutsch in Vlaanderen...

Oudeghem.

Een affairke op zijn Cachthems. Maar de prachtige watervliet doet droomen.

Dendermonde.

De schoone waterstad, met hare onvergelijkelijke wandelingen langs krinkelende paden, op den boord der wateringen, onder de hooge populieren, die er gruisdichte staan. Hier heeft de brand-haan gevlerkeklakt, in dit Eden, het dal van Schelde en Dender.

Baesrode.

Schoone bosschen, maar soms te veel water. Als wat schoon is, opzwelt, wordt het wild en ontemmelijk. Goê volk hier - 'k weet het.

Buggenhout.

Veel hout en geen bucht van hout. Schoon hout en schoon land. Vlaanderen is toch algelijk een prachtig Brokske!

Malderen.

Een beetje van effen-op, ligt-gaat door.

Londerzeel-West.

'k Zag er, 'k geve God mijn ziele! een Duitsch door het statievenster gapen en 'k zette mij neêr, zonder nog entwat van geheel Londerzeel te bekijken, zoodanig had ik mijn bekomste.

Kapelle-op-den-Bosch.

Met afgebrande kerk. 't Schijnt een verwoest en uitgebrand nest. Lucifer en zijn duivelsbende moeten er met hun bokkenhoorns doorgewroet hebben...

De trein rolt zijn dapperen slos eentonig voort. Hier en daar

doortrekken wij magere gronden, hoogliggend tusschen breede zoomen, die dichtbegroeid zijn met boomen, die heerschen over diepliggende meerschen.

We zijn als door een Aardsparadijs gevlogen en nu nog is het aanhoudend wonderbaar schoon.

Wij doen een echte speelreis en onze medereizigers zijn vol moed en blijgeestigheid; ze zitten te klappen en te lachen zonder schijn van verveling of verdriet. Ik zelf zit geheel den tijd in mijn gemakkelijken zetel lijk een baron in zijn kasteel en nog ben ik het niet beu. De weinige Germaansche kozijns die ons zien voorbij vliegen - maar God spare alle menschen van zulke verwanten - zullen met onze getrokkene wezens niet spotten, want alle wezens zijn wel en gemeend ontplooid en glimmend.

Hier laat ik eene ontboezeming uit het handschrift achter, want sedert het uitbreiden mijner notas hebben de kliekmannen die België mordicus willen richten zonder Vlaanderen meê te tellen, meer dan een emmer water op onze vaderlandsliefde gekletst, zoodat onze exaltatie ver te zoeken is.

Het Heike.

Niets bijzonders, toch schoon.

Hombeek.

Laten wij links staan en staande zal het nu zeker wel blijven, aangezien er werk genoeg is *Bachten de Kupe* om te verdemolieren.

Mechelen.

Van verre zagen wij St-Romboutstoren. Hebben ze'r pruimen op gegooid, de kultuurmannen! En toch staat hij er nog, kozijns van voor den Rhijn. En hij zal er nu waarschijnlijk blijven staan, maar gij, ge wordt allengskens uitgepruimd. Kozijns, kozijns, g'hebt alzoo wat uw duivels ontbonden in ons land! Ge zult er in de historie eeuwige gloria-victoria van halen dat 't een echte schande zal blijven. En toch zult ge uwe dieverijen en strooperijen apart genomen - ijlhands uwe verwanten moeten verlaten, om hier nooit meer op uw gemak en fatsoenlijk terug te keeren. Wat zeg ik? Hier? Om nergens meer, op gansch de beschaafde

wereld uw beschaamd-gewordene wezens fatsoenlijk te durven toonen.

'k Weet en versta, dat het voor u pijnlijk is, alzoo beteuteld van de kermis naar huis te moeten lodderen, zonder een koeke voor de thuisblijvers. Al hadt ge maar enkel Vlaanderen kunnen houden, Vlaanderen en de kust - *ons* meer, zeidt ge - maar ziet ge, kozijns, ik kan er niets aan veranderen en ik zelf kan u geen kadootje meer doen, want tijdens uw verblijf bij ons hebt ge geheel mijn koekebrood ingeslikt, tot het kantje toe.

Alles kapott!...

Wat is de omgeving van Mechelen toch schoon en hoe bekoorlijk liggen de nog veigroene weiden rond de stad geslingerd als één weide, één weide vol pondige tanten van koeien. Lacij! de Duitsche familie zal ze wel vinden, vrees ik.

Wat eenlijke statie, gansch bezet met van die vervloekte Duitsche wagons uit het jaar Blok, door een klompenmaker thoope gebakken en door een vorkettenvertinner gedekt met - 'k mag in den hemel vliegen! - met teerpapier.

Vivat rijke zijn!

Muijsen.

'k Muisde ik er niks af.

Hever.

We zien er weinig van. De-n avond valt. 't Is acht ure Duitsche tijd.

Boortmeerbeek.

Met groote boschagies, waarin de-n avond heimnisvol zinkt. De zwaarte valt uit den hooge en de droefgeestigheid rijst uit den grond en wareert over de velden. D'r groeit hier brem en dat 'n is precies geen eere voor de streek, noch eene aanbeveling voor de grondeigenaars van alhier, want brem is telg van magere gronden. Hadden er hier evenveel Duitsche kozijns verbleven als t'onzend, zou de grond vast en zeker veel gewonnen hebben aan sti-n-kstof. Edoch, de medaalje omgekeerd, wat schoone blakke meerschen, vol zagge wel, ja, maar prachtig, daar ze 'r liggen zoo weelderig nog en zoo rijk omzet met slanke populieren. Heerlijk!

Haecht.

Met afgebrande statie. Al hemel en boom. Verdomd! daar steekt er waarachtig nog een Germaansche kozijn zijn bekkeneel tegen ons deuregat.

Lös, kurieuzeneuze! Hier is niks meer te *klauen.*

Wispelaere-Thildonck.

Nogal wel. Geen kozijns meer te zien hier. Zouden ze wel te droogen hangen dan? Kijkt, daar komt er nog een te nagange langs den trein en Berten Deleije, die in 't deurgat zit, tiert hem, neus tegen neus: *die Franzosen kommen ab!*

Hambosch.

Een ovenkotje. 't Wordt donker.

Wijgmaal.

Nog een lusthof. 't Is donker. 'k Zal later mijn geschrift niet meer kunnen lezen. Jammer, 't is een tooverachtige streek en de donkerte steekt ze vol geheimenis.

Leuven.

Een uur stilstand. Dijle en beken door diepe meerschen. Coesarsberg links in de verte - 'k zie er nog een beetje van. - Straks schrijf ik in het licht van een zaklamp. 't Is negen ure. 't Is nacht, doch niet te donker om uwe puinhoopen te zien, Leuven. En als het hiér al vernield is links en rechts, wat is het dan verder? Verder, wij weten het toch, verder is het een gruwel, verder, in de gebouwen der katholieke Hoogeschool hebben de Kultuurmannen, zelfs de overige vernielingen niet medegerekend, hun vermaledijden oogst van eeuwige schande opgedaan en blijft hun naam gehoond bij alle beschaafde volkeren...

Vaarwel, Leuven, wij rijden verder op, u latend in puinen en rouwe, doch in een ras-naderende toekomst vinden wij u terug hersteld en herbouwd als verrezen, en dan, dan zullen uwe bezoekers den arm, in tragisch gebaar, tot geen puinen meer richten maar preusch en juichend zullen ze de nieuwe gebouwen aanwijzen, wijl het zegend van hun lippen zal rollen: ziet nu! Dan ook weerom kruisen de vlaamsche jongens door uwe straten en

tegen de nieuwe gevels galmt en kletst het dreunend studentenlied van onze ontemmelijke kerels uit den vlaamschen lande...

't Is nacht; de lucht is zwaar van behangenheid. 't Is laf en het weerlicht 'k weet niet waar, maar de weerlicht gulpt uit in één smete door het deuregat van onzen wagon. Ik blijf nog aan het aanteekenen bij het flauwe licht van een carburelamp, die op een naaimachiene staat nevens mij. We rijden - 'k geloof - nu achterwaarts uit de statie weg, om, langs 'k weet niet waar - morgen vraag ik het aan Dr Gratiaan Van Hee, die hier lang in Leuven rolleerde - toch op den goeden weg te geraken. We rijden een geheel einde langs bosschen voort. 't Is elf ure. 't Wordt frisch en 't 'n weerlicht niet meer. We vliegen nu en dan een statie voorbij; dat voelen en hooren wij, ten minste zij, die niet slapen, want in groot getal zitten, of liggen de reizigers met den kop langs de wanden, te rollebollen, al leelijke grimassen en muilen trekkend, met den mond open, grollend lijk katers.

Alopeens roept er een wakende kluitspeler: Roeselare!

G'hadt al die slapende blokken moeten zien verschieten en hun gleiwinkel sluiten en kijken, kijken met wijde, domme, vragende koeioogen, ontwaakt, ja, maar nog vergaapt van Klaai-de-Vaak, puidonnoozel...

Kijkt, we 'n hadden nooit aan onze zaklampe meer gedacht. Wacht! aan de eerstkomende statie gelicht en toegekeken.

Noorderwijck-Marckhove.

Waar ligt dat? Tut-tut-tut! buiten de wereld niet. Hei! 't klinkt vlaamsch. Toe, laat ons slapen, zottekuls!

We zijn gehutst en geklutst lijk een panne geroerde eiers en slaapt alzoo! Dat ze slapen die d'r geld moeten meê winnen.

In het deuregat zitten de wakers met de zaklamp: Lucas Vandooren en Berten Deleye en ze boren hun blikken door den nacht.

- Ginder in de verte, licht! roepen ze.

's Gravenhage.

Dat klinkt schoon, maar kijkt in 't gat van een ouden moor!

Herenthals.

Djeemenis! Herenthals? 'k Heb er nog van gehoord en He-

renthalstenaren hooren klappen ook. Aardig! Stijf aardig, zóó aardig, dat men met geen zes en dertig knippels door zoo eene taal zou slaan! Maar zouden de menschen van alhier onze Westvlaamsche taal wel beter verstaan? Mogelijks zullen zij er met geen zeven en dertig knippels kunnen door batteren. Nu, geduld. Ja-ja, maar hoe zullen wij dat nu toch eigenlijk aan boord leggen, om malkander te verstaan? Spreken lijk zij? Oeie! onze tong zou flikke slaan. Best nog ware elk van zijn kant een beetje moeite doen, om te spreken als een boek. Precies, als een boek, lijk de onderwijzers over zestig jaar...

De mane rijst en 't veld ligt badend in bleek-grijs licht. Iedere partij land schijnt een meersch te zijn met rijm bedekt, en, daarrond en daarboven, droomen de donkere schaduwbeelden der slapende boomen in den doodstillen nacht.

De trein houdt in en een treinwachter geeft ons, op aanvraag, de landskaart.

Dr Gratiaan Van Hee moet niet meer uitgehoord worden: we zijn natuurlijk van Leuven naar Holsbeek gerold en van daar langs Rotselaer, Wesemaal, Gelrode, Aerschot, Ramsel, West-Meerbeek, Husthout, Heultje, Norderwijck op weg naar Moll.

De trein staat en blijft staan. 't Is half twaalf. Een groote schok en juu!

Een heel ende ver doorrijden wij bloote streken; hier en daar een korte boom, neen, ergens een geknotte 'k weet-niet-wat, die er fantastisch verkreukeld staat, roerloos, in den stillen bleekverlichten manenacht, lijk een dronkaard die noch gaan noch staan meer 'n kan en toch, zwijmelend staande, geen voetje verterden durft.

- Warden, ge zult algauw een statie hebben, roepen de wakers, de zaklamp houdend.

Holen.

't Is zeker maar een hondskotje en 'k 'n zie d'r nieks van. Het 'n riekt precies al een tijdje lang niet goed entwaar niet ver af

ook en dat verstrooit mij. Nu, ja, het 'n kan niet al suiker en zeem zijn, lijk te moeders. Gauw!

't Is twaalve, middernacht. Altijd voort bloote landen, lijk berijmde meerschen, met hier en daar een doorsnijdend wateringske, dat er stille ligt, als een reke aaneenhoudende slaaplakens op den bleek.

't Is zoo stil binnen en buiten... Ze slapen rondom, nogeens al leelijke toten trekkend, weerom allemaal met hun gleiwinkel wijd-gat open, al rollebollend met den kop.

Vóór mij, zit er een te peerd op een ressortbak, als in geestverrukking, achterwaartsover geplooid, met de kruine tegen den wand en het aangezicht hemelwaarts; plots met een enkelen schok, stuikt hij uit zijn vizioen neer en ontwaakt uit zijn extase met den kop tegen mijn zetelpikkels.

- Het 'n doet geen zeer, grijnst hij, zijn kop wrijvend.

Tast hoe diep het gaat! Niemand dood algelijk.

Larum.

We zagen 't bijkans niet.

Gheel.

God van Thielt! laat ons vliegen.

Baja, na alle onze tribulaties zou het zeker niemand moeten verwonderen, indien men er een tijdje bleve rentenieren. Doch neen. God dank! onze koppen zijn gave en gezond; we dragen ze boven en hoog en we 'n hebben bovendien geen vaak. Kozijn de Germaan, dat staat u zeker niet aan, hee, manneke?

Milleghem, roepen ze. 'k Weet niet of ik goed verstond. 't Is zoo mulachtig.

D'r komt leven en beweging in ons kot. De slapers rekken hun lijf en armen uit; ze kijken aardig, diep, overal rond, met gefronste wenkbrauwen; ze beginnen te klappen, halfluide, zoo het een deftig mensch betaamt bij zijn ontwaken... Ze voelen entwat dat nadert...

Eentonig rolt de trein voort, doch ras, soms gladdig en gesmierig, als glijdend over zeepe, soms holderdebolder, als over okkernoten, doch gladdig of geschud, we voelen het niet, niet

meer dan wij het eentonig geronk en geruisch van zijn voortstuwend ijzerwerk hooren de ruimte doorsnijdend. 't Is lang dat we zoo leven, in zijn balg opgesloten; 't is eene eeuwigheid; 't is sedert gisteren noen!

Hooren de menschen nog den tik van d'horloge in de keuken?

Moll!

Wij zijn er jongens, jongens, God dank!

Wij zijn er, dààr is 't te doen!

Ze 'n roepen er niet: toulemontessan! Ze 'n roepen er niets en riepen ze entwat, toch zou het in een vreemde taal zijn, in een taal die wel verwant is met de onze, maar. God sta alle menschen bij! 'k hoorde nog liever toulemontessan, dan het onhebbelijke keelgeschreeuw, dat ons nu reeds drie eeuwige jaren de ooren brokke van een scheurt.

Elk wipt en springt den trein af. Op het verlichte statieplein staan geestelijke en wereldlijke heeren, die ons vriendelijk groeten en verwellekommen en dienstveerdig onze pakken helpen lossen en op hoopen leggen langs de kaaie, althans in den beginne, want naderhand werd die dienstveerdigheid met een kwaad oog bezien door de Duitsche statieloopers en werd dan ook aan die heeren verboden onze pakken nog aan te raken.

Mogelijks hadden die statieloopers geen trouwe in die heeren uit Moll en Baelen en uit pure liefde voor ons? en om ons van ontvreemdingen te vrijwaren - 't is lastig stelen in dievenmanshuis - dreven ze die heeren achterwaarts.

't Is één ure van den nacht. Op de kaaie ligt nu al het goed op hoopen en aan elkaar houdend, gelijk een heuvelketen. Wij, we staan er, in het hert van den nacht, dààr te Moll.

W'hadden zooveel liever in ons gevang gebleven en er een druileke geslapen tot den morgen, maar neen, we moesten buiten en we stonden buiten, als uit de lucht gevallen, in een aardig ongekend dorp, waar geen zonne scheen...

Ginder, bij een der vorendste wagens rijst een twist op en 't gaat luide.

- Wat is er gaande? vragen wij.

- Soldatentwist, krijgen wij voor antwoord.

We naderen en vernemen wat er op den haspe zit: een verdrevene, die een Duitsche gendarme wat ruw aangesproken had, werd door hem, met een vuiststoot op het hert, onderste boven geworpen, maar, metterdaad zelf sprong een Duitsche soldaat boven op den gendarme, deed hem vijf-zes keeren te reek het platte van zijn hand kussen met de ooren en buischte hem dan met zijn dik corpus in de zinders van den ijzerenweg, al huilend: Schweinhond! eerbiedig die ongelukkigen.

- 'k Sta boven u: 'k ben gedarme en 'k zal u vinden! moorelde die beeste, al opstaande.

- Vind mij; 'k sta voor u, beet de soldaat.

W'hadden leute... en ge moogt het zeker zijn, dat de soldaat geen slagen had betrapt.

'k Zie twee priesters tot mij naderen en de een reikt mij de hand.

- Mijnheer Vermeulen, geloof ik?

- Mijnheer den abbé?...

- Ik ben de-n onderpastoor van Baelen. Hier mijnheer de-n deken van Moll.

- Wel vereerd, eerweerde Heeren... En, wij blijven hier in Moll?

- Verschooning, mijnheer, uwe bestemmingsplaats is Baelen - ge zijt ons reeds bekend door uwe boeken, welke wij in onze volksbibliotheek hebben. - Zie, daar komen de boeren reeds aan met kar en peerd om uw goed weg te voeren. 't Ware best kondt ge met eenige heeren wat vooraf reizen, om met de leden van het plaatselijk comiteit ginder de inkwartiering van uw volk te helpen regelen.

- Ja, ik ga mede, zegt onze onderpastoor, eerw. Heer Dewitte, die juist bij onzen groep aankomt en reeds met de twee priesters gesproken had.

Daar komt ook Camiel Vanderhaeghe te nagange.

- Die heer gaat mogelijks ook mede? vraagt de onderpastoor van Baelen. Camiel aanwijzend en hem de hand reikend.

Na eenige woorden uitleg aanveerdt Camiel; we verwittigen ons volk dat bij de pakken waakt en we stappen in de rijtuigen, die te wachten staan. We rijden met vier Hoogledenaren mede: de burgemeester, Emiel Vereecke, de onderpastoor, Eerw. Heer Dewitte, Camiel Vanderhaeghe en ik.

Juu!

Door den nacht, langs den somberen steenweg, een klein uur ver, traag, naar Baelen.

We stappen af aan 't gemeentehuis - een prachtig gebouw, onlangs nieuw - en we worden ontvangen door den heer burgemeester van Baelen en andere heeren van het Comiteit, in de groote benedenzaal. Daar vernemen wij, dat alle schikkingen zorgvuldig genomen zijn: Brood is gebakken in overvloed en soep zal gereed staan en huizen open, maar de grootste moeilijkheid blijft de verdeeling van de kwartieren en daarover ook hebben die heeren ons noodig, daar wij onze verdrevene menschen toch kennen en dus weten wat ieder best passen zal.

Onze onderpastoor, Eerw. H. Dewitte, is algauw thuis bij die heeren van Baelen en hij begint er zoo ongenadig op de kappe van den Duits te rijden, dat de doom uit zijn kop rijst. Niet een der Baelensche heeren onderbreekt hem; ze zitten er te monkelen te luisteren en te zwijgen. (Diezelfde houding konden wij nog een dag twee-drie opmerken en daarom besloten wij, dat de menschen van Baelen verduitscht waren, doch na de kennismaking vernamen wij, dat zij even ver van ons dezelfde meening hadden, doch eens van beider zijden de herten doorpeild, bevonden wij ons één van liefde en van haat en dan ook losten zich de herten en de tongen, zonder nog de minste terughouding).

Middelerwijl duurde dat daar zoo eeuwig lang, aleer de boerekarren met de verdrevenen aankwamen en niet te verwonderen, voor wie de Kempische boeren, peerden en karren kent, want de boeren, als ze willen, hebben lood in hun klompen, de peerden, als ze slap gevoerd worden, gaan al slapend en de karren zijn uit Adams' tijd, volstrekt als de ketsekarren van geleden vijftig jaar in Vlaanderen, doch kleiner.

We zaten er en bleven er zitten in die groote zaal en we'n hadden er te finitieve niets te verrichten dan geeuwen en gapen en pijpen rooken, wat wij best konden missen, want wij hadden er zoo wat door den steert getrokken dien nacht!

Eindelijk, na lang en veel water gebroed te hebben, zonder een strooi van Gods eerde gehefd te hebben, namen wij, Camiel Vanderhaeghe en ik, van die heeren afscheid, lieten er onzen burgemeester en onderpastoor om alles te helpen regelen en keerden door den nacht voetlings naar Moll terug.

Daar was er nog geen schuif in het opladen; nu kwam er een karreken aangerold, dan vertrok er eentje en men zag den berg van goed bijna niet verminderen. 't Was doodelijk vervelend en we vonden ons volk ontzenuwd terug, kermend en klagend.

- Hadden die beulen ons op den trein gelaten tot morgen, kloegen ze, we verstijven!

Werkelijk was het koud, bitter koud; een stuifregen viel dicht, plakkend op de kleêrs en bleef er aan plakken gelijk waterrijm; de koude drong door merg en beenderen en de menschen klappertandden. Wie het rischierde om tusschen de pakken te gaan liggen, stond algauw op, stakestijf van de koude. Om den tijd te dooden wandelden de menschen als verstevene puiden rond, stom en sprakeloos, met hunkerende blikken loerend naar den uitgang van de goederenkaaie, van alwaar de karren afkwamen.

O! het duurde...

Rond zeven ure van den morgen werd mijn goed opgeladen.

Eindelijk!

Nog een beetje geduld en we zouden verlost geraken. Ongelukkiglijk had een boer, juist voor ons, de meeste moeite van de wereld om zijn peerd ontwaakt te houden, én, doordien hij zeker dacht, dat hij voor zijn part, reeds genoeg gedaan had voor die verdimde Vlaandernaars, liet hij zijn paard maar loeiloei voetje voor voetje zetten, slechts dan de zweep bezigend, als het geheel stille viel, zoodat we wel een uur en half op weg waren van Moll naar Baelen.

En waar nu aangeland met ons goed?

In de school kon tusschentijdig alles gelost worden.

Al wel, maar 't was koud en 't regende en kom-kom! De eerste herberg de beste ingestapt en gevraagd om er onze lading in de poort te mogen lossen voor een verbei.

t' Akkoord. 't Werd ons gereedelijk toegstaan en dan, dan... vergeven van den vaak - 'k moest slapen of bezwijken - trok ik naar de kerk: 'k zette mij achteraan op een stoel en

Heere Jezus, mag ik hier een tukske doen als 't U belieft?

Bon.

'k Sliep er gedurende tien minutjes en 'k was genezen.

Terug naar de herberg een paar ferme glazen genever gedronken - daar was nog Pierrô - en den tijd afgewacht...

Rond den noen werd ik ingekwartierd bij mijnheer J. Willekens, gemeenteontvanger te Baelen en reeds 's namiddags lag ik er op een donzig bed, in een groote, prachtige kamer en ik sliep er drie uren aan één stuk.

Om vier ure, uitgerust en uitgeslapen, stonden wij frisch op en gingen op ons gemak rond het dorp slenteren. Onze indrukken waren gunstig: Baelen vonden wij schoon en aantrekkelijk en zoo zou het voor ons blijven, een bewijs te meer, dat de eerste indrukken doorgaans de zekerste zijn...

We waren dus in Baelen en als men in balen zit, is men ver geleverd. En als men op balen slaapt, vriest het aan onzen haak.

We slenterden dus en slenterend kwamen wij vrienden en kennissen tegen, die even slenterden, doelloos, dom en stom en overal klonk dezelfde klachte.

- Waar ze ons zenden!
- Ja, in Baelen!

En dan, met een plooi van bitterheid op de lippen.

- Ze zeggen, dat de boeren van alhier noch hert, noch ziel hebben.
- Dat de boter aan achttien frank staat.
- En de patatten aan veertig.
- En geen kolen te krijgen hier.
- En geen licht te winter.

- Z'hebben zeker het slechtste van de wereld uitgezocht voor ons.

- En alles moeten achterlaten ginder. We waren gestoffeerd voor een geheel jaar.

- Wij ook, eten en branding in overvloed.

Zoo ging het er, klachten op klachten en niets dan klachten, precies zooals het ging met de joden, als ze verlost waren uit de slavernij van Egijpten.

Wij 'n zagen niets dan betrokkene wezens en vonden niets meer in anderen, dan dàtgene wat wij ook enkel en alleen in onze eigene ziel vonden: ontmoediging en droefheid.

Al die kranige kerels die wij, zelf opgewonden, in hunne ontemmelijkheid bewonderden gedurende die lange reis van dag en nacht, waren ingezakt, slap deeg geworden, lijdende klompen, die levenloos leefden en doolden, doelloos, straat-in-straat-uit, al wijd starend, zonder veel te zien, als gekken.

Bedachten ze wat ze zegden? Redeneerden ze? Konden ze nog uit het verstand spreken?

Ze uitten klachten op klachten, gevoelde, maar niet bedachte uitingen.

Ja, 't was het gevoel, niet het verstand, dat boven en uit kwam en ze losten dan ook domme, onrechtveerdige, onedele en zelfs zondige klaps.

Op één punt, al rees het ook uit het gevoel, waren ze 's eens, namelijk, dat ze oneindigmaal meer leden door de laatste verdrijvind, dan door deze uit hun eigen dorp, toen ze nochtans alles wat hun aan 't herte lag moesten ontloopen.

Was dat nu ook zeker en juist?

Konden ze nog, na zoo lang in alle lijden doorweekt te zijn, konden ze nog wel met zekerheid zeggen, wanneer ze 't meest leden?

Ze voelden het laatste het hardst. Het laatste was die inbete op dat vreemde dorp, te midden dier vreemde menschen, die de verdrevenen nagaapten al onder de gordijnen, wantrouwig en verdoken, doordien vijandig in schijn.

Maar schijn bedriegt...

En de-n avond viel ijselijk zwaar op het Kempenland neer. De nacht look al het bestaande onder zijn zwarten mantel en in bijna alle huizen van Baelen, zoowel op de dorpsplaats als te lande en tot midden de dennebosschen toe, woelden de verjaagde Vlaandernaars gansch slapeloos, stenend en weenend tot zelfs op de zachtste bedden.

God! wanneer zult gij uw verdreven volk naar hun streek laten terug keeren, gelijk een blijde vloed door een uitgekokerden grond!

Eene maand in Baelen op Nethe.

IK had het relaas van onze miseries als verdrevenen kunnen staken er enkel aan toevoegend: we zijn in Baelen gebleven tot de verlossing in 1918, dus, gewillig een jaar.

Menschen die lijden zijn alveel onhandelbaar en vinden er verlichting en genot in hun eigen wee door hunne omgeving te doen uitboeten en er zoo onrechtveerdig, onchristelijk en onverstadig een deel van op den rug van anderen te schuiven, zelfs op den rug van hun beste vertroosters.

Zoo handelden soms de verdrevene Vlaandernaars in Baelen en omliggende dorpen, tegenover de Kempische bevolking.

Ik wil hiermeê nu niet beweren, dat wij er waren als in een land waar melk en honig vloeit, noch dat het volk voor ons koeken biek, doch dit beweer ik: die menschen waren voor ons goed, eerbiedigden ons en sprongen met ons om als broeders. Dat er hier en daar woekeraars te vinden waren, jà, precies als bij ons in Vlaanderen, doch in het algemeen genomen mogen de Kempenaren een hertelijk en voortreffelijk volk genoemd worden en de Baelenaren - ik ken die best - een echt hertelijk en christelijk volk. Ik voeg er aan toe: een ontwikkeld volk.

Wat mij betreft, geef ik hier de stellige verzekering, dat ik in Baelen oprecht gelukkig was, zeer goed met het volk omsprong en er menige schoone zielen vond.

Waar ik verbleef - bij Mr Willekens en Mr Dumonceau - was ik als familielid; bij de geestelijkheid - pastoor en onderpastoors woonden samen - was ik vriend des huizes en onder de bevolking telde ik oprechte en innige vrienden. - Dit zullen mijnheer Adelin Rademaeker en eerw. J. Wouters niet tegenspreken.

Om mij leden er zelfs Baelenaren, want als de Duitsche Knuls huiszoek deden om het handschrift dezer oorlogsherinneringen te zoeken, hebben o.m.J. Willekens en Dr Rademaeker hard

geleden door de brutaliteit der Duitsche speurhonden, die, mijn handschrift niet vindend, zich vergoedden, met kostbaarheden aan te slaan.

Mijn handschrift was toch berustend bij Dr Rademaeker, maar wijl de soldaten het zochten in de eene plaats - heeft men mij verteld - nam de meid het uit eene andere plaats weg en droeg het naar de pastorij, waar de eerw. Heer onderpastoor Mathijs - thans pastoor te Ghestel op Meerhout - mijn groote vriend, het haar afnam en ging delven te velde, waar het bleef tot den vredesdag. Dan kreeg ik het, goedbewaard, terug.

Al die heeren, al die schoone zielen, mijn genegenheid en dank!

Daarmeê stop ik nu niet, want ik wil nog wat indrukken geven van tijdens ons eerste verblijf in de Kempen en wat korte beschrijvingen van die voor ons vreemde en schoone streek.

* * *

Zondag 9^{e} september.

Na een droevigen nacht, een droevige morgen.

Vroeg op, trokken wij naar de kerk en zitten er achteraan om mis te hooren. Achteraan, ja, want evenals het heel goed gaat in Vaderlandsliefde op te laaien, als men ver van het gevaar, onbekend met het wee en in weelde, ja, in toestroomenden rijkdom leeft, zooals hier, dan ontvlamt men ook veel beter in godsvrucht, als men alles heeft wat het hertje verlangt - lichaam en ziel zijn nauw verwant. - En ik zat dus ook van achteraan en ik zag de anderen, de gelukkige menschen van Baelen te communie gaan, zonder dat ik eigen verlangen voelde.

Mijn heer en God, Gij, Ge zoudt dàn komen, dàn, neen, seffens, van 's anderendaags en mij doen ontwaken uit dien verlammenden slaap en mij noodigen, zoo zoet dringend en ik zou U vinden, vinden! zooals ik U nog nooit gevonden had, zoo innig, Gij mij gansch stelend en grijpend en vervullend, zoodat ik er dagen en weken en maanden een geluk zou smaken dat alle ver-

dere verlangens buiten sluit, dit voor een enkel woord van mij: Heer, wat Gij wilt, wil ik...

God lof!...

Dien middag, hoe het kwam wist ik niet, noch iemand el, verknipten en verjongden wij, zonder dat wij er iets voor deden of er aan dachten. We kwamen elkander in 't gemoet en de lach werd geboren in de oogen en bloeide uit op de lippen en galmde over de straat. Rond den noen hadden wij reeds onzen staminee gekozen nogeens op een hoekske, gelijk te Meulebeke - bij Arnold Thijs.

Arnold - we vernamen dat later - kon schatrijk worden met varkens en vee te koopen voor den Duits, maar hij, zijn vrouw en kinders waren rechtsche menschen en ze zonden den Duits wandelen. Ze legden liever hun zaken stil, dan met den vijand te heulen.

Hadden ze 't allemaal zoo gedaan, hier, t'onzend, ginder en elders.

W'hadden dus onzen staminee gekozen en we zouden hem verders houden en bezoeken tijdens ons verblijf aldaar en er dikwijls bijeenkomen, verdrevenen ondereen of mede en altusschen de Baelenaren.

In den namiddag, van korts na den noen reeds, kwamen de Hoogledenaars, die geleden eene maand weggevoerd werden, uit de omliggende dorpen naar Baelen af, om ons te bezoeken. Van hen vernamen wij, dat onze gewezene dienstdoende pastoor, eerw. H. Beugnies, die met hen verdreven werd, in Meerhout verbleef, midden zijn volk. Veel andere wetenweerdige dingen vernamen we, de eene troostend, de andere kwetsend. Doch motus!

Zegt, beste medeparochianen, gij, die u liet opladen en ons bezocht, d'r lag algelijk een beetje spot in uwe oogen en nu en dan een aantijgend woordje op uwe lippen, zoo in dezen zin: kchè-kschè, ge zijt er toch ook aangeland, hee!

- Ja wij, vrienden en dàt we! Wij verdienen het evenveel als gij; wij zijn geen knikker meer weerd dan gij; wij zijn voor geen

speldekop beter dan gij; wij kunnen evenveel lijden als gij ook. Kijkt, menschen, we zijn blijde van bij u te zijn gelijk ten tijde, in Hooglede.

Dààr! Is 't nu wel?

Maandag, 10e september.

't Was in de octave van O.L. Vr. van Dadizeele en dat moest nu lukken ook! Onder de pas-toegekomene uitgedrevenen, waren er een zeker getal Dadizeelenaren, waartusschen hun koster, mijnheer Lommee, een gekende kunstenaar van groot talent. Nog een geluk: die menschen hadden het mirakeleus beeld meê van O.L. Vr. van Dadizeele, die jaarlijks duizenden pelgrims naar heur heiligdom trekt ter Bazilieke, op de vlucht medegenomen.

Den zondag was onze Hoogleedsche onderpastoor, E.H. Dewitte op den preekstoel geklommen en had er aangekondigd, dat de octave van O.L. Vr. van Dadizeele in de parochiale kerk van Baelen zou gevierd worden, precies als ginder, in 't lieve Vlaanderen, dit met een plechtige misse en sermoen 's morgens en met plechtig lof en sermoen 's avonds.

Werkelijk, dien maandag morgen woonden wij eene zeer plechtige mis bij, gezongen door de wijdgekende chorale van Dadizeele - medevluchtelingen - en meesterlijk begeleid door mijnheer Lommée, zóó meesterlijk, dat de priesters van Baelen hun getijdenboek toeknepen en genoten, in plaats van te bidden.

's Namiddags evenveel kunstgezang en kunstmuziek, én, na het lof, een prachtig sermoen door E.H. Dewitte, doch... slechts op het papier, want onderpastoor Dewitte, vernesteld tusschen Duitsch en Belgisch uur, zat ievers in het veld, zijn sermoen aan 't bebroeden, als de geloovigen, moede van te wachten, reeds de kerk verlaten hadden en thuis waren. Doch wij zouden er niets bij verliezen, want acht dagen naareenvolgend zou het feest duren en zouden wij heerlijke zangen, zielsvervoerend orgelspel en grijpende sermoenen hooren, niet enkel wij, verdrevenen, maar

ook de Baelenaren, die met ons meê vierden en zelfs zeer veel verdrevenen uit de omliggende gemeenten.

't Was er oprecht als in Vlaanderen, te Dadizeele. De menschen kwamen zelfs van ver in groep en voor de kerk hadden de krameniers hun tentjes opgeslagen. Het kittelde waarachtig in ons bloed.

Woensdag, 12e september.

's Namiddags deden wij in gezlschap van twee Roeselaarsche heeren, Servant Seaux en een kennis van hem, een wandeling door de dennebosschen. Die bosschen loopen heind en ver, groeiend door neerloopende vlakten, groenend alover heffende heuvels in een pure zandgrond. Gansch de-n omtrek van Baelen ligt zoo omsingeld met heuvelketens, hetzij beplant met dennen, hetzij puidjenaakt. Wie eens onze Vlaamsche duinen zag, moet, de Kempische heuvels aanschouwend, verwonderd en verbluft uitroepen: maar zie nu: onze duinen!

En in die dichtbegroeide bosschen neêrwandelend, dalend aldoor de vlakten en klimmend op de heuvels, zochten wij eindelijk een verholen plaatsje en daar ontplooiden wij een omzendbrief van Kardinaal Mercier - die buitengewone schoone en groote figuur, die eilaas! nooit de Vlamingen verstond - schandvlekkend den slavenhandel van de Duitschen, die onze Belgische broeders naar Duitschland sleepten om er meê te beulen. En dat ging ons daar binst die verbodene voorlezing, in dat donker woud, waar de zotte wind in moorschte. We voelden ons bloed verkruipen van dolligheid en wraaklust tegen die vreemde verdrukkers, die met ons volk beulden in hun vervloekt land.

Onder den terugtocht kwamen wij een primitief getrek in 't gemoet. Een boer voerde stalmest op de kar en zijn koeien trokken het gerol voort met het juk, den hals tusschen twee jonge dennestammen, zonder riem of string, absoluit niets. Profijtig!

Al doorstappend, bezagen wij de boerengedoentjes, allemaal kleine boerderijtjes van ten hoogste tien hectaren, meestal veel

kleiner. Klaar was het te zien, dat omzeggens al de gebouwen kortgeleden en nog stonden in hun primitieven staat, d.i. uit staken en leem, of plak en stak, zooals men in Vlaanderen zegt, maar nu, alwaar men gaat of staat, is alles vernieuwd en net opgepoetst, hier met steens opgevuld tusschen de stijlen, ginder te gronde eropgebouwd.

De boeren zijn hier ras vooruitgegaan; de fabriek van Baelen heeft er veel aan bij gebracht, want alwie er een zoon kon laten werken, oogstte er de pachtsom van zijn gedoente meê in, ook zijn de grondpachten hier ras en hoog gestegen. Om er een klaar gedacht van te geven, vertelde mij een kennis uit Baelen het volgende: een boertje van aldaar, die overtijd zijn boerderijtje kocht voor achttienduizend frank, verkocht dit eigendomtje voor zestig duizend frank - in 1917 waren dit nog goudfranks.

Hier was het maar magertjes voor de boeren in 't verleden. Ze leefden er arm op hun kleine gedoentjes en erg verachterd, veel meer verachterd nog dan onze kleingebruikers in Vlaanderen. Dit is nu nog zoo in 't oogspringend, dat de flauwste doorkijker het toch opmerkt, dit zelfs met de eerste dagen van zijn verblijf op de streek. De bevolking is hier slechts in twee standen verdeeld: de heeren en de boeren. Doordien er tusschén die twee omzeggens niets bestaat, is de afstand tusschen die twee standen al te groot.

Hier vindt men dus niet, zooals in Vlaanderen, van die boeren tot alles bekwaam, geleerde en ontwikkelde menschen, die van alles kunnen meêklappen en ja zelfs goed kunnen burgemeesteren, als 't nood doet, boeren gekleed als heeren, met deftige manieren, die overal, bij elk en eenieder hun plaats weerd zijn.

Hier vindt men ook die boerenprachttijpen niet, groote k'lossen, bloedrood van wezen, met buiken als tonnen, kerels die dan 's zondags ter misse gaan in open vesten en den gouden uurwerkketen op den buik als lage hij er op een commode.

Neen, hier vindt men doorgaans niets dan kleine buitenmenschjes, rank en rilde, doch wel gemaakt, veel minder bloedrijk in het wezen dan onze Vlaamsche boeren, doch met eene kenmerkende

schoonheid van wezenstrekken eigen aan die streek. Men zou haast gaan denken, dat geheel de buitenbevolking onderling verwant is. Die familietrek ligt vooral op de lippen, die veel meer krachtdadigheid en ook passie uitgeven, dan de dikke, goedige lippen onzer Vlaamsche boeren.

Hier gaan de wezenstrekken te lande veel rasser van de jonkheid tot de mannelijkehid over dan in Vlaanderen en dien rassen overgang kan men nog eens vooral op de lippen nagaan. Bij de jonkheden ligt geheel het zielespel op de lippen te scheppen: drift, geweld, spot, levensblijheid, 't ligt er, dààr, in 't geuleke dat de onderste lippe maakt, juist in 't midden, boven het kinnespleetje. Laçij! zoohaast de jeugdbloem uitgebloeid is en 't verlangend hert zijn goest gevonden heeft, mede met al de zorgen, angsten en lasten van menschen die moeten strijden voor de korste broods, verdwijnt de openheid, de schoone oprechtheid en de durve van de lippen; de onopgepaste baard brengt zijn deel aan schijnverval meê en over het geheele wezen ligt een waas van achterdocht, wantrouwen en eigenzinnigheid. De sterke aantrekkelijkheid sterft op die wezens uit, zoodra de jeugd uitgezongen is. Hier hebben de buitenjongens een korte jeugd.

Mogelijks brengt de weelde hier groote phijsische en zedelijke veranderingen.

Donderdag, 13e september.

't Hadde een schande geweest ons bezoek bij onzen gewezen dienstdoenden pastoor, E.H. Beugnies, lang uit te stellen; ook stapten wij in den namiddag van 13o September in groot gezelschap den steenweg op van Baelen langs Hulsen naar Meerhout. In elk dier plaatsen vonden wij veel van onze medeparochianen.

In Meerhout bezochten wij het lokaal van de volkssoep en daar vonden wij E.H. Beugnies midden tientallen medeparochianen uit Hooglede, allen gewapend met potten en pannen. Aller wezens gingen open en bloeiden en de oogen zochten ons: we

waren wel gekomen en we waren ook al even gelukkig elkander terug te vinden.

Met onzen priester bezochten wij onze liefdezusters uit Hooglede, die er met al hunne oude peetjes en meetjes in het huis nestelden van wijlen mijnheer de Marbais, gewezen leeraar aan de hoogeschool van Leuven. Dit huis, groot als een halle, stond reeds sedert zes jaar opgesloten, tot niets dienend; 't was dus als gemaakt gekocht voor onze goede moeder overste met haar nonnetjes, ventjes en wijvekes en dat boeltje liep er ook reeds als op wieltjes.

Na een hertelijk praatje dààr, bezochten wij onze zusters onderwijzeressen; deze waren ingekwartierd bij de zusters van Meerhout in het hospitaal en ze waren er juist van pas gekomen; z'hadden er immers gebrek aan onderwijzeresssen en zoo zouden drie van onze zusters er lesse geven.

Onze Lieven Heer, schikt alles zoo goed, zegden ze ons.

In den avond van dien dag bezorgde ons een heer, lid van het Baelensch Comiteit de naamlijst der Vlaamsche gemeenten, uit de welke verdrevenen in Baelen toekwamen en er verbleven. In het geheel waren er op dien dag acht honderd acht en dertig (838) Vlaandernaars uit twee en twintig gemeenten, namelijk: Becelaere, Cortemarck, Dadizeele, Gheluwe, Handzaeme, Hooglede, Ingelmunster, Iseghem, Ledeghem, Meenen, Merckhem, Moorslede, Oostnieuwkerke, Passchendaele, Roeselare, Staden, Woumen, Wervick, Westnieuwkerke, Meulebeke, OostRoozebeke en Eessen.

Hooglede was er vertegenwoordigd - later kwamen er nog weggeloopene civiele arbeiders van het front bij - door twee en dertig huisgezinnen, als volgt: Bossu Petrus, Billiet Honoré, Billiet gezusters, Buijse Remi, Busschaert Ferdinand, Cornette Lowieze, Cornette weduwe Alfons, Comptdaer Amand. Dewitte Julien, Declercq Isidoor, Deleye Henri, D'Huijsser Sidonie, Detavernier August, Decouter Amand, Lievens Alfons, Pieters Constant, Reijniers Remi, Reijniers Wwe, Talpe René, Vanlaeken Karel, Vantyghem Remi, Vanneste Eliza, Margot Emilie,

Vanderhaeghe Camiel, Vandoorne Gustaf, Vanthuijne Theresia, Vermander Frederic, Vanhee Gratiaan, Verhulst Juul, Vermeulen Edward en Wittouck Emiel.

Vrijdag, 14e september.

's Namiddags reis naar Moll, met mijn dienstveerdigen huisheer, mijnheer J. Willekens.

Moll hebben wij bewonderd en niet zonder redens; het gelijkt veeleer een stad dan een dorp. Tegenwoordig is Moll reeds het voornaamste dorp van de Kempen, doch het beperkt er zich niet bij, want de twee overgroote verbeteringshuizen, waarvan het eene slechts in opbouw, zullen er veel aan toedragen om den bloei van Moll nog sterk te doen toenemen, immers, heeft elk dier gestichten zijn bestuurders en leeraren en die heeren en al die vele jongens moeten gekleed en gevoed worden; daarbij moeten de leeraren ook hun huis en thuis hebben.

In de laatste tijden zijn er te Moll veel gebouwen opgerezen, schoone huizen, smaakvol, zoowat in alle stijlen, hier en daar een echt vlaamsch huis, doch meest genre villa. Nieuwe breede wegen zijn aangelegd rond den dorpskom met weerzijden voorbehoudene landstrepen voor bouwgrond. Het is te voorzien, dat er in korte jaren tijds een splinternieuwe boulevard rond het dorp zal liggen...

Uit Moll keerden wij terug langs de Nethe, die zijdens de kerk loopt, tusschen de hovingen der bewoners van den dorpskom. We stapten stroomopwaarts langs den rechteren oever, tusschen het water, links en de hooge hovingshagen, rechts, op een net, smal wegelingske. Achter die hagen, rechts was het eene aaneenhoudende uitgestrektheid van aangelegde bosschen vol jonge populieren, met ertusschen, hier en daar, een groenselhof, verrijkt met fruitboomen. Links, al den overkant van het water lagen de hovingen der huizen uit de straat naar de statie leidend, tegen hooge hagen uit, latend een talui of waterboord, beplant met

prachthout en bloemen op hoogen stam, die zich spiegelden in 't kristallienewater van het rivierke.

't Was dichterlijk en 't moet er hemelsch zijn in de lente, dan, als de dertele wind in de jonge goudgetinte blâren der jeugdige populieren roezemoest en de nachtegaal er zijn passiezang uit de keel laat rollen en kletsen boven het loovernest, waar zijn wijfje zit te broeden.

We gingen als door een droom en we zwegen en keken en luisterden in en door dat aardschparadijsje, én, als de dichterlijkheid die ons bezielde, moede van in ons te huizen, of wij moede van haar te herbergen, van ons wegvloog - want dat heeft vlerken - werden we nuchtere menschen, geheel prozàisch, zooals gezetene menschen moeten zijn. En dan, het lief, schoon wateringske beziende, dat alsaan voort met stille monkelingen naar ons toevloeide, fluisterden wij: schoon, heerlijk Neethje, gij lief dingske, blijf gij maar *Nete*, een klein affeerke zooals nu, alla, *nete*, want de Duitschers brachten ons luizen genoeg!

Zaterdag, 15 september.

Vandaag bezorgt mij E.H. Mathijs, onderpastoor te Baelen, eene geheime schrijfkamer in het lokaal van den Boerenbond - niet ver af van de statie - alwaar ik afgezonderd, ver van geloop en verstrooiing, mijn notas zal kunnen uitbreiden en mijn dagboek schrijven.

In den namiddag wandelde ik eenzaam door de dennebosschen. In 't vallen van den avond ging ik zitten langs de flanken van een heuvel, die, met hooge masten begroeid, ginder al verder en verder, door het bosch voorthuppelde. De donkerte viel tusschen het hout en de kilte kwam mede, zoodat de dichterlijkheid - die affeere met vlerken - haar kobbe deed rijzen, haar pluimen schudde en er van door vloog, want die gevlederde affeere heeft geerne warme. Terbinst ik dat hebbelijk voelde en het bepeisde, stribbelde ik tegen die kilte en ook... tegen den honger en 'k dacht aan het verleden, toen wij weeldig waren, ginder, in Vlaan-

deren - in ons nestje - en wij alles hadden naar welhertje - wellustje en... 'k steende gelijk een voermanspeerd.

Ja, de heeren van het comiteit zijn hier zeer goed voor ons, maar het beste peerd van Veurne-Ambacht doet toch ook maar wat het kan, dus, die heeren ook maar, zoodat wij noodzakelijkerwijze hier veel goede dingen missen die ons in 't Zoete Vlaanderen gestadig bijderhand lagen - wat die heeren hier grootendeels nu ook moeten derven.

't Was er zoo goed ginder! zat ik te peizen en 'k smekte van 's zelfs, én, smekkend kreeg ik den smaak van kernemelkpap in den mond en de keel. Waarom zat ik er met den dop op kernemelkpap te waterbekken, ik, die sedert vijftien jaar geen melkpap voor mij liet bereiden?

Zoete Heertje! wat is dat toch goed, kernemelkpap... En dat krijgt men hier niet. Aan fluitemelk kan men geraken - aflaat noemen ze dat hier - ja, aflaat, maar voor dien fameuzen aflaat vragen de boeren hier zestig centiemen den liter. Peist, voor dien blauwen, waterghemschen, drie maal en nog gedoopten, af- en doorgespoelden swal van trompettemelk, zestig centimen den liter! Maarja, hoe wijd gapen de boertjes hier niet! Zeventien frank voor een kilo boter - 't waren dan goudfranks - en ge 'n geraakt er nog maar bij mirakel aan. Vijftig frank voor het honderd kilos aardappelen en die verkrijgt ge maar door een mirakel van eerste klas. De boertjes spekuleeren nog op hoogere prijzen en ze houden dat hun handen kraken. Ba, ten tijde dat ze alles voor spotprijzen uit hun vuisten moesten smijten, kregen wij het ook. Dan was het voor ons de goede tijd en nu is het voor hen de goede week. Ik benijd het hun niet, ze moeten er genoeg voor zweeten. Algelijk, dat ze een klein beetje meer - hoe zou ik dat zeggen? - dat ze een klein ziertje meer *ding* waren voor de vluchtelingen, zou ik ze nog liever zien, al zie ik ze toch heel zeker stïf geerne. Ze doen nu toch hun oogst op voor jaren te voren en ze vergâren een ferme ponke.

Vandage vertelde een van die kranige kleingebruikers, in zingende zeg, dat hij een peerdje, geleden jaren voor drie honderd

vijftig frank ingekocht, nu kwam te verkoopen voor twee duizend en honderd frank.

Doch met al dien rimram heb ik geen kerenmelkpap en dat is toch zoo goed, kememelkpap. 'k Zie hem daar doomen boven het rijshoutvuur van den heerd en hij riekt zoo goed, al heb ik geen reuk en... 'k zal t'avond nogeens stuiten eten met een brijzel uit-gedroogden kaas. Baja, kwestie wat de andere medebannelingen eten. 't Is krieg! Alles kaputt!

'k Zit te peizen, wijl ik op mijn heuvel magineerend ben, of er nog koeien zullen te vinden zijn na den oorlog. Ba, dan zullen er geen paprenteniers meer zijn ook, maar als er nog één geite bestaat in Vlaanderen, bespreek ik haar eerste lam, bijaldien het geen bokkelam is, want ziet ge mij daar staan met dien goêrieker van een boksduivel!

'k Zag hier vandaag een schoon vet zwijntje in de afhankelijkheden van de pastorij; 't was zoo tam als een loodje, maar dat was veraf van zijn voornaamste deugd - de deugden van een verken zitten in de ponden. - Nu, 't was alleszins een deugdelijk beestje en binst ik het stond te bewonderen, magineerde ik alzoo: oei! mijn zoeterikske, 'k wille waart gij mijn boezemvriend, 'k zage u zoo geerne, dat ik u opeten zou!

D'r zitten hier veel zulke zoeterikskes op de streek. In Meerhout werd een boer vier duizend frank aangeboden voor zoo een zoeterik, maar het moest vier duizend vijf honderd frank zijn!

Waar vliegen mijn gedachten nu op den dool? Hoe stoffelijk een mensch toch wordt in Kempenland! Och! we worden allemaal stoffatie uit één winkel.

Een mirakel! Als ik in mijn thuis kwam bij mijnheer Willekens, had mijn meid, Martha, kernemelkpap bereid.

Zondag, 16e september.

's Namiddags reizen wij met de heeren J. Willekens en Franz Moons naar den Alesberg.

Berg klinkt wat luid; het is eigenlijk eene aaneenschakeling

van hooge heuvels, die er bloot en blutsch tusschen dennebosschen liggen; het zijn naakte koppen van geelachtig zand, sleep uitloopend, in vlakten, tegen de bosschen rondom. Zal ik beweren dat het schoon is? Ja toch: schoon van leelijkheid. Maar hoe zal ik er een denkbeeld van geven? Een afgedraaide brokke van een hemellichaam, in schijverende vaart uit de hoogten neêrgeslingerd en er nu daar ter plaats opengespetterd en liggend in bulten en knulten, geljk een brokke chaos van voor de schepping en scheidinge Gods.

Schoon, ja!

Maandag, 17e september.

's Namiddags zijn wij door de heide van Baelen-Wezel naar den wijk Baelen-Usines gewandeld.

In vredestijd bewrochten er op zijn minst vijftien honderd arbeiders het zink in die monsterachtige werkhuizen, vandaar de stroomende weelde op die voortijds arme streek. Nu ligt er alles stil en de Duitschers waren bezig met er de electrische toestellen af te breken; w'hoorden ze slaan en hameren en buischen, aan het vernielen en vermorsakreeren, evenals ze 't overal doen, geheel België door, dit met opgezetten wil, uit loutere boosheid, jaloerschheid en nijd, met het duivelsch inzicht hier niets dan puinen te laten.

In den terugkeer trokken wij door den wijk Congo. Haast zou men mogen zeggen: de stad Congo! want hier hebben wij werkelijk met een splinternieuwe werkliedenstad te doen. Hier heeft de societeit van Baelen-Usines eene onmetelijke uitgestrektheid heidegrond aangekocht; ze heeft een deel van dien grond met breede straten doorkruist en langs die straten werkmanswoningen gebouwd. Die woningen zijn schoon en welverdeeld aangelegd voor renteniershuizen. De huizen staan een twintigtal meters van elkander af en zijn omringd langs de zijden en ook al achter, door een moestuin, groot genoeg om de noodige groenten voor moeders keuken te kunnen leveren, bijaldien de bewoners het

niet ontzien om, door gestadige zorg, arbeid en bemesting, vooral door het inwerken van humusgevende bemesting, van dien louteren zandgrond, opbrengstleverend land te maken.

Reeds honderden huizen staan er te blinken, nieuw nog, onder hun rood pannedak, grootendeels nog midden hun onbewrocht perceeltje gronds. 't Is al wit stuivend zand wat men hoort en ziet om-end-om de woningen.

Van op afstand gelijkt Congowijk een tooverachtige, uitgestorvene, doode stad, van mensch en beest verlaten, nu vervloekt en behekst.

Wat eenige verlatenis moet het daar geweest zijn, vooraleer de Usinemaatschappij die streek bebouwde en die aardige stad uit de grond deed rijzen. En nu, dat ze er stond en vol leven, rumoer en gerucht stak, nu zijn de Duitschers gekomen, z'hebben er het leven weggevaagd en laçij! de stilte met hare onverdragelijke en angstgevende zwaarte drukt op die doode stad...

Van Congo naar den Keiheuvel.

De Keiheuvel ligt al den Oostelijken kant van Baelen op een uur afstand van de dorpsplaats. Noordwaarts van den berg, liggen vruchtbare gronden en ook vette weiden tot tegen den bergvoet, die nogal steil oprijst. We doortrekken terzijds een boschje, alwaar de dennen door het vliegende of beweegbare zand tot aan hun takkenwerk verzwolgen zijn, dus, voeten hoog. Plots staan wij voor een onmetlijke zandzee, een echte zee, vol rimpelingen, gelijk het zand op het zeestrand. Bij plaatsen is die witte vlakte als doormoorscht en doorwoeld, bezaaid met hoogten en diepten. Langs den rand van het denneboschje waar we staan en dat de zandvlakte van de vruchtbare gronden ernevens scheidt en tegen zandoverrompeling bevrijdt, stappen wij, lastig gaande, door het zand naar den Keiheuvel, dien wij beklimmen. Die heuvel is weinig hooger dan den Alesberg - Alvenberg? - hij is begroeid met eikene struiken en beheerscht de gansche streek.

Noord van den berg liggen vruchtbare gronden, maar al den zuidkant loopt een diepe, doode zee, ja, een zandzee, niet een vlakke zee, lijk op Congo, maar een bebedde. Zoo ver de oogen

dragen kunnen, smelt die zee uit tegen dennebosschen, boven de welke, ginder, o! zoo ver afgewijderd en bijna onzichtbaar, de spitsen van dorpstorens punten.

In die uitgestrekte witheid, die er ligt, blak voor onze oogen, als ontrold en opengespreid tusschen donkere bosschen, groeit er niets, uitgezonderd hier en daar een dwergmastje, of een ongekende wanstruik.

't Is grootsch van aanblik en we staan er lang op de bergkruine met de blikken op die woeste brokke gronds, nogeens in schijn een vergeten hoek, dood gebleven nog van voor den tijd dat de adem Gods over den chaos toogde.

Een meer, waarschijnlijk, sedert eeuwen uitgedroogd.

Vrijdag, 21e september.

Uitstap met Baelensche heeren.

Op het gehuchte Scheps zien wij turf liggen en mijn gezellen zijn zoo goed, mij kostelijke inlichtingen betreffende die delfstoffe te verschaffen.

In Baelen werden de turfgronden in vredestijd ter uitbating verkocht aan vijfentwintig frank de roede. Na uitbating blijft de grond het eigendom van den ouden eigenaar, die dan van de afgelaagde gronden gewoonlijk weiden maakt.

De turf zit doorgaans dertig centimeters onder de bouwaarde en heeft gewoonlijk een laag van een meter dikte. Deze turflaag is week en wordt, na afdelving van den humus, met spaden bovengeworpen, daar in platte bedden open- en effen bedeeld, gedurig met water begoten, dan verscheidene malen doorgerakeld, geëffend, nog geëffend en eindelijk met een stok in vierkantjes getrokken. In dien staat blijft hij dan en ligt er te spakeren in de zon, tot hij droog is en de schreven, met den stok getrokken, door het geweld van den zonnebrand opengebarsten. Dan is hij werkelijk turf; de uitbater heeft slechts de klontjes, die nu in de getrokkene spleten gemakkelijk van elkaâr scheiden, op te nemen en ze op hoopkes te zetten.

In een dergelijke uitbating zag ik een eikenstam liggen, die in zijn groeitijd een reus moest geweest zijn. Hij scheen goed bewaard, doch de heeren die mij vergezelden, verzekerden mij dat dergelijk hout, hoe goed ook bewaard, gewoonlijk door het kontakt met de lucht in ontbinding valt.

Sedert hoeveel eeuwen lag er die-n eik?

In Kerckhove-onder-Exel, Limburg, ligt de turf onder een bovenlage van drie meters; daar komt hij voor onder drogen vorm en wordt dan ook zonder doorweeking bewrocht.

Op wandel met de vrienden van Baelen, steken wij voor de zooveelste maal onzen kop in den stal van eene dier boerderijtjes, die in de Kempen als paddestoelen uit den grond rijzen. Als men er één stal ziet, of beter, als men er één boerderij ziet, ziet men ze alle. In één reke huis en stallen en terzijden - bijna nergen aaneenhoudend - de schuur, veelal uit plak en stak en erg vervallen doorgaans. De voorplaats van het huis, gewoonlijk nogal groot, dient overal voor keuken en kookkot. De oude boerderijen hebben vloeren in mozaik, met steenafval en keien verveerdigd. Voor meubels, juist het noodige en rustiek; in vele plaatsen stoelen met berdelen zaten. Als versiering aan de wanden, godsdienstige beeldekens. Op de wandbanken, achter lijsten, gekleurde teljooren - nagemaakt Chineesch, of franschen en engelschen druk. - Ieder keuken heeft zijn open heerd en boven den heerd, vast aan balken of kepers, een ijzeren looproede, beter, een raileke, dat van aan het mantelhout in halven kringvorm uitloopt aan de koeienstaldeur, die overal in de keuken komt, doorgaans rechtover den heerd. Boven den heerd hangt de etenmarmiet aan een keten, die bovenaan met een ijzeren rolleke aan de looproede hangt; als het beesteneten gekookt is, schuift moeder de vrouw de marmiete van den heerd af, het wieltje draait op het raileke ginder hoog en de kookketel doet zijn gang in halven kring door de keuken naar den stal, alwaar het eten uitgeschept en na afkoeling rondbedeeld wordt. 't Is eenvoudig en moeder heeft niemand noodig om de marmiete af te zetten en weg te dragen.

Als ge nu uit de keuken den stal ingaat, bevindt ge u op een

smal bevloerd gangske, dat met staketsels van den eigenlijken stal is afgescheiden en daar, vóór u, hebt ge de koeien, met de koppen tegen u, gapend tusschen de stijlen; dààr, van op dat smal gangske, worden ze haar eten besteld.

Wat den eigenlijken stal betreft, die is een echte put, dien ze gestadig aanhoopen met een mengeling van graszoden, dennenafval en strooi, waarop de beesten staan en liggen, tot alles doortrappeld en dooreengekneed is en te hoog rijst; dan wordt de mest op het land gevoerd.

't Is primitief; 't is aardig, verre van net en volstrekt niet gezond voor menschen en beesten. 't Reuzelt er van de vliegen, die van uit den stal in de keuken dartelen en er zoo gruisdichte zitten als haren op een hond, maar wat wilt ge - de hennetjes keurieën er wel onder tafel en stoelen. - Die menschen hier vonden dat alzoo als ze hun kop in de wereld staken en ze lieten het alzoo voort gaan en bestaan en zelfs bouwen ze zoo voort. Kom... de Vlaandernaars met hun nette, gevloerde en gezonde stallen kennen er niks van.

Zondag, 23e september.

't Is Baelenkermiszondag. Hier, volgens het zeggen, wàs het iets in vredestijd met de kermisdagen. Drinken! En dansen! Ja, zelfs nu dansen ze nog hier en daar te lande, tot ergernis der deftige dorpsheeren, die, evenals wij, dat feesten en brassen met het lijden van land en volk niet willen gepaard zien.

's Avonds vertellen de Baelensche vrienden ons, dat die kermisdagen overtijd echte sabatfeesten waren, gevierd door dag en nacht, dit niet enkel door het mannevolk, maar even geweldig door het vrouwvolk. Boeren en boerinnen daagden op en sommige van die boerinnetjes stonden hun steke nevens de mannen in drinken en dansen.

Bij het naar huis gaan dien avond en ook nog laat in den nacht, hoor ik gehuil en getier, wild gezang en godvers en... mijn herte bloedt.

Eilaas! zoo ook is het bij ons in Vlaanderen!

Maandag, 24e september.

Baelen foore en koeienmarkt.

Veel van die kleine, doch schoone Kempische beestjes, met, hier en daar, een verbasterde Vlaamsche of Hollandsche ertusschen. Slechts een Jan zag ik, een echte Kempenaar en een schoone. Hij stond er alleen, zijn kei te knagen, gebonden aan een tuinhaag, te trijfelen met de hoorns door de struiken, brooddronken.

Die Jans zijn overal dezelfde; die botterikken kunnen nooit manieren hebben lijk andere-menschens-zwijns.

Er was leven en rumoer op de markt en d'r werden veel zaken gedaan. Langs alle hoeken en kanten zag men de veekooplieden parlasanten met de boeren, de kooplieden luidruchtig en overweldigend, aanbiedend met een overvloed van conventionnele woorden, spreuken en spreekwoorden, de boeren, zwijgend, met gespannen lippen, stakestijf en koppig de oogen afwendend, of, met een korten, nijdigen snak, den kop één maal nijdig schuddend met een kranig weigerendsgebaar, rotsvast in eigen gedacht en weerdeschatting. 't Geleek er ook eene offensieve en 't was belangwekkend om na te gaan, hoe al de woordenvloed der kooplieden op vele plaatsen ineenbrak op de zwijgende koppigheid der boeren.

De Kempische boeren zijn prachtig in koopmansschappen!

De prijzen waren er nochtans treffelijk?! Zoo werden, o.m. een jonge-n os, van een zes honderd kilos gewicht, verkocht voor twee duizend acht honderd vijftig frank - natuurlijk goudfranks - ja wel, die prijs is treffelijk! Doch, duivelszak is nooit vol en Nooitgenoeg is op den wereldbol.

Wat moet zulk vleesch kosten, tegen dat het geslacht, opgepoetst en te pralen ligt voor de spiegelruiten van de beenhouwerijen?

Nu komt het geld gladdig in de zakken der boertjes gerold. Wat verschil met onze Vlaamsche boeren! Gansch den duurtijd van den oorlog werden ze hun beesten en wat voor beesten! -

door den Duits afgenomen aan hoogstens twee frank den kilo levend gewicht en hun verkens ook aan geringe vastgestelde prijzen. En als men dan inziet, dat ze bij het indringen van den Duits hunne hoven leêggeplunderd werden in 14 en in 17 alles hebben moeten achterlaten wat ten hove was en te velde, een rijkdom! dan rijst de vraag op: zullen de frontboeren en deze uit de verdere oorlogsgebieden gelijk behandeld worden na den oorlog!

Hier is de-n oorlog vast en zeker uiterst winstgevend voor de landelingen en d'r zijn er dan ook, die den staat van zaken goed vinden en het potje schuimen.

De vrienden van Baelen vertelden mij het volgende: een jongen van hier, die verkeerde met een boeredochter, ging haar 's avonds ten hove bezoeken; bij het huis gekomen, juist op het oogenblik dat hij den deurappel grijpen zou, hoorde hij den boer die het avondgebed opzei, tot de medebidders zeggen: nog een Onze Vader, opdat de oorlog lang dure.

En de jongen trok zijn arm terug, deed keerom en vertrok om nooit meer terug te keeren.

Wat er van zij of niet, dergelijke menschen kwam ik er niet tegen, allen met wien ik sprak of handelde, wenschten even verlangend als wij zelf, het einde van den beestelijken oorlog en waren onder alle opzichten eerlijke en rechtschapene menschen.

Dinsdag 25e september.

Vandage gelduitdeeling voor de verdrevenen.

De trek, de trek, het trektiemtje, het trektuimtje, het trektementje, de pree is een frank per dag en per kop.

't Was oprecht geestig om aan het Comiteitslokaal wat achteraan te staan en de gelukkigen uit de zaal te zien komen met reeds den pree op zak. Er waren korte en lange, magere en vette, leelijke en schoone. Er waren er met rokken en andere met broeken aan, jonge en oude, arme en begoede, al door elkaar

gemengd, zonder onderscheid van rang of fortuin, uit alle gewesten van Vlaanderen.

Ver het grootste getal kwamen 't gebouw uit met een zalig gelaat, de oogen lachend en de tong met een topken uit, smekkend als om een laatste beetje taartestuk, dat voor de tanden haperde, met de tong op te visschen.

Anderen kwamen uit met vroom wezen, de oogen neder, de lippen als op een geheim gesloten, doch met een bovenzwemmingske van verzadiging op het wezen, gelijk een godvruchtige ziel, die met genade vervuld, de kerk verlaat en de oogen sluit voor de wereld, jaloersch den aangeworven genadeschat in de zielediepten bewarend, bewakend en bebroeiend en geheel insluitend.

Nog anderen - vooral van de begoede klas - stapten los buiten, met een schijn van lichte gekkernij en een tintje minachting in de oogen, en, hun vest toeknoopend, wipten ze 'r van onder, gelijk een volgepeuzelde kraai, die van tusschen de hongerige bende, de bezaaite verlaat en op een boom gaat krassen, als hadde ze zelf geen maag...

In den namiddag gingen wij de nieuwe brug bezichtigen, welke de Duits over de vaart legde.

Aan die brug is eene historie vast. 't Was ten tijde dat de Duitschen als een losgeketende storm door ons land rukten en er alles vergruisden. In Baelen gekomen, was hun eerste groot werk naar de vaart loopen en er de brug vernielen op de welke den ijzerenweg lag. Dat moest goed en wel zijn en de mannen vertrokken van daar verder op, naar den IJzer, in Vlaanderen, om er wat tegen hun snotgat te krijgen, maar ondertusschen kwamen er hier maar altijd versche Duiten aan en die kenden de streek niet, noch wisten niet wat er hier gebeurde tijdens den inval. Op een donkeren Novembernacht in '14, hoorden de Baelenaren met afgrijzen - of met krieweling - een trein aanzoeven, recht op de vaart los en... 's anderendaags vonden de toestroomende dorpelingen de vaart opgehoopt met ijzerenwegrijtuigen, vol met Duitsche soldatenlijken.

Vanavond lezen wij, dat ons volk in het Vrijbosch zit, na er Baekelandsbende uitgeschopt te hebben... Leugens zeker.

Hetgeen voorafgaat volstaat om den lezer een klaar gedacht te geven van ons verblijf in Baelen. Het ware werkelijk eentonig dag na dag de alledaagsche kleine gebeurtenissen op te sommen en uit te breiden.

Ik herhaal: in Baelen was ik gelukkig en vroeg niets beters dan er te mogen blijven midden dier goede bevolking tot den vredesdag, maar de Duits draaide mij in den bak te Turnhout en vandaar op het front, een weinig voor het laatste offensief.

Aan al de menschen van Baelen die mij dienst bewezen: dank!

Gheel.

BINST wij in Baelen waren, stelde mijn eerweerde vriend, Mathijs, onderpastoor aldaar mij voor, door de oorspronkelijke heide een bezoek naar de Colonie van Gheel te doen.

In den morgen van 23e October 1917 nemen wij dus onzen moed op en reizen wij door de hei naar het dorp der zotjes, drie uren te voet.

We gaan door een aardsch paradijs, een uur en half tusschen bosschen en nog bosschen, waartusschen liggen brokken echte oerhei in hun wilde schoonheid. Een rijkgekleurde schilderij vormen ze, vol met tintelende plekken, spijts de overtrokken, zware lucht. Hobbelig en bobbelig ligt er de hei, vol hoogten en leegten, ongesnoeid, wild, zonder schennis door menschenhanden aangebracht, zooals ze er gisteren lagen en verleden jaar en eeuwen geleden, oorspronkelijk uit de gewordene aarde onstaan. Die plekken liggen er tusschen reeds ontginde platgemaakte, diepe velden ingesloten, uitloopend heel ver tegen donkere dennebosschen en nog voorvluchtend, eng ingesloten met tuiten en steerten tusschen groepen verkreukelde dennen, diep in, zoodat men, met een ziertje goeden wil, zich inbeelden kan voor eene onmetelijkheid te staan, die hier groot en bloot, ginder in vérgezicht tusschen het houtgewas voortloopt en zich wellicht achter de boomengordijn tot groote uitgestrektheid ontplooit.

Wat heerlijk kleurenspel leveren die brokjes nog op, spijts het gevorderde jaargetijde! Tot purper waren de heibloemen overgegaan en daartusschen en eronder het mostapijt, grootendeels verstorven en plat te gronde, bleekgrijs, benevens deeltjes die nog op stam, donkergroen blekken. Van afstand tot afstand blinkt vernist een klein pooteke heidegras der kleinste, fijnste soort - wel gelijkend op het paddegras in Vlaanderen - zuiver goudgetint, nog niet dood, doch stervend en vol grootsch-

heid in zijn doodstrijd. Daartusschen groeien hier en daar, waar zij zelf het geerden, wangedrochten: ineengedrongene, gesprietelde, wijduigroeiende dennen, korte, wilde, ongesnoeide en veelgetakte witte wilgendwergen, of witte meiboomen en onder alle die planten ligt de zandplate, hier wit, gevaagd en gelikt door den wind, daar groenwendig in de diepten, ginder grijzegrauw op de hoogten.

Daar ligt die brokke wilde natuur vrij en ongekunsteld, alleen en verlaten, ver van menschelijke woningen, alleen bezocht door de fazanten en de patrijzen, die er met de komende lenten hunne eiers onder de dwergdennen uitbroeien, alsmede door hazen en konijnen, die er, staande op hunne achterpooten, de toppen van het heikruid afknippen.

Men zou van nu reeds al verre gaan, om nog een stukske echte hei te vinden en te bewonderen; dat strekt zekerlijk de Kempische bevolking tot eere, doch het ware niettemin een groote schande voor onze besturen, moest er niet gezorgd worden voor het behoud van eenige brokken oerheide, doch indien er niet onmiddelijk opgetreden wordt zal de zorg te laat komen, tot grooten spijt van alle kunstenaars en minnaars van natuurschoon.

W'hebben zoodanig gekeken, dat we te Bell, parochie van Gheel zijn zonder het bijna te weten, als er gesmeten, zeggen ze in Vlaanderen.

- Hier moeten wij den pastoor goêndag wenschen, zegt eerw. heer Mathijs.

Bell is niet groot - zes honderd inwoners. - De kerk staat er midden een troppelken huizen, en, terzijden, geheel te lande en toch dichtbij, de pastorij. Ik zag seffens waar ze stond, natuurlijk. In elke landsche parochie kan men immers zonder te missen de pastorij aanwijzen: een vroom huis, stil en afgezonderd, groot, zedig getooid, staande omringd van hooge geschorene hagen, meest in donkergroen spaansch hout, of met een wal omsingeld.

Hier ook is de pastorij bewald. We gaan de brug over, stappen al voor het huis naar den gevel, met de meening langs achter de woning in te gaan en staan plots, achter een massief hout-

gewas, voor mijnheer den pastoor, lijfsgenâ bezig met hout te klieven. Hij verschiet er van, is te wege weg te drimmelen en neemt eindelijk het manhaftig besluit te blijven en ons in het zientje der oogen te kijken.

Mijnheer pastoor van Bell, ik zie u nog staan zooals toen, met uw blauwen voorschoot aan, rijzend met borstlap tot de kinne - een timmermanschorte - met uw korte, groenwendige soutane, gesnoerd in de lenden met de singel, met aan de voeten een paar klompen en op den kop uw evengroenwendig missekaboutje, in drie plaatsen gelapt en getapt met profijtige vierkantige lapkes, daar, juist in het midden waar de handklauw het gewoonlijk grijpt. En daar staat ge nu voor mij, zoo machtig schoon van wezen, met uw krachtdadige trekken, getemperd door de goedheid die streelt uit de oogen en de zoetheid die te scheppen ligt op den mond. Een echte priesterstijpe zijt gij! Ik 'n hebbe 's levins geen schooner tijpe van landschen pastoor gezien en 'k zag er nochtans veel. Pastoor, een gebeeldhouwde blok, zoo stondt ge daar. Pastoor, uw borrelke cognac van voor den oorlog was ook krachtdadig en goed en zoet en de ontvangst warm en 't samenzijn leerrijk en gezellig.

Dank je wel, mijnheer pastoor van Bell.

- W'hebben hem daar schoon op zijn nest gevangen, hee? fluisterde mijnheer Mathijs als we afscheid genomen hadden.

- Ja, knikte ik, overschoon.

- Hij ging op de vlucht te wege, maar vond den tijd niet, proestte mijn gezel het uit, al tranen lachend...

Eindelijk landden wij te Gheel aan en stapten in bij E.H. Vannijle, bestuurder van het hospitaal, alwaar wij verwacht werden en 's noens onze voetjes onder de tafel zouden zetten.

Na dit bezoek begeven wij ons bij Dr Meeuws, bestuurder der Colonie van Gheel. We worden er goed ontvangen; die geleerde man is immers tezelfdertijde de beleefdste en vriendelijkste mensch die men vinden kan; hij is even wonder dienstveerdig te midden zijner onophoudelijke bezigheden en zoo bekoorlijk eenvoudig in zijne onmiddelijk in 't oogspringende voornaamheid.

We mieken kennis en vroegen hem de Colonie te mogen zien. Gereedelijk toegestaan.

We bereiken eindelijk het doel van onze reis: we komen bij de zotjes aan. Zoodra wij de zaal instappen, springen ze alle recht - 't waren al vrouwen - en lachen ze alle even innemend naar mijnheer den Bestuurder, Meeuws. Dat sloeg mij het eerst en het meest, zoo maar aanstonds, die spontane en oprechte liefde - 't woord is niet overdreven, - maar als ik mijnheer Meeuws dan die ongelukkige schepsels zag naderen en hoorde aanspreken met de streelendste benamingen: mijn lief kind; mijn braaf kind, kindje, dan begon ik te begrijpen, maar veel meer nog, als ik hem die ongelukkige zag streelen over kop en wangen en schouder. Ik zag klaar zijne toovermacht, die vooral nog lag in zijne oogen, met dewelke hij onweêrstaanbaar aantrok, wijl het overheerschend van zijn lippen rolde: ha, lief kind, vandaag is het goed met u! Nietwaar, kindje, vandaag zijt ge blijmoedig, of, kindje, ge ziet er droefgeestig uit vandaag; ge moet die plooikes en rimpelkes verjagen en blij zijn. En altijd even inwerkend gleed zijne hand over kop, wang en schouder, met wondere, geheimzinnige kracht, wijl zijne oogen stroomingen losten in de oogen dier ongelukkige. En van de lippen vloeide 't dan ook seffens tegen: ja, mijnheer de Bestuurder; 'k wille wel, mijnheer de Bestuurder; 'k zal het, mijnheer de Bestuurder.

Als wij de zaal verlieten, waren er bijna geen zinnelooze meer ze waren echte menschen geworden met lachende oogen er lachenden mond, die verstonden, begrepen, redeneerden en verstandig antwoordden, menschen die met bezorgdheid van hur eigen huis en bloedverwanten klapten en hun bekommernisser fezelden in het oor en het hert van dien zoeten menschentemmer Dr Meeuws.

Eene der zinnelooze vrouwen bleef er nochtans gezeten, eer oude, witgrijze vrouw; ze zat er met het hoofd voorovergeboger en de vingers der beide handen wroetend in den haarbos, zonde maar eens op te zien en aanhoudend kermend: oei-oei-oei-oeie

Een andere stond recht te kijken zonder doel, misschien naa

een geheimzinnig voorwerp dat zij zelf in hallucinatie belichaamd had, ergens tegen de zoldering.

Nog eene keek neder, verdiept in verstompende gedachten. alle de andere rezen getroost op, lachend, gelukkig en groetten en dankten Dr Meeuws met oogen en handen en mond: dag, mijnheer de Bestuurder.

Als we de zaal verlieten, streelde mijnheer Meeus de wang van een meisje, dat juist bij de deur stond en vooraan in de twintig jaar scheen.

- Hier hebben wij nog ons liefste kindje, dat zoo fijn muziek maken kan, vleidde hij.

't Meisje boog zich en kwam kreupelend nader, klein en tenger, zeker even flauw van lichaam en van geest.

- Zal dat braaf kindje een beetje muziek maken voor die heeren, hiernevens in de zaal? vroeg hij.

- 'k Wille wel, mijnheer de Bestuurder.

't Meisje kreupelde blijmoedig naar de muziekzaal, sloeg de piano open en begon te spelen, maar dat ging niet te goed en na eenige oogenblikken losten hare handen de toetsen; ze sloeg hare vingers wat op en neêr en bleef stil, Dr Meeus aankijkend.

- De handen hebben te koud, mijnheer de Bestuurder, zei ze, 't is van patatte te schille.

- Die worden warm met te spelen, kindje, loech Dr Meeus, blijf en speel maar.

We verlieten de zaal, trokken de deure dicht en bleven luisterend in den gang. Nu gleden de vingertoppen slap over de toetsen en een lief stemmetje ging helder op met volmaakte begeleiding, een romance aan het zingen.

- Bravo! riep Dr Meeuws.

Een blijde, gelukkige lach klonk tegen.

- Ge ziet, Warden Oom, zei Dr Meeuws, dat het precies niet buitengewoon interessant is hier; het is er zooals elders in dergelijke gestichten, maar dezen namiddag zal ik u vinden bij den eerw. Bestuurder van het hospitaal en we zullen samen eenige belangwekkende verpleegde-ten-huize gaan bezoeken.

'k Wist sedert lang wat een zottenzaal is; k had er nog bezocht en ja, als ge 'r eene ziet, ziet ge ze alle, maar, dat het was gelijk overal elders, neen, want elders vond ik geen Dr Meeuws.

Een weinig na den noen vielen wij toe bij E.H. Vannijlen, bestuurder van het hospitaal. Een innemend mensch, die eer-weerde heer, een schoone priestertijpe, eenvoudig als een kind en voornaam als een prins, met onzeggelijk veel achter het voorhoofd - dat weet men overigens in de Kempen en verder ook - en hertelijk!

We waren er seffens thuis. Die mensch kent de kunst van iemand zacht neêr te zetten en we zaten zacht en het middag-maaltje was ver van een oorlogsdiner te zijn; 't was fijn en 't hield aan de ribben en de wijn was geen bucht en liep er geerne uit de flesch.

Na het middagmaal kwam Dr Meeuws ons afhalen en vertrokken wij op bezoek bij de thuisbewaakte krankzinnigen.

Alle die bezoeken in verslag geven ware overbodig, hier zullen wij er slechts drie verhandelen.

Ons eerste bezoek was bij een jonge Hollandsche jodin. Na eene eerbiedige buiging voor ons en een blijden glimlach voor Dr Meeuws, viel ze terug in haren zetel en bleef er in gezeten, met de rechtere hand wijdopen op haar hert, in geëxalteerde houding. Ik bezag die hand en die vingers, groot, kolossaal als deze van een mannelijke reus. Van de handen af vielen mijn blikken op de voeten; ze zaten in pantoffels gestopt, groot, lang, monsterachtig, misvormd, echte knollen, bijna vormeloos.

- Hewel, lief kind, hoe gaat 't u vandaag? vroeg Dr Meeuws vaderlijk.
- Dank u wel, mijnheer de Bestuurder, ik ben goed.

Dr Meeuws keerde zich tot mij en wees de zinnelooze aan.

- Mademoiselle est Hollandaise, monsieur.

Dan zich wendend tot de zinnelooze.

- Vous ne parlez pas le français, mademoiselle?

-Mais si, monsieur le Directeur. Et pourquoi pas donc?

Ze antwoordde perfekt, met echten franschen tongval en ronkende erren en ze stond op en recht, legde de reuzenhand nog wijder op den boezem open en stond er pal als een profeetesse, die orakelt. Ze stond er groot en machtig, struisch, zwaar en opgezwollen, het bovenlijk wat achterwaarts gedouwen, de linkere schouder gezakt, de rechtere hoog op en den rechteren arm stijf, dubbel geplooid en van het lijf weg, stokkestijf, met de monsterachtige hand open. Hare oogen waren vol exaltatie, doch aldoor die exaltatie klom geruststellend een straalke van eindeloos betrouwen op Dr Meeuws.

- Nu bezoeken wij twee gevaarlijke schepsels, zegt de bestuurder, als wij afscheid van de Hollandaise nemen.

We gaan een burgershuis binnen; 't is er daar, zooals overal in Gheel, uiterst net, rijker bemeubeld dan in welke stad of dorp van de Kempen. We stappen door tot in de keuken.

- Ha, daar is ons braaf kind, zegt Dr Meeuws, den kop streelend van een grijswordende vrouw, die in den hoek, op een stoel gezeten, recht springt en eerbiedig en minzaam groet.

- Ja, antwoordt de verpleegster, hier hebt ge Prinses, maar de andere is vandaag wat in haren draai; ze wil kost wat kost terug naar Holland, naar huis en ze doet niets dan pakken maken om af te reizen.

- En gij, kindje, vraagt de doktoor, Prinses streelend, gij verlangt toch niet van hier weg te gaan?

- Ja toch, ja toch, mijnheer de Bestuurder, ik moet naar mijn huis.

Ze was er tot dan stil gebleven, rechtstaande voor den doktoor; lang en fijn stond ze 'r, een bejaarde vrouw, van vorm een meslemmer - een hammes, zeggen ze in Vlaanderen - ze was er blijven staan in haar volle legte en de armen stuipen en de oogen knepen en er zat in gansch het lichaam eene voorloopende beweging van: gauw, we stampen het af!

- Stil, stil, kindje, hield Dr Meeuws tegen, ge moet wachten tot de oorlog t'einden is.

- Ja, loech ze, reeds bedaard en bemeesterd, de oorlog...

- Dat zeg ik haar ook, mijnheer de Bestuurder, kwam de verpleegster tusschen.

- Gij! bromde Prinsesse kwaad.

Hare oogen laaiden en haar lijf kreeg een stijve, strijdensveerdige houding.

- Gij! herhaalde ze.

- La la la, lief kindje, zong de stem van Dr Meeuws, en zijne hand rustte streelend op haren schouder.

Ze viel oogenblikkelijk in en stond vriendelijk te monkelen.

- Ge verstaat dat, hee, kind, stilde de doktoor, nog is het altijd voort oorlog en geen middel om passeporten te verkrijgen.

- Oorlog, oorlog! morde Prinses, dat blijft geduren. De oorlog is een olifant!

- Een olifant, Prinsesje?

- Ja, 'k wil zeggen, zoo lomp en zoo traag als een olifant.

- Ha, hamaar! Dat is nog zoo slecht niet gevonden, zulle, kind!

Ze loech preusch.

- Zeg eens, kindje, waarom noemen de menschen u prinses?

- 'k Weet 't niet, mijnheer de Bestuurder.

- Weet ge 't niet? Men noemt u toch Prinses. Wie gaf er u dien naam?

- 'k Weet 't niet, mijnheer de Besturder.

- Zijt ge prinses?

- Jawel, mijnheer.

- Geen prinses geboren?

- 'k Weet 't niet, mijnheer de Bestuurder.

Hare hand rees op en ging weg en weêr over het voorhoofd en ze stond er in hare lengte te studeeren.

- Hoor eens, kindje, ge zijt nog in een winkel geweest, newaar?

- In een winkel, ja, ja, in een winkel.

- En ge verkocht er zoo wat van alles, hee?

- Ja, wat van alles. Winkel...

Ze stond diep te peizen.

- Hewel, kindje, een prinses doet dat toch niet, newaar?

Ze loech hertelijk en 't vloog er geestig en spontaan van haar lippen: neen!

- Ziet ge wel! besloot Dr Meeuws.

- Jamaar, ik ben toch prinses, klonk het tegen.

- Toch? Laat eens zien: gij zijt winkeldochter geweest en ge verkocht er in dien winkel. Wat al? Peper, zout. kaas...

Ze kreeg een schok door gansch haar lichaam, hare hand kwam geweldig in ontkennend gebaar vooruit.

- Nee, nee, mijnheer de Bestuurder, wij verkochten er geen kaas, geen kaas. Nee, nee, géén kaas. Zeker niet!...

Ik stond achteraan dat spel af te muizen en te peizen: wat is er toch aan zulke menschen verwerd? Waar en hoe ontstaat dat eigenlijk, die ontriggeling van 't verstand?

Als ik hare geweldige protestatie zag tegen dien ongelukkigen verkoop van kaas, dan magineerde ik: hadden ze die sloore laten kaas verkoopen, mogelijks ware ze op haar center gebleven, of het tegenovergestelde; mogelijks scheen haar den verkoop van kaas te kaal, te Hollandsch. Zeker toch moet de kaas een rolle in haar leven gespeeld hebben.

Wist het Dr Meeuws niet?

Laçij! Wie kan er voorzien hoe soms een kleinigheid mij, u, of iemandel kon doen draaien of doen stil vallen...

Eindelijk, na andere bezoeken, vielen wij toe in een huis, waar een jonge Hollandsche dochter in verpleging was.

We begonnen met een kijkje te doen in hare slaapkamer: 't was er hemelsch schoon en net, alles sekeur onderhouden en opgepast. Bij het bed, op een tafeltje, lag een boek open, tot halfwege gelezen. We snuisterden in het boek - van een Hollandschen schrijver - en zochten naar den inhoud. Onder meer kapittels, alle even ernstig, diepzinnig, droog en dor, lazen wij: ‘Godvruchtige mijmeringen’.

- Zoo zoo! monkelde Dr Meeuws, dat is geen bucht, zulle!

We daalden af en stapten in de keuken, waar de verpleegster was.

- En onze zieke, madame? vroeg de doktoor.

- Altijd alleen. Ze zoekt voort de afzondering en zit zeker in de voorplaats, zei de vrouw.

Ja, daar zat ze en ze stond recht met ons binnendringen, groette ons eerbiedig met hoofsche manieren en loech minzaam den doktoor tegen.

- Dag, lief kindje. Altijd afgezonderd? berispte Dr Meeuws goedig.

- Ja, mijnheer de Bestuurder, ik mijmer zoo graag.

- Mijmeren, kind?

- Ja, mijnheer, diep denken ook.

- Zoo? En u leest daar een zeer ernstig boek, ginder, op uw slaapkamer?

Ze lacht ingenomen.

- U hebt dat boek gezien?

- Zeker, kindje, en doorbladerd ook.

Hare oogen verliezen de droomerigheid; z'is geïnteresseerd; hare blikken stralen; ze ziet op; z'is mensch.

- En u verstaat dat boek, kindje?

- O! heel zeker, mijnheer de Bestuurder, ja, heel zeker. Een mooi en diepzinnig boek.

- En u hebt nog meer dergelijke boeken gelezen?

- Zoo wat heel veel, mijnheer; nou, precies niet allemaal even diep. God! ik lees toch zoo graag heel diepe dingen.

- Moest u katholiek zijn, u zoudt nonetje geworden zijn, kindje.

- Men hoeft toch niet katholiek te zijn, mijnheer de Bestuurder.

- Lief kind, dit zeg ik niet uit minachting voor uwen godsdienst.

Ze lacht naar den doktoor met opene blikken, doch aanstonds verdwijnt de glim en ze hervalt in mijmering, even voor eenige oogenblikken en dan kijkt ze ons terug aan.

- Nee, mijnheer, dat weet ik goed; nou, ik houd ook straf van onzen godsdienst. Ziet je, mijnheer, ik denk, ik meen, dat

wij, in onzen godsdienst, veel dieper de verholenheden Gods ingaan dan de Roomschen. Ja, mijnheer, ik denk, ik meen, dat de katholieken te oppervlakkig blijven. Nou, mijnheer, ik heb niets tegen uwe religie; ze heeft heel veel schoons in...

Ze valt voor een oogenblik aan 't mijmeren en recht dan den kop.

- Maar ik zou toch zoo harstochtelijk graag Onzen Lieven Heer vinden! zucht ze.

- U houdt dan van de wereld niet meer?

- Nee, mijnheer de Bestuurder.

Ze kijkt op naar ons, met opene, rechtzinnige blikken, doch seffens verdwijnt nogmaals de glim; een pijnlijke wrong ligt op haar wezen en hare hand ligt grijpend op de borst.

- Nee, mijnheer, herhaalt ze, doch er komen toch oogenblikken, dat ik mij erg tot de wereld getrokken voel.

Ze zwijgt eenige oogenblikken en zit gebogen, als te lezen in haar ziel, in rechtzinnig onderzoek.

- Nou, nee, ik geloof toch dat ik om de wereld niet meer geef. Nee, ik geef er heel zeker volstrekt niet meer om. Ik wou zoo vurig Onzen Lieven Heer vinden, maar ik moet leiding hebben.

- Jamaar, kind, ge weet toch ook dat het oorlog is en mijnheer de Dominé moeilijk een passpoort zou bekomen.

- Ja, dat is zoo. maar ik heb toch te kort aan leiding.

- Zeker, lief kind, en dat komt wel ook, doch ge zult een beetje geduld moeten hebben, newaar?

- Ik wil wel, mijnheer de Bestuurder, maar... ik zou toch zoo hartstochtelijk gaarne Onzen Lieven Heer vinden...

Ik stond te peizen: kon dat meisje een flinken vent vinden!...

'k Had dien dag reeds veel gezien, vooral menschelijke ellende, maar het zou er meê eindigen want we moesten opkramen, de dagen waren kort en we moesten nog drie uren te voet afstappen. Nog een uurtje geklapt met Dr Meeuws en E.H. Vannijlen en dan door den vallenden avond naar onzen thuis. We bedankten dus warm die twee heeren, die zoo lief en goed en dienstveerdig voor ons waren en stapten naar Baelen toe.

Dr Meeuws had mij, vooraleer te scheiden het geval verteld van een beklagensweerdige verpleegde in de Colonie; die jongen was buiten- en menschenschuw, hij hield zich gestadig op in de eenzaamheid en sleet zijn tijd met letterkundige bezigheden, bij voorkeur met poëzie. Elken dag zond hij Dr Meeuws een stukje verzen als morgengroet. Drie van die eigenhandige brokskes kreeg ik als kuriositeit en hier wil ik er twee van laten volgen.

Oranje-Sonnet N° 4.

Oranje toonde steeds door eedle daden
Zich d'afkomst van den grooten Zwijger waard,
Dien Christenstaatsman ongeëvenaard
In handel en in wandel vastberaden.

Prins Maurits en Prins Freedrik-Hendrik traden
In 't voestspoor van hun vader hoogvermaard.
Zij hebben lauweren en roem vergaard
Op 't veld van eer en op d'historiebladen.

Die beide vorstelijke wapenbroeders
Bevrijdden Holland van de dwinglandij
Des Spanjaards, door d'hulp des Albehoeders.

God en Oranje maakten Neerland vrij
Door uwe zonen, Machabeën-moeders
Die streden fier in Hollands Heldenrij.

Gheel, 18e September 1917.

Oranje-Sonnet N° 5.

De zee zag mannen als van gloeiend staal,
Vol moed, vol geestdrift, kracht en énergie.
Zij bogen voor hun God alleen de knie
En voor de Ruijter, hunnen admiraal.

de Ruijter, in zijn pantser van metaal,
Veel stouter, dan de stoutste fantazie
Hem schiep in marmer, verf of poëzie.
Of Geeraert Brandt in zijn beroemd verhaal.

De geesel en de schrik der Oceanen
De hoop, de hulp, de redder van het land
Die vreemden roem door eigen roem zag tanen.

Dat was de Ruijter, die de kroone spant
Van hen die op d'onpeilbre waterbanen
Den roem handhaafden van 't Bataafsche strand!

Gheel, 19 September 1917.

Zoudt ge zeggen, dat dit van een zinnelooze komt?

Ik kan aan de bekoring niet wederstaan bovenstaande gedichten door een stuk te doen volgen, mij eenige jaren voor den oorlog ter hand gesteld door mijn grooten vriend E.H.C.... die mij het droevig nieuws vertelde van den schrijver er van. - Hij was een jongen van goede familie, die tot aan zijn vijftiende jaar struisch en kloek was opgegroeid; hij was vlug van begrip en zeer verstandig voor zijn jaren, een beste student zelfs, tot hij, vijftien jaar oud zijnde, de hersenkoortsen kreeg en onnoozel uit zijn ziekte opstond. Mijn vriend C. bezocht dikwijls het huis van den onnoozelaar, was diens groote vriend, bijzoover, dat de onnoozele duts dikwijls brieven naar hem schreef. Hier volgt een dier brieven.

M...., 2 Augustus 1895.
Geloofd zij
Jesus Christus
Amen.

Eerweerde Heer onderpastoor Alphonsius,

Met gelegenheid wensch Uw eenen gelukzaligen feestdag aan Mijnheer de onderpastoor Alphonsius C... van M... en nog vele jaren aan den allerhoogsten des heeren opgedragen van het dierbaar leven en erkentenis te mogen bewijzen onze lieve parochianen van M.... zal alle jaren indachtig wezen de hoogweerdigheid bisschop van Brugge geluk en zegen en dankbaarheid te mogen vergezellen op het schoon kasteel en de schoone compagnie van M.... en wij wenschen mijnheer de Baron Charles de C.... Burgemeester Senator van M... en nog vele jaren in het schoon gezelschap zal mogen bijwonen geluk en zegen om den schoonen prijs te winnen. Madame de Baronesse Johanne T... van M... en nog vele jaren en wij wenschen Uw veel geluk en zegen om te mogen bekomen in onze rijpe jaren in de Christelijke omstandigheden om de glorie des hemels te mogen genieten..., als het Uw zalig is proficiaat wij hebben Uw wel te bedanken na ontvangen te hebben dezen brief die op den predikstoel zal afgelezen worden daarna geven zij de pauselijke benedictie met de gewijd water Kwijsepel in alle eeuwen der eeuwen Amen.

A.... A....
M...., 2 Augustus 1895.

Woekeraars.

ZOOALS ik hooger schreef, was de kempische bevolking in het algemeen goed voor de verdrevene Vlaandernaars, doch evenals bij ons onder den oorlog, waren er uitbuiters, die niets over hadden voor de ongelukkige verdrevenen en slechts hun waren verkochten aan de meestbiedenden. 't zij inlanders, 't zij Knuls of duivels. 't Geld heeft immers geen reuk.

Meermaals kwamen menschen bij mij klagen over de hardvochtigheid van boeren of handelaars, die als echte ploerten en joden, zelfs geen prijs voor hun waren aan verdrevenen wilden stellen.

Dit verschijnsel deed zich overigens meest overal voor, zoowel in Vlaanderen als in de Kempen en zeker in andere landen ook, want men vindt de wereld door visschers in troebel water.

Menschen die zich in de politiek verrijken, lieden die hun zakken vullen met uit te buiten, joden, die op den nood speculeeren zijn leelijke schepsels, te meer als ze op den hoop toe nog de pretentie hebben van schoone menschen te zijn en zeer dikwijls hebben ze die pretentie. Kijkt maar eens uit uwe oogen.

Zijn ze er hier en elders niet in gelukt hun kaal en wraakroepend gedoe te dekken met een camouflage van vaderlandsliefde? Maar op dat volk zal toch blijven de stempel, beter het brandmerk van onteering, want de menschen, hoe eenvoudig ook, zien dwars door vernis en gordijn, hoe blinkend ook; z'hebben de gestelde daden gezien; z'hebben ze onthouden en zullen ze nooit vergeten. Binnen vijftig jaar zullen, in gepaste omstandigheden en gelegenheden, de ploerterijen der ouders hun kinders nog aangewreven worden.

Wanneer dus verdrevenen bij mij kwamen klagen, zei ik hun radaf: menschen, wat ge hier ondervindt, ondervonden wij ook in Vlaanderen en het is onmogelijk er tegen op te komen, maar ik zal die woekeraars een draai geven in De Kempenaar.

De uitgever van dit weekblad had mij immers medewerking gevraagd en ik had dus gepaste gelegenheid.

Hier volgen een paar artikeltjes op den rugge der woekeraars geschreven en in de Kempenaar verschenen.

Pharailde en palmiere.

'k Weet niet of ik het u nog meêdeelde, dat ik de hennetaal leerde aan een oud toovereske - d'r zijn er nog. - Nu ja 't is toch waar.

Zoo luisterde ik deze week twee henen af die aan het scharten waren onder de singelhage van een boerenhoveke. De eene was een schoone jonge getikkelde in wit en zwart, de andere een oude zwarte met witte kaken. De eerste was reeds aan het wroeten als ze mij in 't oog viel en als de andere aankwam, begon maar seffens het gebabbel en gesnabbel. Heja, vrouwvolk ondereen, hee?

- Kurre, tuk! Dag Farilde, groette de getikkelde.
- Kurr, tikketik! Dag Palmiere, groette de zwarte weder.
- Slechte tijd, hee, jong? De boer nijpt den zak toe en de boerinne nog meer.
- Ja, leeft alzoo! En de legtijd is er. Leg mij, met zulken kost!
- Hork, Farilde, ik 'n legge niet meer: 'k nijp af.
- Ik ook niet meer, Palmiere, of d'r moet graan komen, of warme pataters.
- Ja, graan! Waar is er nog graan? En pataters?
- Z'hebben er wel voor het zwijn en de vette koe.

Juist op dat oogenblik zag ik een schoonen jongen haan de poort uittillevoeten, al zijn vlerken wettend: Kotte-kotte-ka-kaa! rekkebekte hij, al pretjes makend.

- Dekot! Kodekot-turr! Loop naar de weerlicht! treitten Farilde en Palmiere tegelijk en ze lieten hem staan, met zijn achterste in den wind, zoodat hij keerom deed als met pompewater overgoten. En de samenspraak ging voort.

- Weet ge wat mijn zuster Tooria mij gisteren zei? Palmiere, zei ze alzoo, als ik goeste krijg van in vermeerdering van familie te komen, zei ze alzoo, zal ik ergens in een braamtronk, of tusschen de netels mijn nest uitbroeden, zei ze alzoo, daar vindt de boer mij niet, want ik 'n zal niet kakelen, zei ze alzoo. Merci, jong, zei ik alzoo, ik 'n doe dat niet. Zit daar drie lange weken met uw achterste in de stekkers en kom dan met uwe arme puidjes uit, om ze te zien opmijteren van honger, zei ik alzoo. Kijk, ik 'n versta er mij niet aan, neen ik. Zeidt gij niet dat de boer toch graan en pataters heeft, Farilde? Waar blijft die kost?

- Diep weg, jong. Blare, de gekalfde koe in den stal, zei het gisteren ook aan Blesse, de jonge veers - 'k horkte 't af. - Blesse zei ze, de boerinne zou wel willen dat ik melk gaf lijk een pompe zei ze, maar ik mag maar effen aan den kost rieken, zei ze, en pertank, zei ze, de oude vette Durendale, ginder tenden den stal, die niet meer melk geeft dan een baksteen, wordt heur tote gesmout met lekkernijen.

- En 't zwijn ook. zeidt ge?

- Ja ja, ga riek maar eens aan 't gotegat. Achter 't huis, ge zoudt er den waterbek van krijgen: de reuk van gekookte pataters en van geweekte koornmaling zal van uit de zwijnskuipe in uw neuze stralen.

- Knoop dat nu aanéén! Wat komt er van een vette koe en een vet zwijn?

- Entwat dat de boer en de boerin geld noemen. Den eenen of anderen dag zal d'r hier een aardigen vent komen met een kiel aan en een stok in de hand en hij zal wat parlasanten en: klitse-kletse! - 'k Zag het dikwijls, maar gij niet; ge zijt nog te jong. - En na een paar dagen zullen de vette koe en het vet zwijn de pijp uit zijn.

- Kotte-kotte-kaa! God dank! Dan krijgen wij misschien beteren kost, Farilde.

- Turr-kurr! Onnoozel hennengat! Dan zullen er in den donkeren andere mannen komen, om den overschot van het graan

en de pataters weg te voeren. Dat spionneerde ik sedert lang af, bij de maan.

- En da's ook voor die stoffatie, die ze geld noemen?

- Djuiste. Verledene week nog, als hier 's morgens vroeg een leelijke duivel van een vent met het kalf op een kordewagen wegreed, vloog ik langs buiten op de vensterbank van de kamer en loerde binnen door de ruiten. Ge hadt dat moeten zien, jong! Boer en boerin waren doende met hoopen leelijke, vuile briefjes in hun handen op en nêer te heffen: hun oogen laaiden en hun neusgaten stonden wijd open en ze beefden van ding en andere dingen. Dan hoorde 'k ook de boerin zeggen: boer, w'hebben er boven de twee kilos!

- Korr! Verdomd! Zijn ze zot? En 't is voor zulke vuiligheid dat ze ons laten loopen met onzen buik aan ons ruggebeen geplakt! En 't is voor dien bucht dat alles naar de vette koe en het vet zwijn gaat! Hork, Farilde, laat ons naar een ander gewest vluchten.

- Turr-kurr! Onnoozel hennegat! 't Zou daar zijn als hier. D'r zijn hier op ons gewest veel menschen toegekomen van elders, om soulaas te zoeken en die menschen varen precies als wij: 't Was ginder al voor de vette koe en 't vet zwijn en hier ook. Maar weet ge wat, jong? We zullen kromme eiers leggen.

- Djuiste. En die vreemde menschen hier ook, hee?

- Tukke-tukke-tuk! Als ze nog kunne. Och, kindere ga 's zien: die kunnen nie meer van erremoe!

Om de waarheid te zeggen, was dit artikeltje in De Kempenaar volstrekt niet wellekom bij de Kempische bevolking en medeverdrevenen kwamen mij verwittigen, dat ik voortaan veel moeite zou hebben om mij te stoffeeren van aardappels en boter; echter heb ik nooit moeite gehad om mij van al het noodige te voorzien, zelfs heb ik verscheidene malen boter bezorgd aan anderen.

Het gebeurde mij dikwijls, op wandel zijnde, het een of ander boerenhuis in te stappen en er te zitten klappen met boer en

boerin; ik kreeg soms wel een stekske of een duwke, om dat artikeltje maar het eindigde meest met hertelijk gelach en ik kreeg er alles wat ik vroeg.

De boomen spreken.

(Artikeltje op den nek van 't bevoedingscomiteit.)

't Was binst een van die schoone zonnedagen, waarmeê de goede God, zoo vroegtijdig 's jaars, ons hier in 't ballingschap begiftigd. 'k Was op wandel, mensch alleen en in de nabijheid van den Alèsberg, of Nagelberg, of misschien juister nog Alversberg, gekomen, ging ik zitten op de teenen van een ouden eik, ontstak er een pijpke en bleef er in bewondering, de blikken gelijmd op die onhebbelijke brokke wilde natuur, dààr, voor mij. Wijl ik er zoo mijmerend zat, rookwolken te blazen uit mijn veunzenden tabak van veertig frank den kilo, stapten er twee Vlaandernaars voorbij, verslonden in jeremiaden en 'k hoorde een brokke van hun zang af.

- Me krïgen wïder hier precïs den ofvol van de patatten, dat de zwïns nie 'n willen knabbelen, zei de eene - 't was een vrouwmensch.

- T'uzend thuus gooiden ze dat an d'hîn, zei de andere - ook een vrouwmensch.

Als ze mij genaderd waren riep ik haar beide toe: elk ne goên dag. En ze groetten weer: dag vrïndschap.

'k Zat geruggeleund tegen mijn eik en daar voelde ik al op eens entwat krevelen in zijn schors en entwat schraven in zijn stam. Ge moet weten, dat de boomen 's zomers hun spraak uitruischen en die 's winters uitpiepen. En daar piepte 't waarachtig uit.

- Pietje!

Een wit berkske van niet ver af rilde, wikkelde, schudde zijn lijf en piepte weer: belief, Pier?

- Dat waren twee vreemde wijven hee? Ze zeiden t[']uzent thuus en 'k hoorde ze ook entwat snabbelen van: 't is stïf koud.

- En die daar aan uw teenen is ook een vreemdling, want hij wenscht elk ne goên dag in plaats van alle bei.

- En ze deden haar beklag van de flauwe comiteitpataterkes. 'k Weet wel wat er onder zit. Pietje.

- Wat Pier? Zeg eens.

- 'k Wille wel, maar ge moet dan niet trijfelen met de berkepleuten rond u. Luister: hier, in dien berg, voor ons, woonden er over honderden jaren kabouterkes. - Dat weet ik van mijn vader en 't kwam tot hem van zijn vaders grootvaders oudvaders grootvader en 't bleef zoo gekend in onze eikenfamilie. - Enfin, dat er hier kabouterkes woonden in onderaardsche holen, diep in 't hert van den berg.

- Wat voor gastjes waren dat Pier?

- Kleine kakkeventjes, snotneuze! En zwijg nu en luister: en d'r kwamen op zekeren dag hier groote duivels van menschen wonen en ze bouwden er huizen, beboerden het land en verdrongen zoodanig de kaboutermannekes, die hier plachten heer en meester te zijn, dat die arme schapen verplicht waren dienst te doen voor de groote nieuwelingen om niet van honger te vergaan.

- A mei! En hadden die groote loeders medelijden met de kleinen?

- Ja z'. Pietje, z'hadden profijtcompassie en ze deelden den afval van hun patatten, marbels en etterbollen, en de krinsen van hun graan aan de kabouterkens uit, zoolang als de kleine ventjes niet te uitgemergd waren om te werken.

- En wat deden de kabouterkens, Pier?

- Niets, Pietje; ze vloekten: verdomië! ze vergaarden hun haspen en spullen en ze gingen elders in de bergen gaan wonen. En weet ge wat ik nu te peizen sta, Pietje? Dat ze nu ook die kleine patatjes...

- Kabouterpatatjes, Pier?

- Djuiste, snotneuze! Dat ze. zei ik, nu ook die kabouter-

patatjes uitdeelen om die vreemdelingen hier den kortsten weg naar het voorende te leeren.

- Hi hi hi! Da zal wel zijn! loech Pietje.

- Ja maa da' nie! tierde ik, al mijn pijp uitkloppend tegen Piers bul.

Pier en Pietje verschoten geweldig en bleven stom als visschen, wijl ik, zwart kijkend als Hanske Pek, naar mijn logist trok.

Tweede deel.
Dagboek van een bloedverwant

Afgeschreven van den l i b e r m e m o r a l i s van Nieuwpoort.

Oorlog.

IN den loop van Juni 1914, na de moord van de kroonprins van Oostenrijk te Sarajevo, begonnen allerlei onrustbarende geruchten te loopen. Welhaast was er geen twijfel meer aan; een vreeslijke oorlog zou uitbersten tusschen de groote mogendheden van Europa. Men hoopte nogtans dat België zou vrij schieten lijk in 1870. De vrees vermeerderde nogtans in het land, toen al met eens met einde Juli een tiental klassen ingeroepen werden 's nacht onder het luiden der alarmklok op al de torens van België. Sommigen hoopten nog dat zij maar ingevraagd werden uit voorzichtigheid om de grenzen te bewaken. Maar alle hoop verdween toen, als een donderslag, het nieuws afkwam dat Duitschland een ultimatum naar België gezonden had. 's Anderendaags, 4 Oogst. was het de oorlogsverklaring van 't machtig Duitschland aan ons arme Vaderland: en denzelfden dag stonden reeds de Duitsche legers voor Luik, waar zij een onthaal vonden dat niemand verwacht had.

Ondertusschen hoopte men te Nieuwpoort dat er nooit geen Duitschers in onze streek zouden komen.

Wat zouden zij komen doen te Nieuwpoort? En wie zou ooit in zijn gedacht krijgen van te komen oorlogen naar Veurne-Ambacht, die moerassige streek, geheel doorsneden van waterloopen, vaarten en grachten? Indien er een hoekske van België overblijft waar er niet geoorlogd wordt, dan zal het zonder twijfel Veurne-Ambacht zijn. Zoo spraken de menschen. En inderdaad al het geweld van den oorlog viel eerst op het Waalsch gedeelte van ons land: Luik, Namen, Dinant, Charleroi en een deel van Brabant. Maar welhaast hoorde men met verbazing dat er aan de Snaaskerkbrugge gevochten was tusschen Duitsche Uhlanen en Belgische gendarmen. Korts daarna werd er gevochten bij Dixmude tusschen Duitsche ruiterij en Belgisch voetvolk. De vrees bevong Nieuwpoort; de bruggen

werden bewaakt en ondermijnd; automitrailleuzen begonnen Veurne-Ambacht te doorkruisen. Het gevaar begon eenigzins te wijken en de krijgsoverheid verzekerde dat de Duitschers over den IJzer niet zouden komen.

Ondertusschen werden er veel vluchtelingen naar Nieuwpoort overgebracht, uit Braband, Charleroi, enz. Een groot deel werd gehuisvest in de Rhetorika en een nog grooter deel bij de Arme Claren. Nieuwpoort was zeer hertelijk voor de vluchtelingen, veel burgers gaven bedden, matrassen, sargen en lakens; en de Arme Claren, op verzoek der stadsoverheid, waren gansche dagen in 't geweld om voor alle vluchtelingen het noodige voedsel te bereiden.

Men ademde nu weerom wat vrijer. Maar de vrees kwam na den val van Antwerpen, dat sommigen oninneembaar verklaarden en dat de zwartziensten aanzagen als ten minste eene maand of acht te moeten wederstaan en dat nauwelijks eenige dagen weerstond.

Op Zaterdag 3 Oktober kwamen al met eens onverwachts te Nieuwpoort 2000 schachten toe. Zoo noemde men de recruten van 1914. Zij kwamen toe in hun burgerscostumen en waren in allerhaast vertrokken uit Antwerpen waar hun kazern reeds gebombardeerd was. Zij waren uitgehongerd en afgemat; zij hadden den heelen dag geen eten gekregen en hadden moeten twee nachten buiten slapen. Seffens werden zij door de burgers broederlijk, ja, zelfs geestdriftig onthaald, opgehoopt van eten en drinken en in alle scholen en openbare gebouwen van stad werden slaapplaatsen voor hen bereid. Men zegde dat zij hier lang zouden verblijven en hunne soldatenoefeningen leeren. Maar na drie dagen moesten zij onverwachts, zonder te mogen noenmalen, naar statie en tram om naar 't Fransche te vertrekken. Immers, zoo verhaalde men, een Duitsch leger was in optocht naar Vlaanderen om de schachten of jonge recruten gevangen te nemen.

Men zag te Nieuwpoort de schachten met deernis weggaan, vooreerst omdat men die jongens reeds genegen was en ook omdat hun haastig weggaan niets goeds voorspelde.

Inderdaad, op 11 Oktober, dus vier dagen later, kreeg men de mare, dat Nieuwpoort moest zorgen om denzelfden avond tien duizend manners van het leger to herbergen. Geheel Nieuwpoort liep over einde, nieuwsgierig en verlegen al to zamen. Wat was dat nu? En wat beteekent dat? En zouden de soldaten hier nu verblijven en ging Nieuwpoort wederom garnizoenstad worden? Neen, het was de aftocht van Antwerpen die begon.

Die aftocht of liever die vlucht duurde omtrent 6 dagen; nooit heb ik treuriger schouwspel gezien. Het leger trok voorbij in de grootste wanorde; alles was vuil en slordig; de overheden zagen er droevig, mismoedig en barsch uit; soldaten en peerden schenen doodversleten en op aller wezen las men de grootste moedeloosheid.

Het ging in 't herte van alle burgers ons leger in zulken staat te zien.

Gedurende al die dagen was de stad opgepropt met soldaten. Alle herbergen en winkels werden bestormd en na korte dagen was alles uitverkocht; zoodanig dat men op het einde der week noch suiker, noch zout, noch tabak, noch zelfs bijna geen brood meer kon krijgen. Alle huizen waren bezet met soldaten en 's nachts sliepen er rond de 2000 manners in de kerk die geheel met strooi belegd was.

De soldaten trokken van Nieuwpoort naar Veurne en naar 't Fransche. De laatste waren nog uit de stad niet als al met eens de vreeselijke mare rond liep dat de Duitschers in optocht waren en reeds Westende bezet hadden. 't Was maar al te waar. Zij volgden ons leger op de hielen.

Slag aan den ijzer en beschieting van nieuwpoort.

Op Vrijdag 16 October kwamen de Duitschers in Westende en begonnen maar seffens loopgrachten op te werken tusschen Westende en Lombardzijde. Men had de Duitschers overal door-

gelaten zonder vechten, in Gent, in Brugge, in Oostende. Men meende in Nieuwpoort dat men ze hier ook zonder vechten zou doorlaten, maar neen, de krijgsoverheid beslistte van de Duitschers zooveel mogelijk voor eenigen tijd tegen te houden aan den IJzer.

't Was het doodvonnis van Nieuwpoort dat even als in vroegere eeuwen ging vallen als slachtoffer voor het welzijn van het vaderland.

De bruggen werden gedraaid, loopgrachten werden gegraven in alle straten, mitrailleuzen werden geplaatst bij kaai en sassen, met een woord Nieuwpoort werd in staat van verdediging gesteld.

's Anderendaags, Zaterdag 17 October begon het kanon te bulderen. Onze kanonnen stonden gedeeltelijk langs den IJzer bij St-Joris, gedeeltelijk bij den Groenen Dijk en gedeeltelijk langs den chenal tusschen Nieuwpoort en de zee. Bij onze kanons voegden zich deze der Engelsche oorlogsvloot, die gindsch de stad deden daveren en beven.

Het geschot hield op binst den nacht, maar werd van den vroegen morgen met nieuw geweld hernomen; en de hoogmis werd gecelebreerd met begeleiding van kanongeschot.

Tot dan toe waren de Nieuwpoortenaars niet al te ongerust. Men hoopte dat men Nieuwpoort - open stad - zou sparen en dat men malkander ging beschieten al langs en al over de stad.

Maar na den middag kreeg M^{r} de burgemeester het volgende briefje van den generaal bevelhebber van het Belgisch leger, sector van Nieuwpoort, geteekend Duchesne of Daufresne (de la Chevalerie):

Mon cher bourgmestre.

Je regrette de devoir vous annoncer que votre ville sera bombardée par les Allemands et problablement aussi par nos troupes si les ennemis entrent dans votre ville.

En conséquence je vous engage à quitter immédiatement la ville; ou si vous le pouvez, à vous refugier dans une cave dès que le premier obus tombera.

Agréez, mon cher bourgmestre, etc.

Denzelfden namiddag kwam het Duitsch schroot reeds over de stad. Dienzelfden dag ook werd de stad door een groot getal inwoners verlaten. In den loop der vorige dagen hadden reeds veel bijzondere familiën, de staatsbedienden en veel kleine burgers en werklieden de stad verlaten.

Brand der kerk.

Toen reeds het kanon bromde deed de Belgische genie op Zaterdag 17 October den halletoren springen. De toren was te voren geborsten en men vreesde zelfs dat hij eensdaags ging nedestorten, maar hij was veel sterker van men meende, nadat al de dynamietchargen welke men in den toren geplaatst had ontploft waren, bleef hij nog rotsvast rechte staan alhoewel overgroote openingen in de muren geslegen waren. Men moest herbeginnen en eindelijk rond den noen kantelde de toren om al den kant der groote markt.

's Namiddags was het de beurt van den kerktoren. De genie wilde den lanteern van den toren met het carillon beneden halen, omdat hij - verklaarde de genie - te veel tot mikpunt diende voor de Duitsche kanonniers. Het kostte nog meer moeite om dat bovenste deel van den kerktoren te doen springen dan om den halletoren neder te halen. Eindelijk, na veel herhaalde pogingen, rond zes uur van den avond, in tegenwoordigheid van gansch de stad, begaf de lanteern en kwam hij met het carillon al rinkelend en klinkend en bellend met ijzelijk gedruisch naar beneden gestort.

Veel Nieuwpoortnaars - bijzonderlijk onder de oudste - weenden als zij alzoo hun toren en hun carillon zagen vernielen. En toen zij het ontkroonde Nieuwpoort aanschouwden en hunne oogen over de puinen der twee torens lieten varen, hadden velen een angstig voorgevoel van grootere opkomende rampen.

En inderdaad 's anderdaags Zondag 18 October werd de stad met schrapnels en schroot beschoten. Den Maandag 19 en Dins-

dag 20 kwamen de Duitsche bommen overal vernieling en dood zaaien. En eindelijk in den nacht van 21 tot 22 October tusschen 12 en 1 ure stond de kerk in laaie vlam. De burgers die nog in Nieuwpoort gebleven waren kwamen haastig toegeloopen om te blusschen en te redden. Maar er was niets aan te doen. Binst dat de kerk brandde, de Duitschers deden houtwitsers en schroot regenen op en rond de kerk, zoodanig dat men zonder levensgevaar bij de kerk niet kon blijven en dat iedereen welhaast de kelders weerom invluchtte.

's Morgens was onze schoone kostelijke kerk een rookende puinhoop geworden. Gansch de Kerk met al hare merkweerdigheden, gedachtenissen uit vroegere eeuwen, oudheden en kunstwerken, alles was verbrand. De sacristie was gelukkiglijk ten grooten deele gespaard en dank aan de zelfopoffering van E.H. onderpastor Dewulf werden de kerkornamenten, het lijnwaad, en de H. Vaten uit de gloeiende sacristie gehaald en naar den kelder der arme Claren gedregen.

In den brand der kerk zijn dus omgekomen onder andere onze zes gebeeldhouwde altaren in herboorte stijl, onze merkweerdige zittens of stallen met het hoogzaal dat ze bekroonde, al in gesneden eiken hout, onze oude H. Sacramentstoren uit de jaren 1500, gemaakt uit rood baksteen, wit steen, marmer, koper, en versierd met allerlei standbeelden en zinnebeelden; onze kostelijke nieuwe gothische Communiebank, nauwelijks een jaar geplaatst; onze aloude en vermaarde predikstoel, de oudste en de merkweerdigste voorzeker van gansch België en die jaarlijks zooveel vreemdelingen naar de kerk lokte. Daarnevens nog onze nieuwe kruisweg, de oude vonte, een aantal oude en nieuwe beelden, de oude gebeeldhouwde biechtstoelen, en eene menigte van schilderijen waaronder veel merkweerdige, veel schoon oud koperwerk, waaronder twee overgroote oude kandelaars in herboortestijl, eene menigte van oude zerksteenen in marmer en hardsteen met koper belegd en waaronder sommige tot 30.000 fr. geschat werden en eindelijk 25 geschilderde vensters gemaakt door Coucke, Dobbelaere, Wybo en Ladon. Deze laatste had

een jaar voor den oorlog eene groote brandvenster geplaatst achter den grooten autaar ten koste van 15.000 fr. allerprachtigst, en alles, alles was vernield. Veel parochianen hebben het verlies hunner schoone kerk beweend meer dan het verlies van hun eigen goed.

De brand der kerk had een gruw geworpen over de inwoners die nog in stad gebleven waren en van den Donderdag morgen werd de stad door 't meerendeel in allerhaast verlaten. Tegen het einde der week was er schier niemand meer.

Welhaast bleef er in stad niets meer over dan eenige arme Claren, de zusters van Liefde uit het hospitaal, het oude mannenhuis en weezenhuis en eenige burgers die er niet konden toe besluiten hun huis en have te verlaten en ze der plundering prijs te geven, want naarmate een huis verlaten werd was het onmiddellijk geplunderd.

Als de stad gebombardeerd werd kropen al die menschen, nog in stad gebleven, in hunne kelders en daar de stad schier onophoudend dag en nacht gebombardeerd werd, zoo moesten de menschen schier gedurig in hunne kelders verblijven.

De ouderlingen uit het oude mannenhuis werden, dat op den duur moede; en daar er nooit iets gebeurde tot dan toe met het oude mannenhuis hadden de zusters moeite om hunne ouderlingen bij het bombardement nog in den kelder te krijgen.

Op zekeren dag in November hadden zij vruchteloos herhaalde maal de ouderlingen vermaand in den kelder te komen. Deze bleven liever in hunne kamers, maar dezen keer moesten zij het duur bekoopen. Al met eens eene bom of obus viel te midden hunner kamer. Zeven ouderlingen waren op de slag dood, alsook twee weeskinderen. Na dit beweenlijk voorval kwam de krijgsoverheid er tusschen en dwong alle overblijvende inwoners onmiddellijk de stad te verlaten. Sedert dien is de stad uitsluitelijk door soldaten bewoond en droevig om zeggen, maar toch waar, onbermhertig geplunderd.

Geredde kerkornementen en kostbare voorwerpen.

Met het begin van den oorlog en uit alle voorzichtigheid hebben wij de kostelijkste voorwerpen der kerk, alsook het geld en de waardijen zoo van ons zelven als van de kerk en goede werken gedeeltelijk doen delven en gedeeltelijk doen inmetselen. De kleine kelder met wijn en oud porcelein er in werd toegemetseld, kostelijke papieren en weerdijen werden ingemetseld in de slaapkamer der meid en in den keldermuur; eindelijk werd er geld en zilver en kostbare voorwerpen gedolven, eerst in den hoek van den kelder en dan op vier verschillende plaatsen in den hof. Wij hoopten alzoo ten minste een deel van ons geld en goed weder te vinden; en God lof, na negen weken afwezigheid hebben wij al wat in de pastorie verborgen was onaangeroerd wedergevonden. Als de soldaten die in de pastorie legerden dat al zagen te voorschijn halen konden zij niet laten van te zeggen onder malkander: si nous l'avions su! maar het was toen te laat.

Ons ouderwetsch rood ornement van de jaren 1600 hadden wij naar de Juffr. Bourdon doen dragen; maar de koster, uit haast of verstrooidheid, droeg het naar den dochters Mortier nevens de pastorie. Hij deed wel, want van de eerste dagen der beschieting van Nieuwpoort werd het huis Bourdon door een obus in stukken geslegen en neergehaald. Nu op einde 1914 ligt dat rood ornement nog in het huis Mortier: maar zoohaast de beschieting van Nieuwpoort, die sedert eenige dagen bijzonder geweldig is, wat vermindert, zal de krijgsoverheid dat ornement gaan afhalen.

De zes oude zilveren kandelaars werden naar de arme Claren gedregen en bevinden zich nu betrekkelijk in veiligheid in het gesticht der Zwarte Zusters, Vleeschhouwerstraat te Veurne.

Onze groote oude remonstrans, onze groote oude ciborie, onze twee vergulde oude kelken, alsook de vergulde hedendaagsche gothieke kelk, geschenk van E.H. Jaeckx pastor, gestorven te Oudenburg, benevens onze schoone oude zilveren offrande-pa-

teelen, zilveren kronen en kannetjes, al het goud en diamant van O.L. Vrouw en mijn eigen zilverwerk zijn ingemetseld meer dan drie meter diep in den keldermuur van Alois Michiels, blikslager en kopergieter in de Kerkstraat.

Ons dunkt dat alles daar zooveel mogelijk in veiligheid is en wij zullen het er maar laten tot na den oorlog. Al die voorwerpen zijn in een zinken buis geplaatst die toe gesoudeerd is en in eene houten kist neergelegd.

Eindelijk van het priestergewaad, koorkappen, kasuifels, dalmatieken, alben, surplis, roketten enz. door E.H. Dewulf uit de sacristij gered, al het kostelijkste en beste bevindt zich nu bij de Zwarte zusters te Veurne. Het overige bevindt zich nog in de kelders der Arme Claren, waar het zeer beschadigd wordt door de soldaten en waaruit men het zoo spoedig en zoo veel mogelijk zal trachten te redden en naar Veurne over te brengen.

Bezoek aan Nieuwpoort.

Dank aan de tusschenkomst van Mr Valcke van Veurne en aan de goedwilligheid van major Deruyck werd het mij gegeven per autobus naar Nieuwpoort te rijden om er van 't mijne en van de kerk en van de goede werken te redden wat nog kon gered worden. Die reis had plaats op Vrijdag 18 December en op Zondag 20 December 1914. Onze kanonnen bulderden buitengewoon geweldig dien dag. Zij stonden geplaatst tusschen de kalsijde van Oostduinkerke en de Veurne-vaart op omtrent een kwartier uur van de stad.

Nooit zal ik die reis naar mijne verwoeste stad vergeten. Van aan den Groenen Dijk voort was alle leven verdwenen buiten het oorlogsleven. Alle huizen waren verlaten, de luiken waren toe, de deuren open. Bij den kalkoven waren alle ruiten verbrijzeld, alle daken beschadigd en hier en daar reeds een huis in stukken geslegen.

Maar het treurigste van al was mijne arme kerk geheel plat

gebrand en met de muren op verschillende plaatsen omvergeschoten. Wat er met die overblijfsels onzer eertijds zoo schoone kerk nog zal kunnen gedaan worden, weet ik niet.

De pastorie stond nog schoone recht; maar alle ruiten waren uitgeslegen en het dak straf beschadigd. In de pastorij vond ik een veertigtal soldaten die mijne achtergelaten brieven lazen, mijne geheime papieren doorsnuisterden en dat al heel natuurlijk vonden. Mijn huis geleek een walgelijke stal. Overal op den grond papier, boeken, potten en pannen, glazen en flesschen, vet en vuiligheid; de soldaten waren bezig met vuur te maken in vier plaatsen, in de keuken, in de voorplaats, in de groote eetplaats op de slaapkamer mijner zuster, en overal sloegen zij den kok. Buiten de groote en zware stukken en hetgene wel verborgen was, alles was geplunderd. Al de niet ingemetselde wijn, al mijn lijnwaad en dit mijner zuster, al mijne matrassen ten getalle van zes, mijne sargiën ten getalle van 26, mijn verzamelingen oud tin en koper, eene menigte van schoone en rare boeken, honderde kostelijke voorwerpen, geschenken en gedachtenissen van vrienden en kennissen, gaanstokken, regenschermen, zonneschermen met zilveren krukken, al onze schoenen en kousen, tot mijne priesterkleeren toe en al deze mijner zuster en mijner meid, alles was gestolen.

De brandkoffer der pastorij was met geweld opengebroken, alsook deze der kerk. In deze laatste was niets overgebleven. In den brandkoffer der pastorij hebben zij weerden gevonden die op mijnen persoonlijken naam waren, alsook testamenten die bij mij berustende waren en die zij medegenomen hebben. Ik was verontwaardigd; en de luitenant die in mijn huis verbleef zegde mij: ‘M^{r} le curé, je suis vraiment honteux de la conduite de nos soldats et si j'avais été présent, quand ils ont commis ici certains actes, je leur aurais brulé la cervelle.’

Ik kon daar nogtans al te gemakkelijker over omdat al wat ik doen delven en inmetselen had, en dat toch ver het bijzonderste was, onaangeroerd weergevonden werd.

Na in de pastorij het bijzonderste mede genomen te hebben,

heb ik een toertje gedaan in stad. Wat jammerlijk, wat beweenensweerdig schouwspel! Overal verwoesting en puinen. De Hallen erbarmelijk om zien. Het Davidsfondshuis dat ons zoo veel geld gekost had, een hoek afgeschoten en gansch het dak vernield. Op de markt verschillige huizen ingezakt of afgebrand. Overal gruis en puinhoopen; niet een huis dat niet erg beschadigd is. Het meest beproefd gedeelte is de hoek van de markt en de Lange Straat van aan het huis Dumon dat vreeselijk is om zien tot de brouwerij Dehaene medebegrepen. Al die huizen zijn of in gruis geschoten of afgebrand. Het treurigste dat ik gezien heb na de kerk is het gesticht der Damen. Door de uitgebrande poorten van het voorgebouw ziet men het geraamte der schoone Kapel en de zwarte muren van de laatst bijgebouwde zalen en muziekkamers. Dat al maakt zoo een treurigen, zoo een pijnlijken indruk.

Onder de best bewaarde gebouwen hebben wij gevonden: het collegie, het huis van den heer burgemeester; een groot deel van den oostkant der Marktstraat en Oostendestraat, het stadhuis en de post; de statie en het omliggende; het klooster der Arme Claren en het oude mannehuis al van voren; ook nog het huis Roelands-Vandecasteele, het huis van Mr Vandesompele, van heer Dr Maertens; de huizen der E.H. onderpastoors en meest al de nieuwe huizen van de Deroolaan, langs de kerk. Er is ook betrekkelijk weinig schade aan het huis van Mr Van Iseghem en aan deze der *coupe gorge*; maar Nieuwpoort wordt nog alle dagen soms buitengewoon woedig gebombardeerd, en wie weet wat al verwoestingen er nog te wachten staan!

Na die eerste reis ben ik op Zondag 20 Decemeber nogmaals naar Nieuwpoort geweest. Dan hebben wij den ingemetselden wijn, mijne bijzonderste schilderijen, het ingemetst oud porcelein en eenige andere voorwerpen alsook de zes zilveren kandelaars en al het kostelijkste kerkegoed kunnen redden en naar Veurne overbrengen.

Ditmaal was onze reis zoo stil niet als de eerste. Immers rond 10½ ure begonnen de Duitschers hunne zwarte marmieten over

de stad te zenden. Die bommen kwamen af al sissen en fluiten om dan al met eens onder groot gedruisch open te springen. Ze vielen weldra zoo talrijk dat de officier gebood: Alleman in de kelders. Al de soldaten ten getalle van rond de 40 moesten met ons den kelder in. De officier alleen bleef er uit. De bommen kwamen dapper af; sommige ontploften bij mijn huis en de brokken ijzer vlogen tot tegen mijne deur. Na 2 uren verminderde het bombardement. Wij mochten uit den kelder komen en zoo aanstonds zette onze autobus aan naar Veurne, vervolgd door bommen en schroot tot tegen de brykerie van Florizoone langs de Veurne-vaart. Wij waren gelukkig in ons logement toe te komen en dankten God meer dan ooit over zegen en bescherming.

Einde van 1914.

Sedert ons bezoek te Nieuwpoort op Zondag 20 December is de toestand straf verergerd. Op Dinsdag 22 December rond 10½ ure van den voormiddag is een bom op de pastorie gevallen en heeft het huis in twee geslegen. Het vorenste deel blijft recht; het achterste is ingestort en de trap om naar boven te gaan is neergestort op den keldertrap. Van de kerk zijn nog stukken muur omvergeschoten. Eene vreeselijke bom is in 't collegie ontploft en heeft een tiental soldaten doodgeslegen en veel andere gekwetst. Het huis van Mr Huyghebaert is erg beschadigd; de Oostendestraat, te voren nog wel bewaard, is erg toegetakeld. Het klooster der Arme Claren heeft verschillige bommen gekregen en zoo zijn veel nieuwe puinen bij de oude gekomen en komen er altijd voort bij, want het bombardement verergert nog van dag tot dag.

Ondertusschen zijn de inwoners van Nieuwpoort zoo wat overal verspreid. Ik heb opvolgentlijk verbleven te Coxyde-baden, te Veurne, te Poperinghe, weerom te Veurne en nu in de Panne, villa St-Joseph, bij de Portugeesche kloosterzusters.

De EE. HH. onderpastoors doen overhands elk eene weke

dienst in St-Idesbald-kapelleken, gelegen in de duinen van Coxyde. Zij doen er dagelijks mis, hooren er biecht, bezoeken en bezorgen er de zieken en maken zich zoo nuttig mogelijk.

Op Kerstdag hebben de E.H. onderpastoors daar alle twee biecht gehoord en hadden Kerstdag morgen 180 communiën van Nieuwpoortnaars.

De onderpastor die van de week is verblijft in de villa van den heer secretaris Dobbelaere; en deze die van de week niet is, gaat dan, de E.H. Vandeputte bij den E.H. pastor van Houthem, en de E.H. Dewulf bij den E.H. Verschaeve, onderpastor van Alveringhem.

De Fransche zusters, 'Dames de la Ste Union', zijn in Engeland met de pensionnairen, die hun bijgebleven waren. De Arme Claren zijn wat rond verspreid op Oostduinkerke, West-Vleteren en Veurne. Moeder abdis met een tiental zusters verblijft in de dekenie te Veurne. Met nieuwdag zijn verschillige zusters naar Vrankrijk vertrokken (Paraey-le-Monial).

De Zusters van Liefde zijn ten deele in Oost-Duinkerke en ten deele in Veurne bij de Annontiaden.

De heer burgemeester, na vijf dagen het bombardement onderstaan te hebben in zijn kelders, is naar Vrankrijk en van daar naar Engeland vertrokken.

De heer schepen Pattijn is met gekwetste soldaten naar Engeland vertrokken, een tiental dagen eer de Duitschers afkwamen en is er nog.

De heer schepen Huyghebaert, na zoo lang mogelijk in Nieuwpoort verbleven te hebben, is nu gehuisvest in de duinen tusschen Coxyde en de Panne op St-Idesbald.

De overige gemeenteraadsleden zijn gedeeltelijk in Engeland, gedeeltelijk in en rond Coxyde.

Onze groote burgerij is meest in Engeland. Onze middelmatige burgerij is meest in de streek gebleven, in Oost-Duinkerke, in Coxyde, in de Panne en in Veurne. Ons werkvolk en onze arme menschen hebben zich voor het meerendeel laten wegvoeren naar Vrankrijk en Engeland.

Zoo heeft zich ook onze koster Désiré Dechièvre met zijne vrouw, zijne zes kleine kinders, zijne moeder en zijne twee zusters naar Engeland laten voeren, waar hij te Cadder bij Glasgow verblijft in eene en dezelfde villa met het huisgezin van Charles Vanthuyne, waar hij woning, vuur, voedsel enz. voor nieten heeft en waar hij zeer tevreden is.

Die naar Engeland vertrokken zijn, boffen meestal; die naar Vrankrijk gegaan zijn verschillen van gevoelen; de eene boffen, de andere klagen. Maar gelijk welke Nieuwpoortnaars men tegen komt en hoe goed zij het ook stellen; zij hebben al maar één woord: Wanneer zullen wij toch eens naar Nieuwpoort mogen wederkeeren?

Sedert het begin van den oorlog zijn veel Nieuwpoortnaars gestorven waaronder menige kloeke jonge gezonde menschen, zooals bij vb.: de nieuwe policie-commissaris Mr Vanpoucke, overleden te Veurne en de gardeville Decrop, overleden in Vrankrijk. De oorlog schijnt niet vreemd te zijn aan hunne dood; en indien het nog lang duurt, eer men naar Nieuwpoort mag wederkeeren, veel menschen zullen ziek worden van verlangen en van kruisen. Maar Godlof! met het einde van 1914 schijnt de toestand wat op te klaren. De Duitschers worden achteruit gedreven te Lombardzijde en te St-Joris en het wordt algemeen voor een vaste waarheid aanveerd, dat wij te Maarte naar huis gaan. Gave God dat het zoo ware!

Over naasten de Duitsche soldaten bedrogen door de valsche verslagen hunner overheden en meenende dat de oorlog welhaast zou ten einde loopen zongen, dat het helmde, in de straten van Brugge:

> Gloria, gloria, wir sollen nàch Hause gehen,
> In der Heimat werd kein Krieg mehr sein.

God beware ze! mochten zij er zoo spoedig mogelijk van onder trekken; mochte de krijg een einde nemen, mochte de zoete, zoete vrede zoo spoedig mogelijk over onze stad en over ons land nederdalen! 't Is de wensch van alle Nieuwpoornaars, de wensch van alle Belgen op den avond van het rampzalig jaar 1914.

Anno 1915.

MET den 1n Zondag na Nieuwjaar 1915 deed Z.E. Cardinaal Mercier eenen prachtigen herderlijken brief aflezen over vaderlandsliefde en standhouding of geduld. Die priesterlijke brief verbitterde de Duitschers, verwonderde de gansche wereld en deed de moed en het betrouwen der Belgen herleven. (Te lang om hier te schrijven).

1915. - Januarij.

Met het begin van 1915 was de toestand te Nieuwpoort en in het omliggende uiterst treurig. Nog altijd lagen de vijanden voor de stad, dicht langs den IJser. Nieuwpoort was verdelgd, meest al zijne gebouwen waren of lokaal vernield of grootelijks beschadigd. De straten lagen vol puinhoopen en vuiligheid; de boomen, die, 's zomers, de stad zoo lief met groen omzoomden, waren in stukken geschoten of hunne kronen en takken verbrijzeld. De stad en omstreken waren gansch ontvolkt; al de omliggende dorpen waren in gruis geschoten, gansch de streek was overstroomd en verwoest. Al de kerken en torens van het omliggende lagen in puinen zooals: Lombardzijde, Westende, St-Joris, Mannekensvere, Ramscapelle, Pervyse, Caeskerke, Stuyvekenskerke, Keyem, Schoore; en volgens men zegt, ook Middelkerke, Slype, St Pieters, Beerst, Dixmude, Oudecapelle, Nieuwcapelle, St-Jacobscapelle, Eessen, Oostkerke, Lampernisse.

En met de mistige dagen van Januari onze streek zag er zoo eindeloos treurig uit, dat de soldaten er den invloed van ondergingen en dat de dichters die in 't leger waren, lucht gaven aan hun hert in schoone treurzangen.

Naar engeland, vier zusters gedekoreerd.

Veel Nieuwpoortnaars, vermoeid van wachten, geen einde aan den oorlog ziende en schier zonder geld staande, zijn in den loop der nieuwjaarmaand naar Engeland vertrokken, alwaar sommige klagen, maar waar velen tevreden zijn. Andere, bijzonderlijk onder het werkvolk, die wilden naar Engeland gaan, zijn naar het Zuiden van Frankrijk gevoerd geweest. Onze Zusters van liefde met hunne weezen, alsook het meerendeel onzer Arme Claren zijn insgelijks naar Engeland vertrokken. Zes onzer Arme Claren zijn in het decanaal huis gebleven te Veurne, om het huis te bewaken en om te vroeger in Nieuwpoort te zijn als men eens zal mogen wederkeeren. Die zusters zijn waarlijk heldhaftig, zij vreezen noch kogels noch bommen. Vier onzer zusters van liefde zijn gedekoreerd geweest om hunnen heldenmoed (Zusters Clothilde, Prudentiana, Candida, Alexandra). Onze Arme Claren verdienen ten minste ook zooveel. 15 Arme Claren met moeder Abdis aan 't hoofd zijn vertrokken naar Dublin in Ierland en wonen er bij de ‘Poor Clares Colettines of St Damian's' Wonnybrook.’

February

In het begin dezer maand zijn er nog eenige van onze familiën naar Engeland en Frankrijk vertrokken; maar van nu voort schijnt de uitgang naar vreemde landen te moeten ophouden. Immers deze die tot nu toe hier gebleven zijn, zijn van gedacht, spijts alles, hier te blijven tot dat Nieuwpoort weer open komt.

Binst de eerste helft der maand heeft men weerom Nieuwpoort geweldig beschoten. Binst de laatste 14 dagen is de beschieting merkelijk verminderd, zonder nogtans geheel op te houden. Binst de eerste 14 dagen dezer maand is Veurne ook geweldig beschoten geweest, ook is Veurne bijna gansch verlaten. Men rekent dat er maar hoogstens eenige honderde inwoners meer blijven. Ieder klooster nogtans heeft eenige zusters achter-

gelaten om voor de gebouwen en de meubels te zorgen. Dank aan de waakzaamheid der gendarmen wordt Veurne niet uitgeplunderd lijk Nieuwpoort. Oostduinkerke, Coxyde en Wulpen zijn ook nu en dan wat beschoten geweest, Oostduinkerke is ook bijna gansch verlaten, ten minste de dorpsplaats. Maar de bevolking is in 't algemeen gebleven te Coxyde en te Wulpen.

In den loop dezer maand hebben wij nog wat kerkegoed kunredden en het al te samen vergaderd in de Villa Rita op St Idesbald. Wij hebben ook op aandringen van de H.H. Degroote en P. Degraeve, al het goud- en zilverwerk laten uithalen dat zij uit voorzichtigheid ingemetst hadden diep in den kelder van Aloise Michiel, in de Kerkstraat. De bijzonderste stukken daarvan hebben wij laten zenden naar de tentoonstelling van den Havre. Bevinden zich daar nu tegenwoordig, onder andere: de groote vergulde remonstrans, de twee vergulde oude kelken, de schoone gedreven zilver schotel, een ander zilver schotel in Louis XV met twee zilver kannetjes, een schoon zilver kruis (Lahaye) 3 scepters, 8 zilver kronen, een zilver halve maan met serpent, zilver visch met paternoster, enz. Het overige zilverwerk hebben wij doen plaatsen bij M. Th. Dobbelaere, alwaar zich nu ook de zes zilver kandelaars bevinden welke eerste bij de Zwarte Zusters te Veurne verborgen waren.

De H.H. Degroote en Degraeve zijn ook ons oud rood panen ornement gaan halen dat in het huis der dochters Mortier verborgen was; maar als zij daar kwamen vonden zij den koffer opengebroken en de ornamenten verdwenen. Na wat zoekens vonden zij den kasuifel onder wat slunsen en bucht, maar van dalmatieken geen spoor meer, ongelukkiglijk. Eenige dagen nadien kwam een fransch soldaat eene der dalmatieken te koop bieden aan den E.H. Valcke onderpastoor van Oostduinkerke, zeggende dat hij ze op een mesthoop gevonden had en ze niet wilde laten voor min dan 25 frank. En zoo zijn we weerom in bezit getreden van eene van die schoone kostelijke oude dalmatieken. Ongelukkiglijk tot nu toe einde February, hebben wij niets kunnen achterhalen van de 2e dalmatiek. Het wordt hoe langer hoe moei-

lijker om ze nog gaaf en gezond weder te vinden; maar toch wanhopen wij nog niet.

De oude roode panen kasuifel is ook naar den Havre gezonden; maar daar de tentoonstelling reeds geopend was toen wij de dalmatiek wederkregen, zoo is deze hier gebleven en berust nu op St-Idesbald in Villa Rita bij M. Theo Dobbelaere samen met veel ander geredde kerkgoed.

Maart

't Is nu 7 maanden dat de oorlog duurt en nog altijd staan de zaken even ver. Niemand ziet er een einde aan. Soldaten en burgers hebben deze laatste weken veel van hunne hoop en van hun betrouwen verloren. De moedeloosheid en de neerslachtigheid beginnen zich al stillekens van iedereen meester te maken. Men heeft dat getracht tegen te werken bij de soldaten met ze veel beter te behandelen dan naar gewoonte. Men houdt ze min lang in de loopgrachten; men geeft hun meer rust in de Panne en elders; en ieder keer dat zij van de loopgrachten komen moeten al de soldaten een bad nemen en worden al hunne kleederen in gloeiende ketels geplaatst zoodanig dat al hunne kleederen ontsmet zijn en alle ongedierte gedoodigd. Daarbij men vernieuwt meer hunne kleederen en lijnwaad; zij worden beter gevoed en krijgen dikwijls geschenken zooals pijpen, tabak, cigaren chocolade en andere lekkernijen. Ook bemerkt nu iedereen dat onze soldaten eene betere houding hebben en dat hun geest beter is.

Wat de burgers betreft die veelal gebrek leden en zonder geld begonnen te staan, het hooger bestuur heeft met 1 Maart eene toelaag van 1.25 fr. daags toegestaan aan al de vluchtelingen hier in de Panne en elders ook waarschijnlijk, die boven de 18 jaar waren. Deze die min dan 18 jaar zijn krijgen maar 0.50 fr. daags. Rijke heeren van Nieuwpoort en zelfs gevluchte priesters hebben zich aangeboden om die toelaag van 1.25 fr. daags te ontvangen. Die toelaag is overal en bijzonderlijk bij de talrijke

huisgezinnen bijzonder welgekomen; en de menschen hebben er nieuwen moed door gekregen. Als wij voort zoowel betaald zijn zei een huisvader, de oorlog mag nog lang duren; 't en komt op geen maand of twee. Goede maatregel dus om den goeden geest onder het volk te bewaren.

Daar de typhus op vele plaatsen woedt in Vlaanderen, is er hier ook bevel gegeven dat al de inwoners zich moeten doen inspuiten tegen den typhus. Die weigeren zullen door de krijgsmacht onmeedoogend uitgedreven worden.

De beschieting van Nieuwpoort houdt altijd aan. Sedert Zaterdag 6 Maart heeft men onze stad beginnen te beschieten met de vermaarde kanonnen van 4200 die obussen werpen van rond de 1000 kilos op eenen afstand van 20 kilometers. Men zegt dat die kanonnen geplaatst zijn niet ver van de Snaeskerke-brug, dus op omtrent 3 uren van Nieuwpoort. Als die bommen op Nieuwpoort vallen doen zij heel de streek beven en daveren. Een brankardier vertelde mij dat hij Zondag 7 Maart de mis las in een huis tusschen de Allaertshuizen en Wulpenplaats. Zulk een bom viel op Nieuwpoort binst zijne mis, en de slag, daar waar hij mis las, was zoo groot, dat een Kruis dat aan den muur gehecht was voor den altaar afviel van den schok. De E.H. Leroy, pastor van Wulpen vertelt dat iedermaal er zoo een bom op Nieuwpoort valt, de pastorie van Wulpen er van davert en dat Nieuwpoort ieder keer verdwijnt in eene groote wolk van rook en stof.

Het schijnt dat de Duitschers nu die groote obussen op Nieuwpoort werpen om de kelders te doen instorten die nu de laatste schuilplaats zijn der soldaten in onze stad. De soldaten hebben eenen afschrik van Nieuwpoort; zij bekennen rechtuit dat zij benauwd zijn van naar Nieuwpoort te gaan, en dat zij veel liever in de loopgrachten zitten dan in Nieuwpoort.

Geheel de streek ten anderen wordt voortdurend beschoten. Iedere gemeente krijgt nu en dan eene vlage bommen. Men heeft zelfs getracht de Panne te bombardeeren maar de bommen vielen alleenlijk tot aan St-Idesbaldus. Zij zenden ons hunne vlieg-

machienen die reeds verschillige keeren bommen op de Panne geworpen hebben, en ieder keer waren er dooden en gekwetsten.

Om de wille van al dat geweld van vuur en geschot en kogels, hebben de soldaten Lombardzijde herdoopt in Bombardzijde en Ramscapelle in Ramschrapnel, en Nieuport in Nieufort.

Sedert zes maanden zijn alle betrekkingen afgebroken tusschen het bisdom en het niet bezette deel van Vlaanderen. Daarom is Z.E.H. Debrouwer, deken van IJper, vicaris-generaal benoemd voor het niet-bezette deel, met volle macht om als bisschop te besturen onder den naam van Apostolisch afgeveerdigde. Voor den vasten van dit jaar heeft Mgr. Debrouwer alles opgeschorst, zoo dat het gebruik van vleesch dagelijks, zelfs op Asschenwoensdag en Goeden Vrijdag toegelaten is.

Uitgenomen de E.H. Houttave onderpastor van Coxyde staan wij hier allen zonder Calendarium. Wij staan ook zonder de nieuwe breviers en trachten ons uit den slag te trekken over dat het gaat in oorlogstijd.

Soldaten hebben hier uit Nieuwpoort eene vis de culot medegebracht die 67 kilos woog en 285 milimeters doorsnee had.

April.

4^{n} April Paschen! Feest der verrijzenis, feest der hoop voor 't verdrukte België. Nievers ziet men nog de redding opdagen; maar men hoopt toch, spijts alles.

In de Panne en omstreken hebben de soldaten nog al wel hun Paschen gehouden. Velen die sedert jaren niet meer medegedaan hadden, zijn opgekomen.

Z.M. de Koning heeft het voorbeeld gegeven. Niet alleen heeft hij zijn Paschen gehouden, maar op Goeden Vrijdag heeft hij met H.M. de Koningin den Kruisweg bijgewoond in de kapel der Paters Oblaten; en den zaterdagmorgen heeft hij den dienst bijgewoond. Dat alles tot meerdere stichting van burgers en soldaten. Volgens het zeggen der geestelijkheid hebben de

vluchtelingen hier in de streek eerder te wenschen gelaten.

Uit Engeland schrijft men mij dat een Nieuwpoortnaar die sedert 14 jaar zijn Paschen niet meer gehouden had, hem nu gehouden heeft. Uit Ierland schrijven mij de Arme Claren dat de Ierlanders verergerd zijn over de ongodsdienstigheid van het meerendeel der Belgen die daar gevlucht zijn.

Veel priesters vinden dat de oorlog die zoo veel puinen opeenstapelt onder stoffelijk opzicht, ook veel kwaad zal doen onder geestelijk opzicht. Men vindt dat het Godsdienstig gevoelen en het betrouwen bij velen aan 't zinken zijn omdat men uit zijne gewoonten gesmeten is en omdat men na zoo veel maanden vurig gebeden te hebben niets bekomen heeft.

Onder zedelijk opzicht is er ook veel verachtering. Veel vrouwspersonen, bijzonderlijk jonge dochters, door den omgang met de soldaten en buiten gewone waakzaamheid zijnde, zijn stillekens aan lichtzinnig geworden en sommige zelfs wild en schuw. Eene goede missie zal noodig zijn na den oorlog, om dat al in order te brengen.

Iets dat gewonnen heeft, dat is de broederlijkheid onder de Belgen, in 't bijzonder onder de Nieuwpoortnaars. De politieke verdeeldheden zijn straf verflauwd; en vele Nieuwpoortnaars die hunne geestelijkheid opentlijk vijandig waren en er geene betrekking wilden mede hebben, groeten nu hunne priesters, komen hun de hand drukken en ze vriendelijk aanspreken. Mocht die verbroedering gegrond zijn en duren!

Gedurende de maand April is Nieuwpoort altijd voort gebombardeerd geweest, meest met de mortiers van 42. Een generaal van de genie, die op Vrijdag 23^{n} van Nieuwpoort kwam vertelde, dat er 's morgens 2 obussen van 42 bij de bibliotheek van Nieuwpoort gevallen waren en dat zij er verwoestingen aangericht hadden lijk of hij er nog nooit ievers te zien kreeg. Zij hadden putten gegraafd van 40 meters in de ronde en van 8 meters diepte.

Alle avonden vooraleer ter ruste te gaan werp ik een oogslag in de richting van Nieuwpoort en schier alle avonden zien wij de ‘fusées éclairantes’ Nieuwpoort verlichten, of de zoeklichten

van over Nieuwpoort de zee overloopen, of de kanonnen flikkeren en de bommen vurige bogen trekken. Arm steedje!

In de Panne hadden binst den vasten en op Woensdag 14 April priesterlijke wijdingen plaats toegediend binst den vasten door Mgr Rouch, aalmoezenier van 't Fransch leger en hulpbisschop van Nancy; de wijding van 14 April werd toegediend door Mgr. Dewachter, in tegenwoordigheid van Z.E.H. Debrouwer, deken van Yper, vicaris generaal van het niet-bezette deel van België en apostoliek afgeveerdigde. Er werden eenige brancardiers uit het Luiksche gewijd als priester, diaken en subdiaken; maar er werden meest seminaristen van ons Vlaanderen gewijd.

Verschillige brancardiers in St-Joseph gelogeerd ontvingen eene of ander wijding; en een onder hen, E.H. Crynen uit het Luiksche, deed hier zijne plechtige eerste mis[1]. Groote deelneming van de kloosterzusters en de brankardiers. - Groot schoon feest. Rond half April zijn er eindelijk eenige choortabellen toegekomen in de Panne en omstreken. Zij waren sedert 3 Januari uit Brugge langs Holland verzonden.

In den loop der maand April werd prins Leopold, nauwelijks 13½ jaren oud, op zijn vurig aandringen, ingelijfd als eenvoudig soldaat, in het 12e linieregiment dat zich te Luik en op den Yser bijzonder onderscheiden had. De inlijving geschiedde met veel plechtigheid. Zij had plaats voor de koninklijke villa, op het strand, in tegenwoordigheid van H.M. de Koningin en eenige hooggeplaatste mannen. De Koningin weende. De mannen van het 12e zijn eeuwig fier op hunnen jongen koninklijken makker.

Vrijdag 22e April groote opschudding in de Panne. De Duitschers waren onverwachts na vergiftigende en verstikkende gassen geworpen te hebben vooruit gedrongen in groote massa ten oosten en ten noorden van Yper. Zij waren zelfs de Yperlee overgekomen en hadden voor de eerste maal Poperinghe gebombardeerd.

Hier in de koninklijke villa waren alle schikkingen genomen om naar Vrankrijk te vertrekken. Al de reservetroepen werden

1) De E.H. Crynen werd naderhand aalmoezenier en werd dood geschoten.

aanstonds naar Yper gestuurd en de andere geconsigneerd, gereed om het land te verlaten. Veel vluchtelingen mieken zich bereid om insgelijks de Panne te verlaten. Gelukkiglijk zaterdag en zondag was het nieuws beter. Men had de Duitschers kunnen tegenhouden, en maandag en dinsdag meldde men dat de Duitschers een weinig achteruit gedreven waren. Woensdag meldde men dat de zaken van langs om beter stonden. God lof! Hadden de Duitschers moeten doorbreken het ware waarschijnlijk gedaan geweest met België; en wat ons persoonlijk betreft, al het kostelijke dat wij uit kerk en pastorij hadden kunnen redden ware hoogst waarschijnlijk onwederroepelijk verloren geweest.

Op Donderdag 29^{n} April werd Duinkerke gebombardeerd van aan Clercken; dus op een afstand van 38 kilometers. Overgroote verwondering bij de soldaten en bijzonderlijk bij de officieren die het niet wilden gelooven en zulks als onmogelijk aanzagen; groote verslagenheid bij de burgers die nu wisten dat de Panne ook in 't bereik van het vijandelijk geschot lag. Ook eindigt April onder allerslechtsten indruk.

Mei.

De christen menschen alhier verheffen hun hert met betrouwen tot Maria, hulp der christenen en troosteres der bedrukten. In de Panne en omstreken wordt de Meimaand wel gevierd, dagelijks wordt het gebed voor den vrede van P. Benedictus XV gelezen en veel volk woont de diensten bij. Men gevoelt immers dat het niet goed zit. De Duitschers al de kanten van Yper zijn tegengehouden, maar niet gansch teruggedreven. In 't begin van Mei hebben die Duitschers eenige loopgrachten ingenomen langs de Yser en nog al veel mannen van het 11^{e} regiment krijgsgevangen genomen. Het nieuws komt af dat de Russen in de Carpathen en elders achteruit geslegen zijn. 't Zit voor het oogenblik overal flauw voor de bondgenooten, nievers wel.

Het volk wordt neerslachtig. Het betrouwen gaat weg. Vele

spreken van België te verlaten. Men begint te vreezen, dat de oorlog ten latste wel een slechten uitval zou kunnen hebben voor België. Men durft het niet luide zeggen om voor geen slechte vaderlander door te gaan; maar men begint het ernstig te vreezen.

Lord Carzon, onderkoning van Indië, heeft verklaard dat de Engelsche wel moeten indachtig zijn dat de oorlog nog gansch dit jaar zal duren en misschien ook gansch het toekomende jaar. De oorlog, zegde hij, eischt al de krachten van Engeland zoo onder opzicht van mannen als onder opzicht van geld. Die woorden, overal door de gazetten verspreid, hebben de moedeloosheid doen dalen in 't hert van veel Belgische burgers en soldaten, die van niets anders droomen dan van naar huis te gaan.

Hier achter de koninklijke villa zijn eene groote menigte soldaten bezig met onderaardsche gangen en zalen te maken onder de groote hooge duinen. Die werken zijn groot en duren reeds verschillige dagen. 't Schijnt dat het is om aan de koninklijke familie eene verzekerde schuilplaats te bezorgen, ingeval de Panne beschoten wordt; maar wij zijn hier verzocht daar niet van te spreken.

De brancardiers die uit St-Joseph hier naar Yper geroepen zijn met de doorbraak der Duitschers op de Yperlee, beginnen weerom af te komen. Ongelukkiglijk een van hen, zekere Coussement van St-Denys, onderwijzer te Worteghem, is gedood geweest. Allen zeggen dat zij in groot levensgevaar verkeerd hebben.

Zichtkaarten van de puinen van Nieuwpoort beginnen hier verkocht te worden. 't Is al dat treurig is. De markt bijzonderlijk is deerlijk gesteld.

Op bevel der krijgsoverheden moeten al de vluchtelingen eene nieuwe toelating tot verblijf nemen.

Aan tamelijk vele Nieuwpoortnaars, bijzonderlijk arme, oude en gebrekkelijke, wordt die toelating geweigerd en zijn zij alzoo verplicht hun land te verlaten en het Fransche in te trekken. Zulks doen sommigen te gemakkelijker omdat er op Woensdag 19 Mei, rond 7 ure 's avonds een zestal houwitsers op de Panne geschoten werden. Zij vielen gelukkiglijk in de duinen, een driehonderd meters westwaart van de parochiale kerk en deden geen

kwaad. Maar zij verspreidden schrik onder het volk en deden vreezen voor verdere en meerdere beschieting. Maar indien sommige gewillig weg gaan, andere zijn woedend omdat zij hun land moeten verlaten; andere zelfs verklaren dat zij weigeren hun land te verlaten en dat de gewapende macht hen-zal moeten wegleiden.

Voortdurend overlijden hier Nieuwpoortnaars, waaronder het meestendeel in den bloei der jaren. Dat moet een gevolg zijn van uitgestanen angst en vrees en ontberingen, binst de voorgaande droeve wintermaanden.

Aangezien de oorlog altijd voort dreigt van nog lang te duren, heeft de overheid gevonden dat het haar plicht was te zorgen voor de talrijke kinders die zonder scholen stonden en aan onwetendheid, verwildering en allerlei gevaren blootgesteld stonden. Onder het hoog bestuur van Mr Baron Empain zijn dan te Parijs en omstreken scholen opgericht voor de Belgische kinders. Er zijn daar reeds verschillige duizende kinders naartoe getrokken uit het niet bezette deel van Vlaanderen, onder lieding van Belgische meesters en meesteressen. Kinders van Nieuwpoort zijn daar ook naartoe gegaan. De heer schoolopziener Hellebuyck-Stroom (schoonbroeder van onzen notaris), Mr Vermander, hoofdonderwijzer Hooglede, de Juffr. Hélène en Germaine Peumans van Nieuwpoort, zeven Zusters Annontiaden van Veurne en veel andere kloosterzusters uit de streek zijn naar Parijs gereisd om zich daar met dat werk en die kinders bezig te houden. 't Is in den grond een heel loffelijk werk, want de kinders werden waarlijk wild en schuw.

De E.E. H.H. onderpastoors van Nieuwpoort hebben rond half Mei samen met Juffr. De Roo en Zuster Silvie Houthem verlaten om naar Coxyde-baden te komen wonen in de villa ‘Mon Repos’.

De meimaand is in beide kerken van de Panne wonderwel gevierd geweest. Het volk verwachtte iets bijzonders van O.L. Vr., en zie, het mag wel een wonder samentreffen heeten, op 24 Mei, feestdag van O.L. Vr. hulp der christen, verklaart Italië den oorlog aan Oostenrijk.

Die bijtreding van Italië, bij de verbondenen, heeft den moed weer opgebeurd; maar het volk begint toch te zien dat het nog zekeren tijd zal duren; en men begint er meer en meer een reden van te maken. De menschen nogthans lijden al min of meer door den oorlog; en daar het lijden loutert en verheft, zoo zijn zij nu meestal bezield met goede gevoelens.

Juni.

De burgers en de soldaten hebben in groote menigte de meimaand waarlijk op stichtende wijze gevierd. Dagelijks waren en veel communiën en alle avonden machtig veel volk in 't lof, in beide kerken. Nu zal men trachten de Junimaand even goed te vieren om meer als ooit den zegen van het H. Hert af te smeeken over ons arm vaderland, dat aan het H. Hert toegewijd is. Er zijn waarlijk veel brave christelijke jongens onder de soldaten, en er zijn veel verdwaalden die rechtzinnig tot ons Heere wederkeeren. Een gekwetst soldaat van Brussel die geheel goddeloos geworden was heeft zich hier bekeerd op zijn lijdensbed in het hospitaal Defraye ‘Hotel de l'Océan’. - Hij is nu wat gebeterd en begint nu en dan eens uit te gaans; maar zijn been wilt toch niet genezen. Men vreest dat het zal moeten afgezet worden. Welnu, zegt hij, moet men mijn been afzagen, ik zal toch mijne kwetsuur niet beklagen, omdat zij mij tot ons Heer weergebracht heeft en dat ik daarin zooveel troost en voldoening vinde.

In den loop der maand Juni is in de groote villa der E. Paters Servieten op St-Idesbald eene school opgericht geweest voor de kinders van Nieuwpoort en anderen die aldaar en in het omliggende verblijven. De klassen voor de knechtjes worden gegeven door meester Vandewalle, hoofdonderwijzer te Nieuwpoort, door meester C. Pecceu, hulponderwijzer te Nieuwpoort en door Mr Gilles, professor in de middelbare school te Nieuwpoort.

De klassen voor meisjes werden gegeven door vier Arme Claren van Nieuwpoort onder bestuur van zuster Agnes.

E.H. Dewulf bewoont die villa, samen met zijne meid. Vijf Arme Claren bewonen eene ander deel der villa. Mr Vandeputte bewoont de villa van Mr Michiels op Coxyde-baden (Mon Repos).

De school wordt bijgewoond door omtrent 200 kinders. Den laatsten maandag van Juni hebben de Nieuwpoortnaars, die op St-Idesbaldus wonen, St-Janskermis willen herdenken en op dien dag een dienst doen celebreren in het kapelleken voor de overledene parochianen. 't Is daar waarlijk klein Nieuwpoort.

Juli.

Op 14 Juli 1915 overleed te Coxyde-baden Juffr. Marie De Roo, zuster van wijlen Mr Willem De Roo, burgemeester van Nieuwpoort. Zij werd met grooten dienst begraven te Coxyde den Zaterdag 17 Juli daarop volgende. Zij was geboren te Nieuwpoort den 2 Juni 1825. Zij was dus in haar 91^e^ jaar. Juffrouw Marie, zooals men haar te Nieuwpoort noemde, was de groote weldoenster van Nieuwpoort en van zijne kerk. Zij was binst het leven van haren broeder de uitdeelster van zijne giften. Zij hielp en ondersteunde eene menigte van schamele menschen en arme huisgezinnen; zij verkleedde jaarlijks voor de eerste en naderhand voor de plechtige communie al de kinders die elders geene plaats gevonden hadden; zij gaf milde voor alle goede werken, maar bijzonderlijk: voor de kerk. Nooit was het te veel noch te schoon als het voor de kerk was. Ook als de kerk verbrand was aanzag zij hare zending als ten einde. En als men haar sprak van welhaast naar Nieuwpoort weder te keeren: 'Wat zouden wij daar gaan doen? antwoordde zij; wij hebben geene kerk meer. Nu dat wij onze kerk niet meer hebben, houd ik van het leven niet meer; Ons Heere mag mij komen halen als hij wil.' Zij leefde eenvoudig en werd eenvoudig begraven; want geheel hare familie, in Vrankrijk gevlucht zijnde, was afwezig en daarbij het was dien dag doorslecht weder zoodat veel vrienden en kennissen belet waren in den lijkdienst tegenwoordig te zijn.

In den loop der maand Juli heeft de E.H. onderpastoor Dewulf, na lang aandringen, de toelating bekomen om naar Nieuwpoort te gaan en nog het eene en het andere te redden. Nieuwpoort, zeide hij, is geheel plat, geheel verwoest en geplunderd, en alle meubels zijn uit de huizen verdwenen. Hij heeft nogthans nog de volgende voorwerpen kunnen vinden en medebrengen: twee biechtstoelen uit de kapel van 't collegie; een communiebank en een altaar in eikenhout uit de kapelle van het oude mannenhuis; eenige schoolbanken uit het collegie; eenige meubels uit zijn eigen huis; eenige kerkregisters waaronder de laatste doopregister en de laatste huwelijksregister.

Voor het overige Nieuwpoort is totaal onbewoonbaar, zegt hij; en hij vraagt zich af wat de Nieuwpoortnaars daar gaan doen eens dat de stad weer open komt.

De Duitschers liggen maar omtrent 600 meters van de stad en terwijl Mr Dewulf 's nachts door de straten ging, hoorde hij nu en dan de kogels rond zijn hoofd schuifelen.

Oogst.

Gedurende eene maand of twee heeft het nu tamelijk stil gegaan langs den Yser en in de Panne. Er was min kanongebulder in de verte en min vliegmachienen over de Panne en omstreken.

Met het begin van Oogst werd er weerom meer geschoten en er kwamen weerom tauben. Op Zaterdag 14 Oogst liet zoo eene taube eenige bommen vallen langs de Zeelaan en de Kasteelstrate. Er waren acht dooden en eenige gekwetsten.

Sedert weken en weken hebben de Duitschers hunne kanonnen bijzonderlijk gericht op de havenwerken, sassen en sluizen van Nieuwpoort, met het inzicht de werking der sluizen en het bestuur der overstroomingen onmogelijk te maken. Dank aan de werking der twee en veertigers die putten mieken van dertig meters in het ronde en acht meters diepe, werd stillekens de sluisdienst min of meer ontredderd en moest de genie onophoudelijk

werken om alles zoo goed mogelijk te herstellen. - Eindelijk toch in den nacht van 29 tot 30 Oogst brak de zee met hooge tij door het Veurne-sas. Seffens werd eene sterke opsluiting gemaakt aan de IJzerenwegbrug; maar toch spoelde het water door den dijk al den zuidkant van de vaart met het treurig gevolg dat verschillige Belgische soldaten die daar in het midden van den nacht op het werk waren om dijken en loopgrachten aan te leggen, ellendig versmoorden. De krijgsoverheid tracht de zaak dood te duwen en zoo geheim mogelijk te houden, maar aalmoezniers en brancardiers, die van daar naar hier weergekeerd zijn, hebben het kenbaar gemaakt. Men vreest dat die overstrooming eene vreemde en misschien voor ons nadeelige wending zou kunnen nemen.

In den loop der maand Augusti werd er hier door toedoen van H.M. de Koningin, in de nabijheid van het groot hospitaal van Mr Defraye (Hotel de l'Océan) eene groote houten kapel gebouwd voor de kranken en het personeel van 't hospitaal. Op Zondag 29 Oogst werd door M^{r} de pastoor der Panne de eerste mis in die kapel gezongen in tegenwoordigheid van H.M. de Koningin. Onder de mis prachtig sermoen door E.P. Hénusse, S.J. De kapel is versierd met allerlei oude meubels, beelden en schilderijen voorkomende van de vernielde kerken van de Yserstreek. Uit de kerk van Nieuwpoort vinden wij daar, de communiebank, ht steenen O.L.V. beeld dat in het noorder zijportaal der kerk stond en vier of vijf vermolmde houten beelden die eertijds op onze altaren prijkten; twee klokken, eene van 't carillon en der Arme Claren; en vier mijner oude schilderijen.

Geheel dezen zomer hebben de soldaten hunne menigvuldige ledige uren gebezigd aan het maken van vingerringen. Daartoe gebruikten zij het aluminium der Duitsche bommen en houtwitsers. In de laatste tijden heeft men beginnen het brons der klokken van kerk en carillon van Nieuwpoort te gebruiken. Die ringen zijn zeer schoon, worden straf gegeerd, en werden - de eerste toch - 25 fr. het stuk verkocht. Het brons was seffens uit.

Het oud kerkhof, rond de kerk te Nieuwpoort, ligt vol lijken

van soldaten: men zegt dat er reeds boven de 400 begraven zijn. Aalmoezeniers die uit Nieuwpoort komen, vertellen ons, dat men nu ook begraaft in het klein bloemhofje voor de pastorie. Dicht bij de ingangdeur der pastorie, op een stap der keldervenster, zijn drie graven van tirailleurs-Algériens. 't Zijn drie Arabieren, waarschijnlijk Mahomedanen; maar toch staat er boven ieder graf een kruisje en op het kruisje de naam van ieder soldaat. Volgens men vertelt worden al de graven heel wel bezorgd door de soldaten en versierd met de kruis- en heiligenbeelden, welke zij in de verlatene huizen nog vinden. Bloemen worden er ook gebracht.

Brancardiers uit Nieuwpoort komen vertellen, dat het droevig is om zien hoe dat Nieuwpoort verwoest is; maar dat het collegie onder de best bewaarde zaken van Nieuwpoort mag gesteld worden en dat er misschien nog middel zal zijn iets te doen met de zaal van het Davidsfonds. - De pastorie is verre weg en geheel geplunderd. Het fruit uit den hof is reeds al verdwenen. De pastorie zegt men is lijk een pelgrimsoord geworden voor de werkelooze soldaten. Gedurig wordt er daar uit en in gegaan. Men heeft daar zoo veel gevonden en zoo veel mogen plunderen, dat men nog altijd voort hoopt van er wat te vinden; en zijn er geene meubels meer, men neemt iets mede van het huis of van den hof, om toch iets te hebben.

September.

Deze week wordt gekenmerkt door de werking der Engelsche vloot vóór de Belgische Kust. Verschillige keeren kwam de vloot voor de Panne liggen om al over Nieuwpoort de Duitsche batterijen en cantonnementen te beschieten, die zich op Westende, Raversijde, Slijpe en Mannekensvere bevonden. Op Mannekensvere werd de toren die tot observatiepost diende omverre geschoten. Er waren gewoonlijk een dertigtal oorlogsschepen; maar op Donderdag 9 September telde men er tot 64. - Geheel de

Panne daverde en beefde bij dat vreeslijk geschot, en op veel plaatsen wierden ruiten en vitrienen verbrijzeld. Het Duitsch geschot beantwoordde de schepen, en de vijandelijke houwitsers vielen met veel gedruisch rond de Engelsche schepen recht over de Panne.

Mogelijks om zich te wreken zonden de Duitschers vliegmachienen naar de Panne. Op Donderdag 23 September rond ¼ voor 7 ure 's avonds kwam er eene die vier bommen liet vallen. De eerste viel bij de villa bewoond door Mr Braet en Mr Polydore Rybens van Nieuwpoort, langs het tennisplein op den zeedijk. Er waren een vijftiental dooden en een dertigtal gekwetsten, al arme soldaten.

De Nieuwpoortenaars, die op St-Idelbald en Coxyde gevestigd zijn, hebben weerom met St-Michiels kermis den maandag gevierd met enen dienst voor de overledene parochianen in de kapel van St-Idesbald.

Op 11 September 1915 ontving ik in de Panne een antwoord van het bisdom op de vraag van moeder abdis der Arme Claren van Nieuwpoort of zij bij de aankomst der Duitschers het slot en klooster mogen verlaten. Dit antwoord was verzonden uit Brugge den 12 October 1914. Het was dan een jaar min eene maand en een dag op weg geweest. Dit antwoord luidde als volgt: ‘En cas de danger réel les religieuses peuvent quitter la cloture. Si possible, il est préférable qu'elles ne quittent pas le pays. Il faut espérer que ce départ ne sera pas nécessaire: il faut du calme et de la confiance en Dieu. Il ne faut quitter qu'à la dernière extrémité’.

Geteekend: Jer. Mahieu, ch. secr.

Als die brief hier toekwam waren de Zusters al lang verspreid in Londen, in Ierland en elders, na gebleven te hebben ‘Jusqu'à la dernière extrémité’ of nog langer. - De buiten-zusters nogthans zijn meestal in 't land gebleven, op St-Idesbald.

Rond het einde van September kwam al met eens goed nieuws uit Vrankrijk algemeene vreugde verspreiden, den 28 September hadden de Franschen in Champagne en de Engelschen in Atesië

een machtig offensief begonnen en de Duitschers verschillige kilometrs achteruit gedreven. Iedereen was vol hoop en de krijgsoverheden verklaarden vlak weg dat men binnen veertien dagen te Brussel zou zijn. In vooruitzicht van dien optocht moesten al de soldaten die de Panne verlieten dobbel voorzien zijn van schoenen en kousen en ondergoed.

De Nieuwpoortenaars, in 5t bijzonder, waren meestal overtuigd dat zij binnen xeertien dagen in hunne stad zouden weder zijn en mieken er zich toe bereid. Groote vreugde en geestdrift!

October.

Met het begin van October begonnen de klaarzienste wat ongemakkelijk te worden over den uitval van het offensief in Vrankrijk. De soldaten en het volk misleid lijk altijd door de gazetten meenden nog dat alles om ter best was; maar die min of meer op de hoogte der zaken waren, begonnen te zien dat de aanval, na een eerste achteruitdrijving der Duitschers, mislukt was en dat er van een optocht naar Brussel en den Rhijn geen spraak meer was. Stillekensaan werd die waarheid gekend door de burgers en door 't leger. Hoe grooter de vreugde en het betrouwen geweest hadden, bij het begin van het offensief, des te grooter waren nu de teleurstelling en de ontmoediging. Dat was nu immers voor de soldaten het allertreurigste vooruitzicht van een tweeden winter in de natte koude loopgrachten; en voor de vluchtelingen de weerkomste naar geliefde stad of dorp voor onbepaalden tijd verzet.

En tot overmaat van ongeluk, de Duitschers na de Russen meer dan 100 uren achteruit geslegen te hebben, voerden hunne zegepralende legers naar den Balkan waar zij welhaast Bulgarië met hen hadden. Servië verpletterden, Griekenland en Roumenië de vrees in 't lijf joegen, zich met de Turken aansloten en spraken van Egypte en het Canaal van Suez aan te vallen.

Ook was de moedeloosheid algemeen en overgroot. Men zag

geen einde meer aan den oorlog: men begon te twijfelen aan den eindzegepraal en veel soldaten begonnen te morren en te spreken van opstand.

De hoopvolle redevoeringen uitgesproken in Fransche en Engelsche kamers, bijzonderlijk, door de hoofdministers Briand en Asquith dden nogthans het betrouwen wat herleven. Men trachtte zich verduldig te gedragen in het onvermijdelijke en men begon weerom, spijts alles, de hoop te koesteren, dat er toch, eens of anders, men wist niet hoe, eene verandering zou komen ten onzen voordeele. En zoo ging men, min of meer gelaten, den sturen winter in.

Ondertusschen werd er zoo wat voor alles gezorgd. Inschrijvingen werden geopend in den 'Belgischen Standaard' voor de soldaten; barakkementen werden ten allen kante opgetimmerd voor het leger; de loopgrachten werden vermenigvuldigd, verbeterd, verwarmd enz. Scholen werden geopend voor de kinders binnen en buiten het land; de weezekinders werden door hare majesteit de Koningin opgezocht en in goede gestichten geplaatst, zooals hier in St-Joseph en elders. De arme verlatene ouderlingen van op en rond de vechtlijn werden ook opgezocht op verzoek van H.M. de Koningin en hier op de Panne in den repos St-Elisabeth geplaatst. Om die ouderlingen te bezorgen hebben wij op verzoek der overheid, onze hospitaalzusters met eenige der oudste weezen uit Londen doen wederkeeren. Zij zijn daar met eenige grijze Zusters van de Panne en vijf hospitaalzusters van Ploegsteert. Er zijn daar oude mannen en vrouwen uit meest al de parochiën van Veurne Ambacht, van Yperen, Poperinghe en omstreken. De pastor van Nieuwpoort is daar aalmoezenier benoemd en bezoekt dagelijks het gesticht in afwachting dat hij er zal gaan wonen misschien.

Nog trekken nu en dan Nieuwpoortnaars naar het vreemde; maar de uitwijking is straf geminderd; zooveel te meer dat al deze die hier gebleven zijn, meest al een goed bestaan vinden met te werken voor de soldaten of met handel te drijven. Er zijn er zelfs die veel meer geld winnen dan in vrede tijd.

Met Allerzielen mochten de priesters dit jaar elk drie missen lezen: eene voor hen zelven; eene voor de overledene géloovigen, eene voor de intentie van Z.H. den Paus.

November was eene treurige maand voor de verbondenen. De toekomst zag er zwart en somber uit; nievers zag men de minste klaarte opdagen, terwijl de Duitschers zegepraal op zegepraal behaalden in de Balkans. 't Was lastig om verdragen en onrustwekkend voor de toekomst. Ondertusschen bleven zij ook niet roerloos op hun westerfront. Dagelijks beschoten zij - soms straf geweldig - onze loopgrachten en de gemeenten van de frontlijn. Zoo werden Nieuwpoort, Oostduinkerke, Wulpen, Avecapelle en Veurne dikwijls beschoten; zoo kwamen alle stappe Duitsche vliegmachienen de Panne en omstreken bezoeken en met bommen begooien.

Op zondag 28 November werden er op de Panne en omstreken een twintigtal bommen geworpen met het ongelukkig gevolg dat rond de 125 menschen, burgers en soldaten al dooreen, gekwetst en gedoodigd werden. De Veurnestraat stroomde letterlijk van het bloed.

December.

Vele Nieuwpoortnaars, vooraleer hunne stad te verlaten, hebben in allerhaast hun geld en kostelijkheden gedolven of ingemetst. Ongerust gemaakt, door den langen duur van den oorlog, over hetgeen zij verborgen en achter gelaten hadden, trachtte nu en dan de eene of de andere de toelating te bekomen om voor eenige uren naar Nieuwpoort te mogen gaan, ten einde de achtergebleven weerdijen en kostbaarheden uit te halen. Sommige hebben hunne schatten ten geheele of ten deele weergevondén. Andere vonden, tot hunne bittere teleurstelling, het nestjen geroofd.

Verschillige Nieuwpoortnaars, in Engeland of elders gevlucht, hadden mij sedert maanden geschreven om te laten weten, dat zij

hunne weerdijen in Nieuwpoort verborgen hadden en om mij te vragen of ik ze door betrouwbare mannen niet had kunnen doen uithalen. Eerst was alles geschikt met een officier van kennis, maar als hij op het punt was de zaak aan te gaan, brak hij ongelukkiglijk zijn been. Daarvan min of meer genezen, bleef hij het been slepen en daar hij in dien staat niet geern de reis ondernam, zoo zochten wij naar een ander, toen E.H. Dewulf ons kwam melden, dat hij in 't korte de toelating zou bekomen om voor een nacht naar Nieuwpoort te gaan. Ik stelde hem mijne zaken voor oogen en aanstonds aanveerdde hij van er zich mede te gelasten. In het begin van December trok hij naar onze stad.

Alles viel uit naar wensch. Bij Mme K.G. in de Marktstraat vonden zij gansch de fortuin weder, gedolven en ingemetst, drie meters diep onder den keldertrap; in drie ijzeren koffertjes. Bij de Eerweerde Zusters van het oude mannenhuis vonden zij voor verschillige duizende franken weggestoken beddegoed, ellegoederen en kleerstoffen, zilver, wijn, enz. Bij Deeren, aan den ingang der Coupe-gorge, vonden zij benevens geld en papieren-weerdijen nog 3 namelijk welbewaarde groote boterpotten. Of er vreugde was!

Sedert dien zijn nog vragen toegekomen, onder andere van Mme V. Cuyck uit de Recollettestraat, ook in Engeland gevlucht. De ingang van Nieuwpoort wordt van langs om moeilijker; maar toch wanhoopt de E.H. Dewulf nog niet heel en hoopt later nogmaals eene reis naar de stad te mogen doen en nog eenige fortuinen te redden.

Niet alleen Nieuwpoort zelf, maar ook de omstreken bijzonderlijk tusschen Nieuwpoort en Oostduinkerke worden meer en meer beschoten en meer en meer onveilig. Zoo werd op het einde van December August Provoost uit de Schipstraat met twee zijner kinders dood geslegen, van eenen obus, op den Groenen Dijk, waar hij tijdelijk verbleef. Ook is er spraak dat de krijgsoverheid geheel den Groenen Dijk zal doen verlaten door de bevolking.

1916.

HET jaar 1915 eindigde en 1916 begon onder eenen treurigen indruk. Rond het einde van verleden jaar, de Duitschers versloegen Serviërs, Montenegrijnen en veroverden hunne landen. Altijd hier of daar vooruitgang voor onze vijanden, nooit ievers voor ons.

Hier in ons gewest zien wij de Duitschers van langs om sterker en stouter worden op het vliegersgebied. Men vreest dat men nog aardige dingen zou kunnen tegenkomen al dien kant. Ook gaat nieuwjaardag gezapig voorbij. Hier in de Panne volstrekt niet meer beweging dan naar gewoonte, weinig bezoeken. Al de nieuwjaarwenschen komen hierop uit: ‘In 't korte nen goeden vrede en weerkomste t'huis.’ Velen wenschen het wel uit den grond van hun hert, maar betrouwen het niet en vreezen meer en meer, dat de ongelukkige oorlog dit jaar nog niet zal gedaan zijn.

Duitschland geeft zulkdanigen indruk van macht en sterkte dat men in de verste verte niet ziet hoe men het zal kunnen verpletteren. Ook vele krijgsoverheden en met hen de groote Engelsche gazette ‘The Times’ bekennen, dat wij Duitschland niet kunnen achteruit drijven door de wapens; maar, zeggen zij, wij zullen Duitschland uitputten en uithongeren. Dat is nu voor het oogenblik de groote en bijna eenige hoop: de uitputting van Duitschland.

Ondertusschen wordt men hier ook uitgeput. (C'est une arme à deux tranchants, zegt colonel Repington). Alles is hier peperduur en vele zaken bijna onvindelijk. Hier in St-Joseph krijgen wij gewoonlijk noch melk, noch boter meer; visch, eieren en kaas kennen wij nog slecht bij name en al het overige is maar om alzoo te laten. De kleederstoffen kosten stukken van menschen en de schoenen zijn bijna niet koopelijk. De bottienen staan hier geteekend in de Panne van 35 tot 40 fr. Rond Paschen stonden de

bottienen reeds geteekend 45 à 50 en wat later tot 100 en zelfs 125 fr.!!! Moet dat nog verslechten en later wat voortduren na den oorlog, wij zullen aardige tijden beleven. Iets dat wonderbaar is nogthans, 't is dat de menschen dat al nogal gemakkelijk aanveerden en niet te veel klagen. ‘'t Is oorlog’ zeggen zij, en ze dragen het tamelijk verduldig, de eene omdat ze niet verder kunnen en de andere ter liefde Gods.

Eene versterving die algemeen is onder de burgers, 't is deze van den drank. Weinig burgers gaan naar de herbergen. Mocht het alzoo blijven achter den oorlog! Dan zou de oorlog, al dien kant ten minste, eenig goed doen. Ondertusschen kost de oorlog 200 millioen te maande aan België; dat maakt 2 milliards en half per jaar. Wat zal ons land doodarm en uitgeput zijn na den oorlog.

Januari.

Met het begin van Januari hebben wij eene menigte van nieuwjaarbrieven ontvangen uit Vrankrijk en Engeland. Allen komen hierop uit: mocht het algauwe vrede zijn, mochten wij algauw naar Nieuwpoort wederkeeren!

Helaas naar Nieuwpoort wederkeeren, dat zal zoo zeere niet gaan. Vooreerst men ziet geen einde aan den oorlog en daarbij, eens de oorlog gedaan, men zal nog ruimen tijd moeten wachten vooraleer te mogen wederkeeren.

Wekelijks, den een of den anderen dag vergadert op St-Idesbald, onder voorzitterschap van M. doktor Rulot, bediende van het ministerie van inwendige en hoofd von den gezondheidsdienst, die daar het groot burgerlijk hospitaal begaat, een comiteit van Nieuwpoortnaars waarvan deel maken M. Huyghebaert, M. Th. Dobbelaere, M. Theo en Louis De Schietere, de E.H. Onderpastors, M. Polydore Rybens, enz. Men handelt er over het herbouwen van Nieuwpoort.

M. Rulot, die met den gezondheidsdienst van de streek gaat belast zijn, zegt dat hij zal beginnen met Nieuwpoort, en voor-

aleer iemand te laten wederkeeren zal hij eerst de stad kuischen, ontsmetten, de puinen doen wegvoeren, zorgvuldig alle niet ontplofte obussen opzoeken en alle waterloopen en riolen herstellen. Hij rekent dat dat werk omtrent 6 maanden zal duren; zoodanig dat er in de eerste zes maanden na den oorlog niemand naar Nieuwpoort zal mogen wederkeeren.

De stad gansch verwoest zijnde en in zekeren tijd niet kunnende herbouwd worden in steen, zoo zal men beginnen met houten barakkementen te plaatsen. Men spreekt van eene houten kerk te bouwen, een houten stadhuis, houten scholen, houten huizen, enz. Naderhand in 1919 is het al alzoo gebeurd.

Men is van gedacht die houten barakkementen te stellen niet op den grond der oude stad, maar ievers er nevens, bij voorkeur op het courseplein aan den westkant der stad. Naderhand in 1919 is het al alzoo gebeurd.

Men is ook van gedacht het Ankerstraatje of te wel geheel af te schaffen of te wel te verbreeden om er eene groote breede straat van te maken.

Eindelijk men bespreekt grootelijks het wegnemen van den heuvel of duin in het midden der stad; en de Recolette- en Hooge straten af te voeren in de lage gedeelten der stad om Nieuwpoort zoo veel mogelijk te vereffenen.

Er zijn er zelfs die voorstellen gansch de stad voor goed te verplaatsen en de puinen der oude stad te laten liggen als oorlogsgedachtenis. Men zou de nieuwe stad bouwen tusschen de oude stad en de zee in den polder op den linker oever van den chenal. Dit gedacht nogthans vindt weinig bijval en al de Nieuwpoortnaars eischen dat de nieuwe stad op de plaats zelf der oude gebouwd worde.

Een laatste voorstel is van de stad op dezelfde plaats te herbouwen, maar de puinen van Kerk en Halle te bewaren, als gedenkteeken van de Duitsche barbaarschheid. Doch dit gedacht ook vindt weinig bijval bij de Nieuwpoortnaars die zeggen, voor hunne reden, dat zij die puinen niet zullen noodig hebben om zich den oorlog en de Duitsche barbaarschheid te herinneren. Hoe

rapper al die treurige overblijfselen van den oorlog verdwijnen hoe beter, verklaren zij algemeen.

- Op maandag 24 Januari hebben de Duitschers al met eens eenen hevigen aanval gedaan op Nieuwpoort. Van één ure namiddag tot 6 ure 's avonds hebben zij 20.000 obussen geworpen op den sector van Nieuwpoort. Tot in de Panne hoorde men het kanon bulderen zonderen ophouden. Van aan St Joris tot aan zee was het eene ononderbrokene lijn van ontploffingen, van vuur en van rook. Nieuwpoort zelf verdween in eene wolk van rook die bij plaatsen wit en elders geluw of zwart was.

Bij het einde der beschieting beproefde het Duitsche voetvolk eenen aanval op de Fransche lijnen en gelukte er in een of twee loopgrachten in te nemen; maar de Franschen in eenen woedenden tegenaanval gelukten er in omtrent al het verlorene weder te nemen.

Het bijzonderste uitwerksel van dien aanval is geweest van de puinen onzer stad nog te vermeerderen. De vermaarde duivetoren sedert zooveel maanden vruchteloos door de Duitschers beschoten stond nu leelijk gekwetst, en onze kloeke sterke kerketoren was gansch verminkt en gescheurd.

Binst de beschieting waren er obussen gevlogen tot op Coxyde-baden en tot tegen St-Idesbald. Een obus viel op omtrent 70 meters van de villa bewoond door E.H. Vandeputte en een ander op omtrent 300 meters van de villa St-Joseph bewoond door E.H. Dewulf en de zusters arme Claren. Dit heeft op Coxyde en op St-Idesbald veel vrees verwekt en verschillige Nieuwpoortsche huisgezinnen hebben dien ten gevolge de streek verlaten om in Vrankrijk een veiliger verblijf te zoeken.

Februari.

De Duitschers worden van langs om sterker en stouter op het vliegersgebied. Men zou zeggen dat zij onder dat opzicht grooten vooruitgang gedaan hebben. Dikwijls komen zij de Panne over-

vliegen en bommen werpen. Op Zaterdag 12 Febr. rond 6 ½ ure 's avonds kwamen eenige Duitsche fokkers al over de zee naar de Panne gevlogen. Niemand bemerkte ze tot dat de bommen vielen. Seffens waren alle lichten uit en bulderde het kanon. Na nog eenige bommen geworpen te hebben verdwenen de vliegers. Omtrent een uur later kwamen er insgelijks van over zee eenige andere vliegers toe en hetzelfde spel herbegon. Nog een uurken later als men meende dat alles nu voor goed gedaan was, waren er nogmaals nieuwe vliegers. Men rekent dat er eene escadrille van 16 vliegmachienen gekomen is.

Onder de dooden en gekwetsten bevonden zich ditmaal verschillige Nieuwpoortnaars. Eene bom viel op het huisje bewoond door Arthur 't Jaeckx-Stouf. De vrouw Arthur 't Jaeckx was zoo erg gekwetst dat zij eenige uren daarna overleed. De vader en de moeder van vrouw 't Jaeckx-Stouf zijn berecht en in groot gevaar van sterven. Arthur 't Jaeckx zelf is erg gekwetst, maar toch tot nu toe in geen levensgevaar. Eindelijk twee van de kinderen 't Jaeckx zijn insgelijks gekwetst en liggen met hunnen vader en grootouders in het hospitaal van den Oceaan. Arme lieden!

Het gevolg van die herhaalde aanvallen is natuurlijk eene groeiende onrust voor de bevolking en een herneming van uitwijking onder de vluchtelingen. 't Is alzoo dat de familiën van Joseph en Jules Billiet, van Lieven Verbanck en Duchesnet die altijd gemeend hadden hier te blijven, nu ook naar het Fransche trekken.

Op zondag 20 dezer waren er reeds Duitsche vliegers boven de Panne van ten 5 ½ ure 's morgens. Zij deden hier weinig kwaad, maar te Veurne wierpen zij bommen op St-Niclaaistoren, met het ongelukkig gevolg dat de observateur die boven was gedoodigd werd en zijne 3 hulpen gekwetst. Korts daarna stierven zij ook.

Op Donderdag 24 Februari tijdens een geweldig bombardement van Nieuwpoort werd de kerktoren, die sedert zoo lang tot mikpunt diende aan de Duitschers, eindelijk in stukken geschoten. Eén kant alleen bleef nog recht.

Volgens eene officieele optelling gedaan door de burgerlijke

overheid bevinden zich nog ruim 1500 Nieuwpoortnaars in de streek. Daarvan zijn er rond de 450 die in de Panne verblijven. De andere zijn bedeeld onder Veurne, Oostduinkerke, Wulpen, Adinkerke, Steenkerke, Houthem, Leysele, Beveren, Alveringhem.

Op 21 Februari begonnen de Duitschers een welbereiden en woedenden aanval op Verdun. Op Zaterdag 26 hadden zij reeds een goeden stap vooruit gedaan en namen het fort Douaumont in. Groote angst begon zich bij de verbondenen te verspreiden. Gelukiglijk verbeterde de toestand een weinig en met het einde der maand was er wederom hoop. De gevechten rond Verdun duren voort met nooit gezien geweld, met nooit te voren geziene bloedstorting en men is algemeen van gevoelen dat de overwinnaar van Verdun de overwinnaar van den oorlog zal zijn.

Rond einde Februari werd door Generaal Andringa alhier aangeplakt wat de inwoners moesten doen in geval van aanval of van beschieting van de Panne. Daarop ontstond eene ware paniek onder het volk en in de eerste daaropvolgende dagen verlieten rond de 150 huisgezinnen de Panne. Daaronder bevonden zich nogmaals verschillige huisgezinnen van Nieuwpoort, Sommigen zijn van gedacht dat men dat aangeplakt heeft om de vluchtelingen meer en meer uit de Panne te verwijderen; maar het schijnt toch algelijk dat men van hooger hand min of meer een aanval op de Panne voorziet van wegens Duitsche oorlogschepen. Ook van Nieuwpoort tot tegen Duinkerke zijn overal kanonnen en mitrailleuzen geplaatst langs de kust en op sommige plaatsen ook stekkersdraad gespannen. (Nu reeds overal.)

Maart.

We staan aan den 2^{n} Vasten van den oorlog. Schoone opbeurende vastenbulle van Z.E.H. Debrouwere (delegatus apostolicus). Weinig schikkingen voor den Vasten. Voor de soldaten volstrekt niets. Voor de burgers verbod van vleesch te eten op Asschenwoensdag en Goeden Vrijdag, alsook verbod van

vleesch en visch te eten op dezelfde maaltijd, tenzij men bij geval het eetmaal nam met krijgslieden.

Gedurende geheel de maand Maart was de aandacht van gansch de wereld op Verdun gevestigd, waar de Duitschers onophoudelijk verwoede aanvallen deden en waar de Franschen met eenen ongehoorden heldenmoed stand hielden. Bij het eindigen der maand was de uitval nog niet beslist. De Duitschers zeggen: nous voulons et nous aurons Verdun; si ce n'est pas en 1916 ce sera une des années suivantes. De Franschen antwoorden daarop kortaf: Ils ne passeront pas. 't Is daar tot nu toe, verre weg, de bloedigste slag van den oorlog. 't Schijnt dat het ongehoord is hoeveel menschenlevens daar geslachtofferd worden.

April.

In den loop der maand April werd de vermaarde Duivetoren, ook genoemd tempelierstoren of poedertoren, door het grof Duitsch geschot eindelijk geheel omverre geworpen. Korts daarna onderging onze kloeke ijzersterke kerketoren hetzelfde lot. Binst deze maand hebben de Duitschers in hunne schier dagelijksche beschietingen van Nieuwpoort, het bijzonder gemunt op onze arme kerk. Soldaten die deze dagen in Nieuwpoort geweest zijn, zeggen dat al de pilaren der kerk nu omverre liggen en dat de buitenmuren ook verre weg zijn.

Binst deze maand is ook, volgens men vertelt, de prachtige nieuwe voorgevel van St-Bernards collegie omverre geworpen. De voorgevel van de pastorie staat tot nu toe nog recht, maar het overige van het gebouw is in deerlijken toestand.

De feestzaal van het Davidsfonds, alhoewel straf toegetakeld, is tot nog toe van het beste van Nieuwpoort.

Onze oude halle is rond Paschen haar dak afgeschoten geweest en heeft een allertreurigst uitzicht.

Slechte maand voor het reeds te voren zoo gemartelde Nieuwpoort!

De Z.E.H. Debrouwere, apostolisch afgevaardigde en dienstdoende bisschop voor het niet bezette deel van België, heeft met veel plechtigheid de diensten der goede week gedaan in de Panne.

Binst zijn verblijf alhier heeft de Z.E.H. Debrouwere klooster en priesters bezocht en eenige schikkingen genomen. Hij stelde voor een mijner onderpastors naar Vrankrijk te zenden. Maar nadat wij onze redens uiteen gedaan hadden vond hij goed dat wij hier bleven.

De slag van Verdun woedt voort met ongehoorde razernij. De Franschen houden voort stand met bewonderensweerdigen heldenmoed en men hoopt van langs om meer dat de Duitschers niet zullen doorbreken.

Mei.

Mei is waarlijk dit jaar de schoone maand Mei, met lief en prachtig weder. 't Is meer dan ooit dit jaar de maand van den blauwen hemel, van de blinkende zonne, van 't jeugdig groen, van de vroege bloemen en van de blijde vogels. Hoe jammer, zeggen de menschen, dat het in zulk weder moet oorlog zijn!

De meimaand wordt tamelijk wel gevierd in de Panne door soldaten en burgers; maar min wel toch dan verleden jaar. Immers verleden jaar waren er veel brave menschen die buitengewoon wel de maanden Mei en Juni vierden en den hemel geweld aandeden met de zoete hoop van welhaast het einde van den oorlog te zien. In dien tijd sprak men van niets anders dan van offensief der verbondenen; de krijgsoverheid verwachtte en beloofde overwinning; de gazetten joegen hoop en betrouwen tot den hoogsten top, veel optimistische meipredikanten beloofden reeds zegepraal door Maria, geheel in 't korte; en helaas! dagen, weken, maanden, een jaar trok voorbij en de zegepraal kwam niet, zelfs schijnt die zegepraal nu verder dan ooit en het gemeen volk zelve begint nu in te zien dat het einde van den oorlog nog

ver afgewijderd is, en dat wij er zeker nog wel voor een jaar of twee zouden kunnen hebben.

Bitter teleurgesteld in hunne verwachtingen, niet verhoord in hunne gebeden om tijdelijken zegen, veel brave menschen hebben het opgegeven; z'hebben hun betrouwen verloren en als men hun spreekt van meimaand vieren en bidden, z'halen moedeloos de schouders op en zeggen: bah, 't is al verloren ruize; 't en kan toch al niet helpen.

De lange duur der beproeving en de afwezigheid van alle aanmoedigend vooruitzicht drukt de menschen teenemaal te neder. Aanmoedigend nieuws zou natuurlijk al gauw de hoofden weerom doen opgaan, maar, men moet het bekennen, voor het oogenblik, heerscht er zoo wat overal eene zekere neerslachtigheid voortkomende uit de menigvuldige ontgoochelingen die men opvolgentlijk ontmoet heeft. Met het begin van den oorlog zei men dat Luik veel weken den vijand ging tegenhouden; dat Namen maanden lang ging wederstaan; dat Antwerpen oninneemlijk was en alle drie vielen na korte dagen beschieting.

Dan zei men dat machtige Fransche en Engelsche legers in optocht waren naar België; en ze moeten er nog komen. Dan zei men dat de Russen - le fameux rouleau compresseur - tegen Allerheiligen of ten langsten tegen Kerstdag te Berlin gingen zijn en ze werden ingendeel zes à zeven kilometers achteruit-gedreven, tot diep in hun eigen land. Dan verzekerde men dat de Balkanstaten met ons gingen doen en als het al uitkwam Turkije en Bulgarië spanden met onze vijanden. Dan wist men te vertellen dat Duitschland tenden alle markten was, dat het op een spoedigen zegepraal gerekend had en dat het niet bekwaam was langer dan zes maanden te oorlogen. Met het begin van 1915 ging het moeten op de knieën vallen en genade vragen, maar Duitschland deed altijd voort.- Dan zei men dat Duitschland geruineerd was, dat het voedsel er van langsom raarder werd en dat het aan den hongersnood ging overgeleverd worden; en ondertusschen werd hier zelf alles peperduur en schier onvindelijk. Men sprak daarna van de Dardanellen die in drie-vier weken

gingen doorsteken zijn; en zes maanden daarna achter dat men ontelbare menschenlevens opgeofferd had, moest men het schandelijk opgeven. Dan was er spraak van een groot algemeen offensief der verbondenen; men was zeker van den zegepraal; alle schikkingen waren genomen voor de weerkomst naar België: en het liep ongelukkiglijk uit op eenen grooten sisser. - Dan wist men te vertellen dat wij boven waren in getal soldaten, maar de Duitschers boven in wapens en krijgsvoorraad. Wij gingen nu ook trachten boven te geraken in wapens en krijgsvoorraad om dus met de lente van 1916 een algemeen en geweldig offensief te nemen dat de Duitschers over den Rhijn ging werpen. Maar de lente is gekomen; de schoonste dagen die men wenschen kan vliegen voorbij de eene na de andere; en wij nemen geen offensief. Integendeel 't zijn de Duitschers die het nemen. Zij bestormen sedert einde Februari, met een ongehoord geweld, de omstreken van Verdun, waar zij tot nu toe nog tegengehouden worden, maar waar zij toch, schier wekelijks, een nieuw stapken vooruit doen. Zij nemen ook het offensief met zekeren bijval tegen de Russen, al de kanten van Riga. Zij vallen Salonika aan en de Oostenrijkers bestormen met een helsch geweld de Italianen welke zij ook tot achteruitwijken dwingen, niettegenstaande de Italianers verre meest in getal zijn.

De censuur, met het loflijk inzicht, de hoop en het betrouwen van het volk recht te houden, heeft veel waarheden verdoken en verzwegen. Maar het duurt te lang, de eene waarheid na de andere komt voor den dag; en de menschen, spijtig van bedrogen en in den zak gesteken geweest te zijn, zijn misnoegd, mistrouwig en moedeloos. Ze zien nu alles wat te veel in 't zwart, ze zien geen einde aan den oorlog en zelfs ze beginnen te twijfelen aan de verplettering van Duitschland en aan den eindzege dien men hun nog altijd belooft en waaraan zij tot nu toe, vast lijk ijzer geloofd hebben. Het wordt waarlijk hoog tijd dat hier of daar een overwinnige van een zeker bedied den moed van ons volk wat kome opbeuren.

Als men ziet hoe dat die oorlog altijd even ver is en zonder uit-

slag blijft, zou men waarlijk beginnen peizen dat Onze Lieve Heer van gedacht is geheel Europa uit te putten en plat te leggen. Men moet ook bekennen, dat zij het niet zouden gestolen hebben.

Op 8 Mei verlieten de zusters van het Nieuwpoortsch hospitaal den repos St-Elisabeth voor de villa 'Les Airelles' langs de zeelaan. 'Les Airelles' zijn opgericht als hulphuis van den *repos* en moeten dienen om er oude vrouwen van de vuurlijn op te nemen, alsook om er kleine kinderen tijdelijk te herbergen vooraleer zij onze streek verlaten voor de schoolcoloniën in Vrankrijk.

Op 11 Mei heb ik de villa St-Joseph verlaten, waar het verblijf door den altijd aangroeienden hoop van brancardiers en kinders uiterst onaangenaam geworden was. Dien dag heb ik ook mijn verblijf gevestigd in de villa 'Les Airelles', terwijl mijne zuster in pensioen gegaan is bij Mr Claus-Duytschaever.

In den loop der maand Mei heeft Z.E.H. Debrouwer, apostolisch afgeveerdigde, den E.H. Delbaere, principaal van het collegie van Veurne, benoemd tot visitator van de kloosters van vrijgebleven België. 't Is daar een allerbeste maatregel. Jammer dat hij wat laat komt en dat men eenigzins zou mogen zeggen dat de stal gesloten wordt als het peerd gestolen is.

De kloosters hebben in den oorlog eene prachtige rol gespeeld; maar niet zonder nadeel voor hunnen geest. Als in 't begin van den oorlog de vluchtelingen uit het Brabantsche en het Waalsche naar Vlaanderen afzakten, was het bijzonderlijk in de kloosters dat zij ontvangen, gehuisvest en gespezen werden; zooals onder ander te Nieuwpoort bij de Arme Claren, waar gedurende veel weken boven de honderd vluchtelingen verbleven hebben. Als later de arme gekwetsten afkwamen, was het ook grootelijks in kloosters dat er ambulancen opgericht werden en 't waren ook ten deele kloosterzusters die ze bezorgden, zooals in 't klooster van Nieuwpoort-baden. Binst den aftocht van Antwerpen was het ook in de kloosters dat de soldaten hunnen besten toevlucht vonden, slaping bekwamen en voedsel. De goede zustertjes gaven schier overal al wat zij hadden aan de uitgehongerde soldaten.

Zoo sliepen en aten er menigmaal rond de vijf honderd soldaten in 't klooster der Arme Claren te Nieuwpoort.

En toen eindelijk ons leger bleef staan op den Yser, de kloosters waren de zoete toevlucht van alle jonge priesters, seminaristen, kloosterlingen en broeders allerlei die als aalmoezenier of brancardier in 't leger dienden. De kloosters waren er op vele plaatsen letterlijk van opgepropt en die heeren werden er geherbergd en onderhouden voor klein geld en menigmaal zelfs voor niets. De zelfopoffering der Zusters ging zoo ver, dat op menige plaats de wereldsche menschen, zelfs deze die niet straf kloostergezind waren, luidop verklaarden: men zou moeten al de Zusters van ons klooster decoreren.

Maar die plotselinge inval in onze stille kloosters van al die jonge soldaten, dat afwisselend maar toch aanhoudend verblijf van die jonge geestelijken, priesters, seminaristen, paters en broeders liet niet na groote stoornis in de kloosters te veroorzaken. Er kwam op vele plaatsen eene zekere gisting onder de Zusters; regel en gebeden hadden veel af te zien en menige vocatie ging aan 't wankelen. Zoo vielen er op verschillige plaatsen en namentlijk in drie kloosters van Veurne, betreurensweerdige gebeurtenissen voor.

Dit alles inziende vond Z.E.H. Debrouwer het geradig den E.H. Delbaere, principaal van Veurne, te benoemen als visitator, met volle macht om alle kloosters te onderzoeken, regel en gebeden te doen onderhouden en de zusters zooveel mogelijk aan alle gevaren te onttrekken.

Wij moeten getuigen dat sedert de verergernissen der eerste tijden, de kloosters stillekens aan in hun zelven gegaan waren en min of meer tot ingekeerder levenswijze weergekeerd waren; zoodat het ergste van den storm nu voorbij was en die heilzame maatregel alzoo wat late komt; maar toch kan hij niet anders dan goed doen, indien hij voorzichtig toegepast wordt. Tot nu toe God lof, hebben wij van geen eene Zuster van Nieuwpoort te klagen, en God gave dat het alzoo mocht blijven tot het einde toe!

Juni.

Juni begon in treurige omstandigheden. De Franschen hielden nog wel altijd heldhaftig stand te Verdun, maar gingen toch nu en dan een stapken achteruit; en men begon te vreezen.

De Italianers werden op geheel hun front uren ver achteruit-gedreven; Hindenburg bereidde een vreeselijk offensief tegen dè Russen; en Griekenland begon aangebrand te rieken. Het betrouwen was algemeen aan 't zinken en menigeen begon nogmaals te twijfelen aan den eindzegepraal.

Maar zie, rond 10 Juni hoorde men spreken van een ernstig offensief der Russen tegen de Oostenrijkers. De Oostenrijkers waren achteruitgeslegen op eene frontbreedte van rond de 350 kilometers. Maar zou het duren? Ja; alle dage kwam voort goed nieuws en zelfs dagelijks beter. De Russen hadden reeds 20.000 krijgsgevangenen; 's anderdaags waren er 30.000; dan 50.000; dan 100.000; korts daarna 150.000; ja 170.000; en daarbij ontelbare kanonnen, mitrailleuzen, mijnwerpers, duizenden wagens mondbehoeften en peerdevoeder, kolen, schietvoorraad en allerlei buit in overvloed. - Zouden de Russen die men als verpletterd aanzag waarlijk nog iets kunnen doen? Ja; het goede nieuws hield aan. Czernovitch werd ingenomen, Lemberg werd bedreigd en men trok naar de Karpatten op de hielen van het vluchtende Oostenrijksch leger.

Met den bots was de gemoedsstemming van het volk veranderd. Men viel van de eene overdrevenheid in de andere. Men had gemeend dat de oorlog nog jaren ging duren en nu klapte men van weken. Veel menschen spraken reeds stillekens van hun paksken te vergaren om naar huis te gaan. Veel geleerde mannen en veel officieren zeggen vlak weg dat de vrede met October zal geteekend zijn, en die er durven aan twijfelen worden uitgescholden voor afgrijzelijke pessimisten. 't Is algelijk te peizen dat het al zoo zeere niet zal gaan; maar 't is toch een goede troef in onze kans.

Wat er ook van zij, alle congé's zijn afgeschaft, de boeren uit

vrijgebleven België zijn allen verwittigd dat zij hunne peerden, wagens en boevers ter beschikking van de krijgsoverheid moeten houden om bij het eerste teeken op te trekken; en de génie doet in allerhaast de straten van Nieuwpoort ontruimen en kuischen. Met al dat. Verdun, waarmede de gansche wereld sedert vier maanden zoo driftig bezig was, is op het achterplan geschoven en moest die stad nu vallen het zou waarschijnlijk niet al te veel gedruisch meer maken.

Op 25 Juni vertelde mij generaal Franz dat hij daags te voren in Nieuwpoort geweest was, dat Nieuwpoort de grootste ruine was welke hij tot nu toe gezien had; dat hij geen één huis gevonden had dat niet ging moeten herbouwd worden; dat de markt van Nieuwpoort eene soort wildernis was, overgroeid met gras en allerlei hoog, wild onkruid; dat Nieuwpoort doorsneden was met loopgrachten die van den eenen grooten kelder tot den anderen liepen; dat die kelders ware versterkingen waren, ondersteund en overdekt met béton armé, waarboven meters hooge steengruis, houten balken en zakken met zand lagen; dat die kelders bewoond waren door de soldaten en dat zij versierd waren met stoven, canapés, met zetels, met pianos, met schoone tafels, kaskes, schilderijen, enz. Hij voegde er bij dat hij daar een schilder gevonden had die met toestemming der krijgsoverheid sedert verschillige maanden in een dier kelders verbleef en er zijn tijd hoogst aangenaam overbracht met teekenen en schilderen.

In den loop der maand Juni liet men weten dat alle Belgische mannen van 18 tot 41 jaar voor den krijgsdienst opgeroepen zouden worden.

Juli.

Juli begon onder de zoetste vooruitzichten. De Franschen, alhoewel nu en dan een stapken achteruit gaande, hielden toch altijd voort hardnekkig Verdun. De Russen trokken storme zegevierend vooruit en mieken schier dagelijks bij tienduizendtallen krijgsgevangenen, de Italianers duwden voort de Oostenrijkers

achteruit en eindelijk de Franco-Engelschen begonnen met 1 Juli hun langverwacht offensief en gerochten met den eersten sprong verschillige kilometers verre. De geestdrift was om zeggens algemeen en overgroot. De legermannen, zoowel officieren als soldaten, waren effenop overtuigd dat zij in de eerste veertien dagen te Brussel gingen zijn, alwaar, volgens het zeggen der gazetten, al de vensters van de straten langs de welke de koning en zijn leger hunne intrede gingen doen in Brussel, reeds voor groot geld verpacht waren: veel burgers waren al zoo geweldig als de soldaten en schikten van binnen de eerste acht dagen naar België weder te keeren.

Het is eene bewonderensweerdige zaak hoe dat niet alleenlijk de soldaten en de gemeene menschen, maar ook de geleerde, verstandige, hooggeplaatste lieden, nu, sedert bijna twee jaar altijd overtuigd zijn dat de Duitschers in de eerste weken zullen verpletterd zijn en dat het binnen een maand of twee zal vrede zijn. Die menschen weten nogthans dat de Duitschers nu nog acht millioen soldaten hebben; dat zij beter gewapend zijn dan wij; dat zij allerdapperste soldaten hebben en dat de Keizer gezeid heeft dat hij gaat vechten tot den laatsten man en tot het laatste peerd. Zij zijn nu reeds zoo dikwijls bedrogen geweest in hunne verwachting en niettemin herbeginnen zij altijd met denzelfden iever. Men staat waarlijk verstomd over zooveel verblindheid en onverstandigheid. 't Is waar de menschen hebben ten allen tijde min of meer hunne begeerten voor de wezentlijkheid genomen; maar dezen keer gaat het toch wat boven zijn hout. Van eenen anderen kant, dezen die altijd voort zeggen dat het te naaste maand gaat vrede zijn, zullen toch eens de waarheid zeggen; maar het is algelijk straf te vreezen dat het noch dezen keer, noch zelfs dit jaar niet zal zijn.

Naarmate de maand Juli voorbij gaat, vermindert het geweld en de bijval der Engelschen in Picardië. Rond het einde der maand kondigen de nieuwsbladeren aan dat de Engelschen kloekmoedig wederstaan aan de woedende tegenaanvallen der Duitschers. 't Is veel als men peist dat Duitschland al zijne be-

schikbare macht tegen de Engelschen opgehoopt heeft; maar men had algelijk iets beters, iets meer doordragend verwacht van dat offensief. Nogtans alle hoop is nog toegelaten en Augusti zal zeker wel het spel verbeteren.

Ondertusschen zijn voor het oogenblik de geestdrift en het vertrouwen van het begin dezer maand straf gezonken.

In den loop van 1916 moest Z.D.H. de bisschop het vormsel bedienen in de dekenie Veurne. De Z.E.H. Debrouwere, apostolisch afgeveerdigde, heeft dat werk op hem genomen en heeft het vormsel bediend, niet alleen in de dekenie Veurne, maar in gansch vrij gebleven België. Op Vrijdag 14 Juli kwam hij naar de Panne. Mgr. Debrouwere droeg een purper manteltje boven op zijn rokket en had den ring aan de vinger en den miter op het hoofd. Een staf had hij natuurlijk niet. Het vormsel werd bediend aan de kinders van de Panne en aan de kinders der vluchtelingen onder dewelke zich eenige Nieuwpoortnaars bevonden. De kinders van de Panne werden maar aanveerd na de plechtige Communie; de kinders der vluchtelingen integendeel werden aanveerd van achter de eerste Communie.

Mgr. Debrouwere was ook van gedacht het H. Vormsel toe te dienen in de kapelle van St-Idesbald aan de kinders van Nieuwpoort en andere aldaar verblijvende; maar door een misverstand der E.E.H.H. onderpastoors waren de kinders op tijds niet verwittigd en werden zij 's anderendaags gevormd in de kerke van Coxyde. Eenige kranke kinderen werden gevormd in de kapel van St-Idesbaldus-hospitaal.

Bij het eindigen der maand waren de Engelschen zoo goed als stopgezet in Picardië; maar de Russen deden verbazenden vooruitgang.

Augusti.

Verdun houdt altijd voort stand. Maar dewijl er ondertusschen elders gewichtige gebeurtenissen plaats hebben gegrepen, zoo is al stillekens het overgroot belang dat men aan die zaak hechte straf verminderd. Men aanziet voortaan die zaak als beslist.

Men is er van overtuigd dat Verdun niet zal vallen; en dewijl men in 't begin van den slag schreef: ‘le vainqueur de Verdun sera le vainqueur de la guerre,’ zoo mag men meer en meer met volle vertrouwen den uitslag van den oorlog te gemoet zien. Maar kunnen de Duitschers ons niet meer achteruit duwen, wij kunnen ze ongelukkiglijk ook niet doen buigen. Het Franco-Engelsch offensief, waar men zooveel van verwachtte, schijnt stopgezet; en de Engelsche dagbladen bekennen ronduit dat het een mislukt spel is en dat het op een nieuwen en breederen voet moet hernomen worden. Maar daar de winter nu aan de deur staat, dat zal zeker voor te naaste jare zijn.

Het geweldig offensief der Russen is in Oogst ook stille gevallen en de Italianen, na de Oostenrijkers geweldigerhand uit hun land gedreven te hebben, geven ook geen nieuws meer. Dientengevolge waren in den loop der maand Oogst de moed en het betrouwen der bevolking fel aan het zinken gegaan; en men begon weerom te zeggen dat de oorlog zeker nog jaren ging duren; toen op het einde der maand, den 28^{n}, al met eens het nieuws afkwam dat Roumenië op zijne beurt den oorlog verklaard had aan Oostenrijk. Dat bracht weerom eene heele keering te weeg in de gemoederen. Die gebeurtenis werd bijzonder geestdriftig gevierd door de officieren die daarop ongelooflijk veel champagne verwed hadden en die luidop verklaarden dat de oorlog nu voorzeker binnen een maand twee-drie ging gedaan zijn. Iets dat ten anderen niemand meer geloofde.

De soldaten in 't algemeen namen dat veel koeler op. Zij vonden dat Roumenië meer een klein land was, dat het zeker niet veel soldaten had en dat het zeker al ging blijven lijk te voren. De burgers waren algemeen welgezind, en zonder de zaken te overdrijven, zij vonden dat de bijtreding van Roumenië, ten minste, een bewijs was dat de neutralen onzen toestand als zeer goed aanzagen en dat wij, bijgevolg, van langsom meer zeker waren van te winnen.

Het wordt nogthans van langs om meer aanveerd dat de vrede nog voor dit jaar niet is en dat onze arme soldaatjes een derden

winter in de loopgrachten zullen moeten doorbrengen. Wie had dat durven peinzen?

Eenige Nieuwpoortsche overheden vergaderen voort wekelijks bij Mr Rulot op St-Idesbald om de belangen van onze stad te bespreken. Laatsmaal hebben zij besloten de stad op dezelfde plaats te herbouwen en al de straten eene breedte van ten minste dertig meters te geven. Zij voorzien allen voor Nieuwpoort eene buitengewone schitterende toekomst; zij zijn overtuigd dat de haven van Nieuwpoort, na den oorlog, eene nieuwe uitbreiding zal nemen, dat koophandel en nijverheid er eenen ongehoorden bloei zullen kennen en dat de stad in korte jaren, ten minste, vijftig duizend inwoners zal tellen! Zou dat niet een weinig de droom van Perrette zijn? 't Is te vreezen van ja; maar die het hun durft zeggen weet aan wat prijs. Nu, zoete droomen geven ook eenige oogenblikken voldoening; en een weinig voldoening is veel in dezen droeven oorlogstijd. Laat ons dan die brave menschen in vrede laten.

Altijd voort voert men kinders weg naar de schoolcoloniën in Vrankrijk. Nu moeten de kinders vergaderen hier in de ‘Airelles’ en worden door onze Nieuwpoortsche Zusters opgepast. Tegenwoordig zijn hier in de dertig kinders die op hun vervoer wachten. Dat aanhoudend wegvoeren van kinders schijnt in 't geheele geen aanstaanden vrede aan te kondigen.

Zuster Rufina en Zuster Lutgarde zijn uit Carentan weergekeerd op verzoek van het gouvernement om hunne medezusters, moeder Dominica, zuster Clothilde en zuster Silvie, die hier reeds aan 't werk waren, te helpen. Doch twee zusters verblijven in een villa en zorgen er voor de oude vrouwen, die te voren in ‘Les Airelles’ verbleven.

De oproep van 18-40 jaar is hier, spijts hetgene de dagbladen schrijven - mogelijks op commando - in het geheel niet wel gekomen, bijzonderlijk van de getrouwde menschen. Velen onder hen zoeken allerlei voorwendsels uit om van den dienst ontslegen te zijn. 't En is niet straf schitterend onder opzicht van vaderlandsliefde; maar om de waarheid te zeggen, er is veel aardigs

in dien oproep die ingezien zijne ontelbare uitzonderingen, maar tot een kleinen hoop Belgen gericht is. Men beweert dat Engeland en Vrankrijk, die nu al doen wat zij kunnen om veel manschappen te leveren, dat gevraagd hebben aan België.

De heer minister Vandevelde schrijft in een Fransch dagblad dat hij Nieuwpoort bezocht heeft en dat hij gezien heeft dat er daar nog huizen rechte staan, maar dat er geen is dat niet erg beschadigd is; geen één dat nog zal kunnen dienen achter den oorlog.

September.

Onze vluchtelingen uit Engeland en Vrankrijk schrijven dat de bijtreding van Roumenië daar geestdriftig gevierd geweest is. Sommige steden waren ter dier gelegenheid teenemaal bevlagd; en men vraagt ons of het ook alzoo was in de Panne. Ik heb geantwoord dat de menschen hier in 't Noorden van Vlaanderen veel gezapiger zijn, dat zij blijde waren over die toetreding, maar toch hunne vlaggen niet uitgesteken hadden: zij sparen dat tot dat er eens iets komt dat waarlijk aan de ribben houdt, een ware zegepraal; een van die oude ware zegepralen van overrijd; een zegepraal die niet bestaat in den vijand tegen te houden, maar die bestaat in hem achteruit te jagen en uit een te slaan.

De vluchtelingen die het doorgaans al doodmoede zijn op het vreemde, schrijven ook dat er nu zeker geen twijfel meer is, dat de vrede in 't korte zal geteekend zijn en dat zij nog vóór den winter zullen mogen naar huis komen.

Arme lieden die zeker den Heer zullen mogen loven indien zij het ontstaan met nog éénen winter op het vreemde.

Rond half September werd bevel gegeven al de kinders van Oostduinkerke van drie tot zestien jaren uit de gemeente te verwijderen en naar de schoolcoloniën te zenden. - Wat zit er daar nu onder? Niemand weet het. Men spreekt van duizenden Engelschen die op Oostduinkerke toekomen; van ijzelijke kanonnen die in de duinen geplaatst worden, van ontelbare obussen met

vergiftige gassen; van aanval op Oostende enz. De tijd zal het uitwijzen.

Ondertusschen doet zulks nog eenige menschen weggaan, onder dewelke den E.H. Valckenaere, onderpastoor van Moorslede, die tot nu toe in zijne villa van Coxyde-dorp verbleven had; en nu ook naar Vrankrijk trekt, zeggende dat hij uit goede bron weet dat geheel de streek in stukken gaat geschoten worden: *quod Deus avertat!*

Rond half September hadden hier drie tentoonstellingen plaats van teekeningen, water- en olieverfschilderijen, verveerdigd op het front door soldaten en door kunstenaars daartoe bemachtigd door de krijgsoverheid. Er waren daar veel merkweerdige doeken, voorstellende de verwoeste dorpen, hofsteden en huizen van de vuurlijn. Er waren onder andere veel belangrijke teekeningen, schilderijen over Nieuwpoort. Kerk en Halle waren geschilderd en herschilderd. Eens, onder andere, waren zij voorgesteld geschilderd in den halfduisteren van 't valavond; en het waren lijk twee tragische, voorhistorische monsters. Men zag er ook de pastorie, deerlijk gehavend; den post, grootendeels omverre geschoten en achter den post langs de Marktstraat eene lange ijdele opene plaats tot aan het huis van Mme de Rudder. Men zag daar ook een overgroote puinhoop, een ware hutsepot van stukken muur, deuren, vensters, balken en planken, al vormloos dooreen gemengeld. Onmogelijk te raden wat het was. Op den cataloog stond er daarvoor: Collège St-Bernard. M^{r} de principaal zal hebbelijk zijn oogen gaan zetten als hij dat wedervindt. - Stadhuis en bibliotheek hebben hunne voorfaçaden nog tamelijk wel bewaard. Andere schilderijen toonen ons de Markt omtrent geheel verwoest. Het best bewaarde is de beiaard en het huis van den heer burgemeester.

Als men dat al ziet, men vraagt zich van langs om meer af, wat gaan wij daar toch gaan doen achter den oorlog.

De sluismeester van Nieuwpoort. Onder dien titel wordt er nu geheele dagen geschreven in de gazetten over den man die de overstrooming van Veurne-Ambacht bewrocht heeft. Wat moe-

ten wij prullen wijs gemaakt zijn over hetgeen er in vroegere tijden gebeurd is, alswanneer wij zien hoe de hedendaagsche gebeurtenissen behandeld worden en wel in het bijzonder de overstrooming van Veurne Ambacht.

Vooreerst dat wordt algemeen toegeschreven aan den sluismeester van Nieuwpoort; en boven die woorden geeft men het portret van den man. Welnu, die zoogezegde sluismeester is geen sluismeester en die zoogezegde Nieuwpoortnaar is geen Nieuwpoortnaar. Die man is de heer C. Cogge, bediende van de wateringen te Veurne.

Nu de werking van dien man. Bijna iedereen is overtuigd dat Cogge bijna alles gedaan heeft en dat het zonder hem niet zou gegaan hebben. Ook heeft Z.M. de Koning hem eigenhandig gedecoreerd.

Minister Vandevelde integendeel is een open brief aan de fransche gazetten, ontkent Cogge zijne verdiensten; hij zegt dat de eer van die zaak bovenal toekomt aan majoor Thys van den génie en verklaart dat Cogge maar heeft willen medewerken mits belofte van geldelijke belooning en decoratie!

Eindelijk eene kiesche vraag is deze: Waarom heeft men veertien dagen gewacht van water te steken? Als ze te Nieuwpoort op 17 October de straten uitbraken, de omstreken van haven en sluizen met mitrailleuzen bewapenden, de bruggen ondermijnden, overal doorgangen kapten in de huizen en onze torens in de lucht deden springen, elk vroeg zich af te Nieuwpoort, waarom men de streek onder water niet stak.

Kende de genie geheel dat waterspel niet zooals velen het beweren, dan is het eene verbazende onwetendheid. En kende hij het, waarom dan veertien dagen wachten tot dat de Duitschers te Ramscapelle en te Pervyze waren en Veurne bedreigden?

Had men Veurne Ambacht onder water gesteken en bijzonderlijk den rechter oever van den Yser van zoohaast de Duitschers de streke naderden, zouden zij waarschijnlijk nooit aan den Yser gerocht zijn, en bijzonderlijk duizende en duizende van onze jongens die binst die dagen eenen hopeloozen en bovenmenschelijken

weerstand boden aan de Duitschers rond den Yser, zouden niet ellendig gesneuveld zijn. Elk is nu overtuigd dat indien men het water eerder had laten werken men zeer veel soldatenlevens had kunnen redden. En de vrage blijft: waarom hebben zij zoo lang gewacht. Wel te peizen dat er achter den oorlog, als men eens zal mogen spreken, veel over dit punt zal geraziaand worden.

Iets dat voorzeker veel zal besproken worden is dit: Waarom heeft men den waren sluismeester van Nieuwpoort en bijzonderlijk den ingenieur, de constructeurs en hunne bedienden niet geraadpleegd, die allen met die zaken van de overstrooming opperbest bekend waren.

Van nu voort schijnt Verdun doodgeklapt. Het is nu totaal overlommerd door den slag der Somme die in wreedheid dezen van Verdun nog te boven gaat. Om den uitslag te vieren heeft Mr Poincaré Verdun vereeremerkt met de orders van al de verbondenen. De Keizer van zijnen kant heeft Falkenhayn afgesteld als opperbevelhebber van het Duitsch leger en hem vervangen door Hindenburg. Daarbij heeft hij den kroonprins, zijn zoon, die het bevel voerde voor Verdun, eene groote decoratie geschonken als prijs van aanmoediging. Die zaak mag dus aanzien zijn als opgelost.

October.

Rond dien tijd verklaarde de kroonprins in een intervieuw, toegestaan aan eenen grooten Amerikaansch dagbladschrijver, dat hij den oorlog betreurde en bijzonderlijk de manier van oorlogen. Dat is geen vechten meer, zei hij; dat is vernielen en vermoorden. Juist alsof de Duitschers ooit iets anders gedaan hadden. Hetgene die jongen betreurt, het is voorzeker den oorlog zelf niet, maar wel dat de oorlog wreed begint te worden voor Duitschland en dat hij geheel anders begint te draaien of dat zij het verwacht hebben.

Binst de eerste veertien dagen van October zijn onze legers bijna overal stille geleid in hun offensief: stilstand in Rusland,

stilstand in Italië; stilstand, min of meer, op de Somme. Ondertusschen onze nieuwe bondgenoot Roumenië krijgt straf op zijn kazak en wordt achteruit gedreven in Transilvanië en in Dobroudja. 't Is wel jammer voor dat land en weinig aanmoedigend voor deze die nog zouden de bekoring gevoelen van mede te doen met ons.

Met October hebben het geestelijk collegie en de staats middelbare school te Veurne hunne klassen weerom geopend.

De broeders der scholen van Dixmude geven hier aan eenige leerlingen lessen van middelbaar onderwijs. De Paters van het klooster der Panne geven lessen van latijn aan een tiental leerlingen en in de Nieuwpoortsche school van St-Idesbald is ook een middelbare leergang ingericht.

De nieuwe soldaten van 18 tot 40 jaar werden de eene na de andere binnengeroepen. Om rechtzinnig te zijn moeten wij bekennen dat de geestdrift bij 't meerendeel beneden zero staat. Met de beste inzichten der wereld heeft men allerlei uitzonderingen voorzien in de wet; maar de toepassing daarvan verwekt, niet zonder reden, allerlei klachten en beknibbelingen. Alle menschelijke instellingen zijn onvolmaakt, maar in de legerzaken bijzonderlijk schijnen vriendschap, aanbeveling, voorspraak en bescherming eene overgroote rol te spelen. Velen klagen openlijk dat er daar veel willekeurigheid en veel onrechtveerdigheid heerscht.

October werd gekenmerkt door droevige gebeurtenissen in Roumenië. Onze nieuwe vrienden van wien velen groote dingen verwacht hadden, werden achteruitgedreven. De Duitschers met hunne bondgenooten vielen in Roumenië, al 't Noorden door de bergpassen der Carpatten, en al 't Zuiden door Dobroudja. Dat heeft eens te meer aan iedereen doen zien, en aan zoo velen, die het vergeten hadden, herinnerd dat wij nog verre zijn van de Duitschers meester te zijn. Dat heeft natuurlijk het betrouwen van het volk en van de soldaten vele doen zinken. Iedereen begint nu te zien dat er nog in de verste verte geen voorteekens van vrede te bespeuren zijn.

Rond einde October liet generaal Andringa mij weten dat de

fransche soldaten een kelk ontdekt hadden in Nieuwpoort; en vroeg mij of het geen der onze was. Ik ben gaan zien en heb bevonden dat die kelk aan onzen notaris, heer Albert Stroom, moest toebehooren, aangezien het opschrift luidde dat hij geschonken was door M^{r} en M^{me}Mathieu aan Z.E. Heer Stroom, deken van Thourout, ter gelegenheid van zijn priesterlijken en decanalen jubilé. 't Slechtste daarin is, dat, zooals wij vernamen van Mr Hellebuyck, schoonbroeder van Mr Stroom, dat er bij dien kelk overgroote weerden, gansche fortuinen, zei hij, verborgen waren. Wat er daar al van geworden is, weten wij tot nu toe nog niet.

November.

In het begin van November kwam hier het nieuws toe dat op 28 October rond twee ure van de nacht eene vreeselijke ontploffing ontstaan was in eene alcoolfabriek te Tourrignez in Vrankrijk. Onder de menigvuldige slachtoffers bevonden zich 2 Nieuwpoortnaars, te weten: David Bouckenaere-Serlez, vader van vijf kleine kinders die op den slag dood bleef; en dan Arthur Vandenbussche, man van de jonge Germaine Vandevelde en vader van een klein kind, die verbrand werd aan linker oog en linker knie en die daarbij den rechter schouder gebroken werd.

Sedert het begin van dit jaar, ten minste sedert Februarij, hadden wij hier geen Duitsche vliegers meer geware geweest. Velen begonnen reeds te peizen dat wij er voor goed van verlost waren; maar onverwachts hebben zij weerom teeken van leven gegeven op Woensdag 15 November, feestdag des Konings, rond 5½ ure 's morgens. Dicht bij de villa, bewoond door de koninklijke familie, lieten zij eenige bommen vallen op de barakkementen daar opgericht voor de gendramen die de koninklijke familie dag en nacht moeten bewaken.

Men zegt dat er drie gendarmen dood zijn en eenige gekwetst.

Dienzelfden morgen werden er eenige bommen geworpen op de omstreken van Veurne.

't Was nu ook al veel maanden dat Veurne gerust gelaten werd door de Duitschers. Stillekens aan waren veel Veurnaars bij het naderen van den winter naar hun steedje weergekeerd, meenende er rustig den winter te kunnen overbrengen. Mr de Deken, die eerst gevlucht was naar Bergues in Vrankrijk, rond het einde van October 1914 en die naderhand zich was komen vestigen te Bulscamp, eerst bij den E.H. onderpastoor en daarna in het klooster, was ook in het begin van November weergekeerd naar zijn decanaal huis te Veurne dat nu sedert meer dan twee jaar opengehouden wordt door twee slotzusters van Arme Claren.

Hij meende dat alle gevaar nu voorbij was en bevond zich overgelukkig weerom in zijn ouden t'huis te zijn, waar hij verhoopte stillekens uit te winteren. En zie, nauwelijks was hij tweedrie dagen in Veurne of al met eens op Vrijdag 17 November, rond 11 ure van den voormidag, begonnen de Duitschers Veurne te besproeien met obussen van groot caliber. Die beschieting duurde tot rond drie ure van den namiddag en was buitengewoon geweldig. De Veurnaars waren verschrikt en vergruwd en velen vluchtten de stad uit. Onder hen bevond zich ook de Z.E. Heer deken die tusschen twee bombardementen de stad ontvlucht is en weergekeerd naar Bulscamp waar hij vast besluit genomen heeft van geheel den winter naar Veurne niet meer weder te keeren; en misschien, zeggen sommigen, verder op in Vrankrijk te gaan. Er is veel schade te Veurne, maar betrekkelijk weinig dooden en gekwetsten. Het collegie, onder andere, heeft twee obussen gekregen. De Annuntiaten hebben er een gekregen die veel schade gedaan heeft; de Louvencourts hebben er ook eenen gehad die den helft van het klooster neergedonderd heeft. Een zeker getal inwoners hebben de stad verlaten, maar het meestendeel zijn gebleven en zullen nog zien of de Duitschers maar ne keer op-en-weg zullen schieten, uit vraak over de schade hun aangedaan door onze vliegers, of wel indien zij zullen voortschieten en toonen dat zij het arm steedjen stelselmatig willen vernielen.

Rond 21 November kwam hier het nieuws toe dat de bondge-

nooten de stad Monastir ingenomen hebben in 't Zuiden van Servië. Men was tevreden; maar er was daarom niet de minste geestdrift. Immers is men te veel bekommerd met het ongelukkig Roumenië waar het voor het oogenblik heel schuw zit.

Op 21 November, rond 9.05 ure 's avonds, stierf in zijn paleis van Schoenbrunn Keizer Frans Joseph. Die dood volgens het schijnt maakt nogal grooten indruk in Oostenrijk, waar de keizer, zoo men zegt, nogal wel gezien was. Zij laat Berlijn en Duitschland nogal onverschillig en zij verwekt in de nieuwsbladeren der verbondene landen nog al ongunstige en zelfs vijandige besprekingen over het leven van den keizer en over de rol welke hij in de wereld gespeeld heeft.

Rond het einde van November kwam hier nog het nieuws toe van het ontslag van von Jagow, Duitschen minister van buitenlandsche zaken; het nieuws van den val van Craïova, hoofdstad van Valachie, alsook van de bezetting van een goed derde van het Roumeensche grondgebied; het nieuws van de voedingscrisis in Engeland en in Vrankrijk, waar besloten is het pasteigebak zoo goed als af te schaffen; twee dagen in de week de beenhouwerijen te sluiten en den verkoop van klontjessuiker te verbieden. Dit alles, voor ons Belgen, nog beheerscht door het droevig nieuws van de ontvoeringen van honderd duizenden onzer landgenooten, uit België naar Duitschland. Al die gebeurtenissen, alhoewel zoo belangrijk ieder op haar eigen en die zoo al op eens schier te samen voorgevallen zijn en die, over eenige maanden, veel opschudding zouden verwekt hebben, laten het volk nu min of meer onverschillig. De menschen, op den duur, worden lijk verhard in het lijden; en ook men gevoelt dat al die gebeurtenissen maar weinig invloed zullen hebben op den gang en op den einduitval van dezen onmenschelijken oorlog.

De E.H. onderpastoor Dewulf, die onder de nieuwe miliciewet valt en dien men niet beter vroeg dan te mogen vrijstellen, heeft geen woord willen spreken, noch geen enkelen stap willen doen om vrijstelling te bekomen. Hij is dan goedgekeurd geweest voor den dienst en in de 3de afdeeling geplaatst geweest.

December.

Op Zondag 3 December verscheen in de 'XXe Siècle', onder deze woorden: 'Un cri d'alarme', een hoofdartikel zoogezeid geschreven door een katholiek officier en gericht tegen de Vlaamschgezinde aalmoezeniers van het leger. Dit artikel dat natuurlijk veel gedruisch gemaakt heeft, wordt hevig gesproken voor en tegen. Het komt natuurlijk eene katholieke gazet niet toe van opentlijk de Vlaamsche katholieke aalmoezeniers van het leger aan te randen. In eene vergadering van aalmoezeniers onmiddellijk daarna in de Panne bijeen geroepen, stelde Mgr. Marinis, opperaaalmoezenier alles op zijn plaats. 'Ik ben uw overheid', zegde hij, 'ik ben verantwoordelijk voor u; en zoo lang ik u niet zeg dat gij kwalijk doet, doet maar gerust voort zooals gij pleegt, zonder u om de nieuwsbladeren te bekommeren'. Men moet nogtans bekennen dat de aanranding goedgekeurd werd niet alleen door anticlericalen, maar zelfs door vele katholieken. Mannen die nog willen aanzien zijn voor verstandig en gezapig zeiden mij: 'oui, il a de bons aumoniers, mais la plupart avec leur marque de parvenus et leur absence de tact et de bonnes manières sont vraiment insupportables'.

't Is spijtig om zeggen, maar men moet getuigen dat de aalmoezeniers in 't algemeen noch de burgers, noch de soldaten met hen schijnen te hebben. En dat komt, meen ik, omdat er nevens deze die waarlijk de vaders van hunne soldaten zijn en altijd gereed zijn met den porte-monnaie en volksgeliefd zijn, er te veel andere zijn, die maar schijnen aalmoezenier te zijn om te pronken lijk de officiers en den mooien man uit te hangen. Zij komen op fijn uitgedoscht, de borst vooruit, de kop in de lucht en eene groote pluim op den hoed. Men zou zeggen dat keizers kat hun nicht is. Zij doen luidop uitspraak over alle moeilijke zaken, willen het al best weten, beknibbelen alle parochiale geestelijkheid en zien met zekere minachting en zeker medelijden neder op alle nog soutanedragende priesters. Ik geloof in den grond en velen zijn van mijn gedacht - zelfs onder belanghebbenden - dat de

aalmoezeniers daargaans veel te vet betaald worden. Wij hebben er tegen gekomen die boven de 10.000 fr. 's jaars trokken en die klapten - 't was ne wale - ‘de briser comme verre’, al die van hun gedacht niet wilden zijn. 't Is lang ten anderen dat men gezeid heeft dat het geld eene kwade beest is. - Met die duizende franken op zak waaraan zij niet gewend zijn, nemen zij het hoog op, meenen dat zij moeten paradeeren lijk en met de officieren om zich te doen gelden, en vergeten hunne jongens.

Daags na dat het geruchtmakend artikel verschenen was in de ‘XXe Siècle’, zeide ik aan een mijner neven sedert maanden aan het front: Jongen, hoe stelt gij het nog met uwen aalmoezenier? - Nonkel, antwoordde hij beschaamd weg, ik moet het zeggen lijk of het is, maar ik ken nog onzen aalmoezenier niet!

Met het einde van October en begin November kwam ons allertreurigst nieuws uit Roumenië! 't Was de doodstrijd van dat arme volk, bekroond door den val van Bouckarest. Buitengewoon terneerdrukkend voor de verbondenen was de verplettering van Roumenië. Men had zooveel verwacht van de bijtreding van Roumenië; en zie, alles was in rook vergaan. Daarbij de verbondenen konden niets meer op het Westfront. Rusland, Vrankrijk en Engeland veranderden van ministerie; er was ten allen kante misnoegen en moedeloosheid.

Te midden van dien droeven toestand, rond 15 December, doet de keizer al met eens en onverwachts, plechtige voorstellen doen aan de verbondenen om over den vrede te onderhandelen. Geheel de wereld stond over einde. Wat zou er nu gebeuren?

Twee dagen nadien behaalden de Franschen, te Verdun, onverwachts eene groote zegepraal, drongen ver in de Duitsche rangen, heroverden al wat zij sedert een jaar verloren hadden en mieken rond de 10.000 krijgsgevangenen. De eene verrassende gebeurtenis verwacht de andere niet.

Ondertusschen, de volkeren hunkeren angstig achter het antwoord der verbondenen aan de Duitsche voorstellen en bijzonderlijk achter het antwoord van Lloyd George, die ziekelijk is, maar belooft van dinsdag aanstaande te antwoorden. Men ge-

voelt dat er groote dingen op handen zijn en dat er op korte dagen over het lot en de toekomst der wereld zal beslist worden.

De soldaten en het minder volk in 't algemeen twijfelen niet het minste meer aan den aanstaanden vrede; maar de hoogere klassen zijn algemeen van gevoelen dat het voorstel van Duitschland met minachting zal verworpen worden.

Op Dinsdag 19 December heeft Lloyd George geantwoord en verklaard dat er met Duitschland van geen vredesonderhandelingen kan spraak zijn, zoo lang Duitschland geen herstelling wilde geven, geen restitutie doen en geen waarborgen wilde schenken. Wil Duitschland voorstellen doen in dien zin, zegde hij, wij zijn bereid het te aanhooren.

't Is dus, zooals te voorzien was, de voortzetting van den onmenschelijken oorlog, het doodvonnis van millioenen jongelingen, een nieuw en vreeslijk bloedbad voor Europa, de uitputting van alle landen, een strijd op leven en dood, zonder genade van beide kanten.

Maar had het antwoord anders geweest, wij zouden ons aan de galg geteekend hebben; en Duitschland, spijts al zijne onrechtveerdigheden, zou gezegepraald hebben.

En zie, terwijl voor iedereen de hoop op aanstaanden vrede voor lange verloren scheen, eene nieuwe verrassing komt ons van Amerika. Wilson, voorzitter der Vereenigde Staten, laat weten aan al de oorlogsvoerenden dat hij vreest van ook in den strijd medegetrokken te worden en dat hij daarom vraagt dat beide kanten hem zoo spoedig mogelijk zouden doen kennen: *leurs buts de guerre*.

Nog eens staat geheel de wereld over einde en elk vraagt zich af: wat is er nu op handen?

Duitschland heeft onmiddellijk naar Amerika eene kleine antwoorde gezonden; maar 't was eene antwoorde nevens de vraag en waarin zij verklaarde dat zij reeds gevraagd hadden aan de verbondenen om vredesonderhandelingen aan te knopen..

Zoo eindigde het jaar 1916 onder een algemeen gevoelen van ongemakkelijkheid, van halve hoop bij de eenen, van halve vrees bij de anderen, van mistrouwen bij velen.

Overzicht van 1916.

1916 was een mengelmoes van groote vrees, groote verwachtingen en bittere teleurstellingen. Verdun waar de Duitschers verschillige keeren op het punt stonden van door te breken; het offensief van Roussiloff met zijne 400.000 krijgsgevangenen dat zooveel beloofde en al met eens stopgezet werd; het offensief van de Franschen en de Engelschen aan de Somme, zoo prachtig begonnen en deerlijk geeindigd; de bijtreding van Roumenië; zijn verrassenden vooruitgang in Oostenrijk tot op 80 kilometers en daarna, al met eens, zijn even rappen achteruitgang met de verplettering van het Roumeensch leger en verovering van heel het land door de Duitschers; dat alles deed onophoudelijk de bondgenooten beurtelings overgaan van hoop tot vrees en van vrees tot hoop, om nogmaals te herbeginnen, zoodat het volk schier niet meer wist waaraan zich houden.

Na omtrent 2½ jaar oorlog zijn de Duitschers overwinnaars te lande. Zij bezitten omtrent geheel België, een groot deel van Rusland, alsook Montenegro, Servië en Roumenië. Van eenen anderen kant hebben wij hunne Coloniën en bezitten het meesterschap der zee; meesterschap dat nogtans de laatste jaren in gevaar gebracht werd door de onderzeeërs. Men zegt ook dat Duitschland regelrecht naar den hongersnood gaat. 't Is reeds twee jaar dat zulks nu en dan gezeid wordt; maar 't schijnt dat het dezen keer waarlijk zou meening zijn; en dat het daar de grootste reden is waarom de keizer zoo geern over vrede zou onderhandelen.

Voor den oogenblik al het belang van de wereld gaat naar den duikbooten oorlog, den hongersnood in Duitschland; naar Hindenburg en zijn geweld; naar Nivelle, opvolger van Joffre en naar Lloyd George, opvolger van Asquith. Zullen al die zaken en personen geven wat men er van vreest of verwacht? Laat ons hopen dat de eerste maanden het zullen uitwijzen en wel ten onzen voordeele. Immers achter al de opofferingen die wij onder opzicht van personen en geld gedaan hebben, het ware eene af-

grijzelijke zaak moesten wij eindigen met duim te leggen voor de Duitschers. En nogtans al is het dat men het niet luide mag zeggen, zonder gevaar te loopen van voor slechten vaderlander uitgescholden te worden, mij dunkt toch van langs om meer dat de verplettering van Duitschland tot de zoete droomen behoort.

Geheel de wereld snakt achter vrede, maar elk wil vrede op zijne mode, elk wil een zegepralende vrede en alzoo kan er geen vrede komen. Men zal dan voort vechten voor het meesterschap; maar 't is wel te vreezen dat men na nog veel bloedstortens zal moeten eindigen met van beide kanten toe te geven en overeen te komen.

Sedert meer dan twee jaar is en blijft de Panne de hoofdstad van vrijgebleven België. Hier wonen H.H.M.M. de Koning en de Koningin, Villa Maskens; hier komen onophoudelijk de ministers weg en weder, en hebben er in huur prachtige kamers ter hunner uitsluitelijke beschikking. Hier wonen Mr Janssens de Bisthoven en generaal Andringa, burgerlijke en militaire gouverneurs van West-Vlaanderen; hier zetelen 't vredegerecht van Nieuwpoort en Veurne, alsook de rechtbank van eersten aanleg uit Veurne, mitsgaders de militaire rechtbank. Hier is de nationale bank uit Veurne; hier is het overgroot krijgshospitaal van den Oceaan, met verre boven de duizend bedden. Hier verblijven eene menigte generalen en andere hooge krijgsoverheden; hier zijn allerlei bureelen van état-majors; hier vindt men den heer Fuchs, gewezen gouverneur van Congo, alsook generaal Franz, die binst den oorlog militaire gouverneur van Henegouwen benoemd werd. Hier woont Mgr. Marinis, algemeen overste van de krijgsaalmoesniers en met hem eene menigte andere aalmoesniers. En daarnevens eene ontelbare menigte van soldaten van alle wapens die hier de eene na de andere op rustverblijf komen.

Het leven wordt hier van langs om moeilijker en lastiger. Levensmiddelen en stoffen worden van langs om raarder en duurder. Er geraakt, stillekens aan, schaarschheid aan alles. Men begint moeilijk aan kolen, aardappelen en zelfs aan brood te geraken. Men moet gewoon kalant zijn van den verkooper of men

krijgt het niet. Wij schijnen waarlijk een tijdstip van ontberingen, van gedwongen versterving en van lijden te gemoet te gaan. Nogtans de menschen klagen niet te veel. De staat immers doet al wat hij kan om de bevolking ter hulp te komen. Hij is waarlijk de voorzienigheid die voor alles zorgt. Wij leven om zoo te zeggen in volle staatssocialismus.

In de Panne, op Coxyde, te Veurne en op veel andere plaatsen zijn werkhuizen opgericht waar ontelbare vrouwen en jonge dochters naaien, wasschen en strijken voor het leger en door den staat rijkelijk betaald worden. Hospitalen zijn opgericht, waar al de zieken die het begeeren, onvergeld aanveerd, bezorgd en opgepast worden; moederhuizen zijn opgericht voor de vrouwen en voor de jonge dochters, zoo talrijk, helaas, die in het kraambed moeten komen en die als hun tijd gekomen is, in auto afgehaald en wedergebracht worden en daar lange weken mogen verblijven, al op de kosten van den staat.

De kinders worden bij duizenden en duizenden in allerlei scholen geplaatst hier en op den vreemde en daar onderwezen, gekleed en gevoed zonder dat het een cent moet kosten aan de ouders.

Al de ouderlingen van vrij gebleven België, die het begeeren, worden hier in den repos St-Elisabeth geplaatst, waar zij gekleed en gereed en dagelijks door den doctor bezocht worden, eene burgerlijke tafel genieten, met alle dage hun versch vleesch en hun bier, nogmaals al ten koste van het staatsbestuur.

Eindelijk, binst de wintermaanden wordt er aan de vluchtelingen die het schijnen noodig te hebben, vluchtelingsgeld uitgedeeld, beloopende tot 1.25 fr. per hoofd en per dag. Het eerste jaar hebben verschillige priesters zich aangeboden om dat geld te trekken.

De staat heeft dan in alle noodwendigheden trachten te voorzien en dat maakt dat er spijts de levensduurte maar weinig geklaagd wordt. Algelijk allen hebben er van tot over 't hoofd en het hangt hun de keelgaten uit.

Met het begin van den oorlog was alles als ontredderd. De

vluchtelingen waren als uit de lucht gevallen; ze liepen verloren, ze wisten niet of ze nog verder gingen moeten vluchten of als ze al gauwe gingen mogen wederkeeren. Ze wisten niet wat aangegaan en leefden in armoede hunne gespaarde centjes op. Maar stillekens aan kwam er wat order in dien warboel: de eene trokken naar Vrankrijk of naar Engeland; andere zochten werk ter plaatse, andere nog ondernamen een klein handelken, en tegenwoordig is ieder weer in zijne doening en leeft alsof het nog lang alzoo zou moeten gaan. Het meestendeel geraken aan de knorre en spant het soms wat, bah, zeggen ze, 't is oorloge.

In 't begin van den oorlog hoorde men nooit geen bannen meer roepen in de kerk. Trouwen, binst den oorlog, dat zou alsdan aanzien geweest zijn als eene soort heiligschenderij. Maar zulke dingen kunnen niet lang tegengehouden worden. Welhaast waren er die het weerom risschierden; en nu trouwt men meer dan ooit. Officieren, soldaten en bijzonderlijk gendarmen willen al een vrouwtjen hebben. 't Is nu waarlijk de gulden tijd voor trouwzieke meisjes, en menige jonge dochter die reeds buiten de jaren was en het opgegeven had, heeft zich nog laten bekoren en heeft op een late nog het huwelijksbootjen ingestapt met eenen fermen kakhi.

Een wonderbaar dingen dat is dat de oorlog die zoo straf begint te wegen op de burgerlijke bevolking, integendeel zoo weinig schijnt te wegen op de soldaten die nogtans de hitte en den last van den dag te dragen hebben en daarbij hun leven moeten verpanden. Terwijl de burgers het hoofd beginnen te laten hangen, de soldaten blijven altijd levendig en vlijtig. 't Gebeurt wel als ze ne keer lastig werk moeten doen of lastige oefeningen hebben, of achter eenige weken rust weerom naar de loopgrachten moeten dat ze ne keer zouden knoteren en klagen en bedreigen; maar ze slachten van de jongens: 't is lichte vergeten en z'hebben seffens weerom leute met nen niemendalle.

't Gebeurt ook wel dat men hier en daar een tegenkomt die wat moedeloos is, die vindt dat het niet zal gaan, dat er nooit geen doen aan is, dat wij de Duitschers nooit meester gaan kun-

nen, enz. Maar dat zijn uitzonderingen. In 't algemeen zijn de soldaten moedig en vol betrouwen. Zij zijn overtuigd, ten vollen overtuigd van den eindzegepraal; en die er zou durven aan twijfelen is hun vriend niet. Er is een oneindig verschil tusschen ons tegenwoordig leger en het slordig leger dat wij door Nieuwpoort zagen trakelen bij de vlucht van Antwerpen. Onze soldaten zijn nu nette, flinke gezonde kerels vol leven en vol vuur; en alswanneer zij met muziek of claroenen aan 't hoofd, in rang en op stap, door de Panne voorbij gaan, gehuld in hunne groote jassen met de lederen leerzen rond de beenen, den helm met leeuwénkop boven de blozende kaken en de tintelende oogen, het geweer op den schouder en den dreunenden stap, dan gevoelt men dat wij kloekmoedige en manhaftige vaderlandsverdigers hebben. Jammer dat de onverschilligheid in zaken van Godsdienst en de zedeloosheid zoo veel verwoestingen aanrichten onder die dappere jongens.

Verre weg het beste deel van ons leger is, volgens mij, het corps der brancardiers; of, zoo zij zich zelf somtijds noemen om te lachen: *la brancarderie nationale*. Daar vindt men jonge priesters, seminaristen, kloosterlingen en novitiën van allerlei orders, broeders en ook onderwijzers. Ze zijn doorgaans al mannen van deugd, van geleerdheid, van zelfopoffering. Ook, meer dan gelijk wie in het leger, genieten zij de achting, de genegenheid en het betrouwen der soldaten. En wat de overheden betreft, niet alleen caporaals en sergenten, maar ook veel officieren hebben voor de brancardiers of berriedragers een zeker ontzag, eene zekere vrees omdat zij gevoelen dat die jonge mannen, al is het dat zij als soldaat hunne onderdanen zijn, hen toch onder opzicht van geleerdheid en zedelijke weerde verre te boven gaan.

Terwijl de andere bisdommen eene menigte van brancardiers geleverd hebben, heeft het seminarie van Brugge, ten gevolge van zekere omstandigheden, er maar geheel weinig geleverd. Opmerkensweerdig is het dat de directeur van het seminarie, Mr Legrand, heeft moeten optrekken.

Wij hebben bestatigd dat de jonge priesters, seminaristen en

kloosterlingen uit het bisdom Brugge doorgaans de beste, de deftigste, de ernstigste, de stilste, de godvruchtigste waren. Maar van een anderen kant deze uit de andere bisdommen zijn doorgaans welgemanierder, zij zijn opender en franker om te klappen en schijnen meer ontwikkeld op het gebied van kunst en letterkunde. Dit geldt bijzonderlijk voor muziek. Meest al de seminaristen en kloosterlingen uit andere bisdommen zijn de piano meester, staan sterk in het nieuw kerkmuziek, kennen ontelbare liederen en zingen lijk lijsters; terwijl er onder de Brugsche nauwelijks hier en daar een is die wat op de piano kan tokkelen en weinig of geen ervaren zangers. Dit verschil heeft ons waarlijk geslegen en er zou onder dit opzicht veel vooruitgang kunnen gedaan worden.

Sedert eenigen tijd bemerkt men eene nieuwe wending in de gedachten van sommige Nieuwpoortnaars. Tot nu toe was het altijd van wederkeeren naar Nieuwpoort, met de eerste gelegenheid. Vandage Nieuwpoort open, vandage zijn wij er; zoo zeiden zij allen. Maar stillekens aan komt men er van langs om meer tegen die zeggen: Wat zouden wij gaan doen naar Nieuwpoort, naar dien steenhoop? Als Nieuwpoort open komt gaan wij er zoo spoedig mogelijk eens naartoe gaan uit nieuwsgierigheid; om te zien hoe het daar al gesteld is en of er niets meer te redden valt; maar dan komen wij zeere weder naar hier en gaan er wachten tot dat het weerom goed zit te Nieuwpoort. Andere zeggen: Waarom naar Nieuwpoort weder keeren? Om er armoede te lijden zeker? Neen; wij zullen gaan waar dat er huizen en menschen zijn en waar er een bestaan is. Er zijn zelfs reeds Nieuwpoortnaars en landbouwers uit het omliggende wier gronden sedert 2½ jaren onder het zoutwater liggen en bijgevolg waarschijnlijk voor lang onvruchtbaar zullen zijn, die hofsteden gepacht hebben in Vrankrijk; die het daar geheel wel stellen en er waarschijnlijk zullen blijven.

Deze die van het begin af naar Vrankrijk en Engeland getrokken zijn stellen het er voort tamelijk goed. In het eerste waren zij daar uit hun lood geslegen; zij vonden geen werk dat

hun pastte en verveelden zich. Maar stillekens aan hebben zij zich gevoegd volgens de omstandigheden en allerlei werken aangegaan die zij te voren niet kenden. Sommige, in 't zuiden van Vrankrijk, werken in de wijngaarden; andere lossen schepen in den Havre; andere varen en werken voor de handelsvereeniging van Nieuwpoort; andere bevinden zich in de nieuwe fabriek van Mr Deswarte, bij Parijs. Andere nog werken in de statiën, scheepstimmerwerven, munitiefabrieken, enz. De vrouwspersonen zelf hebben zich ten deuge gesteld en allerlei ongewone werken aangegaan.

Niettegenstaande al het geld dat zij op het vreemde winnen, deze die van het begin af hun vaderland verlaten hebben, spreken niet van weg te blijven en zeggen niet: wat zouden wij gaan doen naar Nieuwpoort? Neen, België en Nieuwpoort wederzien is hun vurigste verlangen. Sommigen hebben er zelfs de landziekte van.

Met dezen langen, stilliggenden oorlog, hebben op den duur de menschen van dezelfde streek en van het zelfde gedacht malkander gezocht en zoo zijn er stillekens aan allerlei vergaderingen en bonden ontstaan.

Eenige priesters en eenige vurige katholieken komen alle zondage, achter de hoogmis, bijeen in de pastorie van de Panne. Eenige Nieuwpoortnaars vergaderen alle weke den eenen of den anderen avond op St-Idesbald om er de belangen en de toekomst hunner stad te bespreken. Al de jonge dochters die voor den oorlog ievers congreganiste waren, worden alle maande uitgenoodigd naar eene bijeenkomst in de kerk van de Panne. De vrijmetselaars ook hebben hunne vergaderingen en vinden malkander alle veertien dagen in de villa Donny, bewoond door Mr Deswarte. Sedert zijn vertrek naar Parijs komen zij nu bijeen in eene villa gelegen dicht bij de zee. Daarnevens zijn menigvuldige bijzondere vergaderingen ontstaan waar vrienden en kennissen regelmatig bijeen komen om onder het rooken eener pijp malkander het nieuws uit België mede te deelen en de tijdsomstandigheden te bespreken.

Maar dit is bijzonderlijk het geval voor het leger. Daar vindt men ontelbare vergaderingen en maatschappijen: vergaderingen van soldaten uit dezelfde stad of hetzelfde geweste; vergaderingen van hoogstudenten of van studenten uit hetzelfde collegie; vergadering van Walen en Vlaamschgezinden; tooneelgilden, choralen, of koorzangers; footbalspelers en kleine handbalspelers; kunstkringen, studiebonden, sprekersbonden, leeszalen met schoone bibliotheken, scholen waar les gegeven wordt door brancardiers, aalmoezeniers, officieren, bekwame vakmannen, enz. De kunstenaars van 't leger, graveerders, teekenaars, schilders, metaalbewerkers, enz. hebben zich onder het oorlogsleven met hunne kunst bezig gehouden en allerlei kunstwerken voortgebracht, voor dewelke tentoonstellingen geopend werden en waar de werken onzer jongens grootelijks bewonderd en zelfs duur verkocht werden.

Sommige vergaderingen op de vuurlijn hadden zelfs hun klein gazetje, zooals de Iseghemnaar, de Rousselaarnaarski, enz.

Eene vraag die dikwijls opgeworpen wordt is deze: zal de oorlog goed of kwaad doen aan België, zoowel onder stoffelijk als onder geestelijk opzicht?

1. *Onder stoffelijk opzicht*. Met het begin van den oorlog waren er velen die van gedacht waren dat België wel wat ging te lijden hebben van den oorlog, maar dat het na den oorlog een tijdstip van bloei en van voorspoed ging beleven zooals het er nooit geen gekend had. Nu nog, spijts al de rampen die over België gekomen zijn, blijven sommige van die mannen van gedacht dat in korten tijd alles zal hersteld en vergeten zijn, en dat België, dank aan de rijke vergoedingen die hem zullen toegekend worden, dank ook aan den steun en de bescherming der bondgenooten, op het gebied van koophandel en nijverheid eene tot nu toe nooit gekende uitbreiding zal nemen.

Anderen, op het zicht van de schrikkelijke puinen die ons vaderland bedekken; op het zicht van de vernieling in onze nijverheidsgestichten, havens, bruggen en wegen; op het zicht van de uitbuitingen en onbetaalbare oorlogschattingen aan ons land

opgeleid; op het zicht der uitvoeringen uit België van alle metalen grondstoffen en winstgevende zaken, zoo onder opzicht van nijverheid als van landbouw; op het zicht van de vraakroepende uithongering en wegvoering van ons arm volk, zijn van een ander gedacht. Neen, zeggen zij, de slag is te wreed, de wonde is te diep; België is in het herte getroffen, en na den oorlog zal het, een arm uitgeput land zijn. Het zal zich moeilijk en lastig weer opwerken; en het zal veel en lange jaren duren eer dat België nog eens wordt hetgene het was.

2. *Onder geestelijk opzicht*. Sommige zijn van gedacht dat de Godsdienst zal winnen bij den oorlog. Zekerlijk, zeggen zij, sommige gedachten zullen veranderd zijn. Zaken die men achtte zal men niet meer achten; en zaken die men niet achtte zal men grootelijks achten. Sommige deugden, tot nu toe, op den voorgrond, zullen voortaan op den achtergrond gesteld worden en vice versa. Alles ingezien, de Godsdienst zal er ernstiger en zuiverden uitkomen. In bezet België, beweren zij, wordt er meer gebeden en christelijker geleden dan te voren. De bewonderensweerdige houding van den heldhaftigen Cardinaal Mercier, van de bisschoppen en van ontelbare priesters, heeft veel vooroordeelen doen vallen, veel oude vijanden met de kerk verzoend en bij gansch het volk veel eerbied en veel dankbaarheid verwekt voor de geestelijkheid en met een voor den godsdienst.

De kerken zijn het laatste toevluchtsoord geworden van de vaderlandsliefde; en veel menschen die er den weg van ontleerd hadden, keerden er nu weder.

Anderen, voortgaande op hetgeen er hier gebeurt in vrij België en ziende hoeveel er zijn ten allen kante die gebed en zondagmis en Paaschplicht en alles opgeven om zich tot over 't hoofd in 't bederf te werpen, zijn van gedacht dat indien het in bezet België niet veel beter gaat dan hier, dat Godsdienst en zeden eenen doodelijken knak zullen hebben en dat men bij de stoffelijke ook de zedelijke puinen zal moeten betreuren.

Velen nogtans zijn van gedacht dat evenals een ongeweerte de verderfelijke gassen en slechte kiemen weg maait, zoo ook de oor-

log de godsdienstige en zedelijke luchtgesteltenis van België zal gezuiverd hebben. Het ongeluk, het gevaar, het lijden zullen de menschen nader bij God gebracht hebben. De oorlog met zijne schrikkelijke verwoestingen zal aan de menschen de vergankelijkheid der tijdelijke goederen getoond hebben en de verkleefdheid aan die goederen verminderd hebben.

Er zal beternis komen in de gedachtenstroomingen der hoogere kringen. Het materialismus dat overal doorgedrongen was, zoodanig dat men schier niets anders meer najoeg dan geld en vermaak, zal plaats maken voor meer idealismus. De oorlog zal getoond hebben dat er onstoffelijke zaken zijn die men mag en moet beminnen, betrachten, verdedigen boven alle stoffelijke zaken, zelfs boven het leven. De begrippen van eer, van recht, van rechtveerdigheid, te voren, schier uitgeroeid, zijn nu met den oorlog meer in bloei gekomen.

Iets waarover het allen ééns zijn, dat is dat er na den oorlog meer broederlijkheid zal bestaan onder de Belgen. Samen geleden en gestreden hebbende voor 't zelfde land, zullen zij malkander meer achten en beminnen. Ze zullen verdraagzamer zijn. De politieke twisten zullen in hevigheid verliezen. De enggeestigheid zal verminderen. In politiek zal men meer de algemeene belangen dan de persoonlijke inzien; en zelfs met andersdenkenden zal men over algemeene belangen kunnen spreken. Door meerdere menschelijke verdraagzaamheid, zal, na den oorlog, meer menschelijke vriendschap en blijheid het land binnentreden.

Anno 1917.

Januari.

REEDS op het vierde jaar dat wij hier zijn! mochte 't het laatste zijn. Nog eens met Nieuwjaar weinig bezoeken en wenschen. Dat valt lijk af met den oorlog. Alle wenschen natuurlijk komen uit op hetzelfde; al op vrede.

Begin Januari kwam hier het nieuws toe dat onze notaris, de goede heer Stroom, overleden en begraven was te Dieppe.

Nog een slachtoffer van den oorlog. Hij had alles moeten achterlaten te Nieuwpoort; geheel zijne studie was vernield en hij heeft er zijn hert in gesloten.

Begin Januari antwoord der bondgenooten op de Duitsche nota. Onze doeleinden: Herstel, waarborg, zekerheid. Kort daarna, antwoord der bongenooten aan Wilson: uiteenzetting onzer oorlogsdoeleinden.

Daarop algemeene uitbarsting van woede in 't Duitsche rijk. Op 22 Januari, boodschap van Wilson: de vrede gesteund op de vrijheid der volkeren en de vrijheid der zee. Geen overwinnaars, geen overwonnenen.

Einde Januari trok E.H. Dewulf, op zekeren nacht, naar Nieuwpoort om er de weerdijen, daar door den H. Stroom zaliger, verdoken, af te halen. Hij gelukte tamelijk goed, en M. Hellebuyck schoolopziener, oom en voogd der kinders Stroom, aan wien die weerdijen besteld werden, verklaarde met voldoening, dat de toekomst der kinders nu toch verzekerd was.

Op 1 Februari, Duitsche nota aan Wilson, Boodschap van den onderzeeërsoorlog zonder genade... om zooveel te eerder den vrede te bewerken.

Op 3 Februari: Afbreuk der diplomatische betrekkingen tusschen de Vereenigde Staten en Duitschland.

De Europeesche neutrale landen durven Wilson niet volgen.

De duikbootenoorlog begint geweldig te woeden; menigvuldige schepen worden dagelijks naar den diepen gezonden.

Duitschland verklaart luidop dat het voor niets noch voor niemand den oorlog zal staken; en dat Engeland het ten allerlangsten maar zes maanden kan uithouden. Engeland verklaart niet te zullen begeven. Wie zal er gelijk hebben? Geheel de wereld stelt zich die vraag met zekeren angst, want van den uitval van den duikbootenoorlog hangt de uitval van gansch het spel af. Ondertusschen wordt alles van langs om meer raar en duur en er staan ons misschien harde dagen te wachten.

Douglas Haigh, de opperbevelhebber van 't Engelsche leger, heeft in eene openbare aanspraak verklaard dat hij dit jaar, zonder den minsten twijfel het Duitsch front zal doorbreken.

Ondertusschen spijts vriezen en sneeuwen is het spel zoo overal wat aan den gang. De vijandelijke legers bereiden den veldtocht van 1917; zij betasten malkander en 't is van nu af geheele dagen schieten en buischen.

De vliegmachienen beginnen ook in roering te komen; bijna alle dage komen er al de Panne en werpen hier en daar hunne vreeselijke bommen. In het begin dezer maand viel er eene op het huis Vanbeveren, Zuidstraat te Veurne. Eene dochter des huizes wierd gedoodigd, de moeder den rechter arm bijna afgeslegen en den linkeren verbrand, met allerlei verwondingen aan hoofd en rug. Een andere dochter gewond aan 't hoofd en blind geslegen op de rechtere oog. De zoon bekwam kneuzingen over gansch het lichaam. De drie gekwetsten worden verzorgd alhier in 't hospitaal van den Oceaan.

Met 1 February is M. Dewulf vertrokken naar het Kamp van Auvours. Hij klaagt bitterlijk van de koude. Het vriest nu immers sedert omtrent 4 weken lijk het in vele jaren nooit gevrozen heeft en hij heeft daar voor slaapplaats eene ellendige houten barak met een dun laagsken strooi waarop hij ligt te bibberen van de koude, zegt hij, zonder een oog te kunnen toedoen.

Rond half February, op zekeren avond rond 10 ½ ure, terwijl alles in ruste was vielen bommen op St Idesbald. Al de villas

wierden geschokt tot in hunne grondvesten. Zij vielen niet ver van de villa der arme Claren. De E.H. Vandeputte die dicht bij de Arme Claren woont, had verschillige groote ruiten die verbrijzeld waren. Gelukkiglijk waren er noch dooden noch gekwetsten.

Rond het einde van Februari heeft opperminister Lloyd George verklaard dat men er zich geen valsch gedacht moet van maken, dat de oorlog nog lang gaat duren en dat Engeland zich onmiddellijk de grootste sacrificiën moet opleggen of dat wij anderszins naar eene rampe gaan.

Dat wordt alzoo stillekens een geheel ander liedje of dat wij tot nu toe gewend waren.

Einde Februari gingen de Engelschmans een goeden stap vooruit al de kanten van Bapeaume. De duikbootenoorlog doet schrikkelijk kwaad en zendt veel schepen naar den diepen. De scheepvaart is straf verminderd; Engeland heeft den invoer afgeschaft van alle niet zeer noodige zaken.

Einde Februari zit het gespannen tusschen Duitschland en Amerika, alsook tusschen Duitschland en Holland.

De gazette ‘Ons Vaderland’, in een bombast artikel schrijft: De wereld verkeert in eene bange afwachting voor de dingen die komen. Deze dagen, de menschen voelen het, gaan zwanger aan groote gebeurtenissen.’

Maart.

Sedert eenigen tijd bemerkt men groote verbetering in het korps der aalmoesniers. Ze houden zich deftiger als gewoonte; ze zijn meer priester geworden en min officier. Ook vernemen wij dat Mgr. Marinis gekapt en gekorven heeft in den hoop. Hij heeft er een zeker getal gestraft, verplaatst, verminderd, afgezet en weerom doen brankardier worden. Zelfs heeft hij op de zes, twee divisionaire aalmoesniers gebroken en uit het leger gebannen.

Wij vernemen dat alle maatschappijen, vergaderingen, clubs,

kringen, gilden, enz. die zoo talrijk in het leger ontstaan waren, met éénen trek afgeschaft zijn. Dat belet nochtans niet dat de officieren en legerdoctoors vrijmetselaars, wekelijks hier in de Panne zeer talrijk bijeen komen in de lokalen der loge in eene villa dicht bij de zee. Hoe rijmt men dat te gaar.

De duikbootenoorlog woedt voort. De handel is er niet door opgeschorst maar straf verminderd. Engeland heeft alle vervoer per water dat niet dringend noodig is, afgeschaft tot later; en heeft beslist van voortaan de lijst der gezonken schepen niet meer af te kondigen. Er is alzoo te min opschudding onder het volk. Engeland hoopt altijd voort het te kunnen uithouden tegen Duitschland en alzoo te maken, dat de vreeselijke duikbootenoorlog zonder invloed blijve op den gang en op het eindigen van den grooten oorlog.

Ondertusschen verergert het gedurig tusschen Duitschland en Amerika. Men is tegenwoordig aan den gewapenden vrede op zee, met afbraak van alle diplomatische betrekkingen en met nakend gevaar den oorlog alle stappe te zien uitbersten.

Rond St Joseph'sdag kwamen allerlei verrassende tijdingen toe. Vooreerst de inneming van Bagdad met den aanhoudenden vooruitgang der Engelschen; dan de omwenteling in Rusland met ontslag van den Keizer Nicolaas II en aanstel van het nieuw bestuur; en eindelijk de tot nu toe onverstaanbare achteruitgang der Duitschers in Picardië van Arras tot tegen Soissons, op eene diepte die op sommige plaatsen tot 35 kilometers beloopt. Elk is tevreden, maar elk is achterdochtig en zegt: er moet daar voorzeker wat onder zitten. Ook schijnt het dat de Franschen en de Engelschen wel krachtdadig maar terzelfder tijde voorzichtig het Duitsche leger achtervolgen.

Op vandaag 23 Maart is E.H. Dewulf afgekomen van het leger, in onbepaald verlof, als professor van Godsdienstleer in de middelbare school van Nieuwpoort. Hij was 52 dagen soldaat. Franz Verbanck, met hem opgetrokken, sterft te Dieppe in den loop der maand.

In den nacht van 24 tot 25 Maart zijn de dagen ten 23 uur

officieel weerom een uur vervroegd geweest. Van 23 is de wijzer op 24 verschoven geweest en mijne mis van 6 ure in den Repos, die te voren reeds bij den klaren geschiedde, is nu voor eenigen tijd weerom in het donker gevallen.

April.

Met Palmenzondag is Mgr. Debrouwere wederom naar de Panne gekomen om er nogmaals de diensten der Goede Week te doen. M. de pastor van Pervyse is hem gaan vervangen naar Poperinghe.

Dit jaar was er, voor den vasten, volstrekt niets verboden aan de soldaten. Voor de burgers was er alleenlijk verbod van vleesch te eten op Asschen Woensdag en Goeden Vrijdag. Alle andere dagen mocht men eten wat men wilde, zelfs vleesch en visch op dezelfde maaltijd.

Voor den paaschplicht voldoet men met te communie te gaan in gelijk welke kerk of openbare bidplaats van de Panne.

Het gaat achter den oorlog moeite kosten om dat al weerom in zijnen ouden plooi te krijgen.

Op 4 April kwam hier het nieuws, dat president Wilson op 2 April verklaard had in het congres te Washington, dat het gedrag van Duitschland, in deze laatste tijden, feitelijk niets anders is dan oorlog tegen het bestuur en het volk der Vereenigde Staten. Hij vroeg dat het congres den toestand voor oorlogsvoerder zou aanveerden en onmiddellijk alle maatregels zou nemen en alle macht en kracht zou gebruiken om het Duitsch bestuur tot inkeer te brengen en den oorlog te doen staken.

De verklaringen van voorzitter Wilson zijn met ongehoorden geestdrift onthaald door het congres en door het volk.

Over eenigen tijd heeft ook China alle diplomatische betrekkingen afgebroken met Duitschland; en zoo krijgen de Duitschers stillekens aan, de gansche wereld tegen hen. Menschelijk gesproken, zij moeten bezwijken; ongelukkiglijk ziet men nog niet wanneer.

Congres, Kamers en Senaat van de Vereenigde Staten hebben met omtrent eenparigheid verklaard dat de oorlog hun opgeleid was door Duitschland en dat zij hem samen met de verbondenen wilden doorvoeren uit al hunne macht.

De bijtreding van Amerika wordt bij al de bondgenooten met overgroote vreugde onthaald; en dat is hoogst noodig, want de duikbootenoorlog woedt geweldig; het Fransch-Engelsch offensief, zoo zegepralend begonnen, is stopgezet voor de Hinderburglijn, die, zoo men zegt, bestaat uit een dichtgesloten stekkersdraad lijn van 380 kilometers lang op 600 meters breedte of diepte; en eindelijk er is omwenteling in Rusland; de Czar is afgezet, volk en soldaten liggen in twist en velen willen er een afgescheiden vrede maken.

Einde April spijts de bijtreding van Amerika, China, Brazilië, Guatemala enz., staan de zaken der bondgenooten niet al te goed, maar de Engelschen, met de taaiheid van eenen doghond, houden wat zij hebben en met een nooit genoeg te bewonderen geduld, schieten en buischen maar altijd voort en veroorzaken de Duitschers overgroote verliezen, terwijl zij ondertusschen opvolgentlijk al de Duitsche plannen uiteen slaan.

Iets dat aardig is, dat is dat de minister van Oostenrijk en Duitschland, alsook de Engelsche minister Bonar Law in deze laatste dagen verklaard hebben, dat de oorlog op zijne laatste voeten loopt en dat de vrede in 't korte zal geteekend zijn. Hoe zulks zou kunnen gebeuren kan ik niet peinzen. De Duitschers immers verklaren dat de oorlog geheel in 't korte gaat eindigen door eene volledige overwinning hunner legers; en de bondgenooten van hunnen kant zeggen dat zij volstrekt zeker zijn van te winnen en dat zij maar willen vrede maken als de Duitschers totaal verpletterd is. Welnu, Duitschers en bondgenooten schijnen alle twee om ter sterkst. Hoe rijmt men dat al te gaar?

In den nacht van 24 tot 25 April rond 2 ½ ure 's morgens lieten de Duitschers met schoonen Noord-Oostenwind hunne stikgassen verraderlijk los over Veurne Ambacht. Fransche soldaten zeggen dat zij in hunnen secteur van Nieuwpoort onder dooden,

zieken, gekwetsten en krijgsgevangenen, daardoor rond de 1500 mannen verloren hebben. Bijna alle hennen, honden, katten en verkens en zelfs koeien en peerden, waar de stikgassen meest gegrepen hebben, zijn ziek geweest of zijn dood gegaan. De landvruchten zelve zooals tarwe, haver, rogge, klaver en allerlei groensels, die aan de stikgassen bijzonder blootgesteld werden, zijn verschoeperd, of ten minste ros geworden. 't Is de eerste keer, dat de Duitschers al den kant van Nieuwpoort met hunne stikgassen werken en de uitwerksels zijn verschrikkend geweest. In de voorenste loopgrachten en in de kelders van Nieuwpoort lagen er 's morgens eene menigte soldaten dood, versmacht en vergeven. De gazetten natuurlijk zwijgen daarover lijk vermoord en het is verboden er van te spreken in de brieven.

De uitwerksels van die vergiftige gassen, hebben zich doen gevoelen tot in Veurne waar een zeker getal personen onpasselijk geworden zijn en waar sommige dieren, zooals hennen, er van gestorven zijn; alsook tot in Alveringhem, tot in Leysele en zelfs tot in Watou en voorenaan in 't Fransche, waar hier en daar menschen en dieren er van onpasselijk geworden zijn.

Rond 20 April is Mr Dewulf met Louis Deschieter en Cyrille Pecceu op zekeren nacht naar Nieuwpoort getrokken om er in drie verschillige plaatsen geld en weerdijen uit te halen, onder andere bij Ch. 't Jaeckx-Verhaeghe. Op de drie plaatsen waren de nesten geroofd en alle geld verdwenen. Het zicht van de verwoesting van Nieuwpoort had zulkdanigen droeven indruk gemaakt op Louis Deschietere, dat hij er verschillige dagen onpasselijk van gebleven is.

De Paaschtijd is flauwtjes gevierd geweest in de Panne door de burgers, maar nog flauwer door de soldaten. In sommige regimenten is er maar één soldaat op tien meer, die zijn Paschen gehouden heeft. In de beste regimenten nauwelijks één op vijf. Waar gaan wij naartoe en wat zal er van ons katholiek Vlaanderen geworden zijn na den oorlog?

Mei.

Dit jaar is Mei de schoone Mei niet, de maand van 't jeugdig groen en van de bloemen. Neen; 't blijft koud; nievers is er eenig groen te zien en de bloemen staan daar naakt en bladerloos alsof wij nog in 't putje van den winter waren. Het zal alleszins een late uitkomen zijn en alles zal verachterd zijn. En nochtans indien wij ooit een vroegen uitkomen en een vroegen oogst noodig hadden, het is wel nu, nu dat er van alles begint te kort te zijn en dat alles langs om raarder en duurder wordt. De aardappelen, onder andere, zijn kwaadkrijgens. Gelukkig dat men nog boonen en rijst vindt om ze te vervangen. 't Is waar men ziet reeds nieuwe aardappelen te koop gesteld; maar deze kosten 1.60 fr. den kilo.

Uit alle voorzichtigheid wordt er van hooger hand bevolen dat alle inwoners van de Panne zich moeten voorzien van maskers tegen de stikgassen. Zulke maskers of cagoelen, zoo ze dat noemen, zijn te verkrijgen in den ‘Repos Ste-Elisabeth’ Ieder maal men een uitstapjen doet is men verplicht dat masker mede te nemen; zoo niet, vijf frank boet en nog andere straffen, ten minste op sommige plaatsen niet ver van 't front.

Op Woensdag, 9 Mei begon in de parochiale kerk alhier een triduum van sermoenen over de zuiverheid. Om zes ure 's avonds klein vlaamsch sermoen over de zuiverheid, door den E.H. aalmoesnier Vandenheuvel. Daarna kort lof, en dan groot fransch sermoen, *sur la chasteté par le R.P. Hénusse S.J. Aumonier*. P. Hénusse had ongehoorden bijval en de kerk was telkens te klein. Die sermoenen waren uitsluitelijk voor de manspersonen; en burgers en soldaten hebben waarlijk gewedijverd om ze bij te wonen. Mochten zij wel goed te wege brengen! 't Is zoo noodig!

Mei bracht ons dit jaar een groot gevoelen van terneerdrukking. Het schitterend Fransch-Engelsch offensief werd stopgezet, juist daar, waar Hindenburg, na zijnen vrijwilligen achteruittocht, het aangewezen had; en Rusland is sedert zijne omwenteling als

een groot zottekot geworden. Men ziet noch kop noch steert aan dat onmetelijk land en elk trekt en pakt al nen kant. Het werkvolk eischt acht-urenwerk met 2000 fr. loon te maande en gelijke verdeeling der gronden. Jongens van 18 jaar, lijk zekere Anatole Lamanoff te Cronstadt spelen er baas en meester over provinciën; en zijn broeder Pieter Lamanoff, een jong officierke van 't Russisch leger, is daar nu opperbevelhebber van al de soldaten en zeelieden van Cronstadt. Rusland gelijkt aan eene school waar de onderwijzer in den kelder gesloten zit en waar de jongens meester zijn. De Russen zijn den oorlog moede en willen met alle geweld vrede maken, kost wat kost. En zeggen dat het die ongelukkige Russen zijn die ons in den oorlog getrokken hebben en die ons nu in den steek laten! Invloedrijke mannen van Vrankrijk, van Engeland, van Amerika trekken naar Petrograd om de Russische gaaien tegen te houden in hunne dwaasheden en ze te bewilligen den oorlog voort te zetten. Hadden de Russen dit jaar hunne steke gestaan, wij zouden er waarschijnlijk geweest zijn, en Duitschland zou moeten duim leggen hebben.

Maar nu dat ten gevolge der omwenteling het vechten stil gevallen is op het Russisch front, hebben de Duitschers zeere hunne legers uit Rusland naar Vrankrijk gezonden om er het Fransch-Engelsch geweld te kunnen stille leggen. Die Russische omwenteling is ten minste een jaar verlang voor den oorlog; en moet Rusland nu alleen vrede maken, dat kan het mislukken van geheel den oorlog voor gevolg hebben voor ons. De Engelschmans nogthans, met de taaiheid en de hardnekkigheid van een doghond, vechten maar hemelstorme voort, alsof alles om ter best ging al Rusland. Waarlijk wonderbare oorlogsmannen.

Van eenen anderen kant onze nieuwe bondgenoot Amerika begint schepen en volk te zenden. Amerika belooft ons 200.000 mannen voor dit jaar; 500.000 mannen voor de lente van 1918 en dan millioenen en millioenen voor de volgende jaren.

Menschelijk gesproken Duitschland kan het op den duur niet uithouden tegen de verbondenen; maar zal ons volk, zal ons leger, zal het Fransche volk het zoo lang kunnen uithouden?

Het is in alle geval zeker dat de oorlog schrikkelijk begint te wegen en dat men ten allen kante snakt naar het einde, bijzonderlijk, zegt men, in Vrankrijk.

Rond het einde van Mei werd er op zekeren nacht ingebroken in de Sacristie van St-Idesbaldus Kapelle. Het brandkofferke werd medegenomen met twee zilveren ciboriën die er in waren en een klein zilveren vatje met H. Olie. Eene der ciboriën bevatte eene groote H. Hostie en de andere rond de 300 kleine H. Hostiën. 's Anderdaags werd het brandkofferken ontdekt in de duinen; kort daarna kreeg men de twee ciboriën en het klein H. Olievaasje weder; maar van de H. Hostiën heeft men er tot nu toe maar vijf wedergevonden. Al de andere zijn verdwenen. Die heiligschendende diefstal heeft natuurlijk nog al wat opschudding verwekt rond St-Idesbald en elk wenscht dat de dieven zouden ontdekt worden; maar dat zal waarschijnlijk moeite kosten.

Einde Mei kwam hier ook het gerucht dat Mr Delaere, gewezen onderpastoor van Nieuwpoort en thans pastor te Leffinghe, aldaar subiet gestorven was rond het einde van Maart 1917. Reeds in het begin van 1915 had hier het gerucht van zijne dood geloopen, maar welhaast werd dat gerucht gelogenstraft. Dezen keer nogtans, ongelukkiglijk, schijnt het gegrond te zijn.

Juni.

Op zekeren dag, begin Juni, rond drie ure 's morgens, deden de Engelschen de hoogten van Meesen en Wytschaete in de lucht vliegen. Terzelfder tijde werden die omwoelde hoogten door duizende kanonnen vreeselijk beschoten; en daarna door 't Engelsch voetvolk bestormd. Tegen 10 ure 's morgens waren de Engelschen meester van Meessen en omstreken. In den namiddag, na moorddadige gevechten, veroverden zij ook Wytschaete en omliggende. Rond de 30.000 Duitschers werden gedoodigd of buiten gevecht gesteld; 7200 mannen werden

krijgsgevangen genomen; eene menigte kanonnen, schietmachienen en allerlei oorlogstuig viel in de handen der Engelschen. Zij drongen door tot tegen de vaart van Yper naar Comen en tot op eenige minuten afstand van Waesten. Er was weerom algemeene vreugde onder de Belgen en men verwachtte weer het beste. Men zei dat zij nu gingen doordringen tot Kortrijk, om van daar al den eenen kant het Noorder departement te omsingelen en de Duitschers te verplichten Ryssel, Tourcougne en Robaais te ontruimen en van den anderen kant de Leye te volgen tot Gent en Antwerpen om de Vlaanders te omsingelen en alzoo daar de Duitschers te verplichten de kust en de Vlaanders te verlaten.

De Nieuwpoortnaars waren er weerom boven op en spraken reeds van naar huis te gaan; maar de dagen gingen voorbij; wij gerochten op het einde der maand en de zaken bleven lijk zij waren. In plaats van vooruit te gaan, de Engelschen hadden moeite om aan de tegenaanvallen der Duitschers te wederstaan en om te houden wat zij genomen hadden. Eens te meer, eene teleurstelling voor het lichtgeloovige volk.

Op Donderdag 14 Juni, daags voor H. Hertedag, 's morgens rond 6 ½ ure binst dat hij biecht hoorde in 't kapelleke van St-Idesbald, werd de E.H. Vandeputte onderpastor, getroffen door een lichte geraaktheid. Op den slag kon hij omtrent niet meer spreken; en de rechterkant van zijn lichaam was min of meer lamachtig. De doctor gebood hem aanstonds acht dagen ruste te bedde; en na acht dagen was Mr Vandeputte omtrent hersteld, buiten dat zijne oogen nog niet wel mede wilden, dat zij nog wat troebel waren en dat hij er twee voor één zag. De doctor hoopt dat het misschien nog wel zal voorbij gaan; zoo niet zal hij eene heelkundige operatie moeten ondergaan. Laat ons hopen dat alles in 't beste zal keeren en dat er hem van dit treurig voorval niets zal overblijven.

Rond half Juni hebben de Franschen den secteur van Nieuwpoort verlaten en zijn er vervangen door de Engelschen. Onmiddellijk bemerkte men meer bedrijvigheid al dien kant. Soldaten, peerden, autobussen, kanons en munitie komen maar altijd voort

helder op. De Engelschen zeggen dat zij absoluut tegen half oogst Zeebrugge moeten hebben. Het mag hun kosten wat het wil, zeggen zij, ze moeten het hebben; hunne eer en hun bestaan hangen er van af, zeggen zij.

Ondertusschen blijft de Duitscher niet stil en schiet maar altijd schieten op Oostduinkerke, op Coxyde, op St-Idesblad, op Veurne, op Adinkerke, enz. Op Woensdag 27 Juni zond hij rond de 60 obussen van 305 op Duinkerke. Het groot kanon dat aldus weerom Duinkerke beschiet ligt volgens de eenen in het Vrijbosch bij Clercken, en volgens de anderen in een bosch tusschen Keiem en Leke.

'The Times' van 27 Juni zegt: *Nous sommes engagés dans une longue guerre dont la fin n'est pas en vue*.

Wat zullen de fraaie menschen daarvan zeggen die spijts alles altijd voort houden staan dat de oorlog binnen eene maand of twee zal gedaan zijn!

In den loop der maand Juni werd de fransche senator Jonnart naar Griekenland gezonden als gevolmachtigde der Verbondenen om daar effening van zaken te maken. Hij ging er met vuile voeten door. In een twee drie zonder veel gedruisch of beslag, werd koning Constantijn afgezet en naar Zwitserland gezonden; zijn tweede zoon, Alexander, volgde hem op; Venizelos werd weerom eerste minister; al de Duitschgezinde staats- en legerhoofden werden rekening gevraagd over hun doen en laten, afgezet, verbannen of in 't gevang geworpen. De oude Kamers van 1915 werden bijeen geroepen, het leger heringericht en de diplomatische betrekkingen afgebroken met Duitschland en zijne aanhangers. Alles is er ineens als bij tooverslag veranderd en Mr Jonnart haalt eer van zijn werk.

Men verhoopt nu nog in 't korte de oorlogsverklaring van Griekenland aan onze vijanden.

Julius.

Op 1 Juli, geheel op het onverwachts, hernamen de Russen het gevecht en dreven de Duitschers achteruit. Zij namen op 1 Juli 10.000 krijgsgevangenen en 's anderdaags nog 8 duizend. Het werd tijd dat zij roerden want de Franschen zien sedert eenigen tijd vreeselijk af in Champagne. Het heringrijpen van de Russen verblijdt iedereen, maar verwekt toch den geestdrift niet meer van voordezen. De menschen gevoelen maar al te wel dat zulks ons gaat deugd doen maar toch over den oorlog niet zal beslissen.

Op Dinsdag 10 Juli hebben de Duitschers al met eens met vroed geweld de Engelschen in den secteur van Nieuwpoort aangevallen. Van 's morgens vroeg tot na den noen was het een vreeselijk trommelvuur van de Duitsche kanonnen. Het was zonder eene halve seconde onderbreking schieten en buisschen, rommelen en ontploffen ten allen kante. Oostduinkerke, Coxyde en Wulpen hebben er schrikkelijk van gekregen en zijn onbewoonbaar geworden. Het volk had er bevel gekregen van de gemeente te verlaten tegen 15 dezer en was daarom hevig verbitterd en klapte van tegenstand te bieden. Maar sedert de beschieting van gister zijn de gedachten teenemaal veranderd en elk vlucht weg al nen kant. Gister namiddag hebben de Duitschers voort geschoten op Oostduinkerke, op Coxyde, Wulpen en ook op Veurne, Adinkerke en dieper weg. Veurne heeft nog al schade geleden en telt rond de twintig dooden. De avond en de nacht hebben het kanon niet tot zwijgen kunnen brengen. Het geschot heeft geheel den nacht geduurd tot rond vier ure van den morgen om vandage te hernemen, maar toch met min geweld. In geheel die streek is verleden nacht schier niemand te bed geweest; en dezen morgen kwam de treurige stoet der schamele vluchtelingen, met pakken en zakken beladen, naar de Panne afgezakt op zoek naar een nieuw verblijf. Verlatene oude menschen en kinders neemt men in menigte op in den Repos Ste-Elisabeth en de andere stuurt men naar het midden en het zuiden van Vrankrijk.

De Panne is tot nu toe gespaard, God lof; maar wie weet hoe lang het nog zal duren.

Er is nu wat klaarte gekomen in geheel die zaak. Dat geweldig Duitsch trommelvuur dat 24 uren lang duurde was de bereiding van een aanval op den secteur van Nieuwpoort. Al de loopgrachten en versterkingen en verbergplaatsen van den Engelschen secteur over Nieuwpoort waren letterlijk vernield en in gruis geschoten. Daarbij waren al de bruggen door 't geschot uit een geslegen. Ook als de Duitschers na 24 uren schieten, ten aanval opstormden, kwamen zij op eene breedte van 1300 meters vooruit tot aan den Chenal; 't is te zeggen op eene middelmatige diepte van 600 meters en namen al de Engelschen, die in den secteur waren, krijgsgevangen, uitgenomen een zeker getal goede zwemmers die zich in den Yser wierpen en de rivier overzwommen. Men zegt dat de Engelschen daar rond de 3000 mannen verloren. 't Is grootelijks jammer en het maakt een buitengewoon treurigen indruk op het volk. Die vooruitgang der Duitschers is zoo veel te spijtiger dat zij, volgens men zegt, de sluizen stuk geschoten hebben, dat men nu geen meester is van het water en dat men maar moeilijk alles kan herstellen omdat de Duitschers nu te dichte zitten van de sassen.

Meer en meer komt er nieuws over de beschieting der streek. 't Schijnt dat het waarlijk iets ongehoords geweest is en dat de bevolking er van vergruwd geweest is. De gazetten zeggen dat die beschieting alle andere in geweld te boven ging.

Vandage, Zondag 15 Juli, heeft de krijgsoverheid de bevolking van twintig gemeenten doen wegvoeren. Om 4 ½ van den morgen moesten al de inwoners van Coxyde, Oostduinkerke, Wulpen enz. op hunne dorpsplaats zijn om van daar per autobus naar de statie van Veurne vervoerd te worden voor den trein van 7 ure. Ieder reiziger mocht een pakje van 30 kilos medenemen, maar niet meer. Zij gingen gratis vervoerd worden naar midden Vrankrijk, waarschijnlijk naar de Sarthe die, zoo het schijnt, eene landbouwstreek is.

Toelating om te blijven werd verleend aan de gemeenteraads-

leden, de politiebedienden, den pastor, de staatsbedienden, dezen die met den bevoorradingsdienst belast waren, alsook aan al degenen die vrochten voor 't leger en eindelijk aan al degene die minstens eene hectare grond beboerden.

Die uitdrijving van de bevolking en de achteruitgang der Engelschen van wien het volk verwacht had dat zij in korten tijd Oostende en Zeebrugge zouden innemen heeft een algemeen gevoelen van droefheid en moedeloosheid verspreid. Dat heeft daarbij hier op de Panne angst en misnoegen verwekt. Immers het gerucht heeft geheel de week geloopen dat de Panne ook zou moeten vertrekken. Maar gelukkiglijk vandaag in den voormiddag is bij gouverneur-generaal Andringa, het nieuws toegekomen dat het groot kwartier-generaal toestemde dat de Panne voort bewoond bleef. Dat nieuws werd met algemeene vreugde onthaald. Immers had men de Panne moeten ontruimen het zou hare talrijke inwoners (3000 Pannenaars en rond de 7000 vluchtelingen) de weg van het onbekende geweest zijn in het diepe Vrankrijk en voor vele handelaars een onschatbaar verlies.

Met het wegvoeren der bevolking van Coxyde en Oostduinkerke zijn nogmaals eene menigte van Nieuwpoortnaars naar het Fransche vertrokken. Dit getal zou nog grooter geweest zijn had men op den laatsten oogenblik geen onbepaalden uitstel verleend aan de bevolking van St-Idesbald. Deze mogen blijven tot verder orders; en daar dit gehucht bijzonderlijk door Nieuwpoortnaars bewoond is; zoo komt het dat er nog al eenige Nieuwpoortsche familiën rond de Panne blijven wonen.

Daar er omtrent geen kinders meer zijn in de streek, zoo hebben de Arme Claren hunne school gesloten en zijn van gedacht te gaan werken in de naaierij van het leger.

Op Maandag 16 Juli werd aangeplakt dat de inwoners van St-Idesbald, Forthem, Reninghe, Pollinchove, Stavele en Crombeke op hunne beurt het land moesten verlaten op Dinsdag 17 Juli. De Panne, Veurne en Adinkerke mogen nog blijven; maar de krijgsgouverneur generaal Andringa heeft doen aanplakken dat hij het als een strenge plicht aanziet ten dringenste de

burgerlijke bevolking op te wekken het land te verlaten; en dat hij de huisvaders smeekt op hunne verantwoordelijkheid te peizen ten opzichte van hunne vrouw en kinders en indachtig te zijn welke bittere wroeging zij zich bereiden indien zij, om hier een handsvol geld te winnen, de schuld zijn van de dood of van de verminking van hunne vrouw of kinders.

Eerst scheen men de vermaningen en smeekingen van generaal Andringa in den wind te willen slaan, maar het gerucht begon te loopen dat de koninklijke familie de Panne verlaat, dat de Belgische administratiën er van onder trekken, dat het hospitaal de Oceaan en de militaire baden aan de Engelschen overgeleverd worden en eindelijk dat het Belgisch leger de Panne verlaat om door het Engelsch leger vervangen te worden; en zoo seffens zijn er hier eene menigte die vertrekken of die zich bereiden om in de eerste dagen te vertrekken. De Panne krijgt het treurig uitzicht van eene vluchtende stad die de grootste rampen verwachtende is. Daarbij het kanon is schier dag en nacht aan het woord en soms wel op eene vervaarlijke wijze, en eindelijk de Engelschmans die gekomen zijn om Oostende en Zeebrugge in te nemen, beginnen met zich teenemaal achteruit te laten slaan, eerst tusschen Lombardzijde en den chenal en dan tusschen St-Jooris en Nieuwpoort. Dat al verwekt hier ongehoorden angst en gejaagdheid onder de bevolking en meer en meer, alhoewel met de rouw in 't hert, maakt men het voornemen de Panne te verlaten voor Vrankrijk waar men helaas zoo bitter slecht gekomen is, zoo 't schijnt.

Alhoewel hier alle besturen verdwijnen, de Repos Ste-Elisabeth moet toch blijven. 't Is zooveel als een groot deel van die arme dutsen tot eene onvermijdelijke dood veroordeelen.

Einde Juli verlaat het Belgisch leger de Panne. Men verwacht in de eerste dagen het Engelsch leger en met het Engelsch leger ook de Duitsche marmieten. Dat maakt dat de Engelschen hier maar geheel magertjes gekomen zijn. Zij worden aanzien als ongeluksvogels.

Oogst.

De Engelschen hebben met veel gedruisch en onder het spelen van aardig muzelmuziek hunne plechtige intrede gedaan in de Panne. Schoone knappe soldaten doorgaans die Engelschmans; veel flinker dan onze jassen. Mannen, peerden, wapens, kanonnen, wagens, autocars, harnasseering enz. alles is om ter deftigst en om ter volmaaktst uitgerust. De Tommies zien er gemakkelijke en vriendelijke jongens uit die geern lachen. Zij zijn veel fatsoenlijker en stiller dan onze Belgische schruwelaars. Zij eerbiedigen alle vrouwen die eenigszins schijnen te willen geëerbiedigd zijn. Het doet ons waarlijk aardig alzoo niet meer geheele dagen te hooren sakkeren en dommen, lijk ten tijde van onze Belgische leeuwen.

Tommy is eeuwig liefhebber van taartjes, chocolade en fijne sneukeling. Hij is ook groote liefhebber van een stil pintje. 't Is te zeggen dat hij er vele drinkt, maar stillekens weg, zonder gedruisch. En als hij een heelen avond sprakeloos, veel lekkere pintjes ingegoten heeft dan staat Tommy recht met een zaligen glimlach op het wezen, met nen draaienden kop, met slappe beenen, maar zonder gedruisch. Tommy heeft niets van den brullenden Vlaamschen leeuw. Hier in de Panne is Tommy nog al geern gezien omdat hij alles eerbiedigt en veel verteer doet. Maar verder op in de duinen en op den buiten zou men hem naar alle weerlichten wenschen omdat hij naar niets ziet of kijkt, eigendommen en vruchten beschadigt zonder noodzakelijkheid; en zonder vragen of koopen al pakt wat hem aanstaat. Het duinevolk had veel liever de Franschen dan de Engelschen; en ze verlangen om de Franschen weder te hebben. Ze vinden dat de Franschen doorgaans vriendelijker, beleefder, hertelijker, bedienstiger en milder waren.

De Engelschen hebben hier een ongehoord groot en talrijk monster-oorlogsmateriaal aangebracht; en er wordt soms geschoten dat hooren en zien vergaat. Oogst is ten anderen eene geweldige maand en dikwijls maar meest bij nacht krijgen wij

het bezoek der Duitsche vliegmachienen; maar het Engelsch offensief tegen Oostende en Zeebrugge dat men in den loop van Juli verwachtte blijft aanslepen; men krijgt den indruk dat het met lang vuur gaat afgaan; en er wordt stillekens verteld dat 't offensief, waar men zooveel van verwachtte, uitgesteld is tot verder orders. Men heeft onverwachts wat geweld gebruikt en wat vooruit gegaan al de kanten van Langemarck, St-Juliaan en Zonnebeke; maar dat is, spijts al het gebof der nieuwsbladeren ook seffens stille gevallen; en nu beginnen de slimste overtuigd te zijn dat het vreeselijk offensief der Engelschen dat den Duitschen westervleugel zou inbeuken en vergruizen ten einde is en op eenen sisser uitloopt. 't Is nu weerom uitgesteld tot te naaste jaren en dan, zeggen de welweters, zal men alles verslaan met de hulp der Amerikanen.

Met de verjaring van den Gulden Sporenslag werd een lange brief gezonden tot den koning om de klachten der Vlamingen uiteen te doen en recht te vragen. ‘Koning,’ zoo stond er daar, onder ander, te lezen, ‘men bereidt een offensief; veel bloed zal vloeien en het zal omtrent al Vlaamsch bloed zijn. Wij willen ons bloed geven, maar wij eischen ons recht. Wij zijn moede van veracht, versmaad, miskend te zijn omdat wij Vlamingen zijn. In het leger zijn al de voordeelen, al de aangename postjes voor de Walen. Wij, Vlamingen, wij zijn maar goed om zakskensvulders te zijn; en alswanneer wij afgebeuld zijn dan krijgen wij nog van onze officieren een hoop grove geleedigingen naar het hoofd, Die geen Vlaamsch kent kan generaal worden, maar die geen Fransch kent kan geen korporaal worden. Wij hebben ons door Vlaamsche vakscholen, binst den oorlog willen hooger opwerken en ontwikkelen; maar men heeft dat verboden; men heeft die scholen afgeschaft; men wil niet dat wij trachten ons lot te verbeteren, met wil dat wij minderachtig blijven en onbekwaam zijn van achter den oorlog anders dan hongerloonen te verdienen. Wij verklaren rechtuit, wij hebben geen betrouwen meer in onze officieren. Op u alleen, o koning, is al onze hoop gevestigd; van u alleen verwachten wij recht!’

Dit schrijven bracht de hooge sferen in opschudding, en die opschudding deelde zich welhaast mede aan de mindere officieren en aan de soldaten. Wie was de vermetele die aldus een oproep had durven doen tot den koning? Wie was de roekelooze die aldus de grieven der Vlamingen had durven voor oogen leggen aan 's lands hoogere overheid? Er werd gezocht en herzocht; en de zondebok die boeten moest was een jeugdig aalmoesnier, priester geworden binst den oorlog, seminarist van Luik, de E.H. Paul Vandermeulen, zoon van den overleden geneesheer Vandermeulen van Bree in Limburg en voorzitter van de studentengilde van Limburg. Hij werd gestraft, afgezet als aalmoesnier, brancardier gemaakt van een strafbataillon (bataillon de discipline) in een eiland (Cézembre) op de kusten van Vrankrijk. Die straf werd publiek kenbaar gemaakt aan 't leger en gevolgd van een decreet allerlei rechten toekennende en allerlei beloften doende aan de Vlaamsche soldaten. De krijgsoverheid meende alzoo alles plat te slaan met het geweld en met de brutale macht. De soldaten buigen daar natuurlijk voor, uitwendig, maar niet inwendig. De krijgsoverheid schijnt te vergeten dat alswanneer er ievers gelijk op welk gebied eene langdurige en geweldige beweging bestaat er daar noodzakelijk eene reden moet voor zijn, en als men die beweging wil doen ophouden, dat er niets eenvoudiger is dan de reden weg te nemen, te weten, in het tegenwoordig geval, het rechtzinnig wegnemen van de Vlaamsche grieven. Maar neen men heeft dat op zijn militairsch willen afhandelen; men heeft met geweld geslegen; en 't gevolg is geweest eene aanvuring van 't Vlaamsch gevoelen in 't leger. Paul Vandermeulen is aanzien geweest als slachtoffer der Vlaamsche beweging; duizende soldaten hebben geroepen hetgeen er op veel plaatsen op de muren aangeplakt stond, te weten: Leve Vandermeulen, leve onze martelaar! En met den bots neemt Vandermeulen alzoo plaats in de rangen van deze die geleden hebben voor hunne moedertaal; en wie weet of hij later geen standbeeld krijgt. Het schijnt dat de Vlaamsche bewe-

ging erg geweldig is in 't leger en dat men na den oorlog met de Vlaamsche soldaten zal moeten afrekenen.

Andere aalmoesniers zijn, ter dezer gelegenheid, min of meer gestraft geweest en wij moeten hier verklaren dat het korps der aalmoesniers sedert zij door XXe Siècle openbaar aangerand werden, veel verbeterd is. Zij behertigen meer de geestelijke belangen hunner jongens; zij zijn in 't algemeen meer priester en min officier geworden; en zekere krijgsoverheden die weinig den godsdienst genegen zijn, beschuldigen ze nu van te opdringerig te zijn en van te veel godsdienstige propaganda te maken. Men beschuldigt ze bijzonderlijk van te Vlaamschgezind te zijn.

Men ziet eens te meer dat het moeilijk is iedereen te voldoen. Maar voor alle weldenkende lieden zijn zij duizendmaal beter alzoo dan zij te voren waren.

Terwijl het gemeen volk en de overdrevene optimisten nog altijd op het fameus Engelsch offensief rekenen en alle dage de inneming van Oostende en Zeebrugge verwachten, zien deze die wat op de hoogte der zaak zijn dat geheel dat offensief var de brugge in het water gevallen is en dat wij hier in 't kleine eene nieuwe uitgaaf hebben van de zaak der Dardanellen. Maar men mag het nog nooit te luide zeggen of men wordt leelijk beblekt en uitgegeven voor zwartkijker, voor slechte vaderlander, voor verspreider van ontmoedigende maren, voor aanhanger der Duitschers, enz. - Het is waarlijk ongelooflijk hoe sommige menschen, geheel verstandig ten anderen, letterlijk verblind er verstompt zijn door een onverklaar- en onverstaanbaar optimisme.

September.

Men mag zeggen dat het offensief der Engelschen in Vlaanderen en bijzonderlijk hunne komst in den sector var Nieuwpoort eene ware ramp geweest is voor onze provincie.

Dat offensief immers begint nu algemeen aanzien te worder als totaal mislukt. Daarbij hebben de Engelschen den belang-

rijken sector van Lombardzijde laten afnemen en de Duitschers laten komen tot op de boorden van het chenal. Zij hebben nutteloos vele dorpen en gehuchten verwoest over den Yser; zij hebben de bevolking van een groot deel van Westvlaanderen doen wegvoeren, tot aan den weg van Brugge naar Kortrijk, zeggen de Hollandsche bladen. Zij hebben alzoo een groot deel van Vlaanderen geruineerd en voorzeker veel bloed en tranen doen vloeien.

Al dezen kant van den Yser hebben zij 23 gemeenten doen ontvoeren naar Vrankrijk, onzeglijk veel geld doen verliezen aan de menschen van de streke; geheel vrij gebleven België doen besmijten met bommen en obussen en er het leven, overal, zoo niet teenemaal onmogelijk, toch uiterst gevaarlijk gemaakt.

Hier in de Panne ook is de toestand ten gevolge van de komst der Engelschen uitnemende verslecht. Nauwelijks waren zij hier of wij kregen alle oogenblik het bezoek der Duitsche vliegers.

Tot September nogtans hadden zij de Panne nog nooit beschoten met hunne kanonnen alhoewel zij dikwijls de Duinen van Coxyde, de Zee-Panne, St-Idesbald en zelfs den weg van St-Idesbald naar de Panne beschoten hadden.

Maar op 1 September, eenige minuten na den middag viel onverwachts een obus op de magazijnen van het hospitaal van den Oceaan, met het ongelukkig gevolg dat twee bedienden van het magazijn gedoodigd werden en dat er vier andere gekwetst waren.

Dat wierp een overgroot verschot op gansch de Panne; het hospitaal van den Oceaan werd seffens ontruimd en menige burger trok naar Vrankrijk, of Zuidewaarder in vrij Vlaanderen. Korts daarop in den nacht van Dinsdag 4 September tot Woensdag 5 September, werd de Panne vreeselijk gebombardeerd door vliegtuigen. Er was veel schade en verschillende dooden en gekwetsten. 's Anderdaags vertrokken nogmaals een zeker getal verschrikte familiën naar Vrankrijk.

Op Maandag 10 September, omtrent een uur voor zonnenondergang, kwamen korts achter malkander een tiental obussen afgeschuifeld en vielen in reke, telkens een vijftigtal meters verder van aan 't hotel Terlinck tot aan de villa waar de Koninklijke

familie voordezen verbleef. Een wonder mag het heeten dat die beschieting weinig schade en geen ongelukken van menschen veroorzaakte; maar zij vermeerderde geweldig den schrik der inwoners die dan ook altijd talrijker er van door trokken. Onverbeterlijke, en men mag zeggen uitzinnige optimisten hielden nog staan dat het al niets was; dat de obus op het hospitaal daar niet expres gezonden was, dat het een misschoten obus was die bestemd was voor St Idesbald en te ver gevlogen was.

Het bombardement met vliegtuigen was ook geheel bij geval gebeurd, dat was voor Duinkerke bestemd, maar de vliegers waren verblind door de zoeklichten, wisten niet meer waar zij waren en lieten hunne bommen vallen om zich te ontlasten en te vluchten; en 't ongeluk wilde dat zij op de Panne vielen. En eindelijk, wat de beschieting met obussen betreft, men liet verstaan met een zekeren kleenen oogslag en zekeren schijn van groote kennis dat het afgeschoten was door de Engelschen om de bevolking schrik aan te jagen en alzoo te meer plaats te hebben in de villas.

Maar in den nacht van Maandag 17 tot Dinsdag 18 September werden er van 11 ure 's avonds tot 5 ure 's morgens alle ure twee obussen afgezonden die in den stillen donkeren nacht met een vereend geschuifel door de lucht floten en met een helsch gedruisch openklakten. Wat er van angst en schrik en gruw, dien nacht in de Panne geleden geweest is, is onzeglijk. Ook zijn er onmiddellijk rond de 150 huisgezinnen hunne papieren gaan vragen om naar 't vreemde te gaan en veel andere maken gereedschepe om bij 't minste nieuw gevaar er ook van onder te trekken.

Tot nu toe doet men het gesticht ‘de Repos’ hier blijven spijts de groote gevaren en wij blijven er ook om zijnentwil. Waren wij niet min of meer aan den Repos vast, wij zaten reeds in Vrankrijk

Om de wille van de altijd groeiende gevaren hebben de Nieuwpoortnaars van St. Idesbald ook besloten de streke te verlaten. De Arme Claren met hunne kinders zijn op Woensdag 5 Sept. vertrokken naar de schoolkolonie van Cayeux in de Somme. Zij gaan daar zorgen voor rond de 200 knechtjes. Twee van hen gaan

lesse geven aan de kleinste en de andere zorgen voor eten, slapen, wasschen, naaien, enz.

In dezelfde colonie zorgen de zusters van Lombardzijde en Pervyse voor omtrent 300 meisjes. Tot nu toe was M. de pastor van Lombardzijde daar aalmoesnier, maar hij gaat zich nu bijzonderlijk bezig houden met de 900 Belgische vluchtelingen van Cayeux; en M. Dewulf wordt aalmoesnier van de schoolcolonie van Cayeux.

De heeren Gilles, Pecceu en Chieux (ond. Oostduinkerke) geven les in de schoolcolonie van Cayeux.

M. Huyghebaert en eenige andere trekken er deze week ook naartoe. M. Vandeputte blijft op St-Idesbald zoo lang of dat zijne tegenwoordigheid er noodig of nuttig is.

En zoo geraken de Nieuwpoortnaars altijd meer en meer verspreid in plaats van naar 't geliefde steedjen te mogen wederkeeren lijk men het zoolang gedroomd heeft.

Ondertusschen (1 Oogst 1917) heeft Z.H. de Paus eenen oproep gedaan tot de oorlogsvoerende volkeren opdat zij malkander zouden trachten te verstaan om een einde te stellen aan die onmenschelijke slachting en te zelfder tijde eenige punten aangewezen waarop zij reeds zouden kunnen t'akkoord zijn. President Wilson heeft hulde gebracht aan de inzichten en de voorstellen van den Paus, maar verklaard dat het hem onmogelijk was vrede te maken met de tegenwoordige bestuurders van Duitschland, om de wille van hun bedrieglijk gedrag en hunne menigvuldige ongetrouwigheden aan het gegeven woord in 't verleden.

Het Belgisch bestuur heeft den Paus bedankt voor de bezorgdheid welke hij toont voor België in zijnen brief en een langer antwoord beloofd voor later, Engeland in naam van Vrankrijk Italië en Rusland enz. heeft een kort antwoord gezonden zonder uitleg; en Duitschland in name zijner bondgenooten heeft een antwoord gezonden dat wel eenige toegevingen bevat, maar niet genoeg toestaat om ernstige vredesonderhandelingen te kunnen beginnen. Het Duitsche antwoord zwijgt over België en blijft te

veel in algemeenheden[1]. Het woord blijft dus voort aan 't kanon; en voor den oogenblik het buldert geweldig al de kanten van IJper alwaar de Engelschen deze dagen eenen goeden kilometer vooruitgang gedaan hebben op eene lengte van 13 kilometers, te weten van aan Hollebeke al 't Hooge en de Polygonebosch, langs Zonnebeke plaats tot aan den Oostkant van Langemarck.

Uit alle voorzichtigheid hebben wij het gered kerkegoed van Nieuwpoort dat tot nu toe op St Idesbaldus verbleef en dat M. Vandeputte niet noodig had voor den dienst der kapel, doen wegnemen en in zekerheid brengen.

October.

De laatste dagen van September en de eerste dagen van October was het volle maan, met helder klare stille nachten. Ook hebben de Duitsche vliegers die omstandigheid weten te bate nemen om hun vreeslijk werk te verrichten. Omtrent tien dagen lang kwamen zij alle avonden afgeronkt al langs de zee. Opgezocht door de zoeklichten en onbermhertig beschoten trokken zij de Panne voorbij naar Bray-Dunes, naar Duinkerke, naar Câles en naar de gemeenten en cantonnementen van het binnenland waar zij hunne vreeslijke marmieten afgooiden. Achter eene eerste bende vliegers kwamen er andere die draaiden en keerden al over en al langs de Panne. Ronken en schieten duurden bijna gansch den nacht. Veel menschen zaten in hunne schuilholen en konden of durfden niet slapen. Nogtans, tot groote verwondering en tot groote vreugde van allen, wierd de Panne ditmaal niet besmeten. Die er meest van kregen waren Duinkerke, Cales en Londen waar er overal veel gekwetsten en dooden zijn en waar er overal

1) De tusschenkomst van den Paus werd schrikkelijk slecht onthaald door de Fransche en zelfs Engelsche pers. De Paus wierd genoemd Benoit le Boche. Later kwam het uit dat er tegen den Paus akkoord gesloten was met Italië. Al vrijmetselaarsgekonkelfoes.

groote schade veroorzaakt is. Londen werd vier nachten reke aangevallen. De koelbloedige Engelschman heeft nu gevonden dat het toch alle menschen te verre ging; hij is eindelijk uit zijn vel gesprongen en heeft vrake gevraagd. Lloyd George en andere hooggeplaatste mannen hebben wrake beloofd en gezeid dat men de Duitschers ging meten met de mate waarmede zij zelf maten en dat men in 't korte de hel bij hen ging dragen.

Met al dat geweld dezer laatste tijden zijn er, volgens de verklaring der gemeenteoverheden, boven de twee duizend menschen die in de laatste vijf weken de Panne verlaten hebben. Daaronder nog al veel Nieuwpoortnaars.

In Rusland gaat het van langs om slechter. Het wordt een warboel waar niemand wijs uit geraakt.

Einde October vielen Oostenrijkers en Duitschers al met eens met ongehoord geweld de Italianen aan. Verrast, overmand en ingebeukt trokken de Italianen in wanorde achteruit, verloren in 3 dagen tijds 700 kanonnen, lieten boven de 100.000 mannen krijgsgevangen nemen en gingen zich in allerhaast gaan opstellen op de boorden van den Tagliamento met hoop er de vijanden tegen te houden, die ongelukkiglijk er zoo gauw waren als de Italianen zelf. Vrankrijk en Engeland zijn onmiddellijk ter hulp getrokken van Italië; maar die onverwachte en vreeselijke tegenslag laat niet van bij de verbondenen den pijnlijksten indruk te maken en het vertrouwen dat reeds aan 't zinken was in hooge mate te verminderen. Elk begint zich af te vragen: waar gaan wij naartoe en wat staat er ons te wachten?

Sommige zijn van gedacht dat zulks misschien den vrede zal verhaasten; maar Lloyd George, eerste minister van Engeland, heeft onmiddellijk verklaard dat er geen spoor van vrede aan den gezichteinder te ontwaren is.

Met de lente had men de dagen een uur vervroegd; nu met 1n Zondag van October heeft men de dagen weerom een uur verkort en de uurwerken op hunnen ouden tijd gebracht.

Ziende dat geheel zijne zaak misviel in den sector van Nieuwpoort en dat er al Oostende en de zee niets te verwachten was,

heeft de Engelschman in September en bijzonderlijk in October beginnen werken al de kanten van IJper en al 't zuiden der provincie. Ten prijze van ongehoorde offers hebben zij opvolgentlijk Bikschoote, Langemarck, Poelcapelle en Zonnebeke veroverd. De Franschen namen Merckem. Einde October liep onze lijn van tusschen Merckem en Woumen langs het zuiden van het Vrijbosch al het westen van Roozebeke tot dicht bij Passchendaele; van daar al den Keerslaarhoek naar den Droogenbroodhoek, oost van de Broodseinde, om van daar af te draaien tusschen Becelaere en het Noordeinde naar den Reutelhoek en van daar tusschen de Polygone en Gheluvelt langs Zandvoorde naar Hollebeke om daar in de oude lijn te vallen.

November.

Met einde October en begin November hebben omtrent al de Engelsche soldaten de Panne verlaten om naar Italië te trekken waar het onbermhertig slecht gaat met onze bondgenooten.

Met het begin van November hebben onze Belgische soldaten ook eens een offensief willen inzetten al Dixmuide. Maar het gerucht loopt dat zij van eene kale reis t'huis gekomen zijn en schrikkelijk veel volk verloren hebben zonder een voetje vooruit te gaan. Er wordt daarover van alles verteld; maar 't is schier onmogelijk de waarheid te achterhalen. Men spreekt van 1800 mannen nutteloos buiten gevecht gesteld. Arme Belgische jongens en bijzonderlijk arme Vlaamsche jongens! Men zegt immers dat 90 ten honderd der soldaten die in de loopgraven moeten kruipen, Vlamingen zijn.

Na weken op weken stil gestaan te hebben voor Passchendaele zijn de Canadezen er eindelijk in gelukt dit dorp in te nemen in den voormiddag van 6 Nov. Het heeft hun veel bloed gekost, zooals zij het zelf bekennen.

Met de komste der Engelschen hadden onze Belgische troepen de Panne moeten verlaten. Nu dat de Engelschen ten grooten

deele naar Italië zijn, hebben de Belgen weerom hunnen intrek genomen in de Panne en zijn hier op Woensdag 7 Nov. met trompetten en muziek aan 't hoofd, toegekomen.

Men moet bekennen dat zij van de Pannenaars niet al te wel gekomen zijn, om de wille dat zij, in 't algemeen, zoo ruw en zoo brutaal zijn, terwijl de Engelschen, doorgaans, stil en beleefd zijn; en ook en misschien wel meest, omdat de Engelschen hier veel geld verteerden. Inderdaad van den eersten avond wierd er gevochten tusschen Engelschen en Belgen; eene herberg werd kapot geslegen en een groote vitrien verbrijzeld bij M. Claus. 't Was ook overal weerom sakkeren en dommen.

Met het maneklaren van einde October en begin November was er weerom veel bedrijvigheid in de lucht. Nogmaals was het heele nachten ronken en schieten en bommen werpen. Op vrijdag 9 November rond 6 ure van den avond vielen er een vijftal bommen of torpillen rond den repos St. Elisabeth, alwaar 87 ruiten verbrijzeld werden.

Vier dagen later op Dinsdag 13 November ditmaal bij helder klaar zonneweder rond 11 ure van den voormiddag kwam statig eene escadrille vliegers af. In 't midden vlogen eenige bommendragers en daar rond een zwerm jagers om ze te beschermen. Zij overvlogen den zuidkant der Panne toen al met eens een tiental geweldige ontploffingen de Panne deden daveren en een dikke rook zich verhief al den kant van de kerk en van den repos. Twee huizen lagen plat; een derde lag half plat en veel andere waren beschadigd; 15 peerden lagen kapot; 17 menschen, soldaten en burgers waren dood en rond de 50 gekwetst. 't Is de vreeselijkste ramp die tot nu toe de Panne geteisterd heeft. De kerk van de Panne had ook veel geleden. Al de vensters waren beschadigd. Deze van den noordkant waren omtrent geheel ingeslegen en de 8 kostelijke geschilderde vensters waren erbarmelijk om zien.

Sedert dien is de Panne in verslagenheid gedompeld en de schrik heerscht zoo wat overal, maar bijzonderlijk bij de oude menschen van den repos. Ook heeft men nu eindelijk het vast besluit genomen die ouderlingen aan het gevaar te onttrekken en ze naar Vrankrijk te vervoeren.

Na leelijk achteruit geslegen geweest te zijn, schijnen de Italianers eindelijk te willen stand houden op de hoogvlakte van Asiago en op de midden Piava. De ramp die hen getroffen heeft is overgroot. Het komt nu stillekens uit dat zij 2500 kanonnen afgenomen werden; dat zij 300.000 mannen als krijgsgevangenen verloren en ontelbare dooden hadden.

In Rusland gaat het van langs om slechter. Het is er burgeroorlog volop. De maximalisten die er voor den oogenblik meester zijn vragen vrede aan Duitschland en bedreigen Engeland.

Onder de Belgische soldaten tegenwoordig in de Panne bestaat er nu eene dievenbende. Binst de weinige dagen dat zij hier zijn hebben zij reeds verschillige personen aangerand in den donkeren en hun geld afgenomen. Zij hebben ook ingebroken in verschillige huizen, onder andere dicht bij onze villa, in een beenhouwerie, bewoond door vluchtelingen van Coxyde aan wien zij 15000 frank ontstolen hebben, alsook dicht de zee in een goudsmidswinkel waar zij ook voor verschillige duizende franken gestolen hebben; en eindelijk zijn zij ook reeds tweemaal ingebroken in en nevens de pastorie van de Panne alwaar zij boter, wijn en geld gestolen hebben en revolverschoten gelost. Elk is bevreesd van die schurken en elk is verontweerdigd.

Rond 20 Nov. deden de Engelschen een sprongsken vooruit bij Kamerijk en zijn bezig een deel van 't H. Land te veroveren. Maar spijts dit alles zit het heel flauw voor ons. Nog nooit van heel den oorlog stonden onze zaken zoo slecht als nu op het einde van November.

December.

Op 5 December rond 2 ½ ure namiddag begon de 5e beschieting van de Panne. Men had noch ongelukken noch schade te betreuren. De beschieting duurde omtrent één uur en er kwamen in alles eene halve dozijn obussen af. Die obussen vielen al in 't zand op den rechterkant (west) van den steenweg van de Panne naar Adinkerke; de eerste al den noordwestkant der kerk

aan het uiteinde van de dorpsplaats; de tweede omtrent recht over den ingang der kerk alzoo twee tot drie honderd meters in de duinen; de volgende al meer en meer zuidwest van de kerk in de richting van den duinhoek.

De eerste obus, die natuurlijk onverwachts afkwam, huilde en schuifelde geweldig. 't Was vervaarlijk als hij boven 't hoofd passeerde. Het volk nogtans en bijzonderlijk de soldaten toonden zich niet verschrikt. Een handsvol soldaten die footbal speelden in de duinen hieven schaarsch eens het hoofd op als de vreeselijke schuifelaar voorbij trok. De burgers ook versloegen er maar weinig in. Eertijds wierpen zij zich op den grond als een obus afkwam; nu volgen zij vol nieuwsgierigheid zijne richting en zijne werking. Alzoo geraken de menschen aan alles gewend en verstalen zich tegen alles. Dat belet nogtans niet dat de menschen hier van langs om meer schuitje van kante steken en naar Vrankrijk trekken.

Den nacht daarop groot geweld van vliegers die nogtans geen kwaad deden aan de Panne, maar verder op trokken naar Duinkerke, Cales en Londen waar groote ongelukken te betreuren waren. Alle nachte wordt er veel geschoten; maar wat alles te boven ging was de nacht van 11 tot 12. 's Avonds rond 8½ ure begon het met een trommelvuur van ongehoord geweld dat omtrent 3 uren duurde en dan met min geweld het overige van den nacht voortgezet werd. 't Was al Nieuwpoort te doen en wij weten nog niet wat er daar gaande was.

Voor 't overige zit het voor ons buitengewoon flauw. Rusland ligt geheel overhoop en in twist. De tegenwoordige hoofden Lenine en Krilenko zijn Duitschgezind en behandelen ons op vijandige manier. Zij hebben nu met Duitschland een wapenstilstand gesloten. Italië trekt gedurig achteruit, de Engelschen die wat vooruit gegaan was al Kamerijk heeft het moeten laten schieten en de Duitsche legers komen gedurig van Rusland afgezakt naar het westerfront waar zij, zooals men veronderstelt, in 't korte een ultra geweldig offensief gaan beginnen en van nu af reeds buitengewoon en opdringerig worden.

Ook liggen tegenwoordig de moed en het betrouwen beneden zero bij omtrent al de soldaten en bij het meeste deel der burgerlijke bevolking. Men rekent volstrekt niet meer op de verplettering van Duitschland en men verlangt zijn hert uit naar het einde van dien rampzaligen oorlog, naar den zoeten vrede.

Er wordt nu de wereld door van vrede gesproken en veel eenvoudige menschen zoowel burgers als soldaten zijn overtuigd dat het in de eerste weken gaat vrede zijn; maar die fraaie menschen peizen niet dat de zaken nu zoo verre gekomen zijn dat de verbondenen geen vrede zullen schenken tot dat het trotsche Duitschland zich op de knien zet om dien vrede ootmoedig af te smeeken; en dat Duitschland ook geen vrede zal geven tot dat de verbondenen zich diep voor hem vernederen. Welnu het eene en het ander schijnt nog voor langen tijd onmogelijk.

Men vindt nogtans ook groote mannen, hooggeplaatste burgerlijke overheden, opperofficieren enz, die van gedacht zijn dat de oorlog ten einde loopt. Zoo schreef Edouard Hervé, hoofdopsteller van ‘La Victoire’ dezer dagen het volgende: ‘Si nous voulons nous y mettre sérieusement, avant 6 mois l'Allemagne demandera grace et la paix sera faite.’

Andere, nogtans, vinden dat een overdreven optimisme en zijn van 't gedacht van Winston Churchill die in eene redevoering deze week uitgesproken, het volgende verklaarde: Je dois admettre que la situation actuelle est sérieuse, qu'on ne pouvait raisonnablement le prévoir il y a deux mois. La patrie est en danger, la cause des alliés est en danger elle aussi; et la destinée de l'empire Britannique et de la civilisation démocratique est menacée. Elle le sera encore pendant une période impossible à déterminer, mais qui s'annonce considérable... Le succès final dépend de notre ténacité à combattre jusqu'au bout.’

Als zulke mannen alzoo spreken mij dunkt dat men ongelijk zou hebben van te peizen dat de oorlog in korten tijd zal gedaan zijn.

Op 9 December wierd Jerusalem ingenomen door de Engelschen en op 11 December deed generaal Allenby er zijne intrede vergezeld van Engelsche, Fransche en Italiaansche soldaten. Op

andere tijden zou de inneming der heilige stad grooten ophef gemaakt hebben; maar nu maakt het alhier maar weinig indruk, omdat men gevoelt dat zulks maar weinig invloed kan hebben op het verloop van den oorlog. 't Schijnt nogtans dat die gebeurtenis in sommige oostersche landen en meest nog bij de Turken een grooten zedelijken invloed zal uitoefenen en dat men daar veel mag van verwachten voor latere tijden. De Engelsche dagbladen komen af met geestdriftige artikelen. Zij noemen de inneming van Jerusalem eene historische gebeurtenis en aanzien ze als het einde van de zedelijke macht der Turken. Lijk of dat de zaken nu staan het mag nogtans betwijfeld worden of de Engelschen de heilige stad zullen kunnen behouden.

Op 12 December 's avonds bij helle donkere lucht deden al met eens vijf zes rap achtereenvolgende slagen de Panne daveren. 't Was een Duitsche vlieger die bommen gooide op den westkant der Panne, rond de koninklijke villa en bij de kerk der Paters Oblaten. Er waren gelukkiglijk geene menschenrampen te betreuren.

Op 16, 17, 18 en 19 December waren de Duitsche vliegers uiterst bedrijvig. Tot viermaal daags, 's morgen, 's noens, in den vooravond en in den laten avond kwamen zij de Panne verschrikken. Omtrent dagelijks kwamen hunne vreeselijke marmieten hier neergedonderd. Er hadden kunnen honderden dooden zijn. Er was gelukkiglijk maar één - een arm soldaat -; en de stoffelijke schade die ook overgroot had kunnen zijn, was bijna onbeduidend. Men meende er aan te zijn voor heel den tijd van 't maneklaar; maar neen, van den 19 voort kregen wij groote vorst, met zijn dikke en koude smoor. 't Gerocht moeilijk en gevaarlijk om te vliegen en wij wierden gerust gelaten. Maar voor hoe lang?

Sedert September 1914 zijn wij volstrekt zonder nieuws van onze familie die over den IJzer gebleven is. Spijts allerlei pogingen in 1914 en '15 zijn wij er niet in gelukt ons met onze broeders in betrek te stellen. Wij vernamen door de nieuwsbladeren dat gansch het Rousselaarsche waar zij wonen, weggevoerd was naar Brabant, Antwerpen en Limburg. In December nu vernemen wij

van M. Vermander, onderwijzer te Hooglede, dat ons broeder Edward met veel andere Hoogledenaars gevestigd is te Baelen-op-de-Nethe, bij zekeren I. Willekens. Van mijne andere broeders en hunne huisgezinnen weet ik nog niets.

Vóór het noodlottig offensief der Engelschen dat in Juni laatst begon stond de pastorie van Nieuwpoort nog schoone recht, zoo als genomen lichtprenten getuigen. Maar nu dat de Engelschen weg zijn blijft er volgens het zeggen van Fransche en Belgische soldaten geen één huis meer recht in geheel de stad. De pastorie in 't bijzonder ligt geheel plat. Arm Nieuwpoort! Hooggeplaatste krijgsoverheden die de vuurlijn mochten bezoeken verklaren dat Nieuwpoort de meest verwoeste stad is en de treurigste puinhoop van geheel het vernielde Vlaanderen.

Met het maneklaar van einde December was men vreeselijke dingen verwachtende van wegen de Duitsche vliegers, maar in de laatste dagen van December haden wij eene aanhoudende afwisseling van vriezen en dooien, van sneeuwen en smooren en overtrokken lucht; zoodanig dat vliegen en schieten moeilijk gingen en zoo mochten de laatste dagen van het jaar, onverwachts onder de stilste gerekend worden.

Overzicht van 1917.

Het jaar 1917 was door velen begroet geweest als het jaar dat ons den zegepraal en den vrede ging brengen. Dat was bijzonderlijk het gevoelen toen Amerika in oorlog kwam met Duitschland. Maar korts daarop haden wij de omwenteling van Rusland met ontrooving van den Czaar Nicolaas II. Deze groote gebeurtenis die door al de socialisten der wereld met uitbundige vreugde begroet werd, is geheel tegen ons gedraaid en de oorzaak van het woedend voortzetten van den oorlog. Meer dan ooit mag men zeggen: De mensch wikt, maar God beschikt. Ons Heere schijnt niet te willen dat er nu vrede kome; maar wel dat de oorlog voortdure tot kastijding der volkeren en tot straf van al het kwaad waarmede de wereld overgoten was vóór den oorlog en nog overgoten is.

Men bemerkt zoo wat overal bij de verbondenen maar meest bij de Franschen en bij de Fransche pers eene groeiende vijandelijkheid tegen den Paus. De Paus kan niet wel doen en wordt gedurig beknibbeld. Zwijgt hij, 't is kwalijk; spreekt hij, 't is nog kwalijker, doet hij geene vredesvoorstellen, men klaagt over zijne onverschilligheid; en doet hij vredesvoorstellen men scheldt hem uit als partijganger der Duitschers. Daarbij zijn altijd voort onder het kleine volk de dwaaste vertelsels in omloop over de ontelbare millioenen en over de 100.000 soldaten welke de Paus ter ondersteuning naar de Duitschers zou gezonden hebben.

De Paus nogtans deed schoone vredesvoorstellingen voor België; te weten: volledige onafhankelijkheid onder alle opzichten en volledige vergoeding. 't Was al wat wij wenschen konden en wij zullen moeilijk iets beters krijgen. Ook vele Belgen en andere zelfs ziende hoe de oorlog nog lang dreigt aan te slepen, beginnen nu te zeggen: och had men toen naar den Paus geluisterd!

De economische toestanden zijn door den oorlog geheel omver gewoeld. Veel armen worden rijk en veel welstellende menschen worden arm. Ongelooflijk veel geld is er te winnen op korten tijd voor handelaars en voortbrengers zooals fabrikanten en boeren. Het werkvolk ook wint buitengewoon hooge daghuren. De slechtste zijn deze die voor den orlog stillekens leefden van een klein inkomen of van eene kleine jaarwedde. Voor velen onder dezen is het leven schier onmogelijk. Gelukkiglijk dat de staat er in voorziet en aan veel van zijne bedienden *indemnité de vie chère* en *indemnité de logement* betaalt, vergoedingen die voor sommigen, per dag, tot 10 fr. en nog hooger klimmen. Er zijn ook priesters die *indemnité de vie chère* gekregen hebben, maar ik ken er toch maar twee, twee onderpastors.

In Nieuwpoort zijn er veel werkmenschen die fortuin gemaakt hebben en veel kleine, middelmatige en zelfs groote burgers die omtrent alles kwijt zijn. 't Gaat alleszins aardig gaan achter den oorlog.

De duikbooten-oorlog heeft ongehoord veel kwaad gedaan en zooveel schepen in den grond geboord dat men welhaast, om het

volk geen schrik in te jagen, opgehouden heeft, wekelijks de lijst af te geven van de gezonken schepen, zooals men eerst deed. Duitschland had gehoopt door dien duikbooten-oorlog Engeland plat te leggen en 't heeft weinig gescheeld ook. Lloyd George, Engelands eerste minister, bekende ronduit dat Duitschland meer schepen in den grond boorde dan de bondgenooten er konden maken; en dat de bondgenooten min onderzeeërs vernielden dan Duitschland er kon maken. 't Was dan een waar en dringend gevaar. Maar stilaan, dank aan Amerika wierd dit gevaar bezworen. en Lloyd George mocht verklaren dat de duikbooten-oorlog eene groote ramp bleef, maar toch geen doodsgevaar meer was voor Engeland. Die oorlog heeft ondertusschen voor gevolg gehad van kleederstoffen en etelijke waren tot ongehoorde prijzen te doen stijgen. Reeds is hier de kolenkaart ingebracht en men klapt van ook suiker- en broodkaarten in te brengen. Voor sommige artikels gaat men geene kaarten moeten inbrengen want zij zijn volstrekt niet meer te vinden. Het is geen hongersnood, neen, maar het is duur, duur leven.

Met einde 1914, einde '15 en einde '16 aanschouwde men ieder keer de toekomst met betrouwen en verwachtte men ieder keer een offensief, een aanval van onze legers op de Duitschers. Die aanval is dan ook ieder jaar gekomen, maar is ook ieder jaar mislukt. Einde 1917 integendeel, ten gevolge van het afvallen van Rusland, zijn de Duitschers nu de sterkste en bereiden zich nu om zelf aan te vallen. Men verwacht hun offensief voor de eerste dagen; en, daar Amerika nog niet gereed is, zoo vreest men van op verschillige punten achteruit geworpen te worden, en verwacht men, onder andere, het ergste voor vrij gebleven België en voor de Fransche Zeekust rond Duinkerke en Cales. De toestand was sedert drie jaar zoo slecht niet. God betere het!

1917 werd ook gekenmerkt door grooten vooruitgang van de Vlaamsche beweging in 't leger.

Anno 1918.

Januari.

STIL nieuwjaar, vol zwarte vooruitzichten.

Het nieuwjaarwenschen is zoo goed als afgeschaft. 'k Weet wonder of het alzoo zal blijven achter den oorlog. Einde 1917 gevoelden wij ons stillekens onpasselijk worden. Met Januari verergerde het en welhaast kunnen wij geen mis meer doen. 't Was 't gevolg van onze vroege morgenwandelingen, door alle weder, om rond 6 uur mis te doen in den repos St. Elisabeth. Iets beter zijnde vertrokken wij den 21 Januari naar Mers-les-bains waar wij den 22 rond 4½ uur 's avonds aankwamen. De reis verergerde straf onzen toestand en tot het einde der maand waren wij in de onmogelijkheid mis te lezen.

De nacht achter ons weggaan, dus tusschen 21 en 22 Januari was voor de Panne een schrikkelijke nacht. Men kreeg er midden den nacht het bezoek van heele benden vliegers. Uren lang bulderde het kanon en elk was vergruwd. Rond middernacht vielen drie aaneenvolgende torpilles op het voorland van de villa Albert bewoond door de Juffrouwen Devroe van Nieuwpoort. Geheel de villa was uiteengeschokt; al het glaswerk van gansch straat was verbrijzeld; al de balkons van geheel de straat waren afgerukt, de koopwaren uit de winkels op straat gegooid en binnen in de huizen de plafonds neergehaald. De verwoesting was verschrikkelijk. Daar de bevolking zich meestal in de kelders en schuilplaatsen verborgen had, waren er geene menschenlevens te betreuren. Onder de bijzonderste gekwetsten bevond zich Jw. Elsa Devroe; gelukkiglijk was het niet gevaarlijk en na twee drie weken mocht zij het hospitaal den Oceaan verlaten waar men haar vervoerd had.

Februari.

Den 5 Februari trokken wij naar de kerk van Mers om weerom mis te doen. Armtierig en ellendig is het oude kerkje van Mers. Een ware stal van Bethlehem. 't Is gebouwd uit groote keien, en 't was misschien wel voor het klein arm visschersdorpken dat Mers was over honderd jaar, maar het steekt leelijk af bij het schoon lief badstedeken dat Mers-les-bains nu is.

Dank aan de vluchtelingen die hier verblijven, bijzonderlijk uit het Fransch noorden, waaronder men veel voorbeeldige christenen vindt, zoowel mannen als vrouwen, is het kerkje, zoowel 's morgens onder de verschillige missen als 's avonds onder het lof, opgepropt van volk. Dat volk is er veel stichtender dan in België en men is verwonderd zulks in Vrankrijk te vinden. De E.H. Priem onderpastor van Dixmude is hier aalmoesnier der vluchtelingen en speelt tezelfdertijde onderpastor-orgelist en zanger van Mers. De E.H. Priem geniet hier den eerbied de achting, de genegenheid en het betrouwen van al de vluchtelingen, zoowel Fransche als Belgische. Alle morgenden, uren lang, is hij in den biechtstoel ter beschikking der geloovigen. Overgroot is hier ook het getal der dagelijksche Communiën.

Is het kerkje arm en vervallen, de ornamenten in de sacristie zijn integendeel heel schoon; veel meer dan in België. Zij zijn ten grooten deele de eigendom van den E.H. Blériot, pastor van Mers. 't Schijnt dat het hier in 't Fransche meer en meer een algemeen gebruik wordt dat de kerkornamenten de persoonlijke eigendom van den pastor zijn. de E.H. Blériot onthaalt geheel wel de vreemde priesters en men kan niet anders dan lof spreken over zijne handelwijs. 't Schijnt dat het niet overal alzoo gaat.

In de kerk weinig stoelen; meestal banken en daarbij banken die uitnemende ongemakkelijk zijn. Maar het volk schijnt dat gewend te zijn. Onder de bijzonderste missen en onder het lof wordt er dagelijks rond gegaan 't zij door den E.H. pastor of door E.H. Priem of door kinders of juffrouwen en er wordt veel gegeven. Centen zijn hier onbekend. Ik heb er nog geen

gezien sedert ik hier ben. In de schaal legt men veel stuivers; ook nog wat sous en niet zelden zilvergeld zooals franks en halve franks.

Mers heeft noch koster noch orgelist, noch zangers noch klokluiders, noch kerkballiu noch vaste misdieners. Geheel het dienstdoende betaalde personeel der kerk bestaat uit eene gedaagde vrouw die wat vaagt en kuischt, de keersen ontsteekt, het vuur onderhoudt voor 't wierookvat, wat in de sacristie nestelt, de klokke luidt en alles bijhaalt voor den dienst der kerk.

De harmonium wordt bespeeld door M. Priem of door eene Jufvrouw van goeden wil. Andere Juffrouwen van goeden wil zingen binst de wekedagen in 't lof en ook in de mis, als er soms moet gezongen worden. Des Zondags worden hoogmis, vespers en lof gezongen door de kinders der parochie, knechtjes en meisjes overhands. Schoon mag dat gezang niet genoemd worden, 't is eerder getier dan gezang; maar de kinders doen het geern; zij worden er door naar de kerk getrokken en binst dat zij zingen klappen en lachen ze niet.

's Zondags voor hoogmis en vespers worden de klokken geluid door de vrouw die voor de kerk zorgt alsook door eenige jongens van goeden wil die schier vechten om aan de koorde te mogen trekken.

De Missen der vreemde priesters worden gediend door mannen van goeden wil; nu eens priesters of kloosterlingen, dan eens groote heeren, soldaten, studenten of kinders van goede christelijke familiën. De mis van den E.H. pastor der parochie wordt gediend door kinders uit de groote leering die dan daartoe ook in soutaan en in roket zijn.

De misgewaden worden gereed gelegd en weggedragen door E.H. pastor en ook door E.H. Priem.

Er zijn omtrent geen gezongene missen en als er nog eene is 't is gewoonlijk voor vluchtelingen.

De tarief der gelezene missen is 2.50 fr. voor een gewone vrije gelezene mis; 3.00 fr. voor eene gelezene mis op gestelden dag, 100 fr. voor de 30 Gregoriaansche missen, enz. Er worden hier

tegenwoordig veel meer missen gevraagd dan er kunnen gedaan worden.

Mers zelf is tamelijk onverschillig; maar het zijn de vluchtelingen die de kerk tegenwoordig zoo doen bloeien. Mers is nogtans niet vijandig aan kerk en priester, neen, integendeel. Tegenstrijdig aan hetgeeen in veel andere plaatsen gebeurt zijn de openbare geloofsbelijdenissen hier toegelaten. Er wordt processie gegaan voor de Kruisdagen, voor de feest van het H. Sacrament, voor de Zeewijding, enz. Het muziek van Mers gaat zelfs voorop en de straten en de huizen zijn tamelijk wel versierd. Het schijnt dat Mers nog aanzien wordt voor goed hier in het bisdom van Amiens, het oude Picardië, waar sommige steden en dorpen nog deugen; maar waar het meste deel slecht en vijandig zijn.

Alhoewel men zoo overal in bange verwachting leeft van het aanstaande Duitsch offensief, verloopt Februari toch stil en rustig, zoo wel hier als elders.

Maart.

Met Maart kwam er groote verandering op het front. De Duitsche vliegers werden geweldig bedrijvig en bombardeerden Londen, Parijs, Amiens, Duinkerke, Cales, Bologne, Montreuil, alsook de Panne en het overige van vrij België. De Panne, Veurne, Adinkerke, Alveringhem enz. werden beschoten met verredragende kanons. Elk was het offensief verwachtende en eindelijk brak het uit ten oosten van Amiens, den 21 Maart. De Duitschers die hun spel hadden weten te verbergen, vielen onverwachts aan met een ijselijk geweld. Welhaast was het Engelsch front ingebeukt op eene breedte van 20 kilometers vooruit. Ter zelfdre tijde werd Parijs beschoten door nieuwe uitgevonden kanons van ongehoorde verre dracht. Men wist nog niet waar zij lagen, maar volgens nauwe berekeningen moeten zij wel vijf en twintig uren van Parijs liggen.

Algemeene verslagenheid in Vrankrijk, vrees en vlucht, niet

alleen in de beschoten en bedreigde streken; maar zelfs verderop tot hier in Mers toe.

Na een tiental dagen werd de vijand stil gelegd, maar welhaast brak een nieuw offenslief uit al de kanten van Noord-Vrankrijk en van België.

April.

Het offensief al de kanten van België en Noord-Vrankrijk uitgeborsten, scheen men eerst niet te achten. Maar welhaast zag men met schrik dat de vijand de kust beoogde en er met geweld naartoe ging. Op korten tijd gerocht hij tegen Bethune, overrompelde Armentiers en Belle, kwam tot tegen Haesebrouck, nam Ploegsteert, Locre, Meessen, Wytschaete, Kemmel; joeg de Engelschen uit Passchendale, Poelcapelle, Langemarck, Zonnebeke, Zillebeke, Dickebusch enz.; omsingelde Yper, drong tot tegen Poperinghe en overweldigde eindelijk den Kemmelberg dien men oninneembaar meende. Ondertusschen werd het Belgisch front ook aangerand; maar de Belgen weerstonden dapper. Te Merckem, op 17 April onder andere, togen de soldaten der 3de divisie geestdriftig ten strijde onder het geroep van ‘leve Jacques’, die hun generaal-opleider was. Zij stelden 2000 Duitschers buiten gevecht en namen een duizendtal krijgsgevangenen. 't Was een der schoonste wapenfeiten van gansch den oorlog voor 't Belgisch leger.[1)]

Om zich te vreken hebben de Duitschers alsdan met hunne verredragende kanonnen Veurne, Coxyde, de Panne, Adinkerke, Bulscamp, Alveringhem en gansch vrij gebleven België geweldig beschoten.

Ondretusschen lag elk met vrees dat de Duitschers na Duinkerke nu Cales gingen trachten in te nemen; maar neen; na de inneming van den Kemmelberg, die zoo machtig veel bloed gekost had, viel alles onverwachts stil.

1) Onze neef Edward werd er den arm doorschoten.

Ondertusschen had men besloten geheel het Noorden te overstroomen; en een groot deel der bevolking van vrij gebleven België, waaronder deze der stad Poperinghe, werd weggedreven naar Vrankrijk. En zoo zagen wij alhier te Treport en te Eu den eenen trein achter den anderen voorbijtrekken, geladen met schamele vluchtelingen uit België en het Noorden. Gansche dagen ook zagen wij hier de Vlaamsche landbouwers voorbij trekken met wagens en peerden, komende al langs Cales en Boulogne door St-Valery-sur-Somme naar Mers en Tréport en van hier naar Dieppe en Rouaan, op zoek achter een hofstede in Calvados. Op 16 April, om 9 ure 's avonds, viel hier onverwachts geheel mijne familie van Poperinghe toe. Zij waren met dertien onder groote en kleine en hadden drie peerden mede met eene voituur en een camion waarop hunne kleederen, wat lijnwaad, en eenige matrassen geladen waren. Al het overige ter weerde van vele duizenden, hadden zij achter gelaten, op Gods genade. En zulks was het droevig lot van vele vluchtelingen.

Ondertusschen verwijderde men uit vrij België zooveel mogelijk al wat eenige bijzondere weerde had; en men vervoerde de kinders, de zieken en de ouderlingen naar Vrankrijk. In Maarte reeds had men goed gevonden de ouderlingen uit den Repos Ste-Elisabeth naar Montreuil te vervoeren; en de Zusters van ons hospitaal die sedert twee jaar in de Panne verbleven, te weten Moeder Dominica met de Zuster Clothilde, Silvie, Rufina en Lutgarde werden met de hun toevertrouwde kinders naar Leysele vervoerd, alwaar zij, zonder geheel in veiligheid te zijn, toch veel geruster verbleven dan in de Panne. Het bijzonderste gevaar dat zij daar loopen is van ingesloten te geraken in geval de Duitschers doorbreken; maar zij verschieten er niet in. Zij vinden dat zij alzoo gemakkelijk weder bij Moeder van Cortemarck zullen geraken.

Meest al onze geredde kerkomamentn, zooals hooger vermeld is, lagen nu te Steenvoorde dat sedert den schrikkelijken en onverwachten vooruitgang der Duitschers, maar op een uur van 't front meer ligt en hevig beschoten wordt. Onmiddellijk heb ik

over die zaken geschreven naar M[r] Vandeputte die nog altijd op St-Idesbald verblijft. Deze heeft zich seffens bij markgraaf de Beaufort begeven, die verklaarde dat alles weggevoerd en in zekerheid was. Doch waar men het gevoerd heeft, weet ik niet. Of er daar nog veel zal van wedergevonden worden na den oorlog, begint stillekens aan zeer twijfelachtig te worden. Wat men doen zal met ons kostelijkste zilverwerk dat ten toon gesteld is in 'Le petit Palais' te Parijs, kan ik niet achterhalen.[1)]

Na de herhaalde en bittere tegenslagen door de verbondenen ondergaan, heeft men eindelijk toch besloten - iets wat al lang had moeten gedaan zijn - van al de verbondene legers onder één opperhoofd te stellen. 't Is de Fransche generaal Foch die daartoe gekozen werd.

Mei.

Na de bloedige inneming van den Kememlberg en toen men het ergste vreesde voor Vlaanderen, Duinkerke en Cales, viel al met eens alles stil. Geen twijfel of de Duitsch was een nieuw offensief aan 't bereiden. Al met eens brak het los met helsch geweld, daar waar men zich nogmaals, ongelukkiglijk, niet aan verwachtte, tusschen Reims en Soissons. De Franschen werden nogmaals omver gesmeten, hun front werd op 20 kilometers breedte doorboord en de Duitschers stormden onweerstaanbaar vooruit tot aan Chateau Thierry op de Marne, dus, tot op meer dan 10 uren van hun vertrekpunt. Nogmaals was de schrik algemeen; het vluchten hernam ten allen kante en uit Parijs alleen vertrokken meer dan 700.000 inwoners naar de streek van Tours en naar de zeekust. Men zegt dat geheel Frankrijk al den zuidkant van Parijs en van de Seine opgepropt zit van vluchtelingen. Slecht vooruitzicht voor al deze die dit jaar nog, waarschijnlijk, in groote menigte door de Duitschers zullen verjaagd worden.

1) Het was ten grooten deele in de abdij van Valloire en in den loop van 1919 hebben wij alles wedergekregen.

Ondertusschen wordt beheel vrijgebleven België meer en meer beschoten, vernield en onbewoonbaar gemaakt. Op 28 Mei, rond 10½ ure voormiddag viel een obus in de wasscherie-strijkerie van den Oceaan in de Panne, met het ongelukkig gevolg dat er in de twintig dooden en rond de zestig gekwetsten waren, meestal jonge meisjes. Onder de dooden bevond zich Henri Lammen, onze brave kerkballieu van Nieuwpoort, die daar een voet afgeslegen werd en ter plaatse uitbloedde.

Ten gevolge van dit ongeluk heeft men het groot hospitaal van den Oceaan dat verre boven de duizend bedden bevatte van de Panne verwijderd en naar Vinckem alsook naar Mortain overgebracht.

Rond einde Mei werd dit 3de offensief dat zoo vol bedreigingen was en zoo veel schrik verspreid had, toch ook eindelijk stopgezet.

Juni.

Na eenige dagen rust werd een nieuw offensief ingezet al de kanten van Noyon-Montdidier; maar dezen keer waren de verbondene op hunne hoede. Het offensief begon met eene helsche woede, maar liep zich na drie dagen dood in het vuur der verbondenen. Maar het zal zijn om welhaast al eenen anderen kant te herbeginnen; want Duitschland, dat, volgens het schijnt veel afziet in zijn binnenland, wil er opperwaard uit mede gedaan maken. Dank immers aan het Russisch verraad, dank aan de Bolcheviks of socialisten die Rusland verbrokkeld hebben, zich van de verschillige nieuwe staten meester gemaakt hebben en vrede gesloten hebben met Duitschland, in afwachting misschien dat die verraders mede doen met Duitschland tegen ons; zoo heeft Duitschland omtrent al zijne troepen uit Duitschland mogen wegtrekken zooveel te meer dat Roumenië, met het mes op de keel, door iedereen verlaten, ook gedwongen is eenen vernederenden vrede te sluiten met Duitschland. Duitschland kon alzoo geheel

zijne macht op het Westerfront brengen en daar Amerika nog met geheel zijne macht niet kan bijspringen; zoo is Duitschland, in afwachting, 't is te zeggen voor eenige maanden, talrijker en sterker dan de verbondenen, en het wil van die tijdelijke overmacht gebruik maken, om er met geweld door te gaan, de verbondenen te verslaan en hun zijn vrede en zijne wetten op te leggen. Maar 't is te hopen dat Ons Heer het niet zal toelaten.

Ondertusschen drukt de groote last van den oorlog altijd voort op Vrankrijk. Zijne schoone streken, steden en dorpen; zijne eeuwenoude weergalooze praalgebouwen worden verwoest de eene na de andere; honderd duizenden menschen worden op de vlucht gejaagd; de Fransche jeugd wordt weggemaaid door het moordend staal; zijne beste mannen sneuvelen; het Fransche bloed stroomt bij beken en de toekomst van het ras is bedreigd. Niet te min dragen de Franschen dat doorgaans al met een bewonderensweerdig geduld; niemand laat den moed vallen; zij zijn meestal optimist, zelfs straf optimist; en niemand schier is er die twijfelt aan den zegepraal van Vrankrijk en de vernedering van Duitschland. Daarbij worden de kerken veel bezocht; er wordt veel gebeden en gecommuniceerd en de maanden van Mei en Juni worden op waarlijk stichtende wijze gevierd. Men had dat nooit durven verwachten van Vrankrijk. Er valt niet te ontkennen dat een groot deel van 't Fransch volk nog koekegoed is.

Heeft Vrankrijk veel gezondigd. Vrankrijk is bezig met aan Ons Heer door gebeden, door lijden, door goede werken en geduld veel uitboeting te geven.

Onder de burgers vindt men alhier bijna geen jong mannen-volk meer tenzij gebrekelijke; en als men nog een jonge kloeke gezonde manskerel tegenkomt, 't is doorgaans een Belg die alhier gevlucht is, allocatie trekt van 't Fransch gouvernement en die binst dat de Fransche soldaten van hunne jaren zich laten omverre schieten, hier stil en gerust rondslenteren. Neen, 't is niet om straf fier te zijn over de jonge mannen van België.

Er zijn weinig Fransche familiën die geene gesneuvelden te betreuren hebben en talrijke damen dragen de rouwe.

Door het weggaan van het grootste deel der mannelijke bevolking, is de vrouwlijke bevolking in het werk getreden. In statiën, banken, posten enz. vindt men vrouwlijke bedienden; in veel fabrieken wordt het mannenwerk door vrouwen verricht; autos, trams, lories worden gevoerd en geleid door jonge dames of juffers; rijtuigen, karren en wagens met peerden bespannen trekken voorbij of komen ter markt aangevoerd, veel meer door vrouwen dan door mannen. De grafmaker van Mers is eene gespierde jonge dochter; en zoo wat ten allen kante ziet men vrouwen het gewoon mannenwerk verrichten. Zou dat geen veranderingen inbrengen die zullen blijven bestaan achter den oorlog? De ontvoogding der vrouw! Wie weet?

Rond het begin van Juni kwam ons hier het nieuws toe van het overlijden van Mr Roeland Vandecasteele, gepensionneerd leeraar van de middelbare school van Nieuwpoort. Mr Roeland Vandecasteele stierf te Chantonnay in Vendée. Het was een geheel zonderling, een geheel eigenaardig, maar toch een ingoed mensch bij wien de wreede oorlog de godsdienstige gevoelens grootelijks verlevendigd had. De brieven welke hij mij zond binst den oorlog waren weerdig van een heilig kloosterling. Mr Vandecasteele was een der allerlaatsten in Nieuwpoort gebleven en werd er door de soldaten met ruw geweld weggeleid als een spioen. Hij wilde den doodstrijd zijner stad van dicht en tot het einde bijwonen. Hij had ontelbare aanteekeningen gedaan en ontelbare oorkonden en inlichtingen verzameld over Nieuwpoort in den oorlog. Zooals hij ze bereidde, zijne geschiedenis van Nieuwpoort in den oorlog, zou mogelijks wel een vijftigtal boekdeelen bedregen hebben.

In het begin van den oorlog had Mr Vandecasteele zijne weerdijen in den grond zijner kelder verborgen. Einde 1915 is Mr Dewulf op zekeren nacht die fortuin gaan uithalen. Die weerdijen, ten bedrage van 60.000 fr. werden door Mr Dewulf aan Mr Vandecasteele besteld te Chantonnay; en nu dat hij daar gestorven

is verre van vrienden en familie vraagt men zich af wat er daar al zal van geworden.[1)]

Begin Juni overleed alhier, in Tréport, eene brave vrouw van Nieuwpoort, de eerzame Maria Dedeyster, dochter van den overleden orgelist van Nieuwpoort en huisvrouw van Marinus Van Swam. Zij overleed in het Engelsch hospitaal ten gevolge van eene operatie. Zij was moeder van een onzer missedieners.

Begin Juni nog kreeg Mr Dewulf eene andere bestemming. Hij werd belast te zorgen voor de school op het front en gevraagd zijn verblijf in de Panne te vestigen. Doch ingezien de gevaarvolle en onzekere toestand der Panne, gaf men hem voor raad voorloopig in Cayeux te blijven tot op het einde van het Duitsch offensief, hetgene zeker zal zijn tot op het einde van den oorlog. Hij is te Cayeux vervangen als aalmoesnier der schoolcolonie door E.H. Ollevier van het pensionnaat van Avelghem.

Den 15 Juni vielen de Oostenrijkers met geweld de Italianen aan op een front van 150 kilometrs. De Italianen schijnen dezen keer wel te zullen wederstaan.

Den 19 Juni vielen de Duitschers met woedend geweld de Franschen aan rond Reims op eene lengte van 12 kilometers. De Franschen waren ze verwachtende en schoten ze uiteen met groote verliezen.

Onze toestand verbetert, maar Duitschland is niet uitgeput, verre van daar. Men verwacht dus nieuwe aanvallen, waarschijnlijk al den kant der kust, ievers van Duinkerke tot aan de Somme; misschien ook wel wederom op Parijs. Maar men aanziet den toestand met meer moed en betrouwen omdat het Duitsch geweld schijnt te verflauwen en omdat wij gedurig versterken, dank aan het ononderbroken en altijd groeiend getal Amerikaners die naar Vrankrijk oversteken.

Z.H. de Paus beveelt dat op St-Pietrsdag aanstaande al de priesters die *pro grege* moeten lezen, die dag hunne mis zouden opdragen ter intentie van Z.H. den Paus. Zonder er toe ver-

1) Mr Vandecasteele heeft bij testament 1/8 van zijn goed aan de stad Nieuwpoort en 1/8 aan de kerkfabriek gegeven.

plicht te zijn worden de priesters die *pro grege* niet moeten lezen, toch dringen verzocht hunne mis ook ter intentie van Z.H. den Paus te willen opdragen.

Z.H. staat toe dat ter dier gelegenheid de dertigdaagsche Gregoriaansche missen onderbroken worden.

Einde Juni aanspraak van von Kühlmann in den Reichstag. Zooals altijd was die aanspraak vol beslag, vol trotsheid en vol bedreiging, von Kühlmann voorziet nog in lang geen einde aan den oorlog. Duitschland is in overvloed van alles voorzien om nog lang te oorlogen; het is een dwaze droom voor de verbondenen te peizen dat zij ooit zullen kunnen zegepralen. Zij kunnen nog lang voort vechten, maar kunnen het toch niet halen tegen ons. Moielijk kan deze oorlog door de wapens beslist worden. Men zal moeten onderhandelen. Wij willen dat Duitschland groot en sterk en vrij en voorspoedig leve binnen zijne historische grenzen; wij willen overzeesche-bezittingen die beantwoorden aan onze macht, aan onze werkzaamheid, aan onzen organisatiegeest. Wij willen de vrijheid der zee. Wij laten het lot van België onbeslist en verwachten nu van onze vijanden vredevoorstellen die beantwoorden aan den tegenwoordigen toestand en aan de levensnoodwendigheden van Duitschland', - woorden waarvan men niet wel de dracht ziet, maar die schijnen veel te zeggen en vol bedreigingen te zijn.

In de laatste dagen van Juni was men een nieuw offensief der Duitschers verwachtende; maar tot algemeene verwondernig hielden de Duitschers zich buitengewoon stil. Het zal dus voor Juli zijn.

Deze maand, op een Zondag, had hier de eerste of liever plechtige communie der kinders plaats. 't Is hier de grootste parochiale gebeurtenis van het jaar. Ouders en naaste familie der kinders die anders nooit ter kerke gaan, trekken dien dag allen om ter feestelijkst uitgedoscht naar de kerk. De kinderen worden processiewijs uit de pastorie gehaald. De ceremonie begint om 9 ure en duurt hier tot rond 11 ure; elders soms tot 12 ure. De

kinders zouden bij ons zoo wel niet kunnen vasten en de ouders zoo lang niet kunnen wachten.

Het Oostenrijksch offensief van 15 Juni is voor hen deerlijk afgeloopen. De Italianen hebben ze ferm geklopt.

Juli.

Het Duitsch offensief blijft voort weg. Niemand weet te zeggen wat er daar onder zit.

Ondertusschen wordt het hier en elders van langs om meer dure tijd. Veel zaken zelfs ontbreken of zijn maar in geringe hoeveelheid te krijgen. Men moet kaarten hebben voor brood, kolen, suiker, enz. - In deze laatste tijden waren er wekelijks drie dagen zonder vleesch: gedurige quatertemper. - Men krijgt, als 't wel gaat, 25 kilos kolen per week en per huisgezin. Suiker ontbreekt bijna altijd. Eiers hebben wij in lang niet gezien. Zij gelden nu in volle zomer 0.50 fr. het stuk; 13 fr. het 25. Begin Juli geldt de boter hier 8.70 fr. den kilo; dikwijls zit men hier zonder aardappels; men kan er maar ter markt een kilo of twee teenegader krijgen en de laagste prijs is 0.60 fr. den kilo. De melk staat 0.35 fr. de pinte; het brood kost maar 0.60 fr. de kilo, maar wij zijn gerantsoeneerd en ons deel is 200 grammen daags! Doet daarmede voort. De groote drank der streek hier is cider, maar sedert lang is er geen meer te krijgen; het bier is raar en duur; de wijn is duur en slecht en zoo wordt gekookt water de gewone drank van slchier iedereen.

Buiten vele andere oorzaken is de tegenwoordigheid van millioenen Engelsche en Amerikaansche soldaten in Vrankrijk een der redens van die schaarschheid en die duurte. Hier in de streek vindt men overal kazerns, hospitalen, groote kampen enz. voor allerlei vreemde soldaten. En zoo is het gansch Vrankrijk door.

Die kampen zijn zelfs prachtig aangelegd met allerlei pronkgewassen, graspleinen, bloemperken en zelfs allerlei fruitboomen, juist alsof die kampen daar jaren lang zouden moeten blijven.

Men had gezeid dat al die soldaten hun voedsel gingen mede brengen; maar spijts hunne ontelbare massa conserve dozen, hebben zij nog allerlei dingen noodig uit de streek, zooals melk, boter, kaas, groensels, aardappelen, eieren, wijn, cider, bier; en alzoo wordt alles opgekocht door de legers en stijgt alles maar altijd tot onmogelijke prijzen.

Spijts den duren tijd klaagt het werkvolk toch niet. Immers zijn de levensmiddelen gestegen in prijs, de daghuren zijn nog meer gestegen. Hier aan de haven winnen de werkers rond de 15 fr. per dag en krijgen dan nog een frank of twee *indemnité de vie chère*. Voor nachtwerk krijgen zij soms rond de 40 fr. per nacht. Ambachtslieden winnen op hun gemak 20 fr. per dag; en in de munitiefabrieken winnen de bekwame werklieden, tot 40 fr. daags; dat maakt 240 fr. te weke, of boven de 7000 fr. per jare. De vrouwspersonen winnen 4 à 5 fr. per dag en veel dienstmeiden winnen nu 70 fr. en meer te maande. 't Is waarlijk de gulden tijd voor het werkvolk. Vlaamsche werkersgezinnen, naar hier gevlucht, winnen tusschen 10 en 15000 fr. 's jaars. Zij vinden dat men nooit zulke goede tijden beleefd heeft. De slechtste zijn deze die moeten voortdoen met een klein jaarlijksch inkomen dat voldoende was in vredestijd maar teenemaal ontoereikend in deze lastige oorlogstijden. Al dat fijn en lekker en kostelijk is op de markt en in de winkels wordt door het werkvolk weggehaald. Eertijds zei het volk: de rijke zijn de beste. Nu zegt men: de werkmenschen zijn de beste. Dat bereidt ons aardige dingen voor achter den oorlog. Meer en meer schijnt de volksklas meest voordeel uit den oorlog te moeten trekken.

Op 15 Juli, 's morgens vroeg, brak eindelijk het langverwacht Duitsch offensief los. 't Was ditmaal te doen al de kanten van Champagne, oost en west van Reims, op eene lengte van omtrent 150 kilometers. Ditmaal waren de Duitschers verwacht. Zij kwamen wel eerst eenige kilometers vooruit al den zuid-west kant van Reims; maar welhaast werden zij tegengehouden en achteruit geslegen op gansch de lijn, met verlies van ontelbare dooden en gekwetsten. Wij namen meer dan 20.000 krijgsgevan-

genen, boven de 400 kanonnen, duizende mitrailleuzen, krijgsmunitiën en buit allerlei in overvloed.

Ondertusschen, de Russische socialisten die daar den naam dragen van Bolcheviks, na het land gansch verbrokkeld en ontredderd te hebben, hebben eenen vernederenden vrede gesloten met Duitschland; hebben den armen Keizer Nicolaas II door den kop doen schieten en spreken reeds van oorlog te verklaren aan de verbondenen. Dagelijks zinken zij dieper in het slijk der oneer, der lafhertigheid en der slavernij, en toonen op schrikverwekkende wijs wat er geworden moet van een land dat op zuivere socialistische wijze zou ingericht worden.

Rond 25 Juli seint men uit Rusland dat de csarovitch, zoon van den vermoorden Nicolaas II, gestorven is bij gebrek aan zorgen. Men mag peizen dat hij ook vermoord is.

Einde Juli is ons offensief tusschen Reims en Soissons, altijd voort goed aan den gang.

Oogst.

In de eerste dagen van Oogst schijnt ons offensief te verslappen en te willen stille vallen. Wij zijn nu tusschen de Vesle en de Aisne. Soissons is gevallen; wij hebben 35.000 krijgsgevangenen genomen, 700 kanonnen zijn buit gemaakt, en ontelbare munitiën, wapens, levensmiddelen en vervoertuigen zijn in onze handen gevallen. Foch is maarschalk van Vrankrijk genoemd; de verbondenen zijn weerom vol moed en betrouwen terwijl de Duitschers hun betrouwen voelen zinken en stillekens aan beginnen te twijfelen aan den goeden uitval.

Begin Oogst ook werd Malvy, gewezen minister van het inwendige, in Frankrijk, tot 5 jaar verbanning veroordeeld.

Ondertusschen heerscht het schrikbewind in het regeeringlooze Rusland. Von Mirbach Duitsch afgeveerdigde te Morcou, en Von Eickhorn, Duitsche maarschalk in Rusland, worden er vermoord. De Bolcheviks dreigen meer en meer mede te span-

nen met Duitschland tegen ons. De verbondenen nemen voorzorgen. De Japanners en de Amerikanen grijpen in te Wladivostock in Siberië; Engeland en Vrankrijk te Archangel. Niemand ziet klaar in Rusland en niemand weet wat wij daar moeten hopen of vreezen.

De schaarschheid en de duurte der levensmiddelen groeit gedurig aan. Onze maag geraakt nooit meer voldaan; wij lijden waarlijk honger en verliezen gedurig in gewicht. 't Is eene schoone gelegenheid voor de menschen om te boeten voor hunne vroegere zinnelijkheden.

Op 8 Oogst, nieuw onverwacht offensief der verbondenen, meest Engelschen, recht over Amiens. In twee dagen op eene lengte van omtrent 30 kilometers gingen wij bij plaatsen rond de 15 kilometrs vooruit; mieken rond de 20.000 krijgsgevangenen, namen rond de 300 konannen van alle caliber buit, waaronder een monsterkanon op riggels.

In eenige weken tijds hebben wij 72.000 krijgsgevangenen gemaakt, rond de 1200 kanonnen genomen, verschillige duizende mitrailleuzen en ontelbare munitiën buit gemaakt. In Amerika, zegt men, heeft men daarom de vlaggen uitgehangen. Hier houdt men zich tevreden stillekens gelukkig te zijn daarover en met hoop en betrouwen verdere nieuwsberichten te verwachten.

Rond half oogst schijnt dit nieuw offensief ook stil te vallen.

Op 15 Oogst, in al de plaatsen waar het nog toegelaten is, gaat in Vrankrijk de processie uit die genoemd wordt: *La procession du voeu de Louis XIII*. Het is eene processie ter eere van O.L.V. Het H. Sakrament wordt niet mede gedregen; alleenlijk het beeld van O.L.V. Binst de processie wordt de Rozenkrans gebeden en allerlei lofzangen gezongen, zoo Fransche als Latijnsche; meest ter eer van Maria.

Op het laatst van Oogst vernemen wij dat onze broeder Edward (Warden Oom) op 28^{n} Mei te Baelen op Nethe aangehouden werd en in het gevang van Turnhout opgesloten. Niemand weet waarom. Niemand ook kan ons zeggen wat er van hem geworden is. Men mag het ergste vreezen.

Een Belgische ondernemer uit Walenland, die hier groote werken aanveerd had voor het Fransch bestuur en daartoe werklieden gevraagd had van Nieuwpoort en Dixmude alhier gevestigd, is bitter zijn beklag komen doen. Hij heeft de werken moeten staken en het werkvolk afdanken. 'Ik heb in de twintig jaren gewrocht met werklieden, zei hij, maar nooit heb ik tegengekomen wat ik tegenkomen heb met deze van Nieuwpoort en Dixmude. Dat volk is lui, bot en onbeschoft boven al wat men zich kan inbeelden. In geheel mijn leven heb ik niet hooren vloeken en arme praat vertellen lijk binst de eenige weken dat ik dat volk bij mij gehad heb. Ik wist waarlijk niet dat er zulk volk in de wereld was.' Het is niet aangenaam voor een pastor zulks te moeten hooren; maar men zou ongelukkiglijk wel moeten beginnen te peizen dat er wel iets moet van zijn, aangezien ik reeds herhaalde maal alzoo hooren spreken heb.

In den loop der maand Oogst heb ik van het minsterie mijne benoeming gekregen van aalmoesnier der schoolcolonie van Cayeux-Brighton, maar daar ik vreesde dat mijne gezondheid mij niet ging toelaten dat werk in order te doen, heb ik niet durven aanveerden, alhoewel ik het van eenen anderen kant uitnemende geern zou gedaan hebben.

Buiten de algemeene verwachting duurt het offensief altijd voort en zelfs van langs om geweldiger. Engelschen en Franschen, van Reims tot tegen Yper, gaan maar hemelstorme vooruit, schieten het al omverre en nemen buit en krijgsgevangenen in overvloed.

Einde Oogst hadden de verbondenen sedert 15 Juli rond de 130.000 krijgsgevangenen genomen, 2089 kanonnen gepakt, 1734 mijnenwerpers en 13783 mitraileuzen. Onder de krijgsgevangen soldaten bevonden zich 2674 officieren.

Wat men genomen heeft van autocars en treins en levensmiddelen en materiaal allerlei is ongehoord. Hoop en vreugde rijzen gedurig bij de verbondenen.

September.

Men vreesde dat het offensief van Foch toch ging moeten ten einde loopen, lijk het bij de Duitschers altijd na eenige weken het geval was; maar neen; Foch zei: wij gaan voort doen. Men betrouwde het maar half; maar welhaast zei hij: wij gaan beter doen. En inderdaad het offensief breidt zich altijd voort uit, tot groote verwondering en vreugde der verbondenen. Waarlijk men begint den zegepraal, den langverwachten zegepraal, waarop velen bijna niet meer durfden rekenen, in het verschiet te zien opdagen. Maar zou Foch dat geweld kunnen uithouden? Ja, zegt hij: en van nu voort zullen wij den vijand overal, op alle plaatsen bestoken en hem nievers geen oogenblik rust laten.

En inderdaad hij slaat in Vrankrijk, in 't Noorden, in Picardië, in Champagne, in Argonne, in Woeuvre, in Italië, in Bulgariën, in Palestina, overal. En overal moet de moedwillige en trotsche Duitsch met zijne aanhangers plooien en buigen en ach teruitwijken.

Oostenrijk, het gevaar ziende, begint te beven en vraagt om in een neutraal land te onderhandelen. Maar Clemenceau verwerpt die vraag en wijst ze met verachting van de hand. ‘Geeft u over, zegt hij; zooniet wij vechten voort. Gij en Duitschland bijzonderlijk, gij hebt ons 45 jaren lang vertrappeld en bedreigd. 't Was alle stappe van uw droogpoeder en van uw scherpe zweerd. Gij hebt ons onophoudend getergd; 45 jaren lang hebt gij ons verzadigd met smaad en schimp en schande en vernederingen. Wij hebben dat al machteloos moeten verkroppen; wij mochten niet roeren en gij deedt uwe wapens rammelen, maar nu is het gedaan. Gij hebt den oorlog gewild, gij zult hem hebben; gij hebt eene beslissing gewild door de wapens, gij zult ze hebben. Gij hebt van volk tot volk de grootste rekening geopend die ooit bestond; welnu die rekening zal betaald worden!’ Die fiere woorden vonden eenen ongehoorden weerklank door gansch de wereld. Duitschland stond verstomd over die bedreigende taal; het was ter neer geslagen en het Duitsche volk

begon aan den zegepraal te twijfelen. De verbondenen integendeel jubelden van vreugd en van hoop.

Uitgeput van krachten en niet verder meer kunnende, Bulgarië en Turkije deden een knieval voor de verbondenen en leverden zich onvoorwaardelijk over. Ferdinand van Bulgarië gaf zijn ontslag als koning. Dat was een harde slag voor Duitschland waar het van langs om slechter ging.

Op 28 September sprong ook het Belgisch leger in de bres. Spijts een regen van ijzer en vuur trokken onze jongens geestdriftig al den Vlaamschen Leeuw zingend het lieve vaderland in.

Niets kon hen wederhouden. Van den eersten dag trokken zij omtrent drie uren vooruit tot aan Zarren, Stadenberg, Moorslede, enz. In hunnen onweerstaanbaren drang deden zij in éénen dag wat al de macht van Vrankrijk en Engeland gedurende lange maanden niet vermocht. Namentlijk zij veroverden het vermaard Vrijbosch en vonden er eenen ongehoorden buit, waaronder 360 kanonnen van alle kaliber.

Die luisterlijke zegepraal werd ongelukkiglijk bitter duur betaald. 12000 mannen waaronder rond de 1200 officieren werden daar buiten gevecht gesteld, de eene gedood, de andere gekwetst.

's Anderendaags vielen zij met nieuwen moed aan 't werk en trokken vooruit tot tegen Handzame, St-Joseph, Hooglede, Rousselaere en meer zuiderwaart tot tegen de Meenensche kalsijde; maar vóór die verschillige plaatsen moesten zij ongelukkiglijk stille vallen en er omtrent 14 dagen wachten omdat zij niet op tijd konden bevoorraad worden in eten en geschut. Men vertelt dat binst dat onze jongens zoo heldhaftig vochten, zij ongehoorden honger moesten lijden en zonder schietgerief stonden omdat de vervoer- en bevooradingsdiensten veel te wenschen lieten en beneden hunne taak waren. Dat was waarschijnlijk ook voor een groot deel toe te wijden aan de slechte wegen.

September eindigde onder de zoetste vooruitzichten; de menschen zijn opgeheft van vreugde en men begroet vol geestdrift de nakende verlossing van het vaderland. Eindelijk toch begint de straf voor den Duitsch.

October.

Het nieuws van het front blijft opperbest. Onze dappere jongens, het gezicht op het vaderland gericht, vechten lijk leeuwen en niets kan hen weerhouden. Zij verachten vermoeienis, honger, wonden en dood. Zij zien veel af, maar zijn gelukkig omdat de Duitsch voor hen moet vluchten. Nu eindelijk mogen zij doen wat zij sedert vier jaren zoo vurig verlangden. Dagelijks veroveren zij een nieuw stuk van hun zoo duurbaar Vaderland. Dagelijks ook, en het ligt hun zoo opperst, dagelijks ook naderen zij hunne stad, hun dorp, hun huis, hunne lieve familie.

Officieren en soldaten wedijveren van moed en dapperheid; en in die dagelijksche gevechten en in die aanhoudende gevaren waarin de overheden sneuvelen nevens hunne mannen, verbroederen in warme liefde en bewondering voor malkander. Van te voren, met dien langdurigen en vervelenden loopgrachtenoorlog, men mag het wel zeggen, ging het niet te breed tusschen officieren en soldaten. Er waren wel overheden zooals generaal Jacques, colonel Mahieu en menige andere die van hunne mannen en van gansch het leger geacht en bemind waren; maar in 't algemeen lieten de gevoelens van eerbied en genegenheid van den soldaat voor den officier nog al veel te wenschen. Men hoorde niet zelden soldaten die dierven zeggen: Als wij ooit vooruitgaan zijn mijn eerste kogels voor dien of dien officier; maar nu, met dien zegepralenden optocht en de onversaagdheid door grooten en kleinen zonder onderscheid aan den dag geleid, zijn al die kwade gevoelens verdwenen om plaats te maken voor wederzijdsche hoogachting, bewondering en betrouwen. De officieren hebben geen woorden genoeg om den lof hunner mannen uit te spreken. Onze jongens zijn de eerste soldaten der wereld; zeggen zij; en men zou er zich waarlijk voor op de knieën zetten.

De soldaten van hunnen kant staan verstomd over den heldenmoed hunner officieren. Zij hadden nooit kunnen peizen dat het zulke mannen waren; zij verklaren eenparig dat zij de beste

officieren der wereld hebben; en velen hebben de dood hunner luitenanten, kauiteins en majoors beweend.

De aalmoesniers en brancardiers hebben ook wel hun aandeel geleverd onder de gesneuvelden. In de twee eerste dagen werden bij de veertig priesters en kloosterlingen gedoodigd en rond de zestig gekwetst.

Na een gedwongen stilstand van een twaalftal dagen voor Cortemarck, Hooglede, Rousselaere, Ledeghem enz., trokken onze mannen weerom onweerstaanbaar vooruit. Welhaast kwam de blijde mare af, dat Oostende ingenomen was; en reeds van 's anderendaags deden er de koning en de koningin hunne intrede. Korts daarop viel Brugge in onze handen en de koning en de koningin trokken er per vliegtuig naartoe. In beide plaatsen werden zij door de bevolking met onbeschrijvelijke geestdrift ontvangen. Op korte dagen werd geheel Westvlaanderen bevrijd.

Dat al ging nogtans alleen niet; het kostte onze vlaamsche jongens veel bloed en veel levens.

Onder andere viel bij Rousselaere op 14 October een mijner neven van Oostnieuwkerke. Een kogel vloog hem door de borst en verbrijzelde zijne ruggraat. Hij leed alzoo nog 4 dagen en stierf op 18 October in het krijgshospitaal van Beveren.

Die zegepraal kostte ook veel puinen aan ons Vlaanderen. Bijna overal, maar bijzonderlijk in het Rousselaarsche en in het Kortrijksche zijn de steden en dorpen erg beschadigd en het zal ongelukkiglijk jaren en jaren duren eer dat al hersteld en vergeten zal zijn. Voor den oorlog was het de mode in zekere wereld van te zeggen: ‘Arm Vlaanderen.’ Dat was toen ten onrechte; maar nu zal het maar al te waar zijn. De Duitscher heeft Vlaanderen uitgezogen tot op het merg der beenderen; en wat nog overbleef heeft hij in stukken geslagen, omverre geschoten of in brande gesteken. De gedachtenis der Duitschers zal in Vlaanderen voor geslachten en geslachten in vermaledijding zijn.

November.

Amerikanen, Engelschen, Franschen, Italianen en Belgen trekken maar hemel storme vooruit. Doornijk, Audenaarde, Gent vallen in onze handen. Welhaast zal België verlost zijn. Maar zie, Oostenrijk vraagt genade en de Keizer verzaakt aan de kroon. Het trotsche Duitschland niet verder meer kunnende en om de volledige verplettering te ontgaan doet ook den knieval en vraagt een wapenstilstand die hem op strenge en vernederende voorwaarden toegestaan wordt. Op 11 November die een heuglijke dag zal blijven in de geschiedenis der wereld, wordt de wapenstilstand geteekend en afgekondigd. Onmiddellijk werd het goede nieuws de wereld rondgeseind en bij al de verbondenen met de uitbundigste vreugde begroet. Duitschland zelf toonde zich op menige plaatsen verheugd over den wapenstilstand die een einde aan de onuitstaanbare beproevingen stelde. Met den eersten konden de menschen hun geluk niet gelooven. Zij waren zoo al met eens van een zwaren pak verlost en ontdaan van die verpletterende bekommernissen en angsten die hen dag en nacht vervulden. Ze meenden dat ze droomden. Zou het nu waarlijk gedaan zijn met moorden en branden? Zou het waarlijk gedaan zijn met schieten en buischen, met vliegers en onderzeeërs? Zouden de millioenen vluchtelingen nu waarlijk naar hunne streek mogen wederkeeren? Zou men nu weerom de oude vrienden en kennissen en familie wederzien? Zou men wederom zijn leven van voordezen en zijne bezigheden van voor den oorlog mogen hernemen? Zou het nu toch waarlijk weerom rust en vrede zijn? Men kon het bijna niet gelooven.

Maar welhaast begonnen de klokken te luiden op alle torens van Vrankrijk; de sirenen van alle stoomschepen begonnen oorverdoovend te schuifelen; het muziek begon overal te spelen; de Marseillaise wierd overal gezongen; alle huizen wierden bevlagd, alle werk viel stil; alle scholen kregen verlof; iedereen verscheen op zijn Zondags; elk loech, elk riep, elk zong; men gaf malkander de hand en velen vielen in malkanders armen. Ja, 't was

rust, 't was wapenstilstand, 't was de zegepraal der verbondenen; 't was de verplettering van Duitschland; en de zoete, bestendige, zegevierende vrede stond aan de deur! Lof en dank zij den Heer, den God der heirkrachten die zich eindelijk geweerdigde onze vurige gebeden te verhooren!

Ons Heer op dien plechtigen oogenblik werd niet vergeten hier in Vrankrijk. Talrijker dan ooit trokken de menschen 's avonds naar de kerk en 's anderdaags morgens ter H. Tafel; en welhaast, onder eenen buitengewonen toeloop van geloovigen, weergalmde in alle kerken het aloude lof- en dankgebed der groote omstandigheden: *Te Deum laudamus!*

Ja, lof en dank in der eeuwigheid aan den almachtigen God, die na ons zoo lang beproefd te hebben, ons eindelijk den zegepraal heeft willen schenken en zich geweerdigde een einde te stellen aan het lijden van ons bedrukte maar nu glorievolle vaderland.

Sedert het einde van October en het begin van November hebben de grootste, de ongelooflijkste gebeurtenissen zich met eene verrassende snelheid opgevolgd. Willem, de hooveerdige keizer, die zich boven alles waande, heeft zijne keizerskroon moeten afleggen en aan den troon verzaken. Als een lafaard heeft hij zijn land en zijn leger in den brand gelaten en is naar Holland gevlucht, waar de verbondenen hem zeker wel zullen weten te vinden.

Na hem heeft de koning van Beieren zijn ontslag gegeven en alle dage komen er tot verbazing der wereld nieuwe ontslagen bij van de koningen van Saxen, van Wurtenberg, van Hanover, van de prinsen van Cumberland, van Reuss, van Anhalt, van Baden, enz. In een woord geheel die schitterende prinsenwereld van Duitschland die zoo machtig scheen was in ééns weggevaagd en miek plaats voor de republiek. Dat is eene ineenstorting van tronen zooals er nog nooit een te zien was in de wereld. Dat is sedert weken eene ononderbroken opvolging van verrassende gebeurtenissen. Gansch de wereld staat verstomd op het onge-

hoord schouwspel en de ongodsdienstige menschen zelf zeggen: ‘Digitus Dei est hic, - de vinger Gods is daar.’

De oorlog heeft veel langer geduurd dan gelijk wie het voorzien had; en na dien langen duur is ook de vrede al met eens veel spoediger en veel volledіger gekomen dan gelijk wie het ooit had durven droomen.

Half Juli was onze toestand schier wanhopig. Overal werden onze legers de eene na de andere achteruit gedreven. De Duitschers waren over de Marne; Parijs werd beschoten; de gouvernementsbesturen stonden op het punt naar Tours te vluchten: Duinkerke en Cales gingen vallen; Vrankrijk ging overrompeld en verpletterd zijn en zie, drie maanden later waren onze vijanden zelf verpletterd en smeekten de eene na de andere om genadé en om vrede.

Mocht Belgie, mocht Vrankrijk, mochten al de verbondenen indachtig blijven wat zij aan God verschuldigd zijn en een goed gebruik maken van den zuurgewonnen vrede.

Uit België laat men weten dat onze soldaten alsook deze der verbondenen overal met den uitersten geestdrift ontvangen worden. De menschen weten niet hoe hunne vreugde en dank betuigen aan onze dappere jongens. Zij brengen hun al het beste dat zij nog hebben. Maar helaas, dat beste houdt al niet veel meer in: en de menschen, bijzonderlijk in midden-Vlaanderen, zijn ellendig gesteld.

Alles is geplunderd; de menschen zijn algemeen geruineerd en de hatelijke dwingelandij der Duitschers die vier jaar en half op die menschen drukte, heeft ze al ter neer geslagen, grootelijks vermagerd en merkelijk verouderd.

Op 23 November plechtige Kamerzitting te Brussel, nadat koning en koningin met ongehoorden geestdrift ingehaald werden in hunne verloste hoofdstad.

In de Kamer deed de koning eene prachtige aanspraak; maar het nieuws dat een nieuw ministerie aangesteld was, verkoelde oogenblikkelijk de geestdrift en verspreidde bij alle mannen van orde bekommernis en vreeze voor de toekomst.

Nauwelijks was Belgie half verlost of sommige vluchtelingen stormden er naartoe; maar welhaast keerden de eene ontgoocheld weder en lieten de andere weten dat het al armoede was in België en dat men verre best nog wat in Vrankrijk zou blijven.

December.

Groot geweld onder de Belgische vluchtelingen in Vrankrijk om spijts de slechte maren uit het vaderland, toch naar hunne oude streek te kunnen wederkeeren. Toelating daartoe wordt moeilijk gegeven omdat de overheid weet hoe slecht het staat in Belgie, bijzonderlijk met de woningen en de bevoorrading. Na veel vruchteloos loopen en schrijven achter de noodige papieren, risschieren wij het om zonder papieren af te komen samen met onze bijwoners Heer Urbain Bossuyt van Brugge en Jw L. Claus van Hooglede.

Vertrokken uit Mers op 16 December rond 10½ ure 's morgens, komen wij zonder de minste moeilijkheid in Veurne toe op 17 December rond 1 uur van den morgen.

Veurne is deerlijk gesteld. Bij 't helder manelicht van dien nacht zien wij dat er machtig veel huizen beschadigd en onbewoond zijn. Veurne zal het oud Veurne blijven van vóór den oorlog; het zal zijn oud uitzicht behouden omdat meest al zijne praalgebouwen bewaard gebleven zijn; maar in den grond is de stad leelijk gekwetst en ellendig gesteld.

Wij hebben 2 kamers gevonden in het gesticht Cuvelier, n^{r} 12 der Vleeschhouwerstraat en zullen er ons vestigen in afwachting dat wij eene beslissing nemen over onze toekomst. Onze kamers zijn wel bezocht geweest door de schrapnels en de houwitserscherven. Muren en deuren dragen er de diepe sporen van; en de vensters zijn gestopt met planken en lappen van allerlei stoffe. Op 3 groote vensters hebben wij alleenlijk vier kleine ruiten om ons te verlichten. Ons gesticht en ontelbare huizen van Veurne eischen spoedige herstelling; maar niemand durft aan 't werk

gaan, omdat de bouwstoffen schier onvindelijk zijn en nog wel bijzonderlijk omdat de daghuren gestegen zijn tot eene hoogte die niemand vóór den oorlog had kunnen voorzien noch droomen. De daghuren staan hier immers aan 1.50 fr. per uur en dat houdt alle werk tegen; want Veurne is door den oorlog in 't algemeen zeer verarmd en de menschen zijn benauwd van in die hooge daghuren hunne overige centen kwijt te geraken.

Veurne met zijne talrijke puinen en vernielde huizen ziet er treurig uit; de inwoners schijnen ter neer gedrukt en op schier alle wezens leest men droefgeestigheid, kleenmoedigheid en vreeze voor de toekomst.

Het leven is hier peperduur, veel duurder dan binst den oorlog. De geldwinning verminderd bij velen; het meestendeel der menschen moeten zich allerlei besparingen opleggen. Allerlei woekeraars van over den Yser komen hier alles opkoopen en te lande begint men ferm te stelen en te moorden. 't Gaat zoover dat minister Vandevelde zegt: ‘nous passons par une période de bestialité’. En de menschen hier in Vlaanderen schudden het hoofd en zeggen: ‘Het is toch daar de vrede niet dien wij gedroomd hebben.’

Anno 1919.

FLAUWE nieuwjaardag. Eertijds was het een dag van geloop en geweld; een dag van vreugde, van vriendschapsbetooging en van gelukwenschen. Binst den oorlog was dat al straf afgevallen en nu spijts den wapenstilstand blijft het grootendeels afgevallen.

Den 8 Januari deed ik mijn eerste bezoek aan Nieuwpoort. Wat treurig tooneel, bijzonderlijk voor een Nieuwpoortnaar! Nieuwpoort is anders niet meer dan een wijduitgestrekte puinhoop met hier en daar een rechtstaand stuk muur. 't Is waarlijk de gruwel der verwoesting. Van de kerk blijft er nog een boog, eenige einden muur en een tuit van den toren, tragisch om zien. De pastorie is plat en ligt geheel en gansch in de ingestorte zoogezeide bomvrije kelders. Het halleke mag men onder het best bewaarde rekenen, de buitenmuren staan nog ten grooten deele recht. Stadhuis en griffie staan nog recht tot aan de eerste stagie. Collegie, scholen, kloosters, Davidsfonds, post, al weg. 't Is ten anderen het geval met al de huizen van Nieuwpoort waarvan geen één meer bewoonbaar is en waarvan het meerendeel teenemaal weggevaagd zijn, zoodanig dat men op veel plaatsen, waarlijk niet meer weet waar men zich bevindt. Het gruwelijkste van al is het kwartier der Sassen. Bij leeg water, met hunne stukgeschoten muren en deuren, met hunne ontelbare obusputten, met hunne hoopen gruis en grove steenen, balken en planken en staken, ijzeren staven en ketens al dooreen gestampt, hebben zij een chaotisch uitzicht en schijnen iets te zijn dat door vuurbergen uitgewalgd is en door aardbevingen uiteen geschud is. De puinen van Nieuwpoort maken op allen den diepsten en den pijnlijksten indruk.

Einde Januari werd M. Dewulf onderpastor benoemd te Iseghem. M. Dewulf was een knappe onderpastor. Hij was een klaarziende geest en onder een koel en kalm uiterlijk verborg hij een grooten werklust. Hij zag seffens wat er te doen was voor

best en viel onmiddellijk aan het werk zonder gedruisch, maar ook zonder rusten. Hij was een taaie werker.

Reeds in aanzien te Nieuwpoort voor den oorlog heeft hij nog onzeggelijk geklommen in de achting der Nieuwpoortnaars binst den oorlog door zijne dienstveerdigheid en zijne zelfopoffering. Ontelbare keeren is hij in den donkeren nacht naar Nieuwpoort getrokken om er ten gevare van zijn leven, op verzoek der inwoners, allerlei verborgen kostbaarheden te redden. Veel Nieuwpoortnaars, zooals M. Stroom, M. Roeland-Vandecasteele, Mme Kempynck, enz zijn hem het behoud van hun fortuin verschuldigd. Ook wierd zijn weggaan algemeen betreurd.

14 dagen later rond half Februari kreeg onze andere onderpastor E.H. Vandeputte ook eene andere bestemming. Hij wierd pastor benoemd van St Antonius (vuurtoren) te Oostende. M. Vandeputte was een rijkbegaafd man, goede zanger en goede predikant. Hij had veel gemak van werken; hij bestuurde de katholieke gazet en de politiek; en al is 't dat hij het anticlericalismus in Nieuwpoort gevoelige slagen toebracht, toch was hij door zijne minzaamheid en bedienstigheid de vriend van allen. De Nieuwpoortnaars van den eenen kant betreurden het weggaan van M. Vandeputte omdat zij alzoo hun laatsten onderpastor verloren en dat zij gehoopt hadden dat hij hun pastor zou worden; maar van den anderen kant waren zij toch tevreden omdat hij pastor was van Oostende. Hij werd den 1^{en} Zondag van Maart ingehuldigd rond 5 ure van den namiddag in alle eenvoudigheid. Na de installatie werd er rond 6½ ure in de pastorie een klein onthaal aangeboden bestaande uit een stuk taarte, een oranjeappel, een glas witte wijn en een pot koffie. Wat verschil bij voor den oorlog!

In Maart kwamen ook onze Arme Claren weder van Cayeux en vestigden zich op St Idesbald in hunne oude oorlogswoning. Zij houden er school lijk binst den oorlog. Wat later kwamen ook de koorzusters der Arme Claren af van Dublin. Zij hadden eene overslechte reis. Zij dansten 8 dagen op zee en waren allen gevaarlijk ziek. Twee onder hen stierven op zee; eene derde stierf

als zij aan wal kwam te Antwerpen, andere werden berecht en moesten nog lange dagen te bed blijven. Zij waren van gedacht naar Iseghem te gaan; maar het slaat niet mede. Voorloopig blijven zij in Antwerpen.

De Dames de la St-Union zijn ook weergekeerd en vestigen zich in hun huis van Doornik, in afwachting van naar Nieuwpoort te kunnen gaan. Eindelijk de zusters van ons hospitaal, oudemannenhuis en weezenhuis zijn uit Mill-Hill te Londen weergekeerd met hunne weezen en hebben zich in 't moederhuis gevestigd te Cortemarck samen met hunne weezemeisjes. Wat de knechtjes betreft deze zijn naar het weezenhuis van Aertrycke gezonden. De zusters die met de ouderlingen in Vendée waren zijn er nog.

M. Dechièvre, onze koster, is voorloopig gehuisvest in Wenduyne en schrijft bij notaris Verthé te Brugge. Onze burgemeester M. Snauwaert, heeft zich te Oostende gevestigd, rue des Brigantins n. 18. Eene zaal van het stadhuis van Oostende is ter zijner beschikking gesteld en alle weke vergadert hij er de leden van onzen gemeenteraad die in het vaderland weergekeerd zijn.

M. Pattyn, 1e schepen is nog in Engeland en zal maar einde Mei wederkeeren. M. Huyghebaert die nog in Vrankrijk verblijft en 2e schepen is heeft ook goest om zijn ontslag te geven.

M. Theo Dobbelaere, secretaris, verblijft in de Panne en M. Jacques, ontvanger der stad, is nog in Vrankrijk. De heeren gemeenteraadsleden T. Van Iseghem, Amand Dumon, Emile Vandenabeele en Desnick zijn in Brugge. De heeren Stroom en Dewaele zijn overleden.

Vele Nieuwpoortnaars zijn van gedacht niet meer weder te keeren. Andere vragen niet beters dan te mogen wederkeeren en doen al wat mogelijk is er toe; maar Nieuwpoort ligt heel plat en bouwstoffen en werkvolk ontbreken. De eerste die weergekeerd zijn, zijn de sasknechten, die daar wonen in onderaardsche abris of schuilplaatsen der fransche soldaten.

Begin Maart ging ik naar Brugge om Mgr. den bisschop mijn

ontslag van pastor aan te bieden, maar Mgr. vroeg mij nog een weinig te wachten.

Daar het getal inwoners gedurig toenam werd er besloten kost wat kost de kerkelijke diensten te herstellen in Nieuwpoort.

Op Zondag 6 Juli werd er voor de eerste maal weerom mis gedaan om 7½ ure door E.H. Dupont en om 9 ure hoogmis, met begeleiding van viool gecelebreerd door mij. De missen werden gedaan in het arsenaal of oud poermagazijn, in den hoek der weide bij het kwartier. 't Was een vuile, donkere, walgelijke plaats, maar wij vonden niets anders. Barakken waren sedert maanden beloofd voor kapel, maar kwamen niet en komen nog niet af. Er waren 34 menschen in de eerste mis en rond de 70 in de tweede. Daaronder waren nog al eenige Nieuwpoortnaars uit de Panne zooals de heeren Rybens, T. Dobbelare, Paul Huyghebaert, L. Deschieter en eenige nieuwsgierigen uit het omliggende. In de eerste mis naderden 7 personen tot de H. Tafel waaronder 2 Arme Claren, een Fransche officier van Parijs en zijne moeder. Deze beide waren het lijk komen opzoeken van hun zoon en broeder Alain de Sancy, onderluitenant bij 't 9e rgt. dragonders, gesneuveld aan den Yser op 9 Mei 1915 en begraven nevens de kerk van Nieuwpoort.

Op Dinsdag 15 Juli hield de herbenoemde kerkraad van Nieuwpoort eene vergadering in de groote zaal van het stadhuis van Oostende om de leden van het bureel alsook de weerdigheidsbekleeders van den raad te noemen en te beslissen over het legaat van M. Roeland-Vandecasteele, gestorven in Chantonnay (Bretagne) en die per testament het 1/8 van zijne goederen aan de kerkfabriek van Nieuwpoort geeft op voorwaarde dat dit geld uitsluitelijk gebezigd worde tot heroprichting der kerk.

Eindelijk op Zaterdag 28 Juli na langdurige, lastige en vervelende onderhandelingen en betwistingen werd de vrede gesloten met Duitschland. Groote feesten werden te dier gelegenheid gegeven te Brussel; overal moest men de klokken luiden; vanen werden uitgesteken, Te Deum gezongen, enz., maar in den lande in 't algemeen en in Vlaanderen in 't bijzonder was er weinig of

geen geestdrift. Men was immers wel tevreden dat het onmenschelijk oorlogsspel gedaan was, maar de toestand blijft treurig; veel menschen alhier in Vlaanderen zijn half of geheel geruineerd, men heeft geen bestaan; de inkomsten zijn bij velen verminderd. Het leven is peperduur; men krijgt tot nu toe geen de minste vergoeding, ontelbare menschen zijn zonder woning, het land wordt slecht bestuurd. Allen lijden, velen zijn mistevreden, velen zijn bekommerd; moedeloosheid en mistrouwen hebben zich van vele herten meester gemaakt; de toekomst ziet er dreigend uit en schijnt zwanger te gaan van allerlei onheilspellende stormen.

En 't slechtste van al 't is dat het ook zoo schijnt te gaan in al de landen die aan den oorlog deel genomen hebben.

De oorlog is wel gedaan, maar zijne treurige gevolgen zijn nog daar. De wereld is omwoeld; de gedachten zijn totaal veranderd; de maatschappij is uiteen geschokt; de zedelijkheid is gezonken en het menschdom schijnt straf verslecht. God betere het!

Op Zondag 28 September werd voor de eerste maal mis gedaan in de houten barak die als kapel opgetimmerd was in het Courseplein.

Einde 1919 waren er reeds rond de 1000 inwoners in Nieuwpoort. Nieuwe barakken komen gedurig bij en men rekent dat er voor het einde van het jaar 1920 ten minste 2000 inwoners te Nieuwpoort zullen zijn. Deze die weergekeerd zijn vinden allen veel werk en zijn tevreden. Nieuwpoort grootelijks bevoordeeligd door de hoogere besturen, schijnt spoedig en goed te zullen herleven. Mocht het zoo zijn!

Rond einde Mei besloot men alle Zondag 3 missen te doen, ten 6, 8, 10 ure omdewille van het altijd groeiend getal inwoners.

Begin Juni werd door E.H. Dupon den 1^{en} steen gelegd der nieuwe kerk, welke op 3 millioen geschat is en die men tegen einde 1921 wil herbouwd zien.